

Dr. A. Breznik:

Slovenska slovnica

za srednje šole.

Slovenska slovnica

za srednje šole.

Sestavil

dr. Anton Breznik.

Velja trdo vezana 3 krone 60 vin.

Celovec 1916.

Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja.

I.

Glasoslovje.

§ 1. Slovnica deli človeški govor v posamezne enote: v stavke, besede, zloge in glasove. V živem govoru ti deli niso samostojni, temveč so med seboj združeni v organsko celoto.

1. Glasovi in črkopis.

§ 2. Najmanjši deli našega govora so glasovi. Glasove delimo *a)* v samoglasnike in *b)* v soglasnike.

Samoglasniki so dolgi ali kratki, poudarjeni (naglašeni) ali nepoudarjeni (nenaglašeni).

Dolgi so samoglasniki navadno le v poudarjenih zlogih. Poudarek (naglas) pa more biti ali na prvi ali na drugi polovici dolžine. Ako poudarimo prvo polovico, se poudarek imenuje potisnjen (fallend), n. pr.: grād, prāh, dělām, míslim. Ako poudarimo drugo polovico, se poudarek imenuje potegnjen (steigend), n. pr.: králj, délo, mísliti.

Izreka književne slovenščine obsega sledeče samoglasnike: *i*, dva ozka *e* (*e*, *e*), široki *e*, polglasnik (*ɤ*), *a*, široki *o*, dva ozka *o* (*o*, *o*) in *u*. Poleg teh nam rabijo kot samoglasniki tudi *l*, *lj*, *m*, *n*, *nj*, *r*.

V navadni pisavi se rabijo posebne črke le za *a*, *i*, *u*. Različni *e* in *o* se izražajo s črkama *e* in *o*, včasih rabijo v to posebno naglasna znamenja (´, ^). Polglasnik se piše navadno z *e* ali *a*.

a) Samoglasniki.

§ 3. Glasove proizvajajo naši govorilni organi: grlo ali grgavec (Kehlkopf) ter ustna in nosna votlina. Glas nastane, ako potrese zračni tok, ki ga dahnemo iz pljuč, glasotvornice (Stimmbänder).

Če se glasotvornice napno in se raza glasilka (Stimmritze) zóži ter gre zračni tok brez ovire skozi ustno votlino, nastajajo **samoglasniki**.

Različni samoglasniki so odvisni od raznih oblik, ki jih imajo pri izrekovanju predvsem jezik, ustnice in spodnja čeljust.

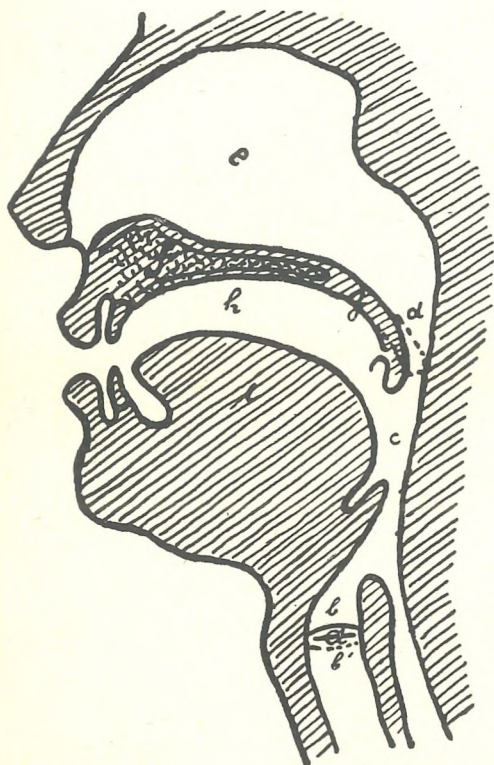
Jezik se more pri izrekovanju na več mestih približevati nebu; mesto, pri katerem se jezik k nebu približa, se imenuje izrekovalno mesto (Artikulationsstelle).

Bliža pa se jezik ali z odsprednjim delom k trdemu nebu (palātum durum), ali z odzadnjim delom k mehke mu nebu (velum, palātum molle). Pri tem pa more imeti dotični del jezika različno lego: ako jezik zelo visoko dvignemo proti nebu, ima visoko lego; ako ga nekoliko manj približamo k nebu, ima srednjo lego; če ga približamo k nebu še manj, tako da se jezik skoro nič ne dvigne, ima nizko lego.

Poleg jezika nam rabijo ustnice, ki jih pri izrekovanju nekaterih samoglasnikov raztegnemo, pri izrekovanju drugih pa zaokrožimo. Če se jezik više dvigne (manjša ustna odprtina!), se

ustnice bolj zaokrožijo; če pa se jezik niže dvigne (večja ustna odprtina!), se ustnice manj zaokrožijo. V zvezi z dviganjem jezika je tudi dviganje in povešanje spodnje čeljusti.

Ce se dvigne sprednji del jezika zelo visoko proti sredi trdega neba (visoka lega), nastane samoglasnik *i* (t. j. ozki ali čisti *i*); če se sprednji del jezika nekoliko manj dvigne proti

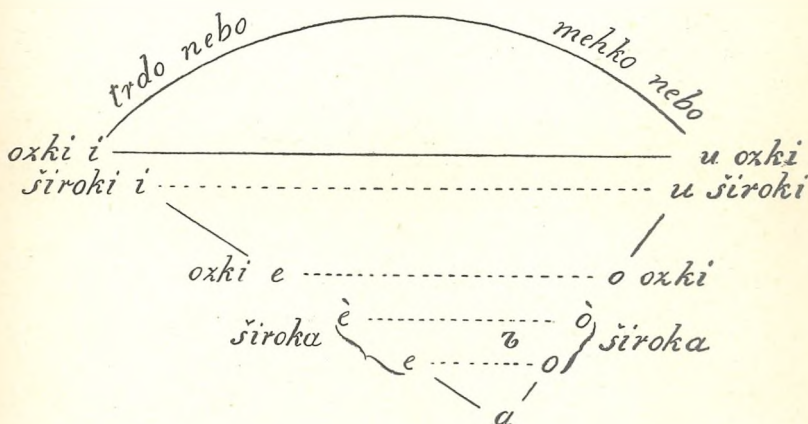
SL 1. Govorilni organi v prerezu.

a raza glasilka (Stimmritze); *b*, *b'* glasotvornice (Stimm-bänder); *c* golt; *e* nosna votlina; *f* trdo nebo; *g* mehko nebo (velum) z jezičkom (pri *d* zapira velum zračnemu toku vhod v nosno votlino); *h* ustna votlina; *i* jezik.

trdemu nebu (srednja lega), dobimo *ozki e*; kadar se sprednji del jezika še manj približa k trdemu nebu (nizka lega), nastane *široki e*.

Med *i* in raznimi *e* so še vmesni glasovi, ki so odvisni od tega, ali se sprednji del jezika bolj ali manj približa trdemu nebu. Čim bolj se pri izrekovanju samoglasnika *i* jezik v sprednjem delu oddaljuje od trdega neba, tem bolj je *i* zamolkel (= *široki i*) in prehaja v *ozki e*. Dalje prehaja *ozki e* v *kratki široki e* (*è*) in ta v *dolgi široki e* in ta naposled v *a*, če se jezik še bolj približuje nizki legi.

I in razni *e* se imenujejo navadno nebni ali palatalni (palatum!) samoglasniki.

Sl. 2. Izrekovalna mesta samoglasnikov (po legi jezika).

Ako se srednji del jezika le malo dvigne proti nebu (nizka lega) in so usta široko odprta, nastane *a*. Jezik je tedaj bliže mehkeemu kakor trdemu nebu.

Dvigneš li nekoliko zadnji del jezika (nizka lega) proti mehkeemu nebu in hkrati zaokrožiš ustnice, nastane *široki o*; če se odzadnji del jezika še nekoliko bolj približa mehkeemu nebu (srednja lega) in zaokrožiš ustnice, slišimo *ozki o*; kadar pa se zadnji del jezika zelo visoko dvigne, tako da je blizu mehkega neba (visoka lega) in zaokrožiš ustnice, govorimo *u* (= *ozki ali čisti u*).

Pri izrekovanju samoglasnika *a* je jezik najbolj oddaljen od neba. Čim bolj se bliža (z odzadnjim delom) mehkeemu nebu, tem bolj prehaja *a* v *dolgi široki o* in ta v *kratki široki o* (*ò*); le-ta

pa v ozki o. Ako je jezik že bliže najvišje lege, je u zamolkel (= široki u). Vsled tega more biti med a in u mnogo vmesnih glasov, ki so odvisni od tega, ali je njihovo izrekovalno mesto bolj ali manj oddaljeno od (mehkega) neba.

A, razni o in u se imenujejo navadno goltni (gutralni) ali velarni (velum!) samoglasniki.

Ako se jezik približa k trdemu in mehkeemu nebu hkrati in s srednjim delom le nekoliko više leži (srednja lega) kakor pri a, nastane polglasnik (ɾ).

Pri vseh naštetih samoglasnikih gre zračni tok samo skozi ustno votlino. Mehko nebo (glej sliko 1. pri d) zapira tedaj zračnemu toku vhod v nosno votlino.

Ako gre zračni tok hkrati tudi skozi nosno votlino, nastajajo nosni samoglasniki, ki so bili nekaj znani vsem Slovencem, sedaj se pa govore še v vzhodnem delu Koroškega.

b) Soglasniki.

§ 4. Če pa se glasotvornice ne napnó in se torej raza glasilka ne zóži ter gre zračni tok skozi priprta ali zaprta usta, nastajajo soglasniki.

Po različnosti tega ustnega pripora ali zapora imamo različne soglasnike. Soglasnike delimo v štiri razrede: 1. v preprišnike (Reibelaute, spirante), 2. zapornike (Verschlußlaute), 3. nosnike in 4. jezičnike.

1. Preprišniki nastajajo, ako so usta nalahko priprta, da zračni tok ta pripor preprihava. Ako se naredi pripor s tem, da se spodnja ustnica pritisne na gorenje zobe, dobimo f in tisti v, ki se govori navadno pred samoglasniki (= ustničnozobni v). Ako se dela pripor z gorenjimi zobmi in sprednjim delom jezika, dobimo z in s; ako pa se jezik nekoliko nazaj potegne, da gre zračni tok med zobmi (ali bolje: med dlesno) in sprednjim delom jezika, govorimo ž in š. Ako se naredi pripor z zadnjim delom jezika v sredi mehkega neba, dobimo glas h.

Preprišnika moreta biti tudi j in tisti v, ki se govori pred soglasniki in na koncu zlogov. Ta v nastane, ako se prisloni zdolenja ustnica na zgorenjo (= dvoustnični ali bilabialni v); j dobimo, ako se približa sprednji del jezika trdemu nebu.

2. Zaporniki nastajajo, ako se usta trdno zapro in hipno odpro, ko gre zračni tok skozi popolni zapor. Zapor se dela blizu na tistih mestih, kakor pri preprišnikih. Ako se dela zapor

z obema ustnicama, izgovorimo **p** in **b**; ako se dela zapor z zobmi in sprednjim delom jezika, dobimo **d** in **t**; ako dela zapor zadnji del jezika v sredi mehkega neba, izgovorimo **g** in **k**.

3. Nosniki nastajajo, ko gre zveneči zračni tok tudi skozi nosno votlino. Ako se dela zapor z ustnicama, dobimo **m**; ako se dela s tem, da se pritisne sprednji del jezika na gorenje zobe, dobimo trdi **n**; ako z jezikom in trdim nebom, topljeni ali mehki **nj**; ako dela zapor zadnji del jezika v sredi mehkega neba, govorimo goltni **n**, ki ga imamo pred **k** in **g**: *dänka, zänka, angel, cingljati* itd.

4. Jezičniki so **r** in razni **l**, t. j. srednji, topljeni in trdi **l**. Glas **r** govorimo, ako se jezik trese, ko gre zračni tok skozi ustno votlino. Če trepeče sprednji konec jezika, ki je prislonjen na gorenjo čeljust, zadnji del pa se mehjemu nebu bliža, govorimo navadni **r**.

Srednji **l** nastane, ako se sprednji del jezika pritisne na notranjo stran gorenje čeljusti (na rob neba, kjer se zobje začno).

Topljeni (palatalni) **lj** (**lʲ**) nastane, ako se sprednji del jezika na gorenje trdo nebo vzdigne, srednji del pa vzbóči, t. j. proti nebu upogne.

Trdi (velarni) **l** (**l̥**) nastane, ako se zadnji del jezika dvigne proti mehjemu nebu, sprednji del pa se nizko na dno ust položi. Ta **l̥** je temen glas, ki se bliža glasu **u** in se pogosto tudi vanj spreminja.

Nosniki in jezičniki so v sredi med samoglasniki in soglasniki; kadar tvorijo zlog, nam rabijo kot samoglasniki, kadar ga ne tvorijo, so soglasniki.

Ako se izrekajo prepisniki in zaporniki s šumom, ki nastaja tedaj, ko gre zračni tok skozi pripor ali zapor, se imenujejo nemi (stimmlos); ti so: **f, s, š, h, p, t, k**; ako se sliši poleg šuma tudi glas, ki nastaja v grgavcu (grlu), se imenujejo zveneči (stimmhaft); ti so: **v, z, ž, (j), b, d, g**. Zvенеči so tudi nosniki in jezičniki.

Ako se zlijeta zapornik in prepisnik, katera sta si po izrekovalnem mestu enaka, nastane afrikata: $c = t + s$; $\check{c} = t + \check{s}$. Pred zvenečim soglasnikom je v izreki $c = dz$, $\check{c} = d\check{z}$, kar pa se v naši pisavi ne izraža posebej.

§ 5. Po mestu, na katerem se napravlja pripor ali zapor, t. j. kjer se soglasniki izrekujejo, delimo soglasnike v ustnične, zobne, nebne in goltne.

Ustničniki (labialni) so 1. dvoustnični (bilabialni): **b, p, m** in tisti **v**, ki se govori na koncu zlogov in pred soglasniki; 2. ustničnozobni (labiodentalni): **f** in tisti **v**, ki se govori pred samoglasniki.

Zobniki (dentali), ki so trdi, so: **r, l, n, z, s, ž, š, d, t**.

Nebniki (palatali) so: mehki nebni prepisnik **j**, ki se govori le pred samoglasniki, ter topljena **lj** in **nj** (ter **tj**).

Goltniki (gutrali) so: trdi **ġ, n** (pred **k** in **g**), **g, k, h**.

Glasove **z, s, c** imenujemo tudi sikavce ali sičnike, **ž, š, č** šumevce; razne **r** in **l** imenujemo tudi plavne (liquidae).

V navadni pisavi se izražajo soglasniki večinoma z lastnimi znamenji; le razni **v** imajo skupno črko (**v**), kakor tudi razni **j, c** in **č**. Netočno se izražajo tudi razni **n, l** itd.

§ 6. Naš črkopis ne izraža torej vseh samoglasnikov in soglasnikov, katere obsega izreka pismenega jezika. Nepopoln je naš črkopis nekaj zato, ker latinica, po kateri je prirejen, nima toliko posebnih črk, kolikor je slovenskih glasov; nekaj pa je vzrok to, da se v času, ko se je pisava utrjevala, ni oziralo na vse glasove.

Latinska abeceda je rabila že našim prvim pisateljem. Ker jo je Bohorič prvi učil v slovnici (l. 1584.), se je imenovala bohoričica. Po l. 1830. je začel širiti po Hrvaškem Ljudevit Gaj latinico, pomnoženo s češkimi znamenji. Po njem se ta črkopis imenuje gajica, katero so sprejeli med leti 1839–1846 tudi Slovenci.

Naš črkopis obsega sledeče črke: **a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž**.

§ 7. Pregled soglasnikov.

		Prepisniki		Zaporniki		Nosniki (zve-neči)	Jezičniki (zve-neči)	Afrikate	
		zve-neči	nemi	zve-neči	nemi			zve-neča	ne-ma
Ustničniki	dvoustnični	v na koncu zlogov	—	b	p	m	—	—	—
	ustničnozobni	v	f	—	—	—	—	—	—
Zobniki	trdi glasovi	z, ž	s, š	d	t	n	r, l	(dz, dž)	c, č
Nebniki	topljeni glasovi	j pred samoglasn.	—	—	(tj)	nj	lj	—	—
Goltniki		—	h	g	k	n pred k in g	ġ (trdi l)	—	—

2. Raba samoglasnikov v pisavi in izreki.

i.

§ 8. Glas *i* se izreka povsod, kjer ga pišemo. Razlika pa je v izreki med dolgopoudarjenim in kratkopoudarjenim ali nepoudarjenim *i*.

Dolgopoudarjeni *i* ima čist, poln glas (= ozki *i*), n. pr. kíta, mír, sîn, vîle, žíla itd. Kratkopoudarjeni ali nepoudarjeni *i* se ne izreka s polnim glasom, temveč malce zamolklo (= široki *i*). Jezik se ne dvigne tako visoko proti trdemu nebu, kakor pri dolgopoudarjenem *i*. Kratkopoudarjen je *i* n. pr.: nit, ptič, sit; velelniki: spi, žgi, tki. Nepoudarjen je *i* n. pr.: bábrica, jágodica, žábica, prósim, nŭdim itd.

Poln glas ima nepoudarjeni *i* le na začetku besed, n. pr. iméti, imê itd. in pred zlogi z dolgim *a*, n. pr. dišáva, pi-sánje, zidár, igráti itd.

Dolgopoudarjeni *i* se ne sme govoriti ko široki *i*, kakor se izreka po nekaterih krajih (n. pr. v Škofji Loki, Idriji in dr.).

Kratkopoudarjeni ali nepoudarjeni *i* je po kakovosti pravi *i*, zato se mora v izreki ločiti od polglasnika (*ɨ*); glas *i* v primerih kakor nit, ptič, sit, spi (velelnik) itd. ne sme biti enak polglasniku, kakor ga govorimo v zgledih kakor pès, kès, sèn itd. Nepoudarjeni *i* se v izreki ne sme izpuščati; ne govori torej: smo misl'i, pros'mo, žab'ca itd. Ohraniti se mora tudi pred *w* (*ɨ*): mislil, nosil, govoril itd. se mora govoriti: misliw poleg mislil, nosiw poleg nosil, govoriw poleg govoril, ne mislu, nosu itd.

§ 9. Večina našega naroda kratkega in nepoudarjenega *i* že od 16. stoletja ne izraža popolnoma čisto. V mnogih narečjih se je skrajšal do polglasnika ali pa je celo onemel. Vsled tega se v narodni govorici večinoma ne loči od polglasnika in od nepoudarjenega *u*.

Posledice take izreke so se pokazale tudi v pisavi.

V mnogih primerih se *i* izpušča, n. pr. oljka, Oljska gora, rajнца mati, rajnce matere, majhna, majhno (od majhen), spominek, spominka, malce, pirhast, zaljši, zaljšati, zgolj, zategadelj, marveč, vsak, ob četrt (n. pr. na dve) itd.¹

¹ Nekdaj se je glasilo: oljka, Oljska gora, rajnica mati, majhina, majhino, spominik (iz spominnik), malice, pirihast, zališi (iz zalejši), zališati, zgoli (prvotno: iz goli, od samostalnika gol, goli), za tega deli (déli), mariveč, vsaki, ob četrti.

V nekaterih primerih se piše *i* namesto polglasnika ali nam. *u*; nam. polglasnika: v množ. rod. živalic, stvaric, lučic; pri pridevniki lunin, puškin, soseskin, šivankin, strankin; v ednin. orodniku z mislijo, z boleznijo, z molitvijo, s pesnijo; dalje: dihur poleg pravilne oblike dehor itd.; namesto *u*: najin, a, o; vajin, a, o; njijin, a, o.¹

Včasih stoji na nepravem mestu, n. pr. v množ. rod. srednj. sam.: narečij, kopij, poglavij itd.; marsikaj, marsikdo, marsikateri itd.²

V nekaterih primerih pisava sama še omahuje, zato se sme *i* izpuščati ali pa pisati: starši poleg prvotnejše oblike stariši; stopnja in stopinja Stufe; snoči, snočnji in sinoči, sinočnji; primerj. stop.: milši, starši poleg miliši, stariši itd. (iz milejši, starejši); mnog in mnogi, stran in strani (adv.); v končnicah: nedrje in nedrije; oglje (ogelje) in oglije; ladja in ladija, ladjin pa ladijski; pri neločljivem predlogu *iz* in *z*, *s*: izprehod in sprehod; izkušnja, poizkušnja, preizkušnja in skušnja, poskušnja, preskušnja; zvem in izvem; zlepa in izlepa, spočetka in iz početka itd.

V več primerih omahuje pisava med *i* in *u*; sirov in surov; piri in piruh; varih in varuh; varihinja in varuhinja; pestinja poleg prvotnejšega pestunja.

Toda pomni, da se **mora** pisati **i**: dediščina; doli, gori (ne dol, gor!) v pomenu 1. unten, oben³ in 2. hinunter, hinauf;⁴ kladivo; kmetiški (ne kmečki!) ali kmetski; lisica; malin, malina, malinar, malinarica; malinica (ne malnica!); malica, malicati; moči: ni moči storiti; kolikor moči; očim, očima; okoli; paličica; pralica; sinica (ne senica!). Ženska imena na -ika: Cilika, Malika, Micika, Nanika, Rezika, Zalika itd. Pridevniki -in: materin jezik, materina solza; sestrin mož. Samostalniki, ki so bili prvotno pridevniki: duhovni (duhovnik), modri, popotni, pravični, sužnji, tuji (ein Fremdling); dalje: vesoljni (svet, potop); neki, sleherni, čiherni, vsak(a)teri itd.

¹ Namesto: živalec, stvarac, lučec; lunen, pušken, (puščen) itd.; z miseljo, z bolezenjo itd.; dalje: najun, a, o; vajun, a, o; njijun, a, o.

² Namesto: narečji, kopji, poglavji itd.; mariskaj, mariskdo.

³ Nastalo iz dolē, gorē.

⁴ Nastalo iz dolu, goru.

e.

§ 10. Pisava izraža s črko e sledeče glasove: 1. pravi e, ki more biti a) ozki e, b) ozki e in c) široki e; 2. polglasnik, ki je po izvoru in izreki docela različen od e.

1. Glas e je po izreki trojen: a) **Ozki e**, ki se ozko (ponekod skoraj s slabim i začenja: v^ěžem, m^ěd, l^ěd, r^ěsa, r^ěd, p^ět, sr^ěča, l^ěča, z^ěbsti, des^ět, j^ětra, za^ětⁱ, nap^ětⁱ, kl^ětⁱ, vz^ětⁱ, m^ětⁱ — manem; ž^ětⁱ — žanjem, (o)ž^ětⁱ — žmem.

V olikanem govoru se ta e izreka navadno ozko, brez i v začetku.

Ozki e je nastal: 1. iz starega prvotnega e, n. pr. šest, prim. nem. sechs, lat. sex, gršk. ἕξ; sedem, lat. septem, gr. ἑπτὰ; 2. iz starejšega nosnega ē, staroslov. ę (A), n. pr. pet, prim. gr. πέντε; jetra, grš. ἕντερον. Ostanke starejšega ē (nastal iz prvotn. en, em; n, m pred soglasn.) imamo v besedah: brencelj poleg brecelj, brenčati, zabrenkniti poleg zabrekkniti, zvenčati poleg zvečati, ženek, toda zvok, ženketati; na Koroškem in Štajerskem se govori še mesenc, mensenca, na Goriškem in v Zilji: venči (= večji). V Zilji: sr^ěnča (sreča), l^ěnča (leča), s^ěnči (s^ěči): dos^ěnči, pris^ěnči itd. Pri končnicah -^ětⁱ se dá prvotni n (ali m) spoznati iz sedanjiske oblike: zap^ětⁱ (iz zapenti!); zapn-em; za^ětⁱ: za^čn-em; ž^ětⁱ: žan-jem, ženjica, žnjica; m^ětⁱ: man-em; ož^ětⁱ: ožm-em.

V junski dolini na Koroškem se govori ta e še dandanes nosniški: ē, ā.

V Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju se piše ta ozki e s ključico spodaj (e), n. pr. š^est, s^edem, j^etra itd.

§ 11. b) **Ozki e**, ki se ozko (ponekod skoraj s slabim i) zvršuje: d^ěl, d^ělo, d^ěd, d^ěda, hl^ěbec, j^ěd, j^ěsti, l^ěs, m^ěsto, l^ěto, l^ěp, l^ěpa, l^ěpo, st^ěna, tr^ěba itd.

V olikanem govoru se e izreka ozko, brez i za e, tako da se od ozkega e navadno ne loči.

Do Kopitarjevih časov (njegova slovnica, ki je to pisavo odpravila, je izšla 1808.) se je pisal ta e navadno z ej (svejt, lejt^u, snejg itd.), kakor so pisali po svoji govorici stari dolenjski in notranjski pisatelji.

V Pleteršnikovem slovarju se piše ta e s piko od spodaj (e), n. pr. d^el, d^elo itd.

Kratki in nepoudarjeni e se v nekaterih narečjih že od 16. stoletja govori ali kot čisti i ali pa zamolklo kakor kratki in nepoudarjeni i in u, mnogokrat je celo onemel. Taka izreka je vplivala tudi na pisavo. Nam. prvotnega e (e) pišemo n. pr. pomniti, zapomniti, pomnil, ila, ilo (iz pomn^etⁱ, pomn^el itd.); na koncu besed: davi, jutri, doli, gori itd. v mnogih narečjih je tu e še ohranjen. Dalje se nahaja: zlodⁱ (Prešeren v Gazelah: zlo^di); prim. še zaljši in zaljši itd. V olikanem govoru se izreka ta e čisto!

Posebej pomni, da se piše e: nadejati se (ne: nadjati se!) nadejem se in nadejam se; zlodej, zlodeja; treska; dreviti (se) itd.

Ozka *e* in *ę* se v navadni pisavi včasih izražata z ostrivcem nad *e* (*ě*), n. pr. svēt, svēta, svētnik (ne svētnik!) Rat; védel je (vedeti!), jé (jesti!), ob péti maši (gesungene Messe; Iv. Cankar) itd.

§ 12. *c) Široki e: a) kratki: mēč, lēv, vēč* itd.; *b) dolgi: mētla, sēstra, tēta, žēna, omēlo, čēlo, sēlo, bēdro, nēsem, nēseš, nēsti, nēsła, nēslo, ženem, védem* itd.

V pisavi se široki *e* izraža semtertja s strešico [^] nad *e*: pēta (Ferse), jēdro, rēklo (Spruch), vēlo, vēdła, vēdlo (od védem), nēsi, žēlo (Stachel), žēni itd.

V Pleteršnikovem slovarju se piše brez kakega znamenja spodaj, torej: mētla, sēstra, tēta, žēna itd.

Široki *e* je nastal iz kratkega *e*, ki prvotno ni bil poudarjen; poudarek je bil prvotno na zadnjem zlogu, odkoder je prestopil na zlog *z e*, n. pr. prvotno ženà, sestrà, metła, čelò, nesēm, nesēs, nesła, neslò itd., kar se govori še danes po nekaterih krajih (n. pr. na Goriškem in v Rožu na Koroškem); odtod je kratki naglas prestopil v isti kolikosti na predzadnji zlog: žēna, sēstra, mētla, čēlo, sēlo, nēsem, nēseš, nēsła, nēslo itd., kar se govori še po nekaterih krajih (n. pr. v Zilji in po Goriškem in sosednjem Kranjskem); pozneje se je kratki naglas podaljšal, vsled česar je postal *e* širok.

Pred *r* se *e* govori v več narečjih ko *i*, zato se v pisavi oba glasova večkrat mešata. Pomni, da se piše: zmeraj, zmerom; sęrec, sęrast konj (Schimmel), sęr (Lämmergeier).

Dalje pomni posamezne besede: mezinec (toda macesen!); vereja (ne vareja!); v končnicah: meseca, kamena itd.

2. Črka *e* nam rabi mnogokrat tudi za polglasnik (ɛ̃).

Polglasnik (ɛ̃).¹

§ 13. Polglasnik se piše navadno s črko *e*. Pomniti pa je, da je samostojen samoglasnik in se od *e* bistveno razlikuje.

V pisavi se izraža polglasnik semintja s krativcem nad *e* (*ě*), n. pr.:

Kdo zna — noč tēmno razjásnit', ki tare duha? (Prešeren).
Nastlali na stēzo so pisan ti cvet (Gregorčič). A dal mi sreče svet ni vēs — zato mi bodi sodba mila! — Ko smrt mi je oči zakrila, — vzel od sveta sem s saboj kēs (Medved). Ljubezen cvēla je iz njega (Župančič). In da si sēn samo, bil bi te sanjal (Župančič).

Stalno se piše krativec pri predlogu sē (= sɛ̃) v pesmih, n. pr.:

¹ V tej knjigi ga pišemo s postrani ležečim *e* (*e*).

Kot solnce sê žarki ognjenimi (Gregorčič). In sê sabo je govoril (Stritar). Bo-li visoki jo gost počastil sê svojim obiskom (Opeka) itd.

Slovenski jezik je ohranil polglasnik še iz staroslovenščine, vendar ne v vseh primerih. Prvotni polglasnik se je ohranil, če je bil kratko poudarjen ali nepoudarjen, n. pr. pês, sên, semênj, tenêk, sladèk, mehèk itd. Ako pa je prvotni polglasnik dobil dolg poudarek, je prešel v a, n. pr.: pes — pájsji, sên — sánje, semenj — semánji, tenek — tánjši, natánko, sladèk — sladák, mehèk — mehák itd.

Prvotni kratki ali nepoudarjeni polglasnik je ostal polglasnik v vseh slovenskih narečjih. Le na Štajerskem in v sosednjem ogrsko-slovenskem narečju se govori namesto njega čisti e. Prvotni polglasnik, ki je dobil dolg poudarek, pa je v imenovanih krajih in na Koroškem prešel v e (ozki ali široki), kjer se govori n. pr.: den, len, meh, menjši, meša, mešnik, senje, ves; dehnem, genem, pehnem, vtekнем, pesji, denešnji itd. (za: dan, lan, mah, manjši, maša, mašnik, sanje, vas, dahnem, ganem, pahnem, vtaknem, pasji, današnji), kar so pisali še starejši koroški, štajerski in ogrsko-slovenski pisatelji. V splošno slovensko pisavo se ta posebnost ni sprejela, zato se pa tudi kratki in nepoudarjeni polglasnik v olikanem govoru ne sme govoriti po šegi teh narečij ko čisti e, temveč ko polglasnik!

Polglasnik imamo: 1. v korenskih delih; pri samostalnikih: beđenj, bednja, bet — beta, betica poleg butica, bezeg, bezga, bezgovec; čeber, čebriца, dehôr, deska, dež — dežja in deža — deževati, dežnik; kebel — bla — keblica, kes — kesa — kesen (kesan) kesati se, zakesniti se; megla, menec — menca — mencati, menih — meniha, mezda — mezden — mezdna, dno, mezeg — mezga; nečkê, peček — pečkâ; pekel — pekla, pes — psa, semenj, skedenj; sel — slâ, sen — snâ, senci, sencev, ses, sesec, sesati; steza, steber, stebrski, šev — šva, steklo, tekma, tekmeč, tekmovati, tema, temnica, ženjec, ženjca, ženjica poleg ženec — ž(e)nica.

Pridevniki: medel, medla, medlo — medlica — medlêti; tešč, tešča; ves, vsa. Zaimki, predlogi itd.: kedaj (prim. ne-kdaj), kedo navadno: kdo; tedaj, sedaj poleg zdaj, preden; se kot ločljiv in neločljiv predlog; se sestro, se znamenjem, se zdravjem, se žitom, se šilom (v pesmih poleg: s . . .), sestaviti, sešteti, seznaniti se, sežgati, setkati, stekati, sesékati, segniti, semleti poleg zmleti. Dalje: vendar, ter (ter) itd.

Glagoli: cvetem, cvesti, šepniti, šepnem (= pošepetati); bedeti, bedim, bdím, dehteti, skeleti poleg skleti, šep(e)tati, šepetalec, mečkati, ščebetati, ščeg(e)tati, šegetati, šegetam, šegače, žgače,

žgačkā, lesketati, cep(e)tāti, megetāti, tekati, tkati, tekem, tkem, sem (= jaz sem).

2. V končniških delih *a*) pri končnicah *-ec*: edninski imenovalnik moškega spola: hlapec (rod. hlapca); množinski rodilnik a-jev. skl. *ovec* (im. ovce); *-ek*: torek (torka), tressek (treske); pridevniki: gladek (gladka, gladko); *el*: kotel — kotla, misel — misli, rekel — rekla — reklo, topel — topa — toplo, osel — osle (gen. pl.); *em*: kosem — kosma, pasma — pasem (gen. pl.); pesem — pesmi; *en*: oven — ovna, ljubezen — ljubezni; truden — trudna — trudno; tovaren — tovarne (gen. pl.); *-er*: gaber — gabra, isker — iskre (gen. pl.), bister — bistra; *-et*: hrbet — hrbta; *-ev*: cerkev — cerkve, ponev — ponve, breskev — breskve.

V večini narečij je sedaj polglasnik v končnicah onemel (zlasti za *v*, *j*, *r*, *l*, *m*, *n*), kar je vplivalo tudi na pisavo nekaterih končnic, n. pr. edn. imen. mošk.: zajtrk poleg zajutrek — zajutrka, vetrc poleg pravilnejšega vetrac — vetrca, gabrc poleg pravilnejšega gabrec, gabrca itd.; množ. rod. a-jev. skl.: kavk, dvojk, zbir, števil, znamk, znank.

b) v izvedenkah iz samostalnikov s končnicami *-el* — *la* — *lo* (*elj* — *lja* — *lje*), *-em* — *ma* — *mo*, *-en* — *na* — *no* (*-enj* — *nja* — *nje*), *-ev* — *va* — *vo*, za soglasniki (t. j. pri zlogotvornem *l* (*lj*), *m*, *n*, *v*).

-el — *la* — *lo*: posel — poselski — poselstvo; misel — miseln — miselnost.

osla: oselnik, metla: meteln ročaj.

steblo: stebelce, stebelski, stebeln, stebelnat; maslo: maselnik, maselnina.

-elj — *lja* — *lje*: krempelj, krempeljce.

zemlja: zemeljna sol, zemeljski.

grablje: grabeljnik.

-em — *ma* — *mo*: pesem — pesemca — pesemski.

pasma: pasemski.

pismo: pisemski, pisemstvo, pisemce, povemo — povsemce.

-en — *na* — *no*: ljubezen: ljubezenski, bistven — bistvena, znanstven itd.

-no: okno: okence, okenski; vlakno, vlakence itd.

-enj: semenj: semenjski.

-nje: —

-ev: britev: britevca, molitev: molitevna žena, molitevna knjiga.

-vo: bistvo: bistven, bistvena (nam. pravilnega bistvena), bistveno (nam. bistveno).

Polglasnik se vtika: konjenik, konjenica, konjeništvo itd., kar se piše poleg kónjik, konjica, konjištvo (nastalo iz konjnik, konjnica, konjništvo).

Polglasnik se v govoru ne sme izpuščati, tedaj ne: tma (razen v pesmi) mnih itd., enako se govori v končnici: kozw in kozł; rekaw in rekł; nesw in nesł (ne kozu, reku, nesu) itd.

§ 14. Ako dobi polglasnik **dolg naglas**, se spremeni v **a**: pes — pászji, semenj — semánji, Trst (iz Trzřst): tržáški, Tržaščan poleg Tržačan, Črnomelj: črnomáljski, tenek: tánjši, tánjšati, nátánko, kesen — kásni (določena oblika), prekásen, kašnje, prislov poleg kesneje itd.

Po tem pravilu je nastal iz prvotnega polglasnika v mnogih besedah a, n. pr. pri glagolih: dáhnem, dáhneš, dáhne, dáhneva, dáhneta, dáhnemo, dáhnete, dáhnejo, dáhnjen; enako: gánem, (od)máknem, páhnem, sáhnem, (v)táknem, spotáknem itd.; pri pridevnikih: lahki (določena oblika), laže, lažje, lažji, lajši, nalahko; tanki (določ. obl.), tanjši, tanje; manjši itd.

Ker imajo mnoge besede v nekaterih oblikah prvotni polglasnik (*e*), v drugih pa vsled dolgega poudarka *a*, sta se začela *e* in *a* mešati.

Tako pišemo: dehniti, dehni, dehníte, dehnil, dehnila, dehnilo (prvotne oblike), ali pa po vplivu dáhnem, dahneš itd. tudi: dahniti, dahni, dahnite, dahnil, dahnila, dahnilo. Enako: ganiti poleg geniti, (od)makniti poleg (od)mekniti, pahniti poleg pehniti, sahniti in sehniti itd.

Dalje pišemo po vplivu lahki, lažje itd. tudi lahek (lahak) poleg lehek (lehak); enako tanek poleg tenek, manj in menj (prislov) itd.

Namesto prvotnega polglasnika se piše **a** še v naslednjih primerih: lagati, lagal; maščevati se, sanjati se, zavreti: voda zavre (namesto prvotn. zevreti (iz vzřvřeti); saní (gen. saní), sanke; danes, kadar in kedár, vendar, kateri (v pesnih tudi kteri) itd.

V pisavi se polglasnik označuje semintja s krativcem nad **a** (à), n. pr.:

A vsáhnil vesélja je prejšnjega vir (Greg.). Razmákni predgórja se têmnega zid (Greg.). Vendár ti grički, ta dolina — se druga zdé mi domovina (Greg.). Kedár se mu krila zganejo,

— do tal se prikloni hrast (Župančič) itd. Kadàr zvečer sem legel (Medved).

V nekaterih besedah se je prenesel *a* iz dolgih zlogov tudi v kratke ali nepoudarjene, kjer je izpodrinil prvotni polglasnik. Govori in piše se *a* n. pr. laž: ta *a* se je prenesel tudi v ostale oblike: lažî, z lažjó itd. Enako čast: častî, s častjô, častiti (toda Češčena Marija!), dan: danîti se, danîca, današnji; vas: vasî, vasovati itd.; tast: tastû, sat: satû, mah: mahû; lan: lanû, lanen; panj: panjû itd.

§ 15. 3. Vsled naslombe na kake sorodne oblike se piše prvotni polglasnik v nekaterih primerih tudi z drugimi črkami.

Vsled naslombe na sedanjiško deblo se piše: pljuvâti (iz pljъvati), sed.: pljujem; kljuvati (iz kljъvati), sed.: kljujem.

Vsled naslombe na bližnje končnice se piše nam. polglasnika: *a*) *a*: (ni)kogar (iz kogъr, naslonjeno na: koga), (ni)česar (iz čes že), čigar (iz čig[a] že); *b*) *o*: kakor (nasl. na: kako, iz k -ak[o] že), nikakor (prim. [ni]ka-kršen!), kolikor (prim. kolikršen!), blagor (blago, prim. blagrovati!), kamor (iz kam[o] že), kolikor (prim. kolikršen, vsakršen!), ko (nasl. na: ako, iz kъ[drъ], ko bi (iz kъ bi); *c*) *u*: (ni)komur (po: komu, iz kom[u] že), (ni)čemur (po: čemu). Polglasnik je tudi pri -er: pri komer (iz kom že), s komer, pri čemer, s čimer (iz čem že).

Namesto polglasnika se piše *o*: lobanja (iz lebanja); *u*: bučela nam. bečela; *i*: dihur poleg pravilnega dehûr.

V besedah, ki smo jih izposodili v novejšem času od drugih Slovanov, se sme govoriti poleg polglasnika tudi čisti *e*: pester, pèster in pester, prelèsten in prelesten (= omamljiv), prišedši in prišedši, steklo in steklo. Iz hrvaščine vzete besede imajo *a* za prvotni polglasnik: baš, batina; iz ruščine *o*: bodriti, boder, točka itd.

a.

§ 16. Glas *a* se izreka povsod, kjer ga pišemo, n. pr.: brât, brâta, brâtec; râk, râčji; slâma, slâmnik; dêlal, vstâl.

Posebej pomni, da se piše *a*: prašič, prasica, (toda: motika), macesen, pazder, pazderje, pazdernat.

Pomniti je, da se mora izrekati *a* čisto. Napaka je torej, ako se izgovarja *a* tako, da se ustnice pri izreki tega glasu zaokrožijo (ã) n. pr. mâtî, kakor je slišati semtertja po Goriškem, po zahodnem Koroškem in po nekaterih krajih na Štajerskem.

V večini narečij se kratki ali nepoudarjeni a pred končnim v (in ł) govori ko o, pred končnim j pa ko e. Ker se vsled tega v narodni govorici ne loči prvotni ov od prvotnega av in prvotni ej od prvotnega aj, sta se končnici v nekaterih primerih tudi v pisavi pomešali, v drugih primerih pa se rabita obe.

a) Pisava omahuje med av in ov: pritlikav, pritlikavec in pritlikov, pritlikovec pa pritlikovka, pritlikovina, pritlikovje; delaven in deloven, (Arbeits-); muhalnik in muhovnik; skladalnica in skladovnica; Grintavec in Grintovec, toda navadno Golovec (hrib pri Ljubljani) itd.

Pomni pa, da se piše: kukavica, kukavec, nogavica, rokavica, kimavec, kímavnica, ščinkavec, ščinkavka itd.

V nekaterih primerih se je pomešala končnica av z ov; piše se le delavnik (Werktag), délavnica, delaven dan, delavne ure itd.,¹ vendar pa delovna večina, delovno vodstvo; stoprav poleg stoprv itd.²

Toda pomni, da se piše lastovica (ne lastavica!), lastovka, lastovičji itd.; múhovka (die Grasmücke), múhovec.

b) Vsled enake dialektične izreke sta se pomešala v pisavi velelnika: daj, dajte (gib, gebet) in dej, dejte (lasset, wohlan!). Pomni, da se sme pisati: dej (z nedoločnikom), n. pr.: dej ga vzdigniti, dejmo narediti, dejte hišo popraviti itd.; poleg tega se sme rabiti tudi: daj, dajte v istem pomenu.

V knjižni izreki se mora kratki ali nepoudarjeni a pred končnim v (in ł) in končnim j izgovarjati čisto, ne pa ko o oziroma e. Napačno je torej govoriti: zdròv, pròv, krèj, igrèj namesto zdráv, práv, kràj, igràj; ali vstòv, dèlov namesto vstáv, dèlav poleg vstal, delal.

o.

§ 17. S črko o izraža pisava tri vrste o. Glas o je trojen: a) široki o in sicer kratki: bòb, nòž, otròk in dolgi: bósti, bódem, sópem, sópsti, sópla, sóplo; kòsec, kòzel, kònec, nòrec, ókno, otróka, óven, kósa, rósa, kóza, vóda, nóza itd.

Če se v navadni pisavi široki o posebej izraža, se rabi zanj znamenje ^ nad o: gospòda (da se loči od gospóda — den Herrn),

¹ Jezikovno je tudi delovnik, delovnica (das Arbeitslokal, die Werkstätte), deloven dan, delovne ure itd. pravilno, dasi se ne piše več!

² Starejši pisatelji so pisali stoprov (nastalo iz stoprv, kakor lastno ime Premrov iz Premrl).

pôla, pôle, pôl (gen. pl., Bogen), môra — der Alp (môra — er muß), bôdem, bôsti; velelniki: nôsi, hôdi, skôči, vôdi itd.

V Pleteršnikovem slovarju se piše brez znamenja spodaj, tedaj: bôsti, bôdem, sôpsti, sôpem itd.

Široki o je nastal iz kratkega o, ki prvotno ni bil poudarjen; poudarek je bil prvotno na zadnjem zlogu, odkoder je prestopil na zlog z o, n. pr. prvotno bodem, bosti, kosêc, kosca, oknò, koza, noža itd., kar se govori še dandanes po nekaterih krajih (n. pr. na Goriškem in v rožanski dolini na Koroškem in dr.); odtod je kratki naglas prestopil v isti kolikosti na predzadnji zlog: bôdem, bôsti, kôsec, kôsa, ôkno, kôza itd., kar se govori še po nekaterih krajih (n. pr. v Zilji in po Goriškem in sosednjem Kranjskem); pozneje se je ta naglas podaljšal, vsled česar je postal o širok.

§ 18. b) ozki o, ki se ozko (ponekod skoraj s slabim u) začinja: gôs, gôba, môka, pôt (der Weg), prôd, kôt, kôtnik, zôb, môž, pôčim, lôka, pôkati, gôst, gôsta, gôdem, bôdem (ich werde sein).

V olikanem govoru se izreka o ozko, brez u v začetku.

Ozki o je nastal 1. iz starega kratkopoudarjenega o: nôsiš, hôdiš, prosiš, ôbčina, volja, dober, konjski, osem, kôzji, koža itd. 2. iz starejšega ô, strsl. a (ä), prim. gos, nem. Gans; môder nem. munter. Na Koroškem v podjurski dolini se govori še ô: môž, môka itd. Stari a daje v hrvaščini u, odkoder smo si izposodili več besed: krut, luka, muka, mučiti, suženj, tuga, tužen itd.

V Pleteršnikovem slovarju se piše ta o s ključico spodaj (o): gôs, gôba, môka, pôt itd.

§ 19. c) ozki o, ki se ozko (ponekod skoraj z u) zvršuje: Bôg, gospôd, môst, rôg, ôni, kolô, sôl, kokôš. môrje, pokôra, sirôta, dobrôta, kôst, sladkôst.

V olikanem govoru se izreka o ozko, brez u na koncu, tako da se od ozkega o navadno ne loči.

Do Kopitarjevih časov (1808) se je pisal o z u, n. pr. gospud Bug, lejtú, uni, una, uno, must itd., kakor so ga uvedli iz svoje govornice stari dolenjski in notranjski pisatelji. Ostanek take pisave imamo v dihur, domu, kar se pravilneje piše dehôr, domôv.

Po Pleteršniku se piše ta o s pičico spodaj (o), n. pr. Bôg, gospôd, môst itd.

V navadni pisavi se ozka o in o izražata semtertja z ostrivcem, n. pr. gospôda (den Herrn), môra (er muß), ôni, ôna, ôno (da se loči od on, ona, ono, er, sie, es), hôdi, môli, nôsi (er geht, betet, trägt) itd.

u.

§ 20. Glas u se izreka povsod, kjer ga pišemo. Razlika pa je v izreki med dolgopoudarjenim in kratkopoudarjenim ali nepoudarjenim u.

Dolgopoudarjeni u ima čist, poln glas (= ozki u), n. pr. lúč, súčem, múha itd. Kratkopoudarjeni ali nepoudarjeni u se ne izreka s polnim glasom, temveč malce zamolklo (= široki u). Jezik se ne dvigne tako visoko proti mehjemu nebu kakor pri dolgopoudarjenem u. Kratkopoudarjeni in nepoudarjeni u imamo n. pr. krúh, vùn, kúp, hudô, pustim, várujem, kupíti, rumeněti itd.

Poln glas ima le korenski u na začetku besede, n. pr. učiti se, uhô, ušěsa itd. in pred zlogi z dolgim a, n. pr. puščáva, sukáti se itd.

Dolgopoudarjeni u se ne sme govoriti ko široki u, kakor se izreka po nekaterih krajih (n. pr. v Škofji Loki, Idriji i. dr.).

Kratki in nepoudarjeni u je po kakovosti pravi u, zato se mora v izreki ločiti od polglasnika (ʋ); glas u v primerih kakor kruh, kup, hudo itd. ne sme biti enak polglasniku, kakor ga govorimo v zgledih kakor pès, kēs, vēs itd.

Po mnogih krajih se govori korenski u na začetku zloga s predstavkom v, kar se je nekdam tudi pisalo, n. pr. vuho, vuk, vučiti se itd.; tako je nastalo v un (iz un), kar se je v pisavi poleg oblike ven ohranilo,

§ 21. Nepoudarjeni u se je v mnogih narečjih skrajšal do polglasnika ali pa je celo onemel, zato se ni ločil od pravega polglasnika in nepoudarjenega i. To je vplivalo tudi na pisavo. V mnogih primerih se piše u namesto polglasnika (n. pr. bučela poleg čebela, butica, zaduhel poleg zatohel, zatohla soba itd.¹), v nekaterih se izpušča (n. pr. vrh poleg vrhu [predlog z rod.], zajtrk, zajtrkovati poleg zajutrek, zajutrkovati, v dveh, obeh, že itd.²) ali pa se piše z i (najin, vajin, njijin, hkrati, doli, gori³).

V več primerih pisava omahuje med i in prvotnejšim u, n. pr. pestinja poleg pestunja; po poli brat, po poli sestra poleg po polu brat, po polu sestra (toda ne: po pol brat, po pol sestra!) o poli enajstih poleg o polu enajstih (toda ne: o pol enajstih!) itd.

Posebej pomni, da se piše u: prešušstvo, prešuštvovati (ne: prešestvo, kakor bi bila beseda izpeljana iz *šest!*), vun poleg ven; pazduha (ne pazha ali pazdha!); rumen (toda rjav, rdeč!).

§ 22. Glede izreke neločljivega predloga u je posebej pomniti, da se u ne izreka s čistim, t. j. s pravim samoglasnim, temveč s soglasnim u (t. j. u ali w). U je tu do soglasniške kolikosti okrajšan samoglasnik u ali, kar je blizu isto, dvoustnični v (w). Primeri kakor: usesti se, ujemati se, uloviti, umreti,

¹ Za bečela, betica, zadehel.

² Nastalo iz dvéjuh, obéjuh, uže.

³ Nastalo iz najun, vajun, njijun; hkratu (daj!), dolu, goru.

uteči, ukrasti, utegniti, ubiti, ukazati, udariti itd. se izrekajo: usesti se ali wsesti se, ujemati, wjemati se, uloviti, wloviti itd.

Enako se govori predlog u pred naslednjim v, n. pr. uvod, uvesti, uvajati itd. se mora izrekati uvod ali wvod, uvesti ali wvesti, uvajati ali wvajati.

V Beli Krajini in na vzhodnem Štajerskem se je predlog u skrajšal v dvoustnični w in se potem utrdil pred nastopnim zvenečim soglasnikom v ustnično-zobni v (vmreti, vjeti, vlomiti, vbiti itd.), pred nastopnim nemim soglasnikom pa v f (fsesti se, ftegniti, fkrasti itd.).

Toda v naslednjih primerih se govori predlog u s pravim samoglasnikom u: ubrati, ubrala, ubralo, ubirati, udrihati, udri, udrita itd.

Na vzhodu se govori tukaj vu: vubrati, vubirati kakor korenski u, n. pr. vuk, vuho, vučim itd. za ubrati, ubirati, uk, uho, učim.

§ 23. Predlog u more tvoriti *a*) zase zlog ali se *b*) jemlje k naslednjemu zlogu in ne tvori zase zloga; kadar pa *c*) stoji pred njim kak samoglasnik, se zlije z njim v en zlog in tvori s tem dvoglasnik.

Pesnikom rabijo vsi trije slučaji:

a) soglasni u tvori zase zlog, n. pr.: Skrbi in huda leta — moré ubozga kmeta (Prešeren). Dokler ji reje zmanjka in ugasne (Prešeren). Ubere strune, — pesem jame peti (Stritar). Kako te z veseljem mi duša uživa (Gregorčič). Ako mor'te, omečite — neusmiljeno srcé (Prešeren);

b) soglasni u ne tvori zloga in se jemlje k naslednjemu zlogu. Pesniki pišejo v tem primeru v za u: „Bog vsmili se!“ zdihuje (Preš.). Vmirile prsi, lica se zjasnila (Preš.). Vsmiljenja oba sta vredna (Stritar). Kreposti ni jim vzela še — vmorila ne duha (Funtek). A kvišku upe dvigne — in vsliši ga nebo (Lj. Zv.). Če dosegel z naporom si, trdom — In v znoji obraza kak vspeh (Aškerc). Vklonil se ji je i Grk oholi (Lj. Zv.);

c) s spred stoječim samoglasnikom se zlije v en zlog in tvori dvoglasnik (o dvoglasnikih prim. naslednje poglavje): Veselo čém živeti — junaško vmreti (Preš.). Ti si kriva — Deklica nevsmiljena (Preš.). Gorjé siroti ybogi (Preš.). Nobena luč se skoz oblak ne vkrade (Preš.). V njej zdih v sládke nam so gláse ybrani (Stritar). Noben ga vladar ne vdrži (Cankar). V hipu vtihne govorjenje sladko (Cankar). V vodo vpirata poglede (Finžgar).

Ker se na več krajih po zapadu, zlasti po Gorenjskem, Primorskem in Koroškem govori tudi korenski u na začetku z dvoustničnim w ali soglasnim u,

ga pesniki semtertja ne rabijo kot zlog: Kaj prida sliš'jo všesa naše rade; Pogovor, ko na všesa več ne bije (Nova pisarija, Prešeren). Kdo zna — kdo ve — kdo uči (Prešeren).

3. Dvoglasniki.

§ 24. Kadar se izgovorita dva samoglasnika v enem zlogu, nastane dvoglasnik (diftong). Dvoglasniki so na koncu zlogov in pred soglasniki in nastanejo, ako sta oba samoglasnika ali vsaj prvi nepoudarjen.

1. Navadni dvoglasniki so zveze osrednjih samoglasnikov (e, ѣ, a, o) s skrajnima samoglasnikoma (i, u). Ker sta naša j in v na koncu zlogov in pred soglasniki po kakovosti prava samoglasnika (i, u), tvorita s spred stoječimi samoglasniki dvoglasnike, t. j. s spred stoječim samoglasnikom se sprijemljeta v en zlog.

Pisava dvoglasnikov ne izraža posebej.

Slovenščina ima kratke in dolge dvoglasnike. Kratki so zveze kratkih samoglasnikov z i (j) in u (v); dolgi so zveze dolgih samoglasnikov z i (j) in u (v):

Kratki dvoglasniki: zdaj: zdáj, prav: práw ali práu, precej, pokoj, pokrov, molitev: molitѣw (-ѣu), mrtev, délavca: delawca (-au), ravnina, siv, ráj, túkaj, váruj, naj itd.

Dolgi dvoglasniki: krájnik: krajnik, pokójník, máj, moj, kuj, nôw, sirow, zglawje (-au), ovca, pevcev, lažnivca, grmovje, glav (gen. pl.) itd.

Le korenski v pred r-om in v pred končnicama -je v imen. množ. mošk. sp. in -jo v orodn. edn. ni dvoustnični v (w), temveč pravi ustnično-zobni v, ki ne tvori dvoglasnika s spred stoječim samoglasnikom, torej: vrág, vrédno, vréme itd.; črvjé, sinovje, grmovje (die Büsche), toda: grmowje (-ou), das Gebüsch, s krvjo, vrvjo, brvjo itd.

Opomnja. Beli Kranjci in vzhodni Štajerci nimajo dvoglasnikov pri v, ker nimajo dvoustničnega w, temveč govore pred nemimi soglasnik f, pred zvenečimi ustnično-zobni v, n. pr.: práf, pokrôf, gláf; of-ca, of-sa, delaf-ca, dobraf-ca (rod. od dobavec), pef-cef, lažnif-ca, mrtef, molitef; pozdra-vlja, popra-vlja, sla-vnost, zdra-vnik itd.

§ 25. 2. V slovenščini se morejo (a ne: morajo!) vezati med seboj v dvoglasnike lahko tudi drugi samoglasniki, ki se zlivajo v en zlog.

Prim.: naobražen, neokužen, neobdelan, preoran, preiskati, proučiti se sme izrekati: naobražen, neokužen, neobdelan, preoran, preiskáti, proučiti itd.

Beli Kranjci in vzhodni Štajerci tudi tu ne govore obeh samoglasnikov dvoglasniško, temveč ločijo drugi samoglasnik od prvega.

S spred stoječim samoglasnikom more (a ne: mora!) vsak samoglasnik tvoriti dvoglasnik. To velja za vezano in nevezano besedo.

Pesnikom rabijo dvoglasniki, n. pr. Al' počákaj, da to bit' — v prsih néha, Bog te obvarji! (Prešeren, Ukazi). Srce zdi'hvalo bo mi, Bog te obvarji! (Prešeren, Slovo od mladosti.) Da mestu očétnemu zlat čas nastane — Emone bodo letopisi oteli (Preš., Janezu Hradeckemu). Zgodba pravi, da imajo — v vsaki luni druge obraze (Cegnar). Na vrtu je ostala — Je bridko jokala (Levstik). Nočna temina — slika opomina — srečnih in žalostnih dni (Jenko). Vse zarje vanjo omakajo perot — vse zvezde vanjo pišejo svoj pot (Župančič) itd.

4. O izreki in pisavi nekaterih soglasnikov.

j.

§ 26. V slovenščini imamo dvojni j: 1. nebni prepisnik j in 2. samoglasni j.

1. j je pravi nebni prepisnik, kadar stoji pred samoglasniki: jetra, ječmen, junec, božjast, božji, divji, sinovje, črvjé, z vrvjo, jablana, jahati, grajati, huje, dvoje, v raju, zglavje, zdravje itd.

V nekaterih vzhodnih narečjih se spreminja nebni prepisnik j v g: ječmen — gečmen, jezdití — gezdití, jetra — getra, junec — güneć; na zapadu: Idrija (mesto) — Vidrga (odtod lastno ime Vidrgar). Tako je nastala tudi oblika možgani iz: možjani.

Za nemimi soglasniki se spreminja j v vzhodnih narečjih celo v k: volcě — vucké, otjide — otkíde itd.

2. Kadar pa stoji j na koncu zloga, t. j. pred soglasniki in na koncu besed, prehaja v soglasni i (i), t. j. do soglasniške kolikosti okrajšan samoglasnik i. Ta j je torej po kakovosti pravi samoglasnik, po kolikosti soglasnik. Primeri: mlaj — mlaj, jajce — jajce, ojnice rajnik, rajna, rajnka, rajnkega, kraj, povejte, povej, mejnik, vāruj, rāj, pokoj, pokojnik itd.

§ 27. Ker je samoglasni j po kakovosti samoglasnik i, se pred spred stoječim i ne more govoriti; vsled tega tudi ne tvori dvoglasnika z njim, n. pr. Jurij, bijte, pijte, rod. množ. narečij, bitij, poglavij itd. se govori: Júri, bite, pite, narēči, biti, poglávi itd.

Opomnja. Večina narečij danes ne pozna več nebnega prepisnika; govori se le v vzhodnoštajerskem in ogrskem narečju. Tam se govori pravi nebni prepisnik: meja, pa: mejnik. Povsod drugod se govori: meja kakor mejnik.

§ 28. Dandanes se govori ponekod (po Gorenjskem, Goriškem in drugod) tudi nepoudarjeni korenski i na začetku besed pred soglasniki kot soglasni i (i), n. pr. igō, izēsa, imēti, imām, imē, iglica, igrača, iskāti kot: iĝo, imeti, imē, iglica, iskāti itd. Nekdaj se je govoril tu pravi i, kakor dokazuje pisava starih pisateljev: jimam, jimetri, jime, jiglica, jiskati itd.

Samoglasni j se s spred stoječim samoglasnikom zlije v en zlog, v dvoglasnik, n. pr. vbōgajme (iz: v Boga ime), zajdem (zaidem), pojdem, najdem itd.

Pesnikom rabi dvoglasnik:

Oprto eno roko
na Galijo imam,
ta drugo pa Grkom
prijazno podam.

(Vodnik.)

In praviš, da imam le želeti.
Pak í m a m, kar želim imeti.
Izrekla je, kar ni nikoli
Zares izreči misli imela.

(Valjavec.)

Tu v dolu mati staja mila
In kočō imam očetno dol.

(Jurčič.)

v.

§ 29. 1. v, ki stoji v začetku zlogov in pred samoglasniki, se imenuje ustnično-zobni v: varuh, varih, voda, vam, vesel, vest, vedno; novo, novica, praviti, prevideti; zvest, zvit, svet, svetel, dvoje, dva, tvoj, svoj itd.

Ustnično-zobni v je tudi korenski v pred r-om in v pred končnicama -je v množ. imen. mošk. ter -jo v rodn. edn. žen.: vrag, vračati se, vredno, vreme, vreti, vrata, vrat, vroče; črvjé, sinovje, grmovje (die Büsche), toda grmouje (das Gebüsch); s krvjo, vrvjo, obrvjo, brvjo.

Opomnja. Po Gorenjskem, Primorskem in Koroškem se govori ta v ko dvoustnični v (w), česar se je v olikani govoric ogibati! Pravilen ustnično-zobni v govore še Dolenjci na spodnjem robu, Beli Kranjci, Štajerci in ogrski Slovenci.

§ 30. 2. Na koncu zlogov, t. j. na koncu besed in v začetku zlogov pred soglasniki (razen r) se govori dvoustnični v (w) ali soglasni u (u), t. j. do soglasniške kolikosti okrajšani samoglasnik u. (Končni v [w] je torej po kakovosti pravi samoglasnik, po kolikosti pa soglasnik, zato tvori s predstoječim samoglasnikom dvo^oglasnik.) Prim.: vsak — wsak (u^osak), vmes — wmes (u^omes), vladati, vnemati, vdova, vleči, včera^oj, vlak; drevje — drewje (dre^ouje), povsod, ovca, ovna, popravlja, slavna, delavnica, lažnivca, bravca (bravec, bralec), Avstrija, zglavje, domovje; prav — praw (pra^ou), trezav, glava — glav — glaw (gla^ou), nov, siv itd.; dalje: drv — d^orvu, mrtev — m^ortvu, siv, živ, črv — č^orvu, brv — b^orvu, vrv, postrv — post^orvu, enako: drl — d^orvu poleg d^orl, prišel — priš^ovu poleg priš^ol itd. Enako se govori v v sestavah: vbiti, vbogajme, vdati, vdati se, vdan, v voljo božjo vdan, vdanost, lenobi vdan; vkleniti, vklénjenec, vkljub, vliti, vpisati, vprašati, vpreči, v šoli, v cerkvi, v novem letu itd. . . . se govori: wbiti (u^obiti), vbogajme (u^obogajme) itd.

Posebej je treba pripomniti, da se črka v, kadar stoji sama ali v sestavah pred soglasniki, navadno napak izrekuje: v^o (vè!), n. pr. vse, vsak, vdova . . . se ne bere: v^osè, v^osák, v^odo^ova; v šoli, v cerkvi, v vsakem kraju se ne bere: v^o šoli, v^o cerkvi, v^o vsakem kraju itd. Zato pazi na izreko! Tisti v, ki ga izgovoriš v Avstrija, ovca, ovsa, slavna, zdravnik, popravlja itd., moraš izgovoriti tudi pri vsak, v strahu, v šoli, v cerkvi, torej: Awstrija: wsak, owca: wcerkvi, slawna: wnebesih, popravlja: wljubljanj, wkranj.

Navadite se izgovarjati ta v brez v, ker je to dvoustnični w ali, kar je blizu to kar soglasniški u!

Tudi v pred v se ne govori kot v^o, temveč tudi ko w (u): v vas, v vodo, v vinskem bregu . . . se govori: w vâs, w v^odo, w vinskem bregu.

Posebej pomni, da za izreko ni nobene razlike, ali se piše v sestavljenkah kot neločljiv predlog v ali u, n. pr.: vstati, vtakniti, vneti, vdati, vkleniti ali umreti, ukazati, ukrasti, utegniti, usmiliti se. Govori se v obeh primerih dvoustnični w ali soglasni u (u), ker se je začetni u skrajšal v dvoustnični w, tedaj: wstati, wtakniti, wneti, wdati, wumreti, wkazati, wkrasti, wtegniti, wsmiliti se ali u^ostati, u^otakniti, u^oneti, u^odati, u^oumreti, u^okazati, u^otegniti, u^osmiliti se itd.

Razločevanje med **v** in **u** ne sloni na narodni izreki, temuč na staroslovenščini, zato sta se **v** in **u** v nekaterih primerih pomešala; tako se piše: uvod, uvrstiti, uvezen itd. (nam. vvod, vvrstiti, vvezen); nasprotno pišemo vnANJI, vžgati itd. (namesto unANJI, užgati).

§ 31. S pravim samoglasnikom **u**, t. j. s čistim **u**, pa se mora govoriti **v** tedaj, kadar je nastal iz prvotnega začetnega **vъ**: t. j. v primerih: vgnati (ein-, hineintreiben), vžgati, vtkati (einweben), vnANJI se govori: ugnati, uženem; užgati, užgem, utkati, unANJI.

Vžgati je iz užgati in to iz **vъ**[z]žgati; vgnati je iz ugnati in to iz **vъgnati**; vnANJI iz unANJI in to iz **vъnANJI**, iz starega **vъnъ**. Ta **u** je nastal iz **vъ**, kakor uš, [v]un, duri, bruno iz **vъš**, **vъn**, **dvъri**, **brvno** (v Beli Krajini in v Zilji na Koroškem se govori še: **vъš**, **vъn**, **brvno**, **dvri**; na spodnjem Štajerskem: **veš**, **ven**, na vzh. Štajerskem pa **vüš**, **vün** pa **brvno**).

§ 32. Tudi predlog **v** se mora govoriti ko **u**, kadar se ne more vzeti k naslednjemu zlogu; govori se n. pr. v Kranj, v Rim, v šolo, v cerkev itd. ali *a*) tako, da se **v** vzame k naslednjemu zlogu: wkranj, wrim (to se izgovori v enem zlogu), wšolo, wcerkev; ali pa *b*) tvori **v** poseben zlog in stoji sam zase: u Kranj, u Rim, u šolo, u cerkev.

Pesniki rabijo to izreko, če zahteva na tistem mestu ritem svoj zlog, n. pr.

Drevō rastoče v vinskem bregu,
Lepó zeléno v belem snegu . . .
Pozdravljam te srčnó, srčnó!
Kot ótok travnat u puščávi.
(S. Gregorčič, Oljki.)

V ozidje se ozko oziram
u cēlici bivam nad petdeset let.
(Greg.)

Takó sem u službi osivel.
(Greg.)

U gore balkanske
koraka junak.
(Greg.)

Dekle je zajemalo v vedro vode,
U vedro kovano, vodice hladne.
(Levstik.)

Na Vršac stopivši sedi,
Néznán svet se ti odpré;
Glej, 'zmed sivih pleš u sredi
Zarod žlahtnih rož cvetě.
(Vodnik.)

Posebno je priporočati izreko **v = u**, kadar se nakopiči več soglasnikov, ker je težko izrekati **v** skupno z naslednjim zlogom, n. pr. vso noč v strahu . . . izrekaj: wso noč u strahu; sok v žlici: sok u žlici itd.

V Beli Krajini in na vzhodnem Štajerskem se izreka predsoglasniški in končni **v** pred zvenečimi soglasniki kot pravi ustnično-zobni **v** (vdova, vnajem itd.), pred nemimi kot **f**: fstati, fsak, ftakniti itd. = vstati, vsak, vtakniti; fčeraJ, pokrof, glaf (glava), práf, zdráf; za knjižni govor poslednja izreka ni navadna.

§ 33. Predsoglasniški in končni v *a*) more tudi tvoriti zase zlog ali se *b*) jemlje k naslednjemu zlogu; *c*) s spred stoječim samoglasnikom tvori dvoglasnik.

Pesnikom rabijo vsi trije primeri: *a*) predso-
glasniški v tvori zase zlog, t. j. govori se soglasni u (u);
v tem primeru pišejo pesniki u za v, n. pr.: Ko se zate je unélo;
šestkrat se srce unáme (Preš.). Kar v bukvah je natisnjen'ga, upije
(Preš.). Petrárkovo biló srcé užgano (Preš.). Od očí so tudi méni
se uzdígnile temníce (Preš.) V domačo zemljo vdovo na Kios od-
neso — Zaróbljeno udovo na Smirno tírajó (Cegnar). Ustane car,
počasi k oknu stopi (Krilan-Pagliaruzzi). A s polja se krik uzdigne
(isti). Napoleon reče — Ilirija vstan'! — Ustaja, izdiha: — kdo
kliče na dan? (Vodnik) Uzdihne in rosno oko — zakrije s tresočó
roko (Resman). Pridi, šumno koprnenje, — preupijte mi srce
(Aleksandrov). Praznuje tvoj prvi v življenje ustóp (Gregorčič).
b) v ne tvori zloga: Vsili v spomin se ti pevec brez upa
(Preš.). Vz hišo k oknu se popnó (Gestrin). Drv prosim malo, da
se peč zakuri (Aškerc). Ti črv pozemeljski, ti človek nori (Kette).
Črv, ki viješ se po prahu (Valjavec). Kák si za srečo človeštva
bil vžgan (Preš.); *c*) s spred stoječim samoglasnikom se zlije v
en zlog in tvori dvoglasnik: Eden hváli in spet drugi vpíje:
fej te bodi (Preš.). Bel golob se vzdigne kvišku (Krilan) itd.

r, l (lj), m, n (nj) kot samoglasniki.

§ 34. Glasove r, l (lj), m, n (nj) rabimo kot samoglasnike ali soglasnike. Kadar tvorijo zlog, so samoglasniki, kadar ga ne tvorijo, so soglasniki.

R je samoglasnik, kadar stoji 1. v začetku besede pred soglasnikom in 2. med dvema soglasnikoma.

1. V začetku besede je r zlogotvoren, n. pr.: fčati, rčāv, rděč, rdečica, rdečiti (se), rdeti (se), rjā, rjast, rjāv, rjāvec, rjaveti, rjuha, rjuti, rjovem, rjoveti, rkelj, rkljā, řt, řtič, rtalec, rž, (govori se: řrž in řžž), rži, ržen; rvati — rujem, rvanje, rvač poleg ruvati, ruvanje, ruvač, rovač, rovanje.

R ima tu svoj zlog in se govori samoglasniško, tako tudi pred j: r-juti, r-jovem, r-juha ali řr-juha itd.

Opomnja. V izrazih rezgetati, rezgetanje itd. je r tudi zlogotvoren, toda se piše polglasni e za r-om.

R ima kot samoglasnik iste lastnosti kakor drugi samoglasniki, zato more s spred stoječim samoglasnikom tvoriti dvoglasnik, n. pr.: Kaj veste vi, kaj to je kri, — sok živi, rdeči, vroči! (Aškerc) A iz srca mojega — kaplja rdeča kri (Gošar).

Svoj zlog pa ima r v primerih, kakor: V nogé rdeč je, v kljun rdeč (Levstik). Slušala deva je — in zardela (Kette). Prelep obrazek je rdeč — jaz bi ti ga pobarvala (Sardenko).

2. Med soglasnikoma: a) v korenskih delih: brdo, brdek (poleg brhek), brglez (brlez), brzda, drhal, grmeti, grmenje, grmada, na-grmaditi poleg gromada, krdelo, prgišče poleg perišče.

Pomni pa, da je pravi e v primerih: cerkovnik, cerkven; merjasec; verjeti, verjamem, verjeten; žerjav, žerjava; žerjavica. Dalje se piše: martinček, Marjeta.

V tujkah ohranjamo e: german, Bernard, pergament, Gertruda . . . ; a: Martin (ne: Mrtin) . . .

b) v končniških delih: dobršen (kos), dobršna (družčina), kakršen, kolikršen, koprnjenje, ministrski, mojstrski, ministrstvo, ogrski, ciprski, filistrski, etrski, metrski, litrski, šentpetski, istrski, oktobrski, novembrski; jadrn, jadrnost, jadrnica, jadrnik; jedrat, jetrn, jetrnik, jetrnica; klavrn; kvatrn, kvatrna, kvatarno; rebrn, rebrnik, rebrnica; srebrn, srebrnik, srebrnina; vetrn, vetrnica, vetrnik; zoprn, zoprna, zoprnik; stebrn, bedrce, jedrce, rebrce, smotr, smotrnost; čebrca, čebrcu (od čebrec), gabrca, gabrcu (od gabrec), igrca, igrcu (igrec), ništrca, ništrcu (ništrec), ogrca, ogrcu (ogrec), ostrca, ostrcu (ostrec), svedrca, svedrcu (svedrec), vetrca, vetrcu (vetrec), stebrca, stebrcu (stebrec). Toda pomni: modrec, modreca, modrecu — modrijan; žrec, žreca, žrecu; Štajerec, Štajerca.

Piše se pa: ničēmuren, ničēmurnost; slēherni, slēherna, slēherno; čiherni, čiherna, čiherno; vnēmaren, vnēmarnost (vnēmarn, v nēmarn, z nēmarn); zanikaren, zanikarnež, zanikarnost.

Samoglasni r se govori ali s polglasnikom pred r-om, tedaj r: sm^or^ot, b^or^odo, jad^or^ono, kak^or^ošen ali pa kakor se govori na vzhodnem Štajerskem in med ogrskimi Slovenci: r brez polglasnika.

§ 35. Zlogotvorni I (lj), m, n (nj) se pišejo: a) brez polglasnika, kadar stoje za kakim zlogotvornim soglasnikom:

l, lj: umrl, drl, zrl, žrl, strl; vrl; rod. množ. srednj. sp. grl (od grlo); čmrlj;

m: grm, grmek — grmka, grmku itd.; strm, strmec — strmca, strmcu; množ. rod. sred. ali ženskega spola: krma — krm; trma — trm;

n, nj: drn, strn, trn, žrn; rod. množ.: srna — srn, zrna — zrn; trnek — trnka, trnku; črnec — črnca; žrnec — žrnka; zoprn, črn, jadrn, jedrn, klavrn, kvatrn, rebrn, srebrn, stebrn, smotr, vetrn, vihrn; domisel, stebel, brezposel, metel, zemelj.

Opomnja. Če stoje za soglasniki, ki niso zlogotvorni, se piše polglasni *e*: umetelen, neumetelen, umetelna, čemer, praznâheren, biseren (ker je pred *r*-om pravi *e*: biser, bisera!), severen itd.

b) kadar ne stoje za zlogotvornim soglasnikom, se pišejo s polglasnikom *ъ* (*e*):

l, lj: miselnost, zemeljski; oslec — oselca, pušljec — pušelja; kozlec — kozelca (poleg kozolec, kozolca); krljlec — krljelja; žrebljec — žrebelja, rogljec — rogelja; mislec — miselca poleg misleca; pomislek — pomiselka poleg pomisleka;

m: jarmec — jarmca, jaremski itd.; pisemce, pisemski, pe-semški;

n, nj: okence, jagnjec — jagenjca, jagenjcu, neutr. jagenjce.

Izreka je v obeh primerih enaka: govore se naštetih sonanti ali s polglasnikom ali brez njega, bodisi da se pišejo s polglasnikom ali brez njega.

n.

§ 36. Slovenščina ima trojni **n**: 1. srednji ali navadni **n**; 2. mehki ali topljeni **nj** in 3. goltni ali guturalni **u** pred **k** in **g**.

1. Srednji ali navadni **n** stoji povsod, kjer ga s tem znamenjem (**n**) pišemo, razen pred **k** in **g**, tedaj: naš, nebo, nikoli, nos, nujen, nprav, začnem, snamem itd.

2. Topljeni ali mehki **nj** je po izreki **enoten**, ne dvojen glas. Zanj nimamo posebnega znamenja, zato se topljeni **nj** v pisavi ne razločuje od skupine **nj**, kjer sta **n** in **j** samostojna glasova in se izrekata vsak zase.

Topljeni **nj** imamo v primerih kakor: vonj, vonjati, konj, konja, sanje, sanjati se, manjši.

Vedno pišemo **nj**: a) pri obrazilih **enj**, **nja**, **nje**: bedenj, bednja, pedenj, pednja ali pedânj, pednjâ; mrznja; sânje, spanje, pisanje itd.; trnje, znanje, zvonjenje, zelenje, korenje, usnje (iz usnije, usen-je);

b) pri trpn. delež. pretekl. časa IV. in II. vrste: raniti — ranjen, znaniti — oznanjen; vzdigniti — vzdignjen, stisnjen itd., napolniti — napolnjen; VI. vrsta: izpolniti — izpolnjevati, oznanjevati, izpraznjevati itd.;

c) pri pridevnikih, ki so izpeljani iz **prislovov**: prejšnji, precejšnji, nocojšnji, nadaljnji (od: nadalje!) itd. Temu pravilu se ne pokore le nove, umetne tvorbe, n. pr.: okolen, okolna, okolno; ondoten, počezen, povprečen, takraten itd.

Topljeni nj se mora v izreki razločevati od drugih n; konj, konja se ne govori ne: kojn, kojna ali kon, kona ali kon + j, kon + ja (ne dvojen glas, pri katerem bi se izgovarjala n in j kot posebna glasova!), temveč koñ, koña.

V mnogih narečjih se je topljeni nj izgubil in se zenačil s srednjim n; vsled tega sta se začela nj in n v pisavi zamenjavati ali rabiti nedosledno.

Piše se: prihodnji, prihodnja, prihodnjost in prihodnost, toda ostale sestavljenke pišemo z n: prehoden, predhoden, vzhoden, zahoden, predhodnik; povodnji mož (bajesl. bitje) poleg povodni mož, toda drugo z n: povodni mož, povodna cvetica, povodno bilje itd., vrhnji in vrhen, vrhni; sv. Rešnje Telo, toda rešni čoln, rešna pot, rešno sredstvo; sodnji dan poleg sodni dan, toda sicer: sodni stol, sodna razprava, sodno itd., pomladnji in pomladen; sosednji in soseden, dna, dno.

Nedosledno pišemo: slednji, poslednji, naslednji, toda dosleden, nedosleden, nedoslednost; naslednji, pa naslednik, naslednica; srednji, toda neposreden, posreden, srednik, srednica; (s)prednji, pa: (s)prednik, (s)prednica.

Posebej pomni, da se piše n: gnezdo, gnezdece, gnesti, gnetem, gneča, gnil, gnijem, gnoj, gnus, gnusoba, gnev; rajnik, rajnica, rajniki, rajnka, rajnca, rajnkega, rajnke, rajnce itd., stopnice, zanka, uganka; v končnici na **-niv**: ljubezniv, lažniv.

Toda nj pišemo: poganjek, poganjka, manjkati; suženj, sužnja (Sklave), suženjski, sužnji (Sklaven-), toda sužnja in sužna (Sklavin), sužen, sužna (leibeigen, sklavisch), sužnjost in sužnost, suženjstvo in suženstvo.

§ 37. V nekaterih primerih skupina nj ne izraža topljenega soglasnika, temveč obsega dva samostojna glasova, izmed katerih se n izgovarja s sprednjim, j z naslednjim zlogom. Glas j je tukaj pravi nebni prepišnik.

Primeri, kjer sta **n** in **j** samostojna glasova, so:

a) pri končnici **-jo** v edn. orod. **i**-jevske skl.: z dlanjo (torej z dlan + jo), jablanjo, s stranjo itd.;

b) pri končnici **-je** množ. imen.: Ločanje (Ločan-je), Ribničanje, tržanje, ciganje, tudi panj-je;

c) pridevniki na **-ji**: jelenji, petelinji.

Ker je topljeni **nj** enoten glas, se pri razzlogovanju ne more deliti; deliti pa se sme skupina **n + j**, kjer sta oba glasova samostojna.

3. **Golt n** ali guturalni **n**, ki stoji pred goltnikoma **k** in **g**: angel, bingljec, bingeljca, bingljati; grenek: grenka, grenko, grenkoba; cinek: cinka, cinku; danka, opanke, prestanka, prestanku (prestanek), sanke, sinka, sinku (sinek), vunkaj, uganka, zanka itd.

1.

§ 38. Glas **l** je trojen: 1. srednji **l**; 2. topljeni ali mehki **lj** in 3. trdi **l** (ł).

1. Srednji **l** govorimo v primerih kakor: lep, les, led, leča, leteti, léti (vel.); lice, lípa, lizati, lisíca; moletí, molim; gledati, slep, klic itd.

V starejši dobi naše slovenščine je bil srednji **l** v navadi samo pred raznimi **e** in **i**; povsod drugod je mogel stati le topljeni **lj** ali trdi **l** (ł). Sedaj se govori v večini narečij in zato tudi v olikanem govoru pred **a**, **o**, **u**: blago, lakota, bela, belo, slab; glava, luknja, luskina, služiti; klobuk, klobčič itd.

2. Topljeni ali mehki **lj** je po izreki **enoten**, ne dvojen glas. Zanj nimamo posebnega znamenja, zato se topljeni **lj** v pisavi ne razločuje od skupine **lj**, kjer sta **l** in **j** samostojna glasova in se izrekata vsak zase.

Topljeni **lj** imamo v primerih kakor: beljak, brljav, brljuzga, Celje, dalja (pridevnik: daljni), prisl. dalje (prid. odtod: nadaljnji), kljun, ulj, uljnjak, volja, želja.

Pogosto pišemo **lj** za ustničniki (**b**, **m**, **p**, **v**): gibljem, zemlja, kaplja, opravljam, bljujem, pljujem, pljuča, pljuskati itd.

Vedno pišemo **lj** pred končnico **-am**, **-ati** glagolov V. vrste 1. razreda, kadar je spred kak soglasnik, in pa pred končnico **-ujem**, **-evati** VI. vrste: jecljam, jecljati, jecljal, pihljam; prepeljujem, prepeljevati; razdeljujem. Enako pred končnicami **-iv**, **-ivost**: potrpežljiv, potrpežljivost, pozabljiv, šaljiv (iz šal-ljiv) itd.;

v končnici **-ljaj**: bodljaj, smehljaj, metljaj, vzdihljaj, stogljaj; v končnici **-ulja**: volkulja, hodulja, skopulja. Trp. del. glag. IV. vrste: beliti — beljen, izvoliti — izvoljen itd. V sedanjskem deblu glagolov: meljem, steljem, pošljem, poljem itd.

Topljeni lj se mora v izreki razločevati od drugih l; kralj, kralja se ne govori kral, krala, tudi ne kral + j, kral + ja, temveč kral', kral'a.

§ 39. V mnogih narečjih se je topljeni lj izgubil in se zenačil s srednjim l; vsled tega sta se začela lj in l v pisavi zamenjavati; pri nekaterih primerih pisava omahuje med lj in l.

Pomni, da se piše **lj**: baklja, burklje, brisaljka (iz brisalja), bršljan, brizglja, cilj, coklja, češplja, dilja, godlja, halja, haljina, koklja, kodelja, kuzlja, ljuljka, ljuljčen (ne: ljulika!), mandelj, mandeljnovc, orglje, orgljati, orgljavec, petlja in pentlja, pražiljka, preklja, pušljec, pušeljca, raglja, reglja, ragljati, recelj, rogelj, roglja, sablja, sabljač, škiljav (toda: škiliti), škrijak, štoklja, štokljati, vadjla, zajklja (iz zajkulja), volklja in volkulja; postiljati; mandelj, nagelj, tempelj.

Toda piše se **l**: angel, angelski, barigla, berla, bergla, dečla, kopel, kopeli, krogla, rebula, škatla, škatula, škodela, veslati, razvozlati, zelnik, zelnat (od zel, zeli; ne od zelje), umetelen, ume telna itd.

§ 40. V nekaterih primerih skupina **lj** ne izraža topljenega soglasnika, temveč obsega dva samostojna glasova, izmed katerih se **l** izgovarja s sprednjim, **j** z naslednjim zlogom. Glas **j** je tukaj pravi nebni prepisnik. Taki primeri so:

a) pred -jo v edn. orod. i-jevske sklanje: z drhaljo (drhal-jo), piščaljo, vrzeljo, zibeljo, živaljo, soljo.

b) pridevniki na -ji: kobilji.

c) v nekaterih besedah: sožalje, povelje, sil-je (žito), toda: veselje in vesel-je, oglje in ogl-je (iz oglije), bilje in bil-je.

Ker je topljeni lj enoten glas, se pri razzlogovanju ne more deliti; deliti pa se sme skupina l + j, ker je glas dvojen.

§ 41. 3. Trdi **l** (đ) imenujemo oni **l**, ki stoji na koncu zlogov, pred soglasniki (razen j) in pred polglasnikom (ɣ).

Na koncu zlogov: bel, cel, kol, vol, pepel, vesel, vedel, dal, rekel, kupoval.

Pred soglasniki: poln, popoln (ne: polen!), volk, dolg, čoln, žolna, volna, jabolko; vrelca, vrelcu (od vrec), rilca, rilcu, palca, motovilca, motovilcu itd.; budilnik, belilnik, kadilnik, kadilnica, svetilnik, umivalnik, pokalnica, velnica, sejalnica, kuhalnica; mlatilni, mlatilna, mlatilno.

Pred polglasnikom (ɾ): belec, celec, palec, tkalec, pralec, prelec, pogorelec; množ. rod.: bilek (navadnejše: bilk) od bilka; jelek (navadnejše: jelk), jelka itd.

Trdi l (l̥) se govori v knjižni izreki ali kot dvo-ustnični v, oziroma soglasni u (u) ali pa, kakor je prišlo poslednja leta semtertja v navado, kot srednji l.

Besede kakor bel, cel, dal, veljal, volk, dolg, palec, palca, rilec, rilca, kadilnica itd. se govore ali: bew (beu), cew (ceu) itd. ali pa s srednjim l.

Pesniki jemljejo zato trdi l kot stik z v, kar je upravičeno, n. pr.: Lenega čaka strgan rokav — Paľca beraška, prazen bokal (Vodnik). Kak Turek je neusmiljen, kak hud je Pesoglav — Kdaj divji mož iz reke na beli dan bo vstal (Jurčič). Melkizdek je višji bil duhovni — Kateri prvi v dobi zmote polni (Stritar, Prešeren v Eliziju). Približa se mladenič mu — Dol z neba je poslan prišel, t. j. prišū (Valjavec, Kmet v risu). Zdaj s pestjo zagrabi polno — sežeš v žep, v njem samo govno (Župančič) itd.

Trdi l (l̥) se je v začetku pisne slovenščine, t. j. v dobi slovenskih protestantovskih pisateljev, še govoril ko pravi trdi l̥, n. pr.: beľ, daľ, voľk, doľg, kadiľnica, umivaľnik, beľec, vreľec itd. V dvoustnični v (u) se je začel ponekod na Koroškem že koncem 16. stoletja spreminjati. Splošno se je jel govoriti v (u) za končni l̥ šele proti koncu 17. stoletja.

Trdi l̥ ni imel v vseh primerih enake usode. Prvotni zlogotvorni l̥, ki je bil nekdanj v primerih kakor: vlk, dl̥g, pl̥t, rod. množ. slz, žlna, jablko itd., prehaja v vzhodnih narečjih v samoglasnik u (dug, vuk, žuna itd.; tako se govori tudi v Režiji: duh, t. j. dolg; pun, t. j. poln, itd.); v ostalih narečjih pa se je najprej v naglašanih zlogih sprejel pred l̥ polglasnik, ki se je blizu ob koncu 15. stoletja spremenil v o: dolg, volk, solz, žolna itd.; pozneje je postal trdi l̥ dvoustnični w, in tako se od 17. stoletja nadalje govori: doug, voug, souz itd. Prvotni zlogotvorni l̥ se torej nikjer na Slovenskem ne govori ko srednji l. Nekoliko drugače je s trdim l̥ v ostalih primerih. Koncu besed in nekaj celo pred soglasniki se govori sedaj prvotni trdi l̥ po vplivu srednjega l̥ ko srednji l̥ pri Režijanih, pri vzhodnoštajerskih Slovencih med Muro in Dravo in semtertja po Beli Krajini, kjer pa je ohranjen tudi še stari trdi l̥. V teh primerih se dá izreka trdega l̥ ko srednji l̥ opravičiti.

V starejši dobi naše slovenščine je stal trdi **l** ne samo v naštetih primerih, temveč tudi pred raznimi **a**, **o**, **u**, kakor se še danes govori po notranjskih krajih med Ljubljano in Tolminom, na Krasu, v Beli Krajini in semtertja po Dolenjskem in Štajerskem, n. pr.: glava, lakota, bela, belo, klobčič, služiti itd. Na Gorenjskem in Koroškem se je tudi ta trdi **l** spremenil v dvoustnični **w**, tedaj gwava, wakota, bewa itd.

§ 42. Ker se od 17. stoletja sem **l** v izreki ne loči od **v**, sta se v pisavi oba glasova začela zamenjavati. Vsled tega pisava pogostoma med **l** in **v** omahuje ali pa se rabi **l** namesto **v** ali **v** namesto **l**.

Pisava omahuje med prvotnim **v** in poznejšim **l** zlasti pri imenih delavnih ali delujočih oseb, kjer je prvotna končnica **-ivec**, **-avec**, **-ivka**, **-avka**. Sedaj se piše: bravec, bravka (prvotna oblika) in bralec, bralka; igravec, igravka in igralka; poslušavec, poslušavstvo in poslušalec, poslušalstvo; šivavec, šivavka in šivalec, šivalka; zaničevavec ali zaničevalec itd.

Vendar se piše prvotni **v** še v sledečih primerih: brivec, pivec, pivka, števec, delavec, delavka, bolehavec, bolehavka, klavec, kimavec, pevec, sanjavec, sevec, tajivec, tajivka itd. Dalje v primerih, kjer je **l** v deblu: volivec poleg volilec, delivec poleg delilec, ponavljavec poleg ponavljalec itd.

Posebej pa pomni, da imajo 1. imena oseb, ki so kaj storile ali trpele in 2. izvedenke iz samostalnikov na **-lo** (prvotno iz **-dlo**) končnico **-lec**, **-lka**, **-lnik**, **-lnica** itd.

Piše se samo **l**: 1. umrlec, prišlec, pogorelec, osamelec, volilec (kdor je v posameznem primeru volil), prelec, prebivalec; 2. črnilec, motovilec, pralec (od pralo), vrelec (od vrelo), rilec, tkalec; dalje: budilnik, belilnik, kadirnik, kadirnica (kadilo), rezalnik, svetilnik, držalnik (od držalo), zrcalnik (od zrcalo), nosilnice (nosilo).

Pomni še: palec (**l** spada k deblu!), umivalnik, klečalnik, pokalnica, kokalnica, velnica (iz vejalnica), selnica (iz sejalnica), kühalnica.

Dalje omahuje pisava med **v** in **l**, n. pr.: skladalnica in skladavnica, skladovnica; muhalnik in muhovnik itd.

Pomni pa: ključavnica (nastalo iz ključanica), ključavničar (ne: ključalnica!).

Namesto prvotnega **v** se piše **l** večinoma pri vseh končnicah **-alen**, **-ilen**, **-alnik**, **-alnica**, **-ilnica** itd.: dajalen, dajalna, dajalno, hladilen, kazilen, vodilen, mečilen, zmagovalen, zapovedovalen,

vojskovalen, mirilen, izpodbujevalen, primerjalen, poniževalen, dajalnik, hladilnica, hiralnica, vodilnost, vodilnica itd.

Vendar se piše prvotni v še v sledečih primerih: pitaven, pitavna živina, igraven, delaven, delavna, delavno, delavnik, delavnica, piven, pivnica, pivnik, peven, pevnica, klaven, klavnica, mikaven, žgaven, brivnica, briven, brivski, števen, dejaven, neučakaven, oplétaven, izbiraven itd. Dalje, kjer je l v deblu: voliven, deliven, ponavljen poleg volilen, delilen, ponavljaljen.

Pravilen je l pri izvedenkah iz dovršnih glagolov, n. pr.: dopolnilen, dopolnilna, zadostilen, zmagalen, odločilen.

Vendar pišemo: zveličaven, redko zveličalen, zveličalna, zveličalno. Nasprotno pišemo ubogati namesto fbogati, kar je iz nemškega folgen.

Opomnja. Pisavo bralec, bralka, vodilen, dajalen, dajalnik itd. so uvedli naši pisatelji po l. 1862. iz hrvaščine, kjer pa ta pisava tudi ni prvotna, marveč po analogiji tistih primerov, kjer je l upravičen. Prvotna končnica -lac je v hrvaščini kakor tudi v slovenščini le v takih besedah, ki pomenijo človeka, ki je kaj storil, dovršil ali pretrpel; navadna je ta končnica tudi v psovkah in priimkih; naposled pri imenih, izpeljanih iz samostalnikov srednjega spola na -lo (iz -dlo); ubilac: kdor je koga ubil; čuturoispilac: kdor je čutaro izpil; pogorelac: kdor je pogorel itd., tkalac (iz tkalo) itd. Starejši spomeniki hrvaški poznajo pri imenih delavnih oseb le -vac (n. pr. vladavac). Iz primerov, kjer je končnica -lac pravilna, se je v hrvaščini tako razmnožila, da je staro obrazilo -vac pri imenih delavnih oseb skoraj popolnoma izpodrinila.

Glede izreke v primerih, kjer se piše l za prvotni v, je posebej pomniti, da je organska izreka v; l more opravičevati le splošna raba.

§ 43. Splošno pravilo, da se l na koncu zlogov, pred soglasniki (razen j) in pred polglasnikom izreka kakor trdi ž, oziroma kakor u (w), je veljalo nekdanj brezizjemno; tekom časa pa je za nekatere primere prišla v navado izreka srednjega l. Taki primeri so:

1. množ. roditeljskih samostalnikov na -la in -lo: daril, del, dekel, čebel, kobil, metel, osel (osla), skal, strel, vil (vile), tal, od tal, obal, kól (kola) itd.

2. množ. orodnih samostalnikov s končnico -mi: z drhalmi (druhalmi), z valmi, z volmi, s kolmi, s cepelmi, z živalmi, z ulmi.

3. izpeljanke iz debel na -la, -lo, -le, -l.

Samostalniki na -la: dežela — deželen, deželski, hvala — hvalen, pohvalen, zahvalna, samohvalno; jela — jelka, jelva;

pila — pilen, skala — skalnat, žila — žilnat; vila — vilec (čarovnik). Na -lo: delo — brezdelnik, hudodelec, hudodelstvo, delce; čelo — načelnik, čelce, načelen, načelna; dulo — dulec; grlo — grlce, belogrl; kolo — kolca (množ.), samokolen; krilo — krilce, zlatokril, zlatokrilec; motovilo — motovilce, motovilec; salo — debelosalec; selo — selski, naselnik, izselnik, izselniški; šestovilo — šestovilec (glupec); šilo — šilec, šilce, šilnat; želo — želce; zlasti pomanjšalnice: bodalce, darilce, držalce, kosilce, krdelce, krepelce, malce (od malo), mazilce, torilce itd.; vol — volek; kol — kolek; osel — oslek; živalca, živalski.

Glagoli na -liti: buliti — bulec (vol); deliti — oddelek, razdelek, razdelba; guliti — gulec; hvaliti — samohvalec; kruliti — krulec, krulba; moliti — molec, bogomolec, bogomolka, molek; misliti — (po), premislek; piliti — pilec, opilki, paliti — pal, opalek, samopalen; seliti — selba, nasebina, selec; streliti — strelec, štuliti se — štulec; taliti — talnost, talba; tuliti — tulec; žuliti — žulec, žulka (žemlja). Na -lati: delati — pridelek, izdelek; na -leti: veleti — povelek; želeti — poželek, zaželek; prišel — prišlec itd.

4. v izposojenkah, ki smo jih dobili od drugih Slovanov, n. pr.: bivol, bivolski; bôlnica; bogomil, bogomilski; glagol, glagolski, glagolščak; kolek — kolka, kolkovati; pomol; polk, polkovnik, polkovnija; spol, spolnost; stalen, stolp, stolpič; razkol, razkolnik; talec, talnik, vrl, velmož, velblod itd.; stolnica, prestol, prestolna cerkev; ohol, obal.

Enako se ima govoriti srednji I v izposojenkah in tujkah iz drugih jezikov, n. pr.: alt, general, Danijel, kanal, kamelski (kamela), šolnina, šolski (od šola), tolmač, šolni, tul, Dalmacija itd.

5. v nanovo tvorjenih ali manj znanih besedah: sokol, bol, glavobol, svetilka, številka, mislec, misleca in miselca; stalen, stalna, stalno; polbog, polotok, polglasnik, polmesec, popoln, popolnost itd.

5. Naglas ali poudarek.

§ 44. Samoglasniki so neločljivo združeni z naglasom ali poudarkom. V vsaki besedi se en samoglasnik izreka z jačjim in drugačnim poudarkom kakor drugi samoglasniki.

Pri poudarku razločujemo kolikost (Quantität) in kakovost (Qualität) poudarjanja.

Po kolikosti delimo poudarke v dolge in kratke.

Po kakovosti je poudarek potisnjen (fallend) ali potegnjen (steigend). Potisnjen je, če pada poudarek na prvo polovico samoglasnika; glas se tedaj pri izreki proti koncu znižuje. Potegnjen pa je, če pada poudarek na drugo polovico samoglasnika; glas se tedaj proti koncu zvišuje.

§ 45. Naglas je v slovenščini četreren:

1. **dolg potisnjen** (znamenje $\wedge$): dān (Tag), vrāt (Hals), lās (Haar), mōž (Mann), pōt (Schweiß), jaz dēlam, ti mīliš, on vīdi; brēg, dūh, grād, kōs, sīn; osāt, golōb, gospōd, lučāj, večēr; božjāst, četrt, jesēn, povēst; mesō, nebō; rod.: blagā, mesā, nebā, srcā, imēna; dobrōta, sirōta, navāda, blēd, bledā, bledē, bledī, gnīl, grđ, bolān, dolžān, gorāk, iz cēla, iz grđa, prekāsno, nalāhko, natānko; lēpši, nižji, ōžji, vēčji itd.

2. **dolg potegnjen** (znamenje: $\grave{}$): dān, dāna, dāno (geben), vrāt (der Tür), lās (der Haare), mōž (der Männer), pōt (Weg), dēlati, sem mīslila, je vīdela; čélo, ókno, v množ.: ókna, sélo, v množ.: séla, pléče, v množ.: pléča; zémlja, žéna, klepétec, člóvek; jélen; gréh, hrást, kót, brána, cēna, kōnj, otrók, vóz, tál, gōr, nóg, gradōv, sinōv, vrhōv (rod. množ.); kdō, kogá, káj itd.

3. **kratek potisnjen**, ki je samo na zadnjem zlogu (znamenje: $\`$): brāt, snōp, mēč, dīm; dnō, dnā, dnū, tlā; snā, psā (rod. edn.); cvri, žgi, žri (veleln.); šlā, šlō, šli, šlē; bōb, glōg, grōzd, otrók, ropōt, čēp, žēp; bič, čas, gād, jüg, krūh, mrāz, sir; rād, sit, siv, zdrāv, naš, vāš, sem brīl, ubil, mlēl, gnāl, trepetal itd.

4. **kratek potegnjen**, ki je navadno le pri polglasnikih, a nikoli na zadnjem zlogu (znamenje: $\grave{}$), n. pr.: bēzeg, bēzga, čēber, dēžja (rod. edn.), mēzeg, mēzga, sēmenj, sēmnja, sēnci, sēncev; dēska, dēske, mēgla, mēgle, stēza, tēma, cvētem, cvēsti; gēni (gāni), premēkni, pēhni, spotēkni (veleln.), gēnil, premēknil, pēhnil; tēmnega, tēmnemu, mēdlega, mēdlemu itd.

Ako se v navedenih primerih pomakne naglas na zadnji zlog, je naglas potisnjen, n. pr.: bezēg, bezgā, čebēr, čebra, dežjā; deskā, meglā, stezā; cvetēm, cvesti, geni (gani), genil (ganil) itd.

§ 46. V olikanem govoru se med kratkim potisnjenim in potegnjenim naglasom navadno ne dela razlika, zato ga bomo zaznamenjevali v slovnici z običajnim znamenjem kratčine (^).

V nekaterih narečjih se je razloček med kratkim potisnjenim in potegnjenim naglasom še dobro ohranil, n. pr. v ziljski dolini na Koroškem, v narečjih med Vrhniko in poljansko dolino na Kranjskem itd. V večini narečij je le en kratek naglas, t. j. potisnjen.

Razloček med dolgim potisnjenim in potegnjenim naglasom je opazil že Val. Vodnik.

Razlika med dolgim potisnjenim in potegnjenim naglasom se očitno kaže v zlogih, ki so se skrčili iz dveh. Če je imel poudarek drugi zlog, je nastal potegnjen naglas, n. pr.: gospá (iz gospojâ), gospê (iz gospojê), gospé (iz gospoji) gospó (iz gospojò), báti se (iz bojâti, prim. neskrč. obliko v sedanj.: bojim se, boječ), státi (iz stojâti, prim. stojim) itd. Če je imel poudarek prvi zlog, je nastal potisnjen naglas, na pr.: igraš se (iz igraješ) itd.

1. V nekaterih narečjih se ta razloček posebno dobro čuje. Potegnjen naglas se po več krajih deli na dva zloga; drugi del naglasa se sliši na zlogu za pravim poudarkom, n. pr.: blâtò, žítò, bába, bráda, krúhà (rod. edn.), bráta, jezíkà, sem dèlala, vi mánetè, kúhavnicà, bútarà itd. Tako se govori na Tolminskem, po krajih med Vrhniko, Cirknico in Ribnico na Kranjskem, podobno v Zilji na Koroškem in po krajih med Bledom in Trzičem na Gorenjskem (le da stoji tu v večzložnih besedah drugi del naglasa takoj za prvim naglasom n. pr.: kúhavnicà, bútara, dèlala, mánete) itd. — Potisnjen naglas se čuje na dveh zlogih v poljanski dolini nad Škofjo Loko; prvi del naglasa se sliši na zlogu pred pravim poudarkom, n. pr.: dòbráva, gòspòd, òblák, kòsmât, kròtkòst, pòkòra, nàzâdnje, nà glâvo, nà nôge, z nògâmi itd.

2. Razloček med dolgim potisnjenim in potegnjenim naglasom je v večini narečij še dobro ohranjen, ponekod pa se je izgubil, n. pr. na Krasu in na Štajerskem ter v prekmurščini. O narečjih, ki ta razloček še poznajo, pravimo, da imajo muzikalno naglaševanje; o onih, ki so ga izgubili, pravimo, da imajo ekspiratorično naglaševanje.

§ 47. Samostojne ali nesestavljene besede imajo poudarek navadno na enem zlogu.

Na več zlogih se poudarjajo skrčene iz več prvotno samostojnih besedic, n. pr.: vèndâr (iz vem-da-že), mèndâ (menim-da), mòrdâ (iz more [biti] da), dòkâj, nêkogá itd. in sestavljene, n. pr.: devêtdesetlêtnik, pòlzêmeljnik, prábábica, prádomovína itd.

§ 48. Mesto, na katerem naglas stoji, je za nekatere naglasne vrste (I) svobodno, za druge pa je (II) določeno.

I. Svobodno se naglašajo besede, katere imajo prvotno kratek naglas na zadnjem zlogu.

a) V besedah, katere imajo v deblu polglasnik ali *ę*, more prestopiti kratki naglas z zadnjega na predzadnji zlog, n. pr.: bed^ěnj ali b^ědenj, bedn^já ali b^ědnja, bez^ę ali b^ęzeg, megl^á ali m^ęgla, men^ęc ali m^ęneć, stez^á ali st^ęza, steb^ęr ali st^ęber, tem^á ali t^ęma; tem^ęn ali t^ęmen, temⁿá ali t^ęmná, cvet^ęm ali cv^ętem, cveti ali cv^ęti; dehni ali d^ęhni, dehn^{il} ali d^ęhn^{il} (ozir. dahni ali d^ęhni itd.), premekni ali prem^ękni, premekn^{il} ali prem^ękⁿil (ozir. premakni ali prem^ękni itd.), spotekni ali spot^ękni itd.

Primeri z *ę* v deblu: dekl^ę ali d^ęk^le, tr^ęšká ali tr^ęška, sv^ęt^ęl ali sv^ęt^ęl, cv^ęt^ęn ali cv^ęt^ęn, cv^ętⁿá ali cv^ętⁿa nedelja; (po)sv^ęt^ęn ali (po)sv^ęt^ęn; s^ęd^{il} ali s^ęd^{il} (veleln.), s^ęd^ęl ali s^ęd^ęl, t^ęga ali t^ęga (t^ęga), t^ęm^u ali t^ęm^u (t^ęm^u), vs^ęgá ali vs^ęga (vs^ęga) itd.

Oboje oblike rabijo tudi pesniki n. pr.: V mladosti v^ęndar trdniši so mreže (Preš.); toda: Mladost, v^ęnd^{ar} po tvoji t^ęmni zarji (isti). Temⁿá je no^č in stresa grom oblake; toda: Mož in oblakov vojsko je obojno — končala t^ęmna no^č (isti). Izgini, megl^á, ti misel temⁿá (Strit.). Vihar pomladnji st^ęb^ęre stare maje (isti). Sama, tiha in temⁿá — ranjena mladost (Župančič). Sredi vs^ęgá razprostri peroti — kot dve zarji (isti). Tem^u se pa tudi čudil ne boš (Strit.). Ne pij, ne pij t^ęgá, ne pij! (Aškerc).

b) Kadar prestopi končni kratki naglas na predzadnji zlog, se v besedah, katere imajo v deblu kak drug samoglasnik razen polglasnika in *ę*, spremeni v dolg naglas, n. pr.: iti ali íti, bilá ali bíla je (ona), brh^ęk ali b^ęfhek, brhká ali b^ęfška, četrt^ęk ali čet^ęftek, godovⁿó ali god^ęvno, gubá ali g^ęba, gumⁿó ali g^ęmno, hrb^ęt ali h^ęfbet, hrbtá ali h^ęfbta itd.; jajc^ę ali j^ęajce, krstá ali k^ęrsta (rod.), v krvi ali v k^ęvi, kup^ęc ali k^ępec, mrt^ęv, mrtvá ali m^ętev, m^ętva; rjá ali r^ęja, sukⁿó ali s^ękno, šib^ęk ali š^ęibek, iz Trstá ali T^ęrsta, zaprt^ęk ali zap^ęftek; žganj^ę ali žg^ęanje, trp^{il} ali t^ęp^{il} (velel.), trp^ęl ali t^ęp^ęl, skrbi ali sk^ęrbi itd., priš^ęl ali p^ęršel, našl^á ali n^ęšla itd.

§ 49. Po tem potu je nastal sedanji dolgi naglas v primerih kakor: dólbem, dólbeš, dólbsti; gódem, gósti; grízem, grísti, kládem, klásti, krádem, mólzem, pádem, pásem, plévem, prédem, rástem, séčem, skúbem, strižem, trésem se, tólčem, vléčem, zébe me, zébsti.

Na Gorenjskem in med ogrskimi Slovenci se je ohranil pri teh glagolih še prvotni naglas na končnici; odtod naglas pri Prešernu: Od téga, kar rastè pri njega gradi (Krst pri Savici).

Končnice -va, -ta, -mo, -te v sedanjiku: govoríva, govoríta, govorímo, govoríte; živímo, trpíte, učíva, pustíta itd.

Na Gorenjskem se govori še s končnim naglasom: govorívà, govorítà itd.; odtod naglas pri Prešernu: Okróg ga drvità skrb in potreba.

Velelniki v edn.: máhni, (po)tětgni, vñni se, usékni se (prim. v dvoj. in množ.: mahníte, mahníva itd.); hváli, kádi, mláti, práši, pústi, sadi itd. (prim. dvoj. in množ.: hvalíte, hvalíta itd.); stópaj, pláčaj, strádaj, vprášaj, vèži itd. (prim. v dvoj. in množ.: stopájte, stopájta itd.).

Deležniki pretekl. časa: bėžal (prim. žensk. sp.: bežála, sr. bežálo), dřžal; žível (prim. živéla), brėnčal, búčal, kričal, tíščal itd.

Samostalniki: bėda, bráda, brána, brázda, cėna, čréda, dúša, gláva, grėda, hvála, lėska, lóka, móka, pėta, rėka, rúda, stėna, strėla, svėča, tráva, zvėzda, žléza, žólna itd.

Ápno, dlėto, gnėzdo, krílo, líce, mlėko, písmo, plátno, povrėslo, víno, žrélo itd.

Grėha (rod.), hrásta, kljúča, kóta, králja, Kránja, léka, plášča, póta, próda, Ríma, smėha, ščíta itd.

Črédnik, grėšnik, Kránjec, kránjski, lėšnik, pėtek, svėčnica, trávník, vrábec itd.

Pridevniki žensk. sp.: bėla, blėda, cėla, drága, gósta, gřda, húda, kríva, léna, lépa, mláda, pústa, slėpa, svėta, třda, zláta, žíva itd.

Našteti primeri so imeli prvoten kratek naglas na končnici, pred njim pa dolg zlog, zato je preneseni naglas dolg, n. pr.: íti, bíla, grízem, grísti, rástem, pijem, máhni, hváli, pláčaj; dúša, hválà, dlėtò, písmò, hrástà, kótà itd.

V nekaterih narečjih se je prvotni kratki naglas v več primerih še ohranil, n. pr.: bolhá, bramhá, družbà, iglà, igrà, izbà, solzà, službà, vrstà; grmà, vrhá (rod.), jedrcè, ljdstvò, moštò, mrtvegà,

mrtvemù itd., divji, pustni (torek), svinjski itd.; pijem, gnijem, vijem, lijem itd. Odtod naglasi pri pesnikih, n. pr.: Ne v krájih, kjer ple-savk vrstà se vije (Preš., Gazele). Obráz bled'gà mladén'ča prikáze se na dan (Preš.). Ležé sovražnikov truplà krvave — mrtvih al' zdihujočih duše drage (isti). Solzà mi sili iz očesa (Stritar). Bledih lic, solznih očí (isti). Golobček moj, belà trnoljica (Kette). Kak tiho, laho viješ se krog mesta. — zelena Krka, ko mladá nevesta (isti). Pijè z očmi pastir azur nebá (isti). V tvojo opombo pijémo ga zdaj (Preš.).

§ 50. Ohranil se je prvotni naglas še v več oblikah, zlasti pri glagolu, n. pr.: tvor. pretekli deležnik: grmèl, kipèl, srbèl, smrdèl, vrtèl, hrumèl, šumèl itd. (III. vrsta 2. razr.). Trp. pret. delež.: zbužen, oglašèn, ohlajèn, okajèn, puščèn, nasajèn itd. (IV. vrsta). Velelnik, tvor. pret. delež. in namenilnik V. vrste: divjáj, divjál, divjät; igraj se, igral, igrät; iskál, iskät, išči poleg išči itd.

Semtertja je stopil ta naglas na predzadnji zlog; odtod naglas pri pesnikih, n. pr.: Prihrúmel z gorkega bo juga (Gregorčič, Soči). Do vrha je vzkípel njih srd (Aškerc). Še tukaj pred njim ne bom ímel mirú (isti). Zapúščen mi dviga se grad (isti). Pókoj veder, čist, ne skáljen s strástmi (isti). Resnice že dolgo sem ískal zaman (isti). Zdaj kruha ískat pojdi sam! (isti).

Enako pri predlogih: Dvigne čašo, záčne govoriti (Aškerc). In nálašč od njega obrne se v stran (isti). Še dolgo bivaj prí-nas dni (isti). Naj prí-vas ostane ta dar (isti) itd.

§ 51. c) Besede, ki imajo široki e ali o v deblu (in zdaj dolgi potegnjeni naglas), so imele prvotno kratek naglas na zadnjem zlogu, n. pr.:

Dajaln. in mestn. množ. a-jevske skl.: goràm, goràh in góram, górah; nogàm, nogàh in nógam, nógah; sestràam, sestrah in séstram, séstrah; ženàm, ženàh in zénam, zénah itd.

Pridevniki žensk. sp.: (ona je) mokrà in mókra, krotká in krótká itd.

Dalje: kosmät in kósmat, bogät in bógat, pošten in póšten, kosèc in kósec, obráz in óbraz, pogrèb in pógreb, podplät in pódplat; velèl in vélel, trepetäl in trepétal, ropotäl in ropótal; ropotät in ropótat (namenilnik) itd.

Široka e in o sta nastala iz kratkih e in o, ki sta še v več narečjih ohranjena (glej § 12 in 17).

Po tem potu je nastal sedanji široki e ali o: čelo, ókno, rébro, sédlo, sélo, stégno, vé slo, pléče, pléme, téle, vréme; bóba, čásna, kótla, méča, ósla, pósla, otróka; óča, métla, nóga, séstra, zémlja, žéna; gnu-sóba, mokróta; v kósti, móči, v nóči, na péči, rébri; zeléna, zeléno, globóka, visóka, širóka itd.

Kótel, kózel, kónc, ógenj, órel, ósel, ropótec, povódec, klepétec, zapénc; člóvek, jélen, petélin itd.

(J)éden, é(d)nega, é(d)nemu itd., méne, méni, tébe, tébi, sébe, sébi itd.

Bódem, bódeš, bósti, bódi, bódlá, bódló, zabodéna, -éno; plétem, plésti, sópem, nésem, védem itd.; bérem, pérem itd.

Velelnik in tvor. pret. delež.: žéli, góri, hóti, kópni, léži, léti, zbóli, kléči; žélel, góreł, zbóleł, kléčal, véleł, skópneł, léžal, léteł, hóteł itd. (III. vrsta 2. razr.).

Nósi, nósil, nósit (namenilnik), bródi, bródil itd.; góni, hódi, kósi, lómi, móli; séli se, žéni; kóplji, kópal, kópat itd.

Prvotni naglas se je ohranil še v več narečjih; odtod naglasi pri pesnikih, n. pr.: Junak premišlja, kak bolj spodaj lena — vodá razgraja (Preš.). Al' jezero, ki na njega pokrajini — stojiš (isti). Opomni ga, kak sam se bē pozábi (isti). Ko bi bilá telésa — en'gá (isti). Neslá je božja dekla — te v lepši, boljši kraj (Gregorčič). Sprejmē zgubljenega me sina (Stritar). In dež krvav in solz potók (Gregorčič). Otók prijazni, biser ti zeléni! (Stritar).

§ 52. Ohranil se je prvotni naglas še v več oblikah, zlasti pri glagolu, n. pr.: trpn. pretek. delež. v mošk. sp.: pletēn, zabodēn, prenesēn, pečēn, tepēn itd. (I. vrsta); gnojēn, pogoščēn, pokropljēn, umorjēn, obnovljēn, osoljēn, omejēn itd. (IV. vrsta). Tvor. pret. delež. in namenilnik VI. vrste: kupováł, kupováť; imenováł, imenováť; darováł, darováť itd.

Pri predlogih: ozrēm se, ozrēš, ozrē; ozri se; počnēm, odprēm, odmrēm itd.; navadno tudi: obráz, otrók, pogléd, ponós itd. (toda: pótok, ótok, prórok itd.).

Semtertja je stopil ta naglas na predzadnji zlog; odtod naglas pri pesnikih, n. pr.: Na čelu skromnost, pónos združen ž njo (Stritar). Joj, ti nesrečni ótrok moj! (Gregorčič). Vene óbraz, prej cvetoč (isti). Odkar v daljine pógled silí moj (Župančič). Mar črnine imaš prēveč v kleti (Aškerc). Pojdi,

Mara, ódpri tujcu duri (Stritar). Kaj počnem z mrtvoj tvojoj naj glavo (Aškerc). No pošten je sicer in dobra duša (isti). Pred Vido prijaše Hun kôsmat in grd (isti). Ni sovražnik tujec nas pokônčal (isti). Spoštôval ga iz nas je vsak (isti). Odšel je v mátuško Moskvó — v Sibirijo potôvat, — kupčêvat in trgôvat (isti).

§ 53. II. Na določenem mestu stoji naglas pri tistih besedah, katere imajo v korenskih ali v končniških delih dolg naglas, ki je bil prvotno *a)* potisnjen ali *b)* potegnjen.

a) Dolgi potisnjeni naglas stoji prvotno na drugem zlogu (pri večzložnih besedah); predlog potegne ta naglas k sebi; v enozložnih besedah je na edinem zlogu; n. pr.: gradû, možâ (rod.), brví, ceví, gosí, jedí, nočí (rod.), grâd, môž, bŕv, cêv, gôs, jêd, nôč itd.; bogôva (dvoj.), bogôvi, bogôve; prijâtelj, zapôved, nadlêga itd. Predlog: za lâse; brez predloga: lasê; na pôsodo, brez predloga: posôdo itd. Sem spadajo besede. kakor: bêg, brêg, cêp, cvêt, čŕv, glâs, môž, pôt, svêt, vólk; bŕv, cêv, gôs, slâst itd., roditelji: Bogâ, brví, slastí itd. Dajalniki so redki, n. pr.: Bogû, možû itd.

Dvozložne besede: golôb, gospôd, komâd, korâk, korêñ, lišâj, lučâj, oblâk, obôd, pepêl, razûm, stržêñ, stremêñ, škralûp, večêr; božjâst, čeljûst, jesêñ, kokôš, korîst, pomlâd, pomôč itd.

Blagô, mesô, nebô, prosô, senô, morjê, poljê, srcê, črevô, okô, telô, uhô, uljê, imê, žrebê; roditelj: blagâ, mesâ itd.

Nogô (tož.), nogê (dv. imen. in tož.; množ. imen. in tož.), gorô, gorê; vodô, vodê itd.

Pridevniki nedoločene oblike v edn. imen., dv. in množ. imen. in tož. mošk. in srednjega, v edn. tož., dv. in množ. imen. in tož. ženskega spola: blêd, bledô, bledâ, bledê, bledí, bledâ, bledô, bledê, bledê; tako nadalje: cêl, čêst, čvřst, drâg, grîd, glûh, gníl, gôl, gôst, grôb, hûd, lën, lêp, mlâd, nâg, prôst, púst, skôp, slân, slêp, stŕm, sûh, svêt, třd, tôlst, zlát, živ itd. Enako: bíl, bilô (sein) itd.

Trozložne besede: izgôvor, pregôvor, prijâtelj, kolôvrat, zapôved, dobrôta, izdâja, nadlêga, nadlôga, navâda itd.

§ 54. Predlog potegne te vrste naglas k sebi; n. pr.: nogô (tož.): na nôgo, vodô: na vôdo, glavô: pod glâvo, uhô: v ũho me piši, oči: v ôči mi je padlo, lasê: za lâse, noči: do nôči, skrbí: brez skřbi, jedí: brez jêdi, domû: z dômu ali domâ: z dôma, pomlád: na pômład, jesên: na jêsen, večer: na vêčer, korên: s kôrenom izpuliti, posôda: na pôsodo, prodâja: naprôdaj (iz: na prodajo). Ponekod še govore: na pômoč, k ôblaku zvoniti, k pôroki iti itd.

Ta naglasna vrsta je v večini narečij še dobro ohranjena, ponekod pa se je začela mešati z onima, ki imata naglas na deblu; tako se govori po več krajih poleg nogô (edn. tož.), nogê, gorô, gorê, vodô, vodê, kozê itd. tudi nôgo, nôge, gôro, góre, vódo, vóde itd. Poleg bilô, bilâ, bilê, bili itd. tudi bilo, bíla, bile itd. Enako pridevniki: dragô, dragâ itd. tudi drâgo, drâga itd. Tako je nastal sedanji orodn. edn.: Bôgom, dŭhom, grâdom itd. iz starega Bogôm, duhom, gradôm, kar se je govorilo še v 16. veku. Po starem je bilo: pilô, pilâ, pilê, pilí itd., dalje: dalô, stalô, bralô itd., kar se govori še v vzhodnih narečjih. Sedaj je navadno: pílo, píle, píli; dâlo, stâlo, brâlo itd. Ponekod se govori tudi: dŭha, grâda, glâsa, môža itd.

§ 55. b) Dolgi potegnjeni naglas, ki more stati v korenskih ali na končniških delih, imajo prvotno take-le besede: a) v korenskih delih: bába, bábica, brêza, glína, gôba, gôbica, hiša, kráva, ríba, slâma, žába, jágoda, pámet, lákota, mílost itd.

Bláto, délo, lêto, žíto, jábolko itd.

Bráta, brátu, brátje itd., čása, gráha, krája, síra itd.

Gládek, láčen, lákomen, nízek, ózek itd.

Sêsti, sêdla, sêdlo, lêsti, lêzla, lêzlo, klásti, žêti, mêti, vêniti, dvígniti, vídeti, mísliti, pókati, mázati, vérovati, svétovati itd.

Samostalnike, ki spadajo prvotno v to naglasno vrsto, je spoznati najlažje po tem, da imajo v izvedenkah pred dolgim ali polglasnim zlogom potisnjen poudarek, n. pr.: gôba: gôbec, hiša: hišnik, lípa: lípnik, slâma: slâmnica; brát, bráta: brátec, grâh, gráha: grâšek; bláto: blátnik, lêto: lêtnik, lêtnica itd. Glagoli se spoznajo po potisnjenem poudarku v sedanjiku, n. pr.: sêdem, sêdeš, sêde itd., vênem, vídim, míslim, mázem itd.

β) v končniških delih: človéka, jezíka, orêha, trebúha (rod.); gomíla, gospodínja, klobása; kopíto, koríto itd.; bežím, bežíš, bežáti, norím, noréti, borím, boríti se, hladím, kazáti, kazálo, počíváti, počíválo itd.

Ta naglasna vrsta ima že v praslovanščini potegnjen (bodisi dolg ali kratek) naglas na tem mestu. Ohranjena je ta vrsta še jako dobro, izgublja se le malokje, n. pr. v podjunki dolini na Koroškem, kjer se v korenskih delih naglaša navadno drugi zlog: babíca, jagóda, palíca, letína, repíca, vilíce, ribíca; vedéli smo, pogledáli, delávník itd. za bábica, jágoda, pálica, lětina, rēpica, vilíce, ribica, vědéli smo, poglédali, dělávnik itd. V drugih narečjih se je izgubil stari naglas le v posameznih oblikah.

6. O pregláševanju samoglasnikov.

§ 56. Dočim se soglasniki v besedah, ki so izvedene od istega korena, ne izpreminjajo, se samoglasniki menjavajo po stalnih pravilih: to imenujemo preglas (Ablaut).

Pri preglasu razločujemo več vrst. Najnavadnejše so te-le:

a) e-o-jevska vrsta, b) i-jevska vrsta in c) u-jevska vrsta.

- a) e-o-vrsta: grebem, grob, grabiti, zagřebati;
ležati, na-ložiti, na-lagati, pri-lęgati se;
pletem, plot, splétati;
rečem, pre-rok, rēč;
tečem, točiti, pre-takati, stękati se itd.
vedem, voj-voda, pre-vajati (iz -vad-jati);
berem, z-bor, brati (iz bęrati), zbirati;
iz-vor, vreti (iz vęreti), -variti (v besedi: obáriti);
s-poren, s-preti se, zo-prn, pre-pirati se;
povraz Band, Strick (iz po-vorz), vrzel; po-vręslo
(strslov. vręsti = vezati);
straža (iz storža), stražim, strežem,
tolčem, tleči, tlaka, tlačiti;
oblak (iz ob-volk-), vlečem, vlačiti se, obleka;
u-mor, s-mrt, u-mirati;
po-zor, zreti, zrak (iz zork), zarja, na-zirati;
pro-stor, stran (iz storna), razpro-streti, razpro-
stirati se;
tvoriti, tvr-d (v besedi trd), tvar, us-tvarjati;
ženem, gnati (iz gęnati), iz-gon, preganjati;
zmédem (iz zmetem), motiti, z-mota;
mehek (iz mękękę), mekinje, moka;
konec, na-čnem (iz ken-), začęnjati;
za-pona, za-pnem, zapenjati itd.
- b) i-vrsta: pro-cvitati, cvetem, cvet;
gníti, gnoj, gņev;

pitati, pešunja (iz peš-tunja);
 piti, napoj, napajati;
 svitati se, sveníti (solnce svane iz svet-niti), svet;
 liti, loj; biti, boj; po-čiti, po-koj;
 viti, za-voj; živ, goj-iti itd.

c) u - vrsta: duh, dehníti, dihati (iz dyhati);
 suh, (u)sehníti, usihati (iz -syhati);
 buditi, bdeti (iz ḅḍeti);
 suti (iz seupti), -spēm (iz ṣp̣em), sipati (iz sypati);
 pluti, plovem, plavati;
 kisel, kisati se (iz kys-), kvas, prekvasiti;
 riti (iz ryti), rvati, rov; kriti (iz kryti), krov;
 biti (iz byti), baviti se.

Poleg tega se preglašča še *ę* v *a*: ležem — laziti, rezati — obraz, sedēti — posaditi; *o* v *ę*: dojeti — dēte; *o* v *a*: stojim — vstanem itd.

7. O medsebojnem vplivu samoglasnikov in soglasnikov.

§ 57. 1. Goltniki *k*, *g*, *h* so se spremenili a) pred *i*, *e* in polglasnikom že v prvotni slovenščini v šumevce *č*, *ž*, *š*, takisto *e* v *č*¹; b) pred tistim *i*, ki je nastal iz *oi* ali *ai*, pa v sičnike: *c*, *z*, *s*.

a) šumevci *č*, *ž*, *š* pred *i*: roka: ročica, noga: nožica, muha: mušica, drug: družina, vrh: vršič, pokoj: po-čiti, goj-iti: živ, greh: grešiti, skok: skočiti, za-lagam, založiti itd.;

pred *e*: pekó (3. pl): pečem, pečeš, peče... pečen, pečena, pečeno; oko: očesa, uho: ušesa, igo: ižesa, gonim: ženem, kon-ec: na-čę-ti (istega korena) itd.;

pred polglasnikom:² pouk: poučen, poučna, poučno; dolg: dolžen, dolžna; greh: grešen, grešna, grešnik; cvrk: cvrček, cvrčka; krog: krožec, krožca, gluha: glušec, glušca; roka: ročka (iz ročbka), sluga: služba (iz službba), drug: družba (iz družbba), vrag: vražda (iz vražbda) itd.

¹ Ker je *c* nastal iz *k*!

² Natančneje: pred strsl. *z*.

Enako pred tistim *e*, ki je nastal iz prvotnega $\bar{e}$ (kar se spreminja v *a*): krik: kričati (iz *krikēti*, kričeti), molk: molčati, sluh: slišati; držati (iz *dr̥gēti*); piskati: piščal (iz *piskēl*); mozeg: možgani (iz *mozgēn*). Mlajšega izvora je: rog: rožen (toda strsl.: rožanъ), vosek: voščén (strl. voštanъ), pesek: peščén (strsl. peščanъ) itd.

Takisto se spreminja *e* v *č* pred *i*: cesarica: cesaričin, resnica: uresničiti itd.; pred *e*: pevec: pevčev, pevčeva; slavec: slavčev, Erjavec: Erjavčevi spisi itd.; pred polglasnikom: resničen, resnična, resnično itd.

b) sičniki *e*, *z*, *s*: v velelniku: reci, reciva, recita, recimo, recite; teci, peci, lezi (ulezi se), pomози, moží ti Bog! (dolenjska zdravica), sezi, strezi, vrzi (I. vrsta, 4. razr.) itd. Drugod se je ohranilo le še nekaj posameznih oblik: otroci, pri otrocih, volcje, v roci (navadno le še v pesmih).

V nekaterih narečjih (na Gorenjskem, Koroškem, Beneškem) se govori še: na nozi (nozē), potoci (-cē), prazi, trebusi, rjusi, v Beljaci (-cē), v praznicah, na travnicah itd.

Ta *i* (ē) je nastal 1. iz -oi-, n. pr.: velelnik reci, reciva, recita itd. (iz -oi-; v grščini mu odgovarja optativ, n. pr. *λύ-οι-μι*), množ. imen. otroci iz -rokoi, prim. grški *οί λόγοι*), edn. mestn. na potoci (iz -tokoi, gr. *οἱχοι*, prim. lat. *domi* (iz *domoi*) itd. 2. iz *ai*, n. pr.: na nozi (nozē), nastalo iz *nogāi* (prim. lat. *Romae* iz *Romai* itd.).

§ 58. Tako nastali šumevci in sičniki so se ohranili v korenih in deblih v spregi do današnjega dne; v sklanji pa je vsled medsebojnega vpliva končnic ta zakon precej izgubil svojo veljavo; tako se že več stoletij govori: grešniki, grešnike (tož.), grešnikih; vragi, vrage, vragih; roki (daj.), na roki itd.

§ 59. 2. Pred prvotnim *j* so se soglasniki izpremenili, in sicer:

a) **goltniki v šumevce**: plakati: plačeš (iz *plak-je-š-*), roka: obroč; lagati: laž (iz *l̥g-*), lažeš (iz *l̥g-je-š-*); duh: duša (iz *duhja*), pehota: peš (iz *peh-*) itd.

b) Iz *tj*, *dj*, *stj*, *zdj*; *sj*, *zj*, *cj*, *šj*, *žj*, *čj* je nastalo: *č* (prvotno: *ć*), *j*, *šč* (prvotno: *šč*), *ž(j)*, *š*, *č*, *ž*, *č*:

tj, *dj*: *č*, *j*, n. pr.: svetiti: sveča (iz *svet-ja*), pozlatiti: pozlačen (iz *pozlatjen*), pitati: piča (iz *pit-ja*); med: meja (iz *medja*), rdeti (se): rja (iz *r̥dja*), gospod: gospoja = *gospá* (iz *gospodja*), roditi: rojen (iz *rodjen*) itd.

stj, *zdj*, *sj*, *zj*, *cj*, *šj*, *žj*, *čj*: *šč*, *ž(j)*, *š*, *č*, *ž*, *č*, n. pr.: tolst: tolšča (iz *tolstja*), gost: gošča (iz *gostja*), krstiti: krščén (iz *krstjen*), zagozditi: zagožen (iz *zagožden*,

in to iz zagozdjen); nositi: noša (iz nosja), nošen (iz nosjen), tesati: tešeš (iz tesješ-); kazati: kažeš (iz kazješ-), nanizati: nož (iz nozj-), polzim: polž (iz polzj-), brzo: brže (iz brzje-), koza: koža (iz kozja), klicati: kličeš (iz klicješ-), zadušiti: zadušen, obdolžiti: obdolžen, premočiti: premočen itd.

c) Ustničniki **b, p, m, v** se pred **j** spremenene v **blj, plj, mlj, vlj**: ljubiti: ljubljén (iz ljubjen), kapati: kaplja (iz kapja), pljuješ (iz pjū-jješ-), lomiti: lomljen (iz lomjen), zemlja (iz zemja), pozdraviti: pozdravljen (iz pozdravjen) itd.

To glasoslovno načelo velja le za prvotni naslednji **j**; če je **j** prišel v poznejšem času v dotiko z drugimi soglasniki, jih ne spreminja več, n. pr.: cvetje (ker je iz cvětlje), dedje, hrastje, lasje, volcje; lažji; globočji, zdravje (ker je iz zdravje) itd.

§ 60. 3. Za nekdanj mehkiimi soglasniki (t. j. za **j** ali v zvezi z **j** nastalimi soglasniki): **j, lj, nj, č, ž, š, c¹** se je spremenil prvotni **o** v **e**: oje, morje, polje, spanje, pleče, naše, lice (toda selo, mesto itd.!). Krajem, krajema, krajev, krajem; kraljem, konjem, mečem, možem, pišem, koncem itd.; stričev, cesarjev, možev; spričevati, oznanjevati itd.; voje-voda (= vojvoda), dušeslovje, zemljevid.

Ker so sedaj ti soglasniki trdi, živi jezik tega zakona ne pozna več razen pri srednjem spolu v imen. edn.: oje, morje, moje lice, cvetoče polje itd. O poleg **e** nahajamo že v 16. stoletju: licom, beričom, oznanjovati, pričovati itd. V sedanji pisavi pišemo (in sicer popolnoma še le po l. 1860.) e po staroslovenskem glasoslovnem zakonu.

8. O medsebojnem vplivu soglasnikov (prilikovanje).

§ 61. O soglasnikih, ki se ravnaajo drug po drugem, pravimo, da se prilikujejo (prilikovanje, asimilacija).

Prilíčiti se more a) sprednji soglasnik naslednjemu, n. pr.: iščem (iz isčem, prim. iskati), peščen (iz pesčen, prim. pesek, strl. pēsčānъ) itd. ali b) narobe: naslednji sprednjemu, n. pr.: laški (iz laški, laški), češki (iz češki, češki); moški (iz možski, možski, možski) itd.

¹ Č, ž, š, c so mehki, ker je č iz kj; ž iz gj, zj; š iz hj, sj in c iz kj.

§ 62. Po prilikovanju je nastalo:

1. Iz skupine **bn, pn, dn, tn** je nastal **n**:

bn: gibati: *geniti* (iz *gъbn-*), izgubiti: *izginiti* (iz *izgybn-*); enako: *dno* (iz *dъbno*) itd.

pn: spim: *usnuti* (iz *u-sъpn-*), *sen, sna* (iz *sъpn-*); *topiti*: *toniti* (iz *topn-*), *utripati*: *utriniti* (iz *u-trpn-*); *oklepati*: *okleniti* (iz *o-klepн-*), *kapati*: *kaniti* (iz *kapн-*) itd.

dn: *véniti, vêneš* (iz *vêdneš*), *buditi*: *pobuniti* (iz *budn-*), *strsl. vъzbъnati* (od *bdeti*) itd.

tn: *kretati*: *kreniti* (iz *kretn-*), *vrteti*: *vrniti* (iz *vrtn-*), *svitati* (*se*): *sveniti* (iz *svъtn-*) itd.

Enako je nastal **n** iz skupine **skn**: *bliskati se*: *zablisniti* (iz *bliskn-*), *tiskati*: *stisniti* (iz *tiskn-*); *tiskati*: *tesen* (iz *těskнъ*) itd.

2. Iz skupine **ts, ds** je nastal (**ts, ss** in iz tega) **s**:

ts: *metem*: *mesti* (iz *met-ti* po prehodni obliki *metsti*); *pletem*: *plesti* (iz *plet-ti, pletsti*); *vrteti*: *vrsta* (iz *vrt-t-, vrtst-*), *pitati*: *pestunja* (iz *pět-tun-, petstun-*); *štejem* (iz *čьt-*), *po-št-en* (iz *po-čьt-*): *číslo* (iz *čit-slo*) itd. Enako: *bogastvo* (iz *bogatstvo*), *bistvo* (iz *bitstvo*) itd.

ds: *vedem*: *vesti* (iz *ved-ti, vedsti, vetsti*): *jedel, jedla*; *vedel, vedela*: *jesti, jesta, jeste*; *vesta, veste* itd.; *slad(ek)*: *slast* (iz *sold-t-*); *vladati*: *oblast*; *godem*: *gosli* (iz *gъd-sli, gotsli*), *jed* (kor. *ěd-*), *jedel, jedla*: *jasli* (iz *ed-slo-*). Enako: *soseska* (iz *sosedska*), *gosposka* (iz *gospodska*) itd.

3. Iz skupine **tm, dm** je nastal (**mm** in iz tega) **m**:

tm: *vrteti*: *vreme* (iz *vertmen-*) itd.

dm: *ruda*: *rumen* (iz *rudmēn-*); *plod, ploditi*: *pleme* (iz *pledmen-*); *dadō* (3. os. množ.): *dam* (iz *dadm-*); *jedel*: *jem* (iz *ědm-*); *vedeti*: *vem* (iz *vědm-*) itd.

4. Iz skupine **kt** (in **gt**) je nastal pred **i** (**tj** in iz tega **é** in potem) **č**: *opeka, pekel, pekla, peklo*: *peči* (iz *pek-ti*); *iz-rek, rok, rekel*: *reči*; *tekel, tok*: *teči*; *vrgel, vrgla, vrglo*: *vreči* (iz *vergti*); *mogel, mogla, moglo*: *moči* itd.; enako: *noč* (iz *noktis*¹), *moč* (iz *mogtis, maktis*²),

¹ Prim. gr. *νυκτός*, lat. *noctis* (rod.), nem. *Nacht* (iz *nokt-*). — ² Prim. nem. *Macht* (iz *mokt-*).

hči (iz dugti, dŕkti, dči, tči, kči, hči; strsl. dŕšti¹), ločika (iz lokti-²) itd. Zdaj se spreminja **kt**, **gt** v **ht**: noht (iz nogt-³).

5. Iz skupine **pt** in **bt** je nastal (**tt** in iz tega) **t**: o-spem, o-sipati: osuti (iz supti); dolbem: dleto (iz delbto) itd.

Tako je nastal v strsl. nedoločnik v I. vrsti 3. razreda: greti (od grebem), teti (od tepem), črėti (od črpa) itd. Oblike grebsti, tepsti, zebsti, dolbsti itd. so narejene po sedanjiku (grebem) in po vplivu vesti, plesti itd. Enako jo postalo žiti (iz živti), pleti (iz plevti) itd.

6. Iz skupine **tl** in **dl** je nastal **l**: pletem: plel, plela, plelo (iz pletl-); padem: pal, pala, palo (iz padl-); cve-tem: cvel, cvela, -lo; vedem: priveł, privela, -lo; hod-iti: šel, šla, šlo (iz šɛdl- in to iz hed-) itd. Oblike pletel, pletla, pletlo; padel, padla itd. so mlajšega izvora. Dalje: moliti (iz modliti, kar se po Kor. in Štaj. še govori), metem: mélo (iz medlo, metlo); šiti: šilo (iz ši-dlo), ralo (iz ra-dlo), grlo (iz grdlo), kadilo (iz kadidlo), krilo (iz kridlo), milo (iz midlo), čnilo (iz črnidlo), cedilo (iz cedidlo), pravilo (iz pravidlo), salo (iz sadlo), trlica (iz trdlica), želo (iz žędlo) itd.⁴

7. V posameznih primerih so se priličili šumevci sičnikom, n. pr.: nocoj (nastalo iz noč-so- [to noč]), Trsta, Trstu itd. (nastalo iz Tržŕsta in to iz nekdanjega Tergeste), marsikaj (iz mariskaj in to iz maričskaj) itd.

Tako so nastale tudi starejše oblike: turski (sedaj: turški), iz turčski; človeski (sedaj človeški), iz človečki; človestvo (sedaj človeštvo) iz človečstvo (kar nahajamo še v 16. veku: človečŕstvo); pri Dalmatinu celo: hlapčiski itd.

8. V posameznih primerih daje **čš** — **kš**: večši: vekši; šš daje hš, kš: višši: vihši, vikši.

9. Skupina **nb** daje **mb**: braniti: bramba, hliniti: hlimba, premeniti: prememba itd.

9. Posebej o prilikovanju glede na pravorečje in pravopisje.

§ 63. 1. Zveneči soglasniki se pred nemimi izpreminjajo v neme in nasprotno: nemi pred zvenečimi v zveneče.

¹ Prim. nem. Tochter (iz dohtêr, duktêr). — ² Prim. lat. lactuca. —

³ V narečjih: nehteri iz nekteri, h tebi iz k tebi itd.

⁴ Na Koroškem se je ohranilo še: šidlo.

Tako govorimo in pišemo: z besedo, z delom, z gospodom, z veseljem, z zobmi; zbor, združiti, zgibati¹ itd. Toda: s konjem, s peresom, s seboj, s teboj; sključiti (sključeni udje), spojiti itd. Dalje: shirati, skisati se, skopati, splašiti se, splavati, steči (stekel pes, bula steče) itd.² Dalje: skaza, spaka, spačiti, spahneti, spahnem, strezniti se itd.³

§ 64. Toda v večini primerov se izreka in pisava ne ujemata.

Ako v besedah, kakor: gladek, šibek, gobec, godec, ozek, zvezek, zaslužek, stožec itd. polglasnik (*e*) odpahnemo, se soglasniki v izreki izpremenene: glatka, glatko; šipka, šipko; gopca, gopcu; gotca, gotcu (gotts, gotts); oska, osko; zveska, zvesku; zasluška, zaslušku; stošca, stošču itd. Toda pisava se ne ozira na izpremenjene glasove, temveč ostaja pri osnovnih soglasnikih (= pisava po izvoru ali etimologična pisava), zato pišemo te primere: gladek — gladka, gladko; šibek — šibka, šibko; gobec — gobca itd.

Tako pišemo: kdo, kdaj, nikdar, vsekdar, nekdanji; glasba (ker od glas, glasiti se!), risba, opazka, svatba, krožček, krožčka, Storžec, Storžca, Storžčeva dežela (domači kraj Valjavčev), ljudstvo, ljudski, gospodstvo itd. Pri predlogih: od, nad, pod, pred, k, iz, raz, vz, n. pr. odkidam, odsekam, odštejem, podcenjevati, podčastnik, pred hišo, pred smrtjo, k besedi, k delu, k zemlji, k žabi; vzhajam, navzkriž, izpodbuditi, brezskrben itd.

Toda izreka se: gdo, gdaj, nigdar, vsegdar, negdanji, glazba, rizba, opaska, svadba, krošček, Storšca, Storščev, ljutstvo, ljutski (= ljuctvo, ljucki), gospotstvo (= gospoctvo); odkidam, otsekam (= ocekam), otštejem (= oštejem), potcenjevati (= pottsenejevati), podčastnik (= pottšastnik), pret hišo, pret smrtjo (= precmrto), gbesedi, gdelu, gzemlji, gžabi (ne: kž besedi, kž zemlji itd.!); wshajam, nawskriž, ispodbuditi, bresskrben (breskrben) itd.

§ 65. Nema soglasnika *e* in *č* (*ts*, *tš*) se glasita zveneče: *dz* in *dž*, toda v naši pisavi se ne izražata posebej. Zato se mo-

¹ Nastalo iz *s* (*sъ*) besedo, *s* delom, *s*bor, *s*družiti itd.

² Nastalo iz (*v*)zhirati, (*v*)zkisati, (*v*)zkopati, (*v*)zplašiti se, (*v*)zplavati, (*v*)zsteči.

³ Nastalo iz (*i*)zkaza, (*i*)zpaka, (*i*)zpačiti, (*i*)zpahnem, (*i*)ztrezniti se.

rajo izrekati primeri, kakor: določba, opravičba, luč gori, cepec goni itd. takole: dolodžba, opravidžba,¹ ludž gori, cepedz goni itd.

§ 66. Ker izreka semtertja pravilno pisavo moti, je treba pomniti, da se pišejo **zveneči** soglasniki: bridek, bridka, bridkost; ubožček, postrežček, izvožček poleg izvozček. Posebej pomni, da se **vedno** pišejo predlogi **iz**, **raz**, **vz**: iztok, iztočen; vzhajati, vzkipeti, vzpeti se, povzpeti se, vztrajati itd.

Nasproti pomni, da se pišejo **nemi**: smotka (ker iz: smotati, zusammenwickeln), moški, papeški, viteški, angleški, pariški, praški, kineški, francoski;² društvo, sovraštvo, samodrštvo, (toda navadno: hribolaztvo); dalje: gristi, lesti, mlesti, molsti itd.

To pravilo ima veljavo tudi za medsebojno zvezo besed. Primeri kakor: ves zelen, lep golob, smo nekaj opazk dodali, nekaj hrušk zobali itd. se govore: vez zelen, leb golob, opazg dodali, hružg zobali itd.

Navadno se govore **zveneči** soglasniki tudi na koncu besed nemo: bob, rad, Bog, voz, mož, brazd itd. se izreka ko bop, rat, Bok, vos, moš, brast. To se sliši očitno pred j in samoglasniki, n. pr. rat ima, bop je, Bok Oče itd.

§ 67. 2. **Sičniki se pred šumevci izpreminjajo v šumevce.**

Govori se in piše: tašča (iz tasča, tastja; prim. tast); deščica (iz desčica, dšskica; prim. deska); iščeš (iz isčeš, iskje-š-; prim. iskati); peščen (strsl. pēsččanъ, prim. pesek); dalje: francoski: francoščina; soseska: sosesčina; Sisek: Siščan; kolesce: koleščast itd. Dalje: vžgati (iz vžžgati) itd.

Po izreki ali po izvoru se smejo pisati primeri, kakor: brušček ali brusček (od brusec), klašček ali klasček (od klasec), košček ali kosček, lašček ali lasček, lišček ali lisček, kolešček ali kolesček itd.

Toda **po izvoru** pišemo: obrazček, obrezček, zvezček, zvezčič, loncevezčev, hribolazčev (od loncevezec, hribolazec), izčistiti, izčrpati, izžeti, razčleniti,

¹ V hrvaščini se tako tudi piše!

² Ker iz možski, moški, moški; francozski, francoski itd., društvo iz družstvo, društvo, društvo itd.

razžaliti, razširiti; brezčasten, brezštevilen, brezžičen, z ženo, z žalostjo itd.

Dalje: sčasoma, sčista (izčista), sčakati se, sčeniti se, sčęnem (niederhocken), sčesati, pisčev (od pisec), Lisčev (od Lisec), s čim, s šilom itd.

Izrekati se morajo ti primeri: obrašček, obrešček, zvešček, zvešič, lonceveščev, hribolaščev. Navadno tudi: iščistiti, iščrpati, izžeti (ali izeti), raščleniti, razžaliti (ali razaliti), rašširiti (ali raširiti), breščasten, breščtevilen, brežžičen, ž ženo, ž žalostjo¹ (poleg sč ženo, sč žalostjo). Enako: ščasoma, ščista, ščakati, ščeniti, piščev, Liščev, ščim, š šilom (poleg sč šilom).

10. O izpadu, krčenju, vrinku, pristavljanju, prestavljanju in drugih spremembah soglasnikov in samoglasnikov.

§ 68. a) Izpad. Za č in ž se r na Kranjskem² izgublja: čez nam. črez; češnja, čeda, čevelj, čevo, čeva; žebe, žebec, žebelj itd. nam. črešnja, čreda, črevelj, črevo, čreva, žrebe, žrebec, žrebelj. V pisavi se rabijo oboje oblike.

Toda pomni: žrelo (Rachen, ker od žreti), pa: želo Stachel.

V skupini šč se č včasih izgublja: lešnik (iz leščnik), prašič (iz praščič), vseč (iz v(o)ščječ). Dalje bolnišnica (poleg bolniščnica), duhovšnica (poleg duhovščnica), vojašnica (poleg vojaščnica) itd.

V med soglasnikom in o ali r navadno izpada: stvar, toda: storiti; gozd, zagozda (iz gvozd, zagvozda), hoja (iz hvoja), koklja (iz kvoklja), škorec (iz skvorec), vesoljni (iz ves voljni); skrnoba (prim. oskruniti iz oskvrniti), sraka (iz svraka), srbeti (iz svrbeti), trd (hrv. tvrđ, odtod tvrđka) itd.

Tudi pred začetnim l, za b v zloženkah itd. v izpada: Lah (iz Vlah), las (iz vlas), latje (iz vlatje); last, lasten, lastnik, oblast (iz vlast, sor. vladati), zlasti (iz izvlasti), nalašč (iz na vlast-), oblak, obleka, sleči itd. (iz obvlak itd.); obariti (iz obvariti), obęsiti (iz obvesiti), obet, obetati (iz ob-vet, sor. od-vet-nik); obežem, obezati itd. (poleg obvezati), obod (iz obvod) itd.

¹ Izreka iščistiti, raščleniti, rašširiti, razžaliti, žžalostjo je umetna! — ² Razen v spodnjem delu Dolenjske.

Posamezni primeri izpadanja: Že pred 16. stoletjem je nastalo: nihče (iz niktože), ništer (iz ničtore): prim. pisan ništrc (Levstik). V 18. stoletju ali semtertja malo prej je nastalo iz kakor: ko (n. pr. ko bi trenil iz kakor bi trenil; jaz sem močnejši ko ti iz kakor ti); iz kir: ki, ker: ki; iz kadar (keder): ko (prvotno ke), n. pr.: Ko pasem, veselo prepevam itd. Dalje imamo bolj (iz boljše), dalj delj (iz dalje); manj, menj (iz manje); naj (iz nehaj, nehajte); vendar (iz vem-da-že¹), ampak (iz a na opak); namreč (iz na ime reči), nimam (iz ne-imam), nisem (iz nejsem po analogiji oblike nimam), nečem, nočem (nehočem) itd.

§ 69. b) **Krčenje.** Če stojita prvotno dva samoglasnika drug pri drugem, se navadno spojita v enega; od obeh samoglasnikov se ohrani oni, ki ima poudarek (o kakovosti poudarka glej § 46).

Iz **ojě, ejě (ajě, ujě)** je nastal e, n. pr. končnica ega, emu pri pridevniku: zlega (iz zlojega ali zljajega), zlemu (iz zlojemu ali zljajemu); dobrega, dobremu (iz dobrojega ali dobroajega, dobrojemu ali dobroajemu) itd. Dobrépolje (iz Dobrojě polje), Velésovo (iz veloje selo); gospě (rod. edn.) iz gospojě; vevôda (ohranjeno v Udin boršt² t. j. Vevôdin, Herzogsforst, iz Vojevodin).³

Iz **ojá, ajá** je nastal a, n. pr. gospá (iz gospojá), báti se (iz bojati, bojim se), státi (iz stojáti); pás (iz pojás) itd.

Iz **áje, ája** je nastal a, n. pr. igráš, igrâ, kopâš, kopâ itd. (iz igráješ, kopáješ); lépa, huda (iz lepaja, hudaja) itd.

Iz **ii** je postal **i**: pridem (iz pri-idem) itd.

§ 70. c) **Vrinek.** V prvotno skupino sr in zr se vrvata t in d (str, zdr), n. pr.: ostra, ostro, oster (iz os-r-; brez t so primeri: os-la, os-at); pestra, pestro, pester (sor. postrv) (iz pes-r-, sor. pisan). Dalje: nozdrvi (od nos).⁴

¹ Po teh spremembah: vëmdže, vendže, venre, vëndr, vëndar.

² Znan iz Jurčič-Kersnikovega romana „Rokovnjači“.

³ Na Koroškem: dobre jutro, lepe vreme, večne življenje (iz dobroje, lepoje, večnoje). Na Belokranjskem kega, kemu (iz kojega, kojemu). V frizinsk. spomen.: me, mega itd. (iz moje, mojega).

⁴ V narečjih imamo zdrnje za zrnje, zdraven za zraven, zdrel za zrel itd.

J se vriva ponekod za samoglasniki, n. pr.: hujskati (za huskati), Ojstrica (ime, od oster) itd.¹

Zaradi lažjega izgovora se vtika **j** pred soglasniki, nastali po prilikovanju (asimilaciji), n. pr.: grajski (iz gradski, grasski), blejski (iz bledski, Bled); enajst, dvanajst, trinajst itd. (iz enádst, dvanádst, trinádst); dvajset (iz dvadset).²

§ 71. Z vtikanjem **j** in **v** se zapira tudi takozvani zev (hijat).

V prvotni slovenščini se ni mogel za samoglasnikom izrekati neposredno še en samoglasnik, zato se je tako nastali zev odpravljal s tem, da se je vtikal vmes **j** ali **v**, n. pr.: pri iterat.: mi-v-ati (od mi-ti), bi-v-ati (od bi-ti), pokri-v-ati, da-j-ati poleg da-v-ati, ubi-j-ati (od bi-ti) itd.

Ponekod se zev odpravlja s tem, da prehaja en samoglasnik v soglasnik, n. pr. i v j: najdem, pojdem, prejdem, zajdem itd. (iz na-idem, po-idem itd.).

§ 72. *d) Pristavljanje.* Na začetku ali na koncu besede se k samoglasnikom rad pristavlja kak soglasnik.

Na začetku besede se pristavljajo **v**, **g** in **j** (= „fonetičen predstavek“).

v: vohati, voh (iz ohati, strsl. ahati); vogel, vogla, vogelni kamen (redko: ogel, ogla); votel, votlina (iz otel); vun (iz un);³ vosēnica poleg gosēnica; vož poleg gož;

g: gosēnica (iz (v)osenica, od vos, kocina, vosi, die Barten pri kitu, prv. pomen: kocinasta žival); gož poleg vož; góža Riemen (sor. vez-ati).⁴

¹ V narečjih nahajamo: ojster, gojzd, zagojzda, razujzdan, plajšč itd.

² Strsl. jedinъ na desēte, dъva na desēte itd.; dъva desēti (20).

³ V narečjih pred začetnim u: vuk, vusta, vuho, vuš itd. za uk, usta itd., dalje pred o: vogelje, vozek, vogrci, Voger, Vogrsko itd. iz ogel, ozek, ogrci, Oger itd.

⁴ V narečjih: guni (za oni iz voni, gvoni); podobno pred v: zgon (za zvon iz zgvon), grabec (za vrabec iz gvrabec), dgor (za dvor iz dgvor) itd.

j: jesti, jem (toda: sn-esti, sn-em), jagnje (prim. lat. Agnus Dei).¹

Na koncu besede se pristavlja **j** (tkzv. „parasitični“ **j**): doslej, doklej, odslej, osorej, okorej, precej, posebej, potlej, vselej, zatorej itd. (iz dosle, dokle, osore, prece, posebe itd.); enako torej (iz tore+j).

Dalje: tedaj, sedaj, kaj, zakaj, tukaj, vekomaj, zgodaj, zjutraj, kedaj, zdavnaj itd. (iz teda, seda, ka, zaka, tuka, vekoma, zgoda, izdavna).

§ 73. *e) Prestavljanje* (metateza). Prestavljajo se glasovi v besedah kakor: čvrst (iz črstev, črstva), čvetero (iz četvero), čebela poleg bučela (iz bečela), gomila (iz mogila), jermen (iz remen), klobasa (iz kolbasa), puška (iz pukša, Büchse), skleda (iz skdela, skudela), žlica (iz lžica), vzdigniti (iz zdvigniti), ubogati (iz bougati, bolgati, nem. folgen) itd.²

f) Posamezne izpremembe. Med samoglasnikoma prehaja v nekaterih besedah **ž** v **r**, n. pr.: morem, moreš, more itd. (iz možem, možeš, može); pri oziralnih zaimkih: kdor (iz kto-že), čigar (iz čig[a]-že), kamor (iz kam[o]-že) itd. (glej § 15, 3), bore (iz Bože!, stari zvalnik) itd.³

§ 74. *g) Nalika* ali *analogija* (naslomba) je slednjič tudi važen jezikovni pojav, ki zelo vpliva na spremembo (razvoj) jezika. Če se v podobnih slučaji (v istem korenu, v končnicah, oblikah itd.) zamenjavajo med seboj glasovi (ali tudi oblike, fraze itd.), pravimo, da se je to zvršilo po naliki ali analogiji, n. pr.: vsled naslombe na sedanjik dahnem, pljujem, sujem, sméjem itd. je v nedoločniku iz prvotne oblike deh-níti, plj-ǰvati, sovati, smijati nastalo dahníti, pljuvátí, suvátí, smejátí.

¹ V narečjih pred **i**: jigla, jime itd. za igla, ime.

² V narečjih se nahaja: repetnica za perotnica, kropiva za kopriva; na Goriškem: kuazati, bujti, mujti za ukazati, ubiti, umiti; v prekmurščini: bujti, mujti, mujvati, mujvalnica za umivati, umivalnica; v ziljski dolini: dlogo, sloza, klonica za dolgo, solza, kolnica; na Gorenjskem: ukriti za kuriti itd.

³ V mnogih narečjih tudi: renem, reneš itd. (iz ženem, gnati).

Pravopisna pravila.

11. O rabi velikih črk.

§ 75. Velike črke imajo odlikovati besede in razločevati stavke in odstavke. Zato se pišejo z veliko začetnico:

1. Vsaka prva beseda v naslovih, napisih in podpisih, n. pr.: Cvet in sad. Povest. Spisal Josip Jurčič. — Prešernova Nova pisarija je duhovita satira.

Tak naslov ali napis se sme dejati tudi med narekovaj „—“, n. pr. „Cvet in sad.“ Povest. — Prešernova „Nova pisarija“ je itd. — Finžgarjev roman „Pod svobodnim solncem“.

2. Prva beseda v začetku stavka, za piko, vprašajem, klicajem in v premem govoru za dvopičjem, n. pr.: Krst pri Savici. Povest v verzih. — Si li že slišal o velikanu? Kaj deš ti, kaj bo iz tega? Sina mi je ubil, lej! — Zdaj si pa le izberi! Dam ti, kar želiš, ker si zmagal tolikega sovražnika. — Sveto pismo pravi: „Nespametni je rekel v svojem srcu, da ni Boga.“

Kadar po dvopičju ne stavimo premege govora, se piše prva beseda z malo začetnico, n. pr.: Povsod je in mora biti prva: mati. — Bolje: drži ga! nego: lovi ga!

Kadar je stavek med narekovajem le del celotnega stavka in se ta za vmesnim stavkom ali za klicajem, vprašajem itd. nadaljuje, se piše z malo začetnico, n. pr.: „Saj res,“ pravi cesar, „precej moram poslati po Krpana.“ — Ko Peter vpraša moža: „Oče, ali bo danes kaj dežja?“ mu kmet odgovori: „Kakor Bog hoče.“ — Oče pozdravi sina: „Bog te živi!“ ter mu seže v roko.

3. Bog (t. j. pravi, nasproti poganskim bogovom), Odrešenik, Zveličar, Gospod itd. (kadar se rabi o Bogu); imena božjih oseb: Oče, Sin, sv. Duh, tudi: sv. Trojica, sv. Rešnjé Telo, Srce Jezusovo, Srce Marijino (kot predmeta češčenja); dalje: sv. Devica, sv. Mati, sv. Pismo itd. Navadno pišemo tako tudi imena praznikov: Božič, Velika noč, Svečnica, Veliki Šmaren, Mali Šmaren, Velika Gospojnica.

4. Raznovrstna lastna imena, n. pr.: Slovenec, Korošec, Štajersko, vas Zagorje, trg Ribnica, mesto Postojna, reka Sava, otok Krk, društvo Lipa.

Tako se pišejo tudi od osebnih (ali posebej imen izpeljani svojilni pridevniki, n. pr.: To je Prešernova pesem, Koseskega oda, ime Gospodnje itd. Enako: Levec je bil 10 let Zvonov urednik. Jurčič je bil Glasnikov sotrudnik.

Pridevniki, ki so izpeljani iz drugih lastnih imen, se pišejo z malo začetnico, torej: azijski, ljubljansko mesto, slovensko ljudstvo, koroške narodne pesmi, savski valovi.

5. V lastnih imenih, ki so iz pridevnika in samostalnika, ki sam zase ni lastno ime, rabimo le v prvi besedi veliko začetnico, n. pr. Novo mesto, Laški trg, Kranjska gora, Gornji grad, Zidani most, Mirna peč, Črni vrh, Črno morje, Tržaški zaliv, Dunajska cesta, Bohinjsko jezero.

Ako je pa že samostalnik sam zase lastno ime in se mu pridevnik pristavlja le zaradi razločevanja, se pišeta obe besedi z velikima začetnicama, n. pr. Škofja Loka, Ilirska Bistrica, Slovenj Gradec, Velike Lašče, Mala Nedelja, Mala Azija, Vzhodna Indija, Južna Amerika, Spodnja Avstrija; dalje: Šent Jernej, Šent Vid, Šent Juri, Šent Lenard, Sveti Vid, Sveti Jakob.

Posebej pomni, da narod prideva zdaj Šent, zdaj Sveti: Bil sem v Šent Vidu (nad Ljubljano), a ne pri Svetem Vidu (nad Cerknico na Kranjskem). — Šent Lenart je na Kranjskem, Sveti Lenart pa na Štajerskem.

V pisavi se pridevnik Šent ali Sveti tudi skrajšuje v Št. in Sv., n. pr. Št. Vid, Št. Jernej, Sv. Vid, Sv. Francišek, Sv. Lovrenc (na Dravskem polju).

Ako se piše le: sv. Lovrenc, sv. Vid, sv. Ana itd., pomeni to svetnika, ne kraja, ki se po njem imenuje.

Od teh izpeljani pridevniki se pišejo z malo začetnico, torej: maloazijski, vzhodnoindijski, južnoameriški, škofjeloški, slovenjegraški itd.

6. Pridevniki, ki izražajo kak priimek: pesnik Rodoljub Ledinski, Matija Majar Ziljski, Bleiweis pl. Trsteniški, Rudolf Habsburški, Dušan Silni, Aleksander Veliki, Friderik s Praznim žepom, Ludovik Sveti. Takisto vrstilni števniki, ki izražajo priimek: Franc Jožef Prvi (I.), cesar Jožef Drugi (II.), papež Benedikt Petnajsti (XV.).

7. V znamenje spoštovanja pišemo z veliko črko osebne in svojilne zaimke, ki zaznamujejo Boga, Marijo ali cesarja in visoke dostojanstvenike, dalje v pismih in v naslovih visokih oseb, n. pr.: Takrat, Oče, Ti pri meni stoj, — Ti me brani, Ti me reši zlega, — Ti me v rajski dom pokliči Svoj. — Osreči, mili car, osreči — naš narod, Te srčno ljubeči. V pismih: Ti, Tvoj, Vi, Vaš. V naslovih: Vaša Prezvzišenost, brodovje Njegovega Veličanstva, Njegova Visokost, Njegova Svetost.

12. O razzlogovanju.

§ 76. Vsaka beseda ima eden ali več zlogov, zato se besede v izreki in pisavi delijo po zlogih.

Zloge tvorijo samoglasniki (t. j. pravi samoglasniki, dvoglasniki in samoglasniški soglasniki), ki morejo stati sami ali pa v zvezi s soglasniki.

Zloge, ki se končujejo na samoglasnik, imenujemo odprte (n. pr. pra-vi-ca, de-kla, se-stra, mo-štvo itd.); one, ki se končujejo na soglasnik, zaprte (n. pr. ce-sar-ski, ljud-ski, gor-ski itd.).

§ 77. Kadar je treba v pisavi besedo razdeliti na zloge, se je ravnati po teh pravilih:

1. Sestavljene besede se delijo na zloge po svojih sestavinah, n. pr.: o-te-ti, iz-i-dem, iz-e-nač-ba, naj-i-me-nit-nej-ši, raz-sod-ba, člo-veški (ker je obrazilo: ski, tedaj iz člo-več-ski-), go-spo-ski; mo-štvo (ker je obrazilo: stvo, tedaj iz mož-stvo). u-bo-štvo, nad-streš-je, po-mlad, ob-lak, ob-last, na-vz-križ, maj-hni ali majh-ni, soln-ce itd.

2. Soglasnik med dvema samoglasnikoma se jemlje k naslednjemu zlogu, t. j. zlog mora biti odprt, n. pr. de-la-ti, go-vor, pi-sa-va, mo-čen, u-če-nec.

3. Kadar je med dvema samoglasnikoma več soglasnikov, more stati *a*) odprt ali *b*) zaprt zlog.

a) če se morejo soglasniki v izreki ločiti od samoglasnika, se jemlje k naslednjemu zlogu, n. pr.: de-kla, po-sti-ti, po-šta, do-bro, ju-tro, pa-stir, se-stra.

b) če se soglasniki v izreki ne morejo ločiti od samoglasnika, se jemlje prvi soglasnik k prvemu, ostali k naslednjemu zlogu, n. pr.: zar-ja, mor-je, sed-lo, meg-la, is-kra srč-nost, groz-dje, ljud-ski, ce-sar-ski, e-lek-tri-ka, sin-čki.

Pomni pa, da skupin **st**, **šč** in topljenih **lj**, **nj** ne delimo, tedaj: me-sto, pro-te-stant-ski, i-ščem, pu-šča-va, so-di-šče; dalje: po-lje, ko-ljem, zna-nje, ža-njem.

13. O pisavi sestavljenih besed.

§ 78. Če se več besed tako spoji, da tvorijo en pojem, se pišejo navadno skupaj. Take besedne zveze so:

1. Samostalniki: bogmej, kažipot, kuripečič (ki peč kuri), tresorepka, cvilimož, poskočižabica.

Besede, ki so zložene iz več delov, se smejo pisati tudi narazen, n. pr.: po poli brat, po poli sestra ali popoli-brat, popolisestra; ne bodi ga treba ali nebodigatreba (n. pr. Bil je za ne bodi ga treba pri hiši); ne pridi prav ali nepridiprav. Bil je sam bog nas varuj (= hudoba, Jurčič). — Ti imaš pravo pamet, ki hočeš, da naj potepuhe in zlodej jih poznaj v hišo jemljem (isti).

Včasih pišemo sestavljenke z vezajem, n. pr.: mož-beseda, žal-beseda, pedanj-človek, laket-brada, Čengič-aga; dalje Budim-Pešta, Avstro-Ogrska. Nevesta-duša mora biti pripravljen, da vredno sprejme ženina-Boga (Iv. Cank.).

2. Prislovi: bržčas, bržkone, docela, dokaj, dovolj, znova (iznova), skratka (izkratka), hkrati, kajpak, kajpada, kajneda, kmalu, kvišku, malone, malodane, morda, morebiti, napak, naprodaj, naposled, nalašč, naravnost, narobe, narazen, natanko, navzkriž, odsehal, okoli, okrog, počasi, popolnoma, pogostoma, posebej (posebe), potlej, povšeči, poredko, pogodu, poleti, pozimi, ponoči, podnevi, popoldne, opoldne, spomladi, prejkone, sčasoma, včasih, včasi, seve, seveda, semtertja, šele, vbogajme, večidel, vedno, vkraj (= proč), venomer, vobče, zares, zmerom, zmeraj, zapored, zbogom poleg z Bogom!

3. Sestavljeni zaimki in z zaimki zloženi prislovi, n. pr.: nanj, vanj, name, nase, vate, pote, medenj, predenj itd.; bogve, kdove; bogvekaj, kdovekaj (v pomenu posebno, zelo itd., n. pr. ni bogvekaj ali kdovekaj bogat = ni posebno bogat; drugače se piše narazen. n. pr. bogve kolikokrat. — Čakal je na bogvedi kateri vlak (Iv. Cank.). — Bežali so bogvedi kam in bogvedi pred kom (isti); bogve kdo, kdove kam itd.; količkaj, malokdo, marsikdo, marsikdaj, nekaj, nekdo, nekoliko, onkraj, onstran, tolikrat, raznoteri, vsaksebi, velikokrat itd.

Daljšje zloženke se smejo pisati tudi narazen, n. pr. kdor si bodi, Bog si ga vedi, kar se da poleg karseda; ne vem kdo, ne vem kaj itd. — Ti bi to rad imel? Rajši od ne vem česa (Jurčič). Nekdaj si to rajši imel kakor ne vem kaj (Stritar).

4. Sestavljeni vezniki: anti, bodisi, dasi, medtem, najsi, niti, nato, potem, zakaj, zato, zatorej, toda, zategadelj, akoravno, akoprav, čeprav, dasiravno.

5. Sestavljeni predlogi: izmed, iznad, izpod, izpred, izza, kljub(u), navzlic, nakonci (n. pr. nakonci hiše).

6. Sestavljeni števnik: dvanajst, petnajst, dvajset, trideset, petdeset, devetdeset itd. Če niso sestavljeni, se smejo pisati tudi narazen, n. pr. tri in dvajset, pet in osemdeset, osem sto, štiri tisoč, osem in dvajset tisoč...

§ 79. Pomni pa, da besed, ki ne tvorijo enega pojma, ne pišemo skupaj, tedaj: ta in oni (ne tainoni!), gori in doli, tja in sem (toda semtertja!), okoli in okoli, okrog in okrog, bolj in bolj, noč in dan, dan na dan, od dne do dne, prav za prav; posebno pomni: čim več — tem manj, čim bliže — tem huje, čim več — tem bolje (toda čezdalje, čimdalje, čedalje, n. pr. čimdalje bolj, čezdalje manj).

Opomnja. Kjer je težko določiti, ali besede tvorijo en pojem ali ne, naj velja svoboda, n. pr. pri predlogih: zaraditega ali zaradi tega, izvečine ali iz večine, kvečjemu ali k večjemu, vkratkem ali v kratkem, predvsem ali pred vsem, ponavadi ali po navadi, izpočetka ali iz početka (vendar spočetka), naizust ali na izust, nazadnje ali na zadnje itd.

14. Ločila.

§ 80. Ločila so znamenja, katera stavimo v pisavi, da ločimo posamezne besede ali stavke med seboj.

§ 81. Vejica (,) nam rabi le sredi stavka, in sicer:

a) loči zvalnike, samostojne medmete, rotitve in vzklike od stavka, n. pr.: Strune, milo se glasite, — milo, pesmica, žaluj! (Preš.) Preveč te, mati, ljubil je Orest! (Strit.) Res, hrabro srce ti imaš! — Joj, kam bi del? „I, kjer si vzel!“ (Ašk.) Da, romarica sem, gospod! (Greg.) Za Boga, kaj delate?

Ne piše pa se vejica za medmeti, če nimajo posebnega poudarka, n. pr.: O Vrba, srečna, draga vas domača! (Preš.) Oj z Bogom, domovinski svet! (Greg.) I kaj pa nosiš v tovoru? (Levst.)

b) loči **pristavek** (apozicijo) od besede, ki jo pojasnjuje, ako ni zvezan z njo v en pojem, n. pr.: Prešeren, slavni slovenski pesnik, je umrl l. 1849. — Na Notranjem stoji vas, Vrh po imenu. V tej vasici je živel Martin Krpan, močan in silen človek. (Levst.) Toda brez vejice: Slavni slovenski pesnik Prešeren je umrl l. 1849. — Na Notranjem stoji vas Vrh itd.

c) loči **nedoločnik**, kadar ima dopolnilo ali prislavno določilo pri sebi, od pridevnika ali samostalnika, od katerih je odvisen, n. pr.: Kdo ti je dal pravico, proti meni nastopati? — Bog ima pravico in moč, grešnike kaznovati (Trdina). Ni ti bilo moči, pridružiti se večini (Strit.). Toda brez vejice: Imam nekaj stelje napraviti (Jurčič). Lakota nepremagljiva preti odpreti grada trdna vrata (Preš.).

d) loči **istovrstne** stavkove člene, ki niso zvezani z vezniki, n. pr.: Polje, vinograd, gora, morjé, — ruda, kupčija tebe redé (Vodn.). Voda gine, pada, sahne (Greg.). O Vrba, srečna, draga vas domača! (Preš.)

Ako stoji pred samostalnikom več pridevnikov, jih ločimo z vejico le, če jih moremo zvezati z veznikom *in*, n. pr.: Široka, rodovitna polja se razprostirajo okoli lepe, prijazne vasi (= široka *in* rodovitna... lepe *in* prijazne). Toda brez vejice: Lavdon je bil znamenit avstrijski vojaški poveljnik. — Najbolje je pod ljubo domačo streho.

Kadar pa so istovrstni stavkovi členi zvezani med seboj z vezniki *in*, *ter*, *ali*, *pa*, *kakor*, *i* — *i*, *ravnotako* — *kakor*, *niti* — *niti* se med njimi ne piše vejica, n. pr.: Bil godec je mlad in lep in vesel (Preš.). Rak si vsako leto sleče svoj oklep ter si preskrbi novega (Erj.). Moške ali krepke rime se ne posrečijo vsakemu pesniku. — Kresilno gobo pa nekaj brusov sem naložil (Levst.). Hujša je žeja kakor (ko, kot, nego) glad. — Boljša pamet kakor žamet. — Konon je dal i pirejski i atenski zid popraviti. — Prešernove pesmi so ravnotako umetne kakor preproste. — Niti sebi niti drugim (ni sebi ni drugim = ne sebi ne drugim) se ne laži! — Povedal ni natanko ne ure ne dneva (Stritar).

Pri vseh drugih veznikih (n. pr. ne samo — ampak tudi, potem, nato, zdaj — zdaj, vrhu tega...) stoji vejica, n. pr.: Volk dlako spremeni, a nravi nikdar. — Pameten človek ne gleda samo na besede, ampak tudi na srce itd.

e) vejica stoji pred besedami in kraticami, ki napovedujejo kakšno naštevanje (*kakor*, *zlasti*, *in sicer*, *posebno*, *in to*, n. pr.), n. pr.: Sedanji svet tarejo razne nadloge, kakor vojska,

kuga, lakota. — V slovenske pokrajine, zlasti (posebno) na Gorenjsko in Koroško, prihaja poleti, in sicer v počitnicah, mnogo gospode na letovišče.

f) v **priredbih** loči posamezne stavke. Pred *in, pa, ter* se v priredjih ne stavi vejica, n. pr.: Visoko vrh planin živim, v veselju rajskem tu živim. — Jutranje solnce se prikaže **in** gorski vrhovi žaré od rumene zarje. — Le pridna bodi **pa** matere se drži! (Strit.) Jernej se mi pravi, Jerneja me imenujte **pa** tikajte me, oče, kakor ste me nekda **pa** bo prav! (Strit.) Po ravnem polju cesta gre **ter** s ceste vidi se okrog snežnik in brdo, gozd in log (Levstik).

g) v **podredjih** loči glavne stavke od odvisnih in posamezne odvisne med seboj, n. pr.: Po starodavni navadi so naši očetje cerkve in sela radi stavili po višinah, odkoder jih je bilo videti na daljne kraje (Levstik). Mladina mora premisliti, da se nikoli več ne povrne mnogo prilik zornih let, v katerih je treba sejati, da se žito v klasje vreteni v moški dobi, v kateri ni uka, temuč trud in delo (isti).

§ 82. V **vrinjenih**, vmesnih ali skrajšanih stavkih stoji vejica **pred** takimi stavki in za njimi, n. pr.: Mati, vi morate svojega sina dati v šolo, pravim, in to je, kar sem vam hotel povedati (Tavčar). Res preté, da bi tako ne, državljanom še večji davki (Levst.). Strela, pravijo, rada udari dvakrat v eno mesto (Strit.). Blag, vem, te goni nagib. — Tukaj stanuje slovenski narod, lahko bi rekel, kar svet stoji. — Prijazen je res z mano, ta Radovan, prav prijazen, ni da bi dejala! (Strit.) — Dasi neznan, po rodu brat sem tvoj. — Božič, vesel ali žalosten, našemu narodu boš vedno začetek in konec njegovega življenja! — Pizander, od odhajajočega Agezila zapuščen, napravi veliko brodovje, hoteč poskusiti bojno srečo.

§ 83. Kadar ima vrinjeni stavek prislovni pomen, ne pišemo vejice, n. pr.: Oguljena, zamazana suknja težko da je bila pomerjena po njegovem životu (Levst.). To preiskovanje je menim da jasen dokaz, da... (Levec). Ko sem preiskoval razvoj naše pisave, sem prišel mislim da do trdnega zaključka, kako nam je pisati. — Enako se piše pri nedoločniku v takih primerih: Ta mož ni doktor, tudi gostilničar ni videti da bi bil (Strit.). Ta Edvin ni videti da bi ne vedel, kaj je lepo in dobro (Stritar).

§ 84. Pika (.) se piše:

a) na koncu vsakega zvršenega stavka, ki ni vprašalni ali klicalni stavek. Posebej pomni, da se piše pika v odvisnih vprašalnih stavkih, n. pr.: Cesar je vprašal Krpana, kaj nosi v tovoru. — Veselo se vpraša človek, ki bere Prešernove poezije, odkod je dobil pesnik ta jezik, tako preprost in vzvišen, tako naroden in umeten. Kam pojde, sem ga vprašal.

Dalje pazi na piko pri narekovaju in oklepaju, n. pr.: Najlepša Levstikova povest se imenuje „Martin Krpan“. (napačno: „Martin Krpan.“) — Novo mesto je ustanovil Rudolf IV. (Utemeljitelj). Napačno je: Utemeljitelj.)

b) po napisih, naslovih, podpisih itd., po kraticah in za vrstilnimi števniki, n. pr.: Krst pri Savici. Povest v verzih. Zložil Fr. Prešeren. — sv. (= sveti), itd. (= in tako dalje).

Brez pike pišemo kratice za denar, mero, utež in za kemične elemente, n. pr.: K (krona), h (vinar), km (kilometer), S (sulphur, žveplo), CO₂ (oglenčeva kislina).

§ 85. Dvopičje (:)

se rabi v pisavi, kadar hočemo opozoriti na kako naslednjo besedo ali stavek. Pišemo ga:

a) pri naštevanju in po napovedujočih stavkih, n. pr. Dušne moči so: razum, pamet, volja. — Povsod je, mora biti prva: mati. — To bode najvišja modrost in krepost: brzdati in vladati strasti (Greg.). Ena se tebi je želja spolnila: v zemlji domači da truplo leži (Preš.).

b) po napovednem stavku, kadar svoje misli ali besede koga drugega neizpremenjene navajamo, n. pr.: To ti povem: kdor materin jezik zaničuje, tudi matere nespoštuje. — Tudi pri knjigah velja, kar opažamo pri žigicah: čim slabše so, tem več jih porabimo. — Sula je rekel svojim vojakom: „Če vas kdo vpraša, kje ste sramotno zapustili svojega vojskovodjo, odgovorite: Bojujočega se v Bojotiji.“

c) v mnogočlenskih periodah, da se loči prorek od poreka, n. pr.: Kdor je čul v svojih otročjih letih doma blažene glasove božičnega zvona, naj biva onkraj morja, na drugem koncu sveta, naj mu bode otrplo srce v žalostnih izkušnjah življenja: ko mu pride sveti večer, tedaj se mu zbudi teh glasov spomin;

zdi se mu, da mu zopet done, kakor so mu nekdanj doneli v daljni domovini, v srečni mladosti, ki je tako daleč, tako daleč za njim! (Strit.)

§ 86. Podpičje (;) nekoliko krepkeje loči posamezne stavke ali besede kakor vejica; stavi se:

a) med priredne glavne stavke, ki niso tesno med seboj zvezani, n. pr.: Dokler je človek mlad in krepak, je ves svet njegov; kamor položi trudno glavo, tam je doma; vse mu je prijazno, vse mu vrata odpira in srce. (Strit.)

b) v daljših stavkih, zlasti v protivnih, vzročnih ali sklepalnih priredjih, n. pr.: Žalostno je življenje, to je res; a možu ni spodobno žalovati in tožiti. — Odprta noč in dan so groba vrata; al' dneva ne pove nobena prat'ka (Preš.).

c) v periodah, da loči prorek od poreka ali posamezne stavke, zlasti če so zloženi, n. pr.: Na spómlad, ko zatrepeče v zraku prvi, še plahi zvok pesmi od juga, zamolklo, pritajeno, sladko šepetanje, podobno prhutanju nevidnih peroti, se dramijo bolniki, se odpirajo oči, trudne solz, se v vernem zaupanju širijo srca, potrta od bridkosti; to je tisti čas, ko ob belih mesečnih nočeh vstajajo mrtveci iz grobov ter se izprehajajo smehljaje po ljubih krajih, ob spomenikih svojega življenja (Iv. Cankar).

§ 87. Vprašaj (?) rabimo namesto pike:

a) v posameznih vprašalnih besedah, n. pr.: Kdo? — Kaj? — Kje? — Zakaj? itd.;

b) v neodvisnih vprašalnih stavkih, n. pr.: Kam so se izgubile tvoje mlade misli? (Iv. Cankar)

Pazi na vprašaj pri narekovaju, n. pr.: Oče vpraša sina: „Kaj boš s sekiro, sin, začel?“ (Napačno: „... začel“?)

§ 88. Klicaj (!) se stavi:

a) na koncu samostojnih želelnih, velelnih in klicálnih stavkov, n. pr.: Starejši! Kaj starost! Vi ste mož, veljaven mož, kaj bi se jaz z vami! (Strit.) Saj poznate tistega oderuha. Poznam, poznam, da bi ga ne tako! (isti) Ne iščite zakladov, ki jih molji snedo! — Takrat, Oče, Ti pri meni stoj, Ti me brani, Ti me reši zlega, Ti me v rajski dom pokliči Svoj!

b) za samostojnimi medmeti, vzkliki in rotitvami ter za samostojnimi ogovori, n. pr.: Gorje! — Gori, gori! — Pomagajte, pomagajte! — Tako mi pomoči božje! — Slavni zbor! — Častita družba! — Otroci, mir!

V vrinjenem stavku se stavi med pomišljaj, n. pr.: Moja rajnka mati — Bog jim daj nebesa! — so bili dobra žena. — Glej iz oči — pogled strašan! — ognjen plamen ji šviga. (Strit.)

§ 89. Razen teh ločil rabijo slovenščini še naslednja ločilna znamenja:

a) **vezaj** (-), ki veže zloge in besede, n. pr.: mo-to-vi-lo, slovensko-nemški slovar; pedenj-človek; avstro-ogrška država.

b) **oklepaj** ( ), kadar kako besedo ali kak rek v pojasnilo vmes vtaknemo, n. pr.: Dober prijatelj (pa prijatelj ni vsak, ki se ponuja) in pa star denar sta veliko vredna. (Slomšek)

c) **pomišljaj** (—), kadar se beseda ali rek zamolči ali pa kadar se kaj nepričakovanega pové, n. pr.: Mislite li, da sem —? — Grob je meni rosnata livada, gaj zeleni — usahla puščava (Cegnar).

č) **opuščaj** ('), kadar se kaka pismenka v pisavi opusti, n. pr. tak' = tako, bliz' = blizu, al' = ali.

d) **opominjaj** (zvezdica * ali križec †), ki kaže na kako opombo, večjidel pod črto postavljeno

e) **narekovaj** („“), kadar hočemo imena, naslove ali posamezne stavke in besede posebno zaznamovati ali dobessedni govor označiti, n. pr.: Črtomir in Bogomila sta glavni osebi v „Krstu pri Savici“. — Kristus pravi: „Ljubite svoje sovražnike!“ — „Bes te lopi,“ reče eden in drugi, „majhno kljuse, velika moč.“ (Levst.) — Najstarejši trg v Ljubljani se imenuje „Stari trg“; tistemu delu Starega trga, kjer je stala nekdanja mestna hiša in pred njo lipa, pravijo stari ljudje še dandanes „Pod lipo“. — Ne bahaj se s svojim znanjem, ker „prazen klas po koncu stoji“.

f) **enačaj** ali znamenje enakosti (=), in

g) **točka** ali znamenje odstavka (§).

15. Kratice.

§ 90. Včasih krajšamo navadne, prav znane besede v pisavi, da hitreje pišemo ali da prihranimo kaj prostora.

Najnavadnejše slovenske kratice so:

c. kr. = cesarski kraljev;	p. n. = s polnim naslovom;
dr. = doktor;	prim. = primerjaj;
g. = gospod;	po Kr. = po Kristusu;
gl. = glej;	po Kr. r. = po Kristusovem rojstvu;
gld. = goldinar;	pred Kr. = pred Kristusom;
i. dr. = in drugi;	pred Kr. r. = pred Kristusovim rojstvom;
itd. = in tako dalje;	str. = stran;
K = krona;	sv. = sveti;
l. l. = lanskega leta;	Št. = Šent;
l. r. = lastnoročno;	t. j. = to je;
n. pr. (na pr.) = na primer;	t. l. = tega (tekočega) leta;
nam. = namesto;	t. m. = tega (tekočega) meseca;
o. = oče (pri redovnikih);	v. (vin.) = vinar.

Enako se krajšajo krstna imena, n. pr. A. = Anton, Jos. = Josip, Fr. = France. Druge slične kratice so same ob sebi umljive, n. pr. štev. = številka; prof. = profesor.

II.

Oblikoslovje.

§ 91. Besede, t. j. posamezne dele našega govora, delimo po pomenu in rabi v devet vrst, ki se imenujejo besedne vrste ali govorni razpoli (Redeteile). Nekatere besedne vrste se dajo oblikovati (pregibati), zato se imenujejo pregibne; druge pa imajo stalno obliko, zato se imenujejo nepregibne.

1. Pregibne besedne vrste so:

samostalnik: človek, mož, človeštvo, lepota;
pridevnik: lep, visok, prijazen;
zaimek: jaz, moj, kdor, neki;
števnik: eden, prvi, oba, edini;
glagol: delam, ugibam, mislim.

2. Nepregibne besedne vrste so:

prislov: vedno, letos, lani, kmalu;
predlog: nad, pod, iz;
veznik: in, ter, ali, saj;
medmet: oh, no, pst, klòp.

Samostalnik, pridevnik, zaimek in števnik imenujemo s skupno besedo imena (nomina). Nepregibne besedne vrste se zovejo členki (partikule).

Samostalnik.

§ 92. Z besedo samostalnik (das Hauptwort, das Substantiv) zaznamenjemo 1. predmete (žive ali nežive stvari), n. pr. učenec, prijatelj, sosed, šola, peč, strop itd. in 2. kar na predmetih opazujemo (njih lastnost, dejavnost, stanje), n. pr. lenoba, prijaznost, miroljubnost, velikost, gorkota itd.

Prvo je stvarno (konkretno), drugo pa pojmovno (abstraktno) ime.

Stvarna imena se dele v štiri vrste:

a) lastno ime (Eigenname), ki zaznamenjuje posamezne osebe ali reči, n. pr. Vodnik, Slovenec, Ljubljana, Triglav itd.;

b) občno ime (Gattungsname), ki gre vsem stvarim ene vrste, n. pr. gora, mesto, žival, sesavec, golob;

c) skupno ali kolektivno ime (Sammelname), ki že v ednini kaže množino oseb ali stvari, n. pr. gospoda, deca, živad, služinčad, trsje, grmovje;

d) snovno ime (Stoffname), ki zaznamenjuje kako snov ali tvarino, ki ohranja svoje ime tudi v najmanjšem delu, n. pr. kamen, železo, ruda, voda, pesek itd.

§ 93. Pri samostalnikih razločujemo: 1. spol, 2. število, 3. sklon in 4. sklanjatev.

1. Spol.

§ 94. Slovnica deli samostalnike v tri spole: moški (genus masculinum), ženski (genus femininum) in srednji spol (genus neutrum).

Razdelitev samostalnikov po spolu (rodu) je vzeta iz razlike človeškega rodu. To delitev so sprejeli v slovnico že stari grški slovničarji pred Kr. r.

Moškega spola so imena moških oseb in samcev v živalstvu, n. pr. mož, oče, sin, brat, sinko, dečko, zaspanè — zaspanéta, starejšina, vodja, sluga, oproda, vojvoda itd.; imena črk, n. pr. veliki *A*, mali *e*, samoglasniški *r*; dalje večinoma samostalniki na soglasnik, ki imajo v edn. rod. a ali ū, n. pr. hrast (hrasta), travnik (travnika), grad (gradu ali grada) itd.

Ženskega spola so imena ženskih oseb in samic v živalstvu, n. pr. žena, hči, mati, teta; golobica, kokoš, košuta itd.; dalje samostalniki na *-a*, *-ev* in na soglasnik, ki dobivajo v edn. rod. *i*, n. pr. sova, sinica; cerkev, britev; cev (cevi), duri, gosli itd.; posebno pomni: četrť, četrti (n. pr. sprednja četrť, ena četrť, vsako četrť ure).

Srednjega spola so imena mladih bitij, n. pr. dete, tele, jagnje, ščene, žrebe; dalje na končnico *o* in *e*, ako ne zaznamenjujejo moške osebe, n. pr. bedro, sito; žito, lice, solnce, pleme.

§ 95. Nekateri samostalniki imajo dvojen spol: naraven (po svojem pomenu) in slovničen spol (po končnici, na katero

se končujejo), n. pr. dek-le (srednj. ali ženskega spola), deklič (mošk. ali žensk. sp.) itd.

§ 96. Pri nekaterih samostalnikih se spoli menjavajo, če privzema samostalnik drugo končnico, n. pr. p^ot, p^ota (mošk.) ali p^ot, p^oti (žensk.), v množini: p^ota (srednj.) ali potí (žensk.); lak-et, lakta ali lak^ot, laktí, v množini: lakti, lahti (mošk. ali žensk.); otrobi (v množ.: mošk. ali žensk. sp.), prsi (žensk.) ali prsa (srednj.) itd.

2. Število.

§ 97. Število (Zahl, Numerus) je v slovenščini trojno: 1. edinstveno ali ednina (Einzahl, Singular), za eno osebo ali reč; 2. dvojestveno ali dvojina (Zweizahl, Dual), za dve osebi ali reči in 3. množno ali množina (Mehrzahl, Plural), za več oseb ali reči.

1. Nekateri samostalniki se rabijo le v ednini, n. pr. dež, grom, kruh (v dvoj. in množ.: dva, tri, več kosov kruha!), meso itd.

Beseda človek se rabi samo v ednini in dvojini: človek, človeka.

2. Drugi samostalniki so zopet le v množini navadni, n. pr. bukve, drva, duri, gosli, grablje, jetra, ljudje, možgani, otrobi, pljuča, prsi (prsa), toplice, usta, vilice; navadno tudi ulice.

3. V množini (poleg dvojine) se rabijo tudi deli telesa, katerih imamo po dvoje, n. pr. roke, noge, lica, oči, ušesa, kolena itd. Mene so že jela kolena boleti (Erjavec). Od solnca so mu ogorela lica, roke in meča (Erj.). Milica iztegne roke (Meško). Pod kolena so se mu noge vdajale (Jurčič).

3. Sklon.

§ 98. Slovenščina ima šest sklonov (Biegungsfall, Kasus), namreč:

1. imenovalnik (nominativ) na vprašanje: kⁱdo ali kaj?
2. rodilnik (genitiv)   "   "   koga ali česa?
3. dajalnik (dativ)   "   "   komu ali čemu?
4. tožilnik (akuzativ)   "   "   koga ali kaj?
5. mestnik (lokal) na vprašanje: kje (ali pri kom (čem)?)
6. orodnik (instrumental) na vprašanje: s^zkom ali s čim?

1. Nekdaj je imela slovenščina tudi zvalnik (vokativ), ki pa se je izgubil. Ostanke imamo še v edn. mošk. sp., n. pr. bore (iz bože, zvalnik od bog (Bog), n. pr. bore mladost (Mencinger), o bore jaz! (Andr. Jože).

Namesto zvalnika rabimo imenovalnik, ki pa se izgovarja z drugačnim naglasom. Zvalniki, ki se rabijo sentertja v pesmih, so izposojeni iz hrvaščine ali tudi latinščine.

2. Mestnik in orodnik se rabita le malokdaj sama ob sebi, t. j. brez predloga; ohranili so se še nekateri ostanki. Tako n. pr. mestnikove oblike prislovi: pomladi, jeseni, davi, jutri itd.; orodnikove pa: začetkom, koncem, tekom, curkom itd.

4. Sklanjatev.

§ 99. Če samostalnike po spolu, številu in sklonih pregibamo, jih sklanjamo (sklanjatev, Biegung, Deklination). Pregibajo se samostalniki samo v končniških delih (končnica ali sklonilo, Kasusendung), ostali del besede je nepremenljiv (deblo, Stamm).

§ 100. Po različnosti debel imamo pri samostalnikih petero sklanjatev:

- I. sklanjatev: debela na -a;
- II. sklanjatev: debela na -o;
- III. sklanjatev: debela na -i;
- IV. sklanjatev: debela na -u;
- V. sklanjatev: debela na soglasnik.

I. sklanjatev: debela na -a.

Ednina:

§ 101. Im.	lípa	góra	gubà
rod.	lípe	goré, góre	gubé, temè
daj.	lípi	góri	gubì
tož.	lípo	gorô, góro	gubô, temò
mest.	(pri) lípi	góri	gubì
orod.	(z) lípo	goró, gôro	gubó, temò.

Dvojina:

Im., tož.	lípi	góri	gubê
rod., mest.	—	—	—
daj., orod.	lípama	gorâma	gubâma.

Množina:

Im.	lípe	gorê, góre	gubê
rod.	líp	gór, gorá	gúb, gubá
daj.	lípam	goràm, góram	gubàm
tož.	lípe	gorê, góre	gubê
mest.	(pri) lípah	goràh, górah	gubàh
orod.	(z) lípami	gorâmi	gubâmi.

§ 102. Po zgledu lípa se sklanjajo *a*) primeri, ki so imeli naglas prvotno na neposlednjem zlogu (gl. § 54, *b*), n. pr. ríba, bréza, dolína, gomíla, klobása, gospodínja, jágoda, ílovica itd.; *b*) primeri, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil na predposlednji dolgi zlog (gl. § 48, I, *b* in § 49), n. pr. bédá, bráda, brána, brázda, céna, zíma, živína, družína itd.

Po zgledu góra grede primeri, ki imajo široki *e* ali *o* v neposlednjem zlogu (gl. § 51), n. pr. žéna, téta, métna, de-žéla, nóga, kósa, ósa, hudóba, gnusóba, mokróta itd.

Po zgledu gubà se sklanjajo besede, ki so ohranile v edn. imen. prvotni kratki naglas na končnici (gl. § 48, I, *a*, *b*), n. pr. meglá, stezá, iglá, vrstá, bolhá, družbà itd.

Naglas $\hat{}$ ostaja nespremenjen v vseh sklonih, n. pr. besêda, besêde, besêdi, besêdo itd., dobráva, planjáva, pokôra itd.

§ 103. Predlogi vlečejo potisnjeni naglas ($\acute{}$) k sebi (gl. § 53, II. *a*), n. pr. na glávo, na rámo, za brádo, na rôko, na nôgo, po vôdo, za gôro, pod zêmljo, v vêžo, na pête, na pôsodo, naprôdaj itd.

§ 104. Samostalniki, ki se končujejo v edn. imen. na *ev*, morejo imeti v edn. imen. tudi končnico *va*, n. pr. molitev in molitva, britev in britva, bréskev in bréskva itd.

§ 105. V ednin. orodn. se govori na Štajerskem *-oj* za *o*, n. pr. z bradoj, z nogoj, z rokoj. Pesnikom rabi pogosto zaradi stika, n. pr. Oropal me s krutoj rokoj (Aškerc). Le malo, malokdaj se oglasi — z obupa polnoj, žalostnoj tožboj (Kette).

V dvojin. imen. in tož. stoji *e* namesto *i*, če je naglašen, n. pr. obe vodê, dve ženê, dve sestřê, v dve gubê, obe rokê.

§ 106. V množ. rod. se vtika polglasnik (pred *j* pa *i*), če bi imelo stati več neizgovorljivih soglasnikov na koncu, n. pr. iker, kapelj, konopelj, sester; dalje: naredeb, sodeb, svateb.

V nekaterih skupinah pisava omahuje; piše se n. pr. *desk* in *desek*, *hrušk* in *hrušek*, *gosk* in *gosek*, *máčk* in *máček*, *zdražb* in *zdražeb*, *tovarn* in *tovaren*, *parn* in *paren*.

Dalje: *ladja*: *ladij*, *skorja*: *skorij*, *zarja*: *zarij*.

Pri besedah, ki imajo prvotno naglas na koncu, se polglasnik spremeni v *a*, n. pr. *ovāc*, *desāk*, *nečāk*, *tresāk*, *sestār*, *igār*, *igāl*. Navadnejša je pri teh primerih končnica *a* (redko *i*), n. pr. *stezá* (redko *stezi*), *sestrá*, *osá* (redko *osi*), *gorá*; na *-i* se končuje tudi rod.: *besedi* poleg *besēd*.

V dajaln. in mest. edn. so se nekaj goltniki *k*, *g*, *h* spreminjali v sičnike *c*, *z*, *s* (gl. § 57, *b*); sedaj poznajo to prikazen le še nekatera narečja, n. pr. *roka* — *v roci*, *rjuha* — *na rjusi*.

§ 107. Po ženskih *a*-deblih se morejo sklanjati tudi moški samostalniki na *-a*, n. pr. *glavina*, *oproda*, *paša*, *sluga*, *starejšina*, *vladika*, *vodja*, *vojvoda*. Enako lastna imena: *Robida*, *Trdina*, *Detela*; *Matija*, *Caharija*, *Tobija*.

Po *a*-deblih se sme sklanjati v ednini tudi *oča* (= *oče*), n. pr. *oča*, *oče*, *oči*, *očo*, *pri oči*, *z očo*. Navadnejše je *očeta*, *očetu* itd. Iz rod. *oče* se je naredila oblika *očēta*, *očētū* itd.

§ 108. Beseda *gospa* (nastalo iz *gospoja*) se sklanja:

Ednina:

1. *gospá*, 2. *gospē*, 3. *gospé*, 4. *gospó*, 5. *pri gospé*, 6. *z gospó*.

Dvojina:

1. in 4. *gospé*, 2. —, 3. in 6. *gospéma*, 5. —.

Množina:

1. *gospē*, 2. *gospé* in *gospá*, 3. *gospém*, 4. *gospē*,
5. *pri gospéh*, 6. *z gospémi*.

§ 109. Samostalnik *ženska* (nastal iz pridevnika) se sklanja v dvoj. in množ. ali po zgledu *lipa* ali pa pridevniško: (dvoj.) *ženski*, *ženskima*; (množ.) *ženske*, *ženskih*, *ženskim*, *ženske*, (pri) *ženskih*, (z) *ženskimi*.

§ 110. Besedi *mati* in *hči* se sklanjata v dvoj. in množini po zgledu *lipa* (z deblom na *-er*), n. pr. (dvoj.) *materi*, *hčeri*; *materama*, *hčerama*; (množ.) *matere*, *hčere*; *mater*, *hčer* (*hčerá*, *hčeri*); *materam*, *hčeram* itd. — V ednini se je ohranila starejša sklanjatev (deblo na soglasnik!): 1. *mati*, *hči* — 2. *matere*, *hčere* — 3. *materi*, *hčeri* — 4. *mater*, *hčer* — 5. (pri) *materi*, *hčeri* — 6. (z) *materjo*, *hčerjo*.

II. sklanjatev: debla na -o.

§ 111. Debla na -o so ali moškega ali srednjega spola, zato delimo to sklanjatev v dva razreda: 1. razred obsega debla moškega spola, 2. razred pa debla srednjega spola.

1. razred: debla moškega spola.

Ednina:

Im.	jélen	kònj	stebèr	dûh
rod.	jeléna	kónja	stebra	duhá, dûha
daj.	jelénu	kónju	stebri	dûhu, možû
tož.	jeléna	kónja	stebèr	dûh (duhá)
mest.	(pri) jelénu	kónju	stebri	dûhu, na brégu
orod.	(z) jelénom	kónjem	stebrom	dûhom.

Dvojina:

Im., tož.	jeléna	kónja	stebra	duhova, moža
rod., mest.	—	—	—	—
daj., orod.	jelénoma	kónjema	stebroma	duhovoma možema.
”	”			

Množina:

Im.	jeléni	kónji	stebri	duhovi, možje
rod.	jelénov	kónj grobóv	stebrov	duhov, mož
”				
daj.	jelénom	kónjem	stebrom	duhovom možem
”				
tož.	jeléne	kónje	stebre	duhove, možje
mest.	(pri) jelénih	kónjih grobéh	stebreh	duhovih možeh
”				
orod.	(z) jeléni	kónji	stebri	duhovi, možmi.

§ 112. Po zgladu jélen se sklanjajo a) primeri, ki so imeli naglas v rod. ednine prvotno na neposlednjem zlogu (gl. § 54, b), n. pr. brát, bráta; čas, čása; sir, síra; človék (iz člověk), človéka; jézík (iz jezik), jezika; kóžuh (iz kožuh), kožúha itd.; b) primeri, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil v rodilniku ednine na predposlednji dolgi zlog (gl. § 48, I, b in § 49), n. pr. četrték, četrtka (iz četrték, četrtká); híbet, híbta; gréh, gréha; hrást, hrásta; kováč, kováča; junák, junáka; lopár, lopárja; gréšnik, gréšnika; trávník,

trávnika; pětěk, pětka; Kránjec, Kránjca itd.¹ Pri predlogu ima daj. edn. često potisnjeni naglas, n. pr. k brātu, h kŏnju.

Po zgledu kŏnj gredo primeri, ki imajo široki e ali o v rod. ednine v neposlednjem zlogu (gl. § 51), n. pr. gròb, gróba; otròk, otróka; kóneć, kónca; kózel, kózla; klepétec, klepétca; trepótec, trepótca itd.

Po zgledu stebèr se sklanjajo besede, ki so ohranile v rod. ednine prvotni kratki naglas na končnici (gl. § 48, I, a, b), n. pr. bezèg, bezgá; menèc, mencá; pès, psá; kès, k(e)sá; sèl, slá; sèn, sná; kupèc, kupcá; hrbèt, hrbtá itd.

Po zgledu dŭh gredo enozložni samostalniki, ki imajo dolgi potisnjeni naglas (gl. § 53, II. a), n. pr. Bòg, svèť, vòlk, črv itd.² Nekateri taki samostalniki hranijo naglas na prvem zlogu v vseh sklonih, n. pr. brŭs, brŭsa, brŭsu itd., člèn, drŭg, dŏb, kljŭn, knĕz, slŭh, zrâk.

Mestnik ednine se naglaša na dva načina, ali s potegnjenim (n. pr. na brégu, na zídu itd.) ali s potisnjenim poudarkom (n. pr. pri Bògu, v dŭhu itd.). Mestnik od: gnŏj, brŏd, mŏst itd. se glasi: na gnŏju, brŏdu, mŏstu.

§ 113. Dvo- ali večzložne besede, ki imajo dolgi potisnjeni naglas (^), obdrže naglas nespremenjen v vseh sklonih, n. pr. hlâpec, hlâpca, hlâpcu itd., ríbič, golŏb, korâk, pepĕl, prijâtelj, kolŏvrat itd.

§ 114. Moška imena živih ali posebljenih stvari imajo v ednini tožilnik enak rodilniku (n. pr. tož.: možâ, kŏnja itd.); tožilnik neživih reči pa je enak imenovalniku (n. pr. tož.: mĕsec, snĕg itd.).

Duh ima v pomenu *Geist* = duhâ, v pomenu *Geruch*: duh.³

§ 115. Za nekđaj mehkiimi soglasniki č, š, ž, c, j, nj, lj (gl. § 60) se spreminja v vseh sklonih o v e: s kováčem, kováčema, kováčev, kováčem; mŏžem, stârcem, krâjem, bĕdnjem, ravnâteljem.

¹ Le enozložni samostalniki z / v imen. (ali od takih izpeljani) obdrže ta naglas tudi v daj. in mest. ednine, n. pr. pri grĕhu, h grĕhu, v hlĕvu, k hlĕvu; h grĕšniku, pri grĕšniku.

² Nekđaj je bil naglas v vseh sklonih na drugem zlogu, n. pr. edn. mest.: Bogĕ, orodn.: Bogŏm; dvoj. daj., orod.: bogŏma; množ. daj.: bogŏm, orod. bogí.

³ Po starem je tudi v pomenu *Geist* bilo le: dŭh (tož.).

§ 116. Ako ima imenovalnik v zadnjem zlogu **polglasnik**, se v ostalih sklonih izpahuje, n. pr. *vêter* — *vêtra*, *kupec* — *kupca*, *zâjec* — *zâjca*, *órel* — *órla*; posebej pomni: *sèl* — *sla* (ne: *sela!*), *sèn* — *sna*, *kónec* — *kónca* (zato: *kónčno!*), *kólek* — *kólka* (*kolkovati*, ne: *koleka*, *kolekovati!*), *zajûtrek* — *zajûtrka* (*poleg zájtrk* — *zájtrka*), *šév* — *švâ* (*poleg šiv* — *šiva*), *pès* — *psâ* (*poleg pesa*) itd.

Polglasnik **ostaja** le, ako bi se sicer beseda težje izgovarjala, n. pr. *jâzbec* — *jâzbeca*, *jêzdec* — *jêzdeca*, *ceptêc* — *ceptecâ* itd.

§ 117. Ker se v narečjih polglasnik v končnicah često izgublja (gl. str. 12, 2, a), se v pisavo ni sprejela dosledna raba: pisava imenovalnika je vplivala na ostale sklone ali pa narobe.

1. Vsled naslombe na imenovalnik se piše: *mrtvec* — *mrtveca*, *tekmec* — *tekmeca*, *žrêc* — *žreca*; dalje: *mislec* — *misleca*, *premislek* — *premisleka* (redko *miselca*, *premiselka* itd.).

2. Nasprotno se piše vsled ostalih sklonov v imenovalniku: *vetrea*, *vetrcu* itd.: *vetrc* *poleg* *pravidnega vetrec*; *gabrea* itd.: *gabrc* *poleg* *gabrec*; *igrcâ*: *igrc* *poleg* *igrêc*; *piskrea*: *piskrc* *poleg* *piskrec*; *svedrea*: *svedrc* *poleg* *svedrec*; dalje: *krheljca*: *krheljc* *poleg* *pravidnega krhljec*; *rogeljca*: *rogeljc* *poleg* *rogljec*; *žrebeljca*: *žrebeljc* *poleg* *žrebljec*; *kozolca*; *kozalc* *poleg* *kozlec* (piše se tudi *kozolec*, *kozolca*¹). Pomni pa: *Štajerec*, *Štajerca*.

Pri (izposojenih) lastnih imenih ne pišemo polglasnika, n. pr. *Lovrenc*, *Vincenc* itd.

§ 118. Pomniti pa je, da se pri nekaterih besedah ne piše polglasnik, ker spada končni soglasnik h korenu, n. pr. *blisk*, *pisk*, *tisk*, *vrisk*, *žvižg*, toda: *mozg* in *mozeg*, dalje: *mezeg*, *mezga*. Enako *Bolc*, *Bolca* (kraj na Goriškem).

§ 119. V nekaterih primerih se je polglasnik v imenovalniku pod dolgim poudarkom spremenil v a (gl. § 14) in se prenesel v ostale sklone, n. pr. *vihâr* (iz *viher*), odtod *vihârja*, *vihârju* itd.; *osât*: *osâta*, *habât*: *habâta*, *svečân*:

¹ Po dialektični izreki *kozalc* = *kozolc* (kakor *divji* — *dъvji* — *dovji*).

svečāna, srpān: srpāna itd.¹ Vogāl: vogāla poleg vogel, vogla.

V besedi blagor se piše o nam. polglasnika, zato se izpahuje: blagor — blagra, blagrovati itd.

§ 120. Toda sledeči samostalniki imajo v končnici **pravi čisti e**: besede na -telj: prijatelj, prijatelja; ravnatelj, ravnateljja; učitelj, učiteljja; pisatelj, pisateljja, pisatelju itd.; dalje: mesec, meseca; kamen, kamena (vendar tudi kamen, kamna, zato: kamnosek, kamnolom, Kamnik); angel — angela, kovčeg — kovčega itd.

§ 121. Naposled pomni, da se piše: brencelj — brencelja in brencelj — brenceljna, krempelj — kremplja in krempelj — krempeljna, rabelj — rablja in rabeljna, škratelj — škratlja in škrateljna, tempelj — templja in tempeljna, kapitelj — kapitlja in kapiteljna itd., toda navadno le: nagelj — nageljna, butelj — buteljna, mandelj — mandeljna, kembelj — kembeljna, apostelj — aposteljna (poleg apostol — apostola) itd.

Samoglasnik **i** se ne izpahuje; zatorej pišemo: mladenič — mladeniča, tovariš — tovariša, ōčim — ōčima itd. Iz ruščine izposojeni samostalniki na -šček imajo navadno slov. končnico: izvožček (izvozček), postrežček (redko izvožčik, postrežčik) itd.

§ 122. Nekateri dvozložni in večzložni samostalniki na -r dobivajo v rod. in ostalih sklonih **j**, n. pr. cesar — cesarja, jantár — jantárja, lopar — loparja, dehor — dehorja, bramor — bramorja, doktor — doktorja, majór — majorja itd. Od tega pravila so izvzeti: govor — govora, javor, mramor (marmor), prapor, prizor, prostor, razor, šator, tabor, tovor, okvir, prepir, večer, biser, pazder, sever — severa, stožer itd.

Dež ima dežja, dežju itd.

§ 123. Mestn. ednine ima končnico **-u**; le v pesmih se rabi tudi **i**, n. pr. O kresi se dan obesi (Nar. rek). Vsi smo ljudje si v rodi — kar nas po zemlji hodi (Levst.). Kaj sanjate neuslišani, ubogi — domači pevci v poezije logi, — o rožah trnovitih, daljnih palmah? (Žup.)

¹ Nekdaj se je govorilo: vihār — vihrā (Dalmatin), osāt — ostā, hebāt — hebtā, dalje: s(v)ečen — s(v)ečna, srpen — srpna.

Končnica **-i** je nastala iz prvotne mestnikove končnice *ē*, ki se je ohranila v prislovu narobe in v več narečjih (n. pr. v Reziji: na potoce, trebuse itd., v Zilji: v Beljace, deble, sedle itd.; na Krasu v prisl. dave, dreve, jutre in drugod); v splošni rabi je pri prislovih: pokonci, včasi (časi), davi, drevi, jutri, doli itd. — Končnica **-u** se je prenesla iz mestnika debel na **u**, n. pr. pri sinu.

§ 124. V orodniku ednine, daj. in orod. dvojine ter v daj. množine se za knjižno končnico **-om**, **-oma**, **-om** v večini narečij govori **-am**, **-ama**, **-am**. V množ. daj. srednjega spola se govori **am** že od začetka našega slovstva in je v rabi po vsem našem jezičnem obsegu.

Končnica **-am** za prvotni **-om** se je začela najprej govoriti v daj. množ. srednjega spola: **mestam**, **letam** po analogiji množ. imenovalnika: **mesta**, **leta**. V 16. stol. je končnica **-am** že splošno prodrla; proti koncu 17. stoletja se je ta končnica (**am**) prenesla tudi na orodn. ednine in na moška debela. Prvotni **-om**, **-oma**, **om** je ohranjen še na vzhodnem Štajerskem in v prekmurščini, v Beli Krajini, v nekaterih goriških vaseh in v Reziji. V začetku 18. stol. se je **am**, **ama** že govoril v tistih narečjih kakor dandanes. **Om**, **oma**, **om** je uvedel v sedanjo pisavo L. Svetec l. 1849.

§ 125. Prvotna oblika množ. rod. (brez **-ov**) se je ohranila v posameznih primerih: **kónj**, **lás**, **móž**, **otrók**, **vóz**, **zób**; poleg **lóncev** je v rabi tudi še **lónec**, poleg **psóv** tudi **pás**. Končnica **-ov**, ki je v rabi pri ostalih primerih teh debel, je vzeta od debel na **u** (n. pr. **sinov**).

Pomni, da ima **okòv**, **okóva** v množ. rod. **okovov**!

§ 126. **K** se spreminja pred **i** in **e** (ki sta iz prvotn. **oi**) v **c** le še v teh primerih: množ. imen. **otróci**, **volcjê** (iz volcije), mestn. množ.: pri **otrócih** (toda v orodn. z **otróki**!).

§ 127. Po moških **o**-debljih se sklanjajo tudi:

1. moška debela na **-i**, ki so spadala prvotno v **i**-jevsko sklanjatev. Ta debela so ohranila v imen. množ. prvotno končnico **-je**: **golobje**, **gospodje**, **medvedje**, **ljudje**, **črvjê**, **tatjê**, **zobjê** itd. Od teh debel se je razširila končnica **-je** tudi na druge; tako se rabi: **brátje**, **kmetje**, **sosedje**, **fantje**, **škofje**, **očetje**, **svatje**, **zetje**; **lasjê**, **možjê**; dalje imajo imena na **-an** poleg **-i** tudi **-je**: **kristjani** in **kristjanje**, **meščani** in **meščanje**, **Celjani** in **Celjanje** itd. Dalje posamezno: **jeleni** poleg **jelenje**, **sinovi** poleg **sinovje**, **sršeni** poleg **sršenje** itd.

2. moška debela na **-u**, ki imajo v ednin. rod. **û**: n. pr. **ledû**, **medû**, **sadû**, **stanû** itd. Dalje imajo **u**: **darû**, **cvetû**,

gladû, glasû, godû, gradû, kvasû, lanû, lasû, pasû, plotû, potû, prahû, robû, rodû, redû, satû, sledû, smradû, sramû, strahû, tatû, tastû (tâsta) itd.

Ostale sklone tvorijo kakor enozložnice po zgledu dūh, duhā itd., samo da imajo samostalniki, ki pomenijo žive stvari, v tož. edn. -ū, n. pr. tatū (poleg tāta).

3. Moški samostalniki na -a: glavina, oproda, sluga, Matija, Caharija itd. (gl. § 105); tedaj 1. sluga, 2. sluga, 3. slugu, 4. sluga, 5. slugu, 6. slugom itd. Pomniti pa je, da se morejo sklanjati tudi po deblih na -a, n. pr. cerkev svetega Matije (Levstik).

Tuja moška imena na -a (-as) se sklanjajo navadno po o-deblih, tedaj: Epaminonda (-ndas), rod. Epaminonda, daj. Epaminondu itd.; Leonida (Leonidas), Pelopida (-das) itd.

4. Ostala debela moškega spola: a) na e: óče — očēta (poleg oča — oče itd., gl. § 105), zaspanè — zaspanēta, fantè — fantēta; moška osebna imena: Jože — Jožeta, France — Francēta, Starè — Starēta itd.

Tuja lastna imena na e privzemajo navadno j, n. pr. Goethe — Goetheja, Jefte — Jefteja, Linné — Linnēja.

b) Na o: sinko — sinka, dečko — dečka itd., Janko — Janka (manj pravilno: Jankota), Marko — Marka (Markota), Jenko — Jenka (manj pravilno: Jenkota); enako: Metelko, Murko, Matejko itd.

c) Na i: Mali (iz Malej) — Malija, Kosi — Kosija, Hiti — Hitija (poleg Hitita).

d) Na soglasnik (tuja imena): Ajas ali Ajant, rodilnik Ajanta, Cicero ali Ciceron, rod. Cicerona itd.

§ 128. Samostalniki, ki so po izvoru in tudi še po obliki pridevniki, se sklanjajo pridevniško, n. pr. duhóvni — duhóvnega (ali: duhovnik, duhovnika), sužnji — sužnjega itd. Enako osebna imena: Ledinski — Ledinskega, Koseski — Koseskega, Radecki — Radeckega, Dobrovski — Dobrovskega itd.

Beseda stářiši (prv. pridevnik) se sklanja ko samostalnik, tedaj: stářiši, stářišev, stářišem itd.

2. razred: debbla srednjega spola.

Ednina:

§ 129. Im.	lěto	ókno	dnò	mesò
rod.	lěta	ókna	dnà	mesà
daj.	lětu	óknu	dnù	měsu
tož.	lěto	ókno	dnò	mesò
mest.	(pri) lětu	óknu	dnù	měsu
orod.	(z) lětom	óknom	dnòm	měsom.

Dvojina:

Im., tož.	lěti	ókni	—	pòlji
rod., mest.	—	—	—	—
daj., orod.	lětoma	óknoma	—	pòljema.

Množina:

Im.	lěta	ókna	tlà	pòlja
rod.	lět	óken	tál	pòlj
daj.	lětom	óknom	tlòm	pòljem
tož.	lěta	ókna	tlà	pòlja
mest.	(pri) lětih	óknih	tlěh	pòljih
orod.	(z) lěti	ókni	tlěmi	pòlji.

§ 130. Po zgledu **lěto** se sklanjajo *a*) primeri, ki so imeli naglas prvotno na neposlednjem zlogu (gl. § 54, *b*), n. pr. síto, žito, jábolko, známenje, kámenje, koléno, koríto, motovílo, kopíto itd.; *b*) primeri, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil na predposlednji dolgi zlog (gl. § 48, I, *b* in § 49), n. pr. písmo, víno, plátno, žrélo itd.

Po zgledu **ókno** gredo primeri, ki imajo široki e ali o v neposlednjem zlogu (gl. § 51), n. pr. pléče, rébro, bédro, sélo; pomni zato, da imajo v množini: plěča, rěbra, bědra, sěla, enako: měča itd. Dalje: vesélje, vreténo, razodénje, korénje itd.

Po zgledu **dnò** se sklanjajo besede, ki so ohranile prvotni kratki naglas na končnici (gl. § 48, I, *a, b*), n. pr. gumnò, jajcè, steblo, suknò, stebelcè, borovjě, pečevjě, moštvo, latovjě itd.¹

¹ Imena na **-je** (skrčeno iz ije) so imeli nekdam naglas / (kakor gospá); enako imena na **-stvo**, n. pr. cvrtjě, spočetjě, veseljě, zelenjě; gospodstvó, moštvo, ljudstvó itd.

Po zgledu mesô gredo dvozložni samostalniki, ki imajo dolgi potisnjeni naglas na koncu (gl. § 53, II. a), n. pr. testô, srebrô, blagô, prosô, slovô, morjê, poljê, srcê itd.¹

Besede, ki imajo dolgi potisnjeni naglas v neposlednjem zlogu, ga ohranijo v vseh sklonih, n. pr. poglâvje, društvo, prôsišče itd.

§ 131. Za nekđaj mehкими soglasniki se spreminja o v e, n. pr. pleče, lice, listje itd.

§ 132. V množ. rod. se stavi med končne soglasnike polglasnik, pred j pa i, n. pr. deblo: debel, duplo: dupel, pismo: pisem, kraljestvo: kraljestev, kopje: kopij, lêdja: lêdij.

Če dobi polglasnik dolg naglas, se spremeni v a, n. pr. tlâ: tál.

§ 133. Posebej pomni, da se sklanja v množini: jêtra, jêter (úst), jêtrom, jêtra, jêtrih, z jêtri. Dalje: pljûča, pljûč, pljûčem, pljûča, pljûčih, pljûči.

Po zgledu jêtra gredo: čréva, vrâta, ústa, rêbra, prsa, kôla.

Po zgledu pljûča: mêča.

Beseda drvâ (dřva) se sklanja kakor tlâ: drvâ, dřv, dřvôm (navadno po starem: dřvâm), drvâ, dřvéh, dřvmí.

§ 134. V to sklanjatev so prestopila tudi vsa debla srednjega spola na soglasnik (n, s, t).

Na n: imê — imêna, bréme — bremêna, pléme — plemêna, ráme — rámena, sême — sêmena (v množini: sêmena), sléme, tême, víme, vréme — vremêna.

Na s: telô — telêsa, uljê — uljêsa, okô — očêsa, uhô — ušêsa (ušêsa); v množini: nebêsa, nebês.

Na t: žrebê — žrebêta, téle — telêta, dête — detêta (novo: dêteta), deklê — deklêta, jágnje — jágnjeta, družínče — družínčeta, živínče — živínčeta. Dalje: prasê, ščenê, človéče itd.

§ 135. Nekatera debla na es se sklanjajo tudi ko prava debla na o: čúdo, rod. čúdesa in čúda, nebô — nebâ, množ. nebêsa, kôla (edn.: kolô), množ. čréva (edn.: črevô); k ednini

¹ Nekđaj je bil naglas na končnici v vseh sklonih ednine: mesô, mesâ, mesú, mesô, mesê, mesôm.

okô, očêsa spada nekdanja dvojina očî, ki se pa zdaj sklanja v množini i-jevske sklanjatve; v množini: očêsa (kurja očesa, trta je pognala očesa) in oka (rakova oka).

§ 136. Beseda lêdje se rabi v množini ženskega ali v ednini srednjega spola.

III. sklanjatev: debla na -i.

a) Ženska i-debla.

Ednina:

§ 137. Im.	nît	kôst	mîsel
rod.	nîti	kostî	mîsli
daj.	nîti	kósti	mîsli
tož.	nît	kôst	mîsel
mest.	(pri) nîti	kósti	mîsli
orod.	(z) nîtjo	kostjô	mîslijo.

Dvojina:

Im., tož.	nîti	kostî	mîsli
rod., mest.	—	—	—
daj., orod.	nîtma	kostêma	mîslima.

Množina:

Im.	nîti	kostî	mîsli
rod.	nîti	kostí	mîsli
daj.	nîtim	kostêm	mîslim
tož.	nîti	kostí	mîsli
mest.	(pri) nîtih	kostêh	mîslih
orod.	(z) nîtmi	kostmí	mîslimi.

§ 138. Po zgledu nît grede enozložne besede, ki imajo kratki poudarek, n. pr. bil, nît; dlàn, kâd imata v rod. dlanî, kadî, miš ima v rod. miši, orod. z mišjo. Po zgledu nît grede tudi besede: zibel — zibêli, glôbel — globêli, kôpel — kopêli, vrzel — vrzêli itd.

Druge besede s potegnjenim naglasom na neposlednjem zlogu hranijo ta naglas v vseh sklonih edn. razen orodnika, kjer je potisnjen, n. pr. dêlavnost, mílost, pámet, práprot, prídnost, rádost, stárost, žalost; orod.: z dêlavnostjo, mílostjo, pámetjo itd. V novejših tvorbah pa ostane potegnjeni

naglas tudi v orod., celo na širokem e ali o: s pohótnostjo, pošténostjo itd.

Po zgledu **kôst** gredo besede, ki imajo v edn. imen. en sam zlog, ki je potisnjeno poudarjen, n. pr. *vâs* — *vasî*, *nôč* — *nočí*, *pêst* — *pestî*, *rêč* — *rečí*, *strân* — *straní*; *čâst*, *lâž*, *ûš*, *vřv*, *přst* — *prstî*, *kri* — *krvî*; enako *ravân* — *ravnî*; *rebâr* (poleg *rêber*), *lakât* — *laktî* (poleg *lakât* — *laktû* ali *laktâ*) itd.

§ 139. V daj. in mest. ednine se glase ti primeri: *nóči*, *pésti*, *réči*, *stráni*, *rébri*, *rávni*, *úši*, nasproti pa: *časti* in (drugotni naglas) *časti*, *laži* in *láži*, *lahti* in *láhti*, *vrvi* in *vřvi*, *krvi* in *křvi*, *prsti* in *přsti* itd.

§ 140. Dolgi potisnjeni naglas predlogi k sebi vlečejo: do *nôči*, brez *jêdi*, brez *skřbi*, *ravân*: v *râven*, *jesên*: na *jêsen*, *rebâr*: v *rêber*, *dežêl*: v *dêžel* itd.

§ 141. Dvozložne besede s potisnjenim poudarkom hranijo naglas vedno na istem mestu, n. pr. *čeljûst* — *čeljûsti*, *kokôš*, *oblâst*, *obřv*, *ostřv*, *postřv*, *perôt*, *živâl*. Navadno se morejo te besede sklanjati v nekaterih sklonih tudi po zgledu *kost*, n. pr. *živâl*, *živalî*, *živâli*, *živâljo*; *živalî*, *živalí*, *živalê*m, *živalmí* itd.

§ 142. Besede, ki imajo v edn. im. polglasnik v končnici, se sklanjajo po zgledu *mîsel*; take so: *bolêzen* — *bolêzni*, *ljubêzen* — *ljubêzni*, *povôdenj* — *povôdnji*, *pêsem* — *pêsmi*, *prikâzen* — *prikazni* itd.¹ Posebej pomni glede dolgopoudarjenega polglasnika: *ravân*, rod.: *ravnî* (ne: *ravâni*!); *rebâr* (navadno *rêber*), rod.: *rêbri*; *lakât* (navadno: *lakât*, *ktâ*, *ktû* ali *htâ*, *htû*; *lâket*, *lákta* ali *láhet*, *láhta*; množ. *laktî*, *lehtî*, *lákti*), rod.: *laktî* ali *lahtî*, v množ.: *lahtî* ali *lehtî* (žensk. sp.).

§ 143. Besede na *-ev* (*-va*) gredo v dvojini in množini po *a*-deblih, v ednini (razen rodilnika) po *i*-deblih, n. pr. ednina: 1. *cerkev*, 2. *cerkve*, 3. *cerkvi*, 4. *cerkev*, 5. *pri cerkvi*, 6. *s cerkvijo*.

¹ Po starem so bile pri teh besedah v orod. ednine, daj. in orod. dvojine in v orod. množine take-le končnice: z *bolezenco*, *bolezemna*, *bolezemní*; *miseljo*, *miselma*, *miselmi* (gl. § 9, 3. odst.).

Take besede so: molítev, brítev, bréskev, plêtev, mlâtev itd. (gl. § 103, 2. odst.).

Beseda strân, strani se rabi, dasi redko, tudi kot a-deblo: strána, stráne, n. pr. od strane.

b) Moška i-debla.

§ 144. Nekdaj je imel slovenski jezik tudi posebno sklanjatev moških i-debel, ki pa so prestopila zdaj večinoma k o-deblom. Ostanke moških i-debel imamo še:

1. končnico **-je** v imen. množine, n. pr. gospodje, ljudje, golobje, gostje, zetje, medvedje, tatje, črvje itd. Ta končnica se je razširila tudi na druga debbla moškega spola.

2. v posameznih primerih: števnik **trijê** (moški sp.) in samostalnik **ljudjê** sta v množini skoraj popolnoma ohranila prvotno sklanjo: 1. ljudjê, 2. ljudi, 3. ljudem, 4. ljudi, 5. ljudéh, 6. ljudí. Po tem se ravnajo: črvjê, lasjê, možjê, tatjê, zobjê itd. — Primer **pot** (nekdaj moško i-deblo) je ohranil stari končnici v rod. in orod. ednine, n. pr. v zvezi s **pôti** (s poti iti, s poti spraviti) in **pôt**em (tem potem; gre dalje svojim potem [Jurčič]). Sedaj je **pôt** moškega (**pôt**, **pôta**, **pôtu** itd.) ali ženskega spola (**pôt**, rod.: **pôti** in **potí** itd.). V množ. imen. in tož. se rabi včasih tudi oblika srednjega spola: **pôta**.¹

IV. sklanjatev: debbla na -u.

§ 145. Prvotna debbla na **-u** (n. pr. **sîn**, **dôm**, **dôl**, **mêd**, **lêd**, **pôl** [pol, polu, ki je ohranjen le v imen. in mest.²], **sâd**, **stân**, **vřh**, **vôl**), ki so imela nekdanje samostojno sklanjatev, se sklanjajo zdaj večinoma po deblih na **-o**; ohranila pa so mnogo svojih končnic, ki so jih privzela o-jevskaja debbla. Prvotne končnice **u**-jevskih debel so:

¹ Beseda **gospod** (prvotno moško i-deblo) je še do srede XVII. veka ohranila nekaj prvotnih končnic: rod., daj.: **gospodi**.

² N. pr. **poldne**, **polnoči**, **poldrugi**, **polzemljak** (imen.); po **polu** **brat**, **od polu** **petih** do **polu šestih** (mest.) itd.

ednina:	množina:
1. sîn	1. sinôvî (prvotno -ove)
2. sinû	2. sinôv
3. domôv (prvotno -ovi)	3. —
4. —	4. vóli, darî, gradî
5. (pri) sînu	5. —
6. —	6. (z) volmî, možmî.

Poleg tega se je končniški del **-ov-** iz te sklanje prenesel na **o-**jevska debla, n. pr. dvoj. imen., tož.: ova (gradova), daj., orod.: ovoma (gradovoma); množ. daj.: ovom (gradovom), orod.: ovi (z gradovi).

§ 146. V rod. ednine se je **-u** prenesel tudi na mnoga enozložna debla na **-o**, n. pr. gradû, cvetû, gladû itd. (gl. § 127, 2).

V daj. ednine se je končnica **-ov** poleg prislova domôv ali domôv ohranila le še v nekaterih narečjih in v pesmih (n. pr. sinov, tatov, možev [možov] itd.).

V mest. edn. je končnica **u** docela izpodrinila končnico **i** (ë) pri **o-**deblih.

V imen. množ. se je končnica **-ovi** ohranila in se razširila tudi na večino enozložnih debel na **-o**, n. pr. bogovi, duhovi, gradovi, snegovi, volkovi.

V rod. množ. so debla na **-o** (razen malo izjem) popolnoma prevzela končnico **ov** od **u-**debel.

V tož. množ. se je končnica **-i** ohranila le še v malo primerih, n. pr. vóli, gradî, darî (dari opraviti bog'nji po navadi, — prinese Črtomira lahka ladja, Preš.); v gosti, na ógledi ali v ógledi (iti), krati (n. pr. druge krati je hodil hitro, danes so mu noge težke, Finžgar).

V orod. množ. je ohranjena pri nekaterih enozložnicah **o-**debel končnica **-mi**, ki so jo imela prvotno debla na **-i** in na **-u**. Na **-mi** se končujejo: z volmî, možmî, lasmî, vozmi, zobmi itd.

V. sklanjatev: debla na soglasnik.

§ 147. V to sklanjatev so spadala nekdam debla na soglasnike **n** (n. pr. kamen — kamena ali kamna; seme — semena, ime — imena itd.), **s** (n. pr. oko — očesa, telo — telesa), **t** (n. pr. dete — deteta, tele — teleta) in **r** (n. pr. mati —

matere, hči — hčere). Zdaj se sklanjajo največ po o-deblih, nekaj tudi po a- in celo po i-deblih. Od prvotnih končnic so se nekatere v posameznih zgledih še ohranile, tako n. pr.:

1. **dan**: v rod. in mest. ednine je ohranjena še stara končnica -e, n. pr. dnê, pri dnê; enako -em, -ema, -eh, -emi v orod. edn., daj. in orod. dvoj. in v daj., mest. in orod. množ.: z dnêm, dnêma, dnêm, dnêh, z dnêmi; dalje tož. množ.: dnî; stari rod. množ. dān (strsl. дѣнъ) pa se nahaja le še v narečjih (n. pr. čez štirinajst dan, danes osem dan¹).

Dandanašnji se beseda **dan** sklanja tako: ednina: 1. dān, 2. dnê, dnêva, 3. dnêvu, 4. dān, 5. pri dnê, dnêvu (dnevi), 6. z dnêm, dnêvom; dvojina: 1. in 4.: dnî, dnêva, 2. in 5. —, 3. in 6.: dnêma, dnêvoma; množina: 1. dnêvi, dnovi, 2. dnî, 3. dnêm, dnêvom, 4. dnî, dneve, dnove, 5. pri dnêh, dnêvih, 6. z dnêmi, dnêvi, dnovi.

2. **mati, hči**; stara končnica je ohranjena v tožilniku ednine: mater, hčer; prvoten je najbrže tudi -e v roditeljskem: matere, hčere (ostalo sklanjatev glej § 110.).

3. ostanke soglasniških debel imamo tudi v nekaterih množinskih krajnih imenih na -ane, -an, kakor Goričane, Svečane, Borovljane, Poličane, roditelj: Goričan, Svečan, Borovljan, Poličan itd.²

§ 148. Opomnja. Nekdanja slovenščina je imela tudi še sklanjatev debel na ū, h katerim so spadali primeri, kakor: kri in besede na -ev (va), kakor cerkev, molitev, breskev itd. Od ū-jevske sklanje so se ohranile te končnice: tož. edn. cerkev, orod. edn. s cerkvijo; v množ. daj., mest. in orod.: cerkvam, cerkvah, cerkvami. Ker je bila ta sklanjatev slična drugim, zlasti a-jevski, se je zgodaj pomešala med druga, zlasti a-jevska in i-jevska debela. O sedanji sklanji teh primerov gl. § 104 in § 143.

¹ Na Notranjskem.

² Sklanjajo se ta imena: 1. Goričane, 2. Goričan ali Gorič, 3. Goričanom ali Goričam, 4. Goričane ali Goriče, 5. (pri) Goričanih ali Goričah, 6. z Goričami.

Nekatera imena imajo roditelj na -an, n. pr. Duplje: iz Dupljan poleg iz Dupelj, Gorje: iz Gorjan poleg iz Gorij itd.

Pridevnik.

§ 149. Pridevnik (das Eigenschaftswort, Adjektiv) rabimo v zvezi z nekaterimi besednimi vrstami (s samostalnikom in zamkom, redkeje s števnikom), da izražamo njihove lastnosti.

V tej zvezi se rabijo pridevniki: 1. **pridevno** (atributivno), n. pr. siv oblak, lepi kraji, mlado leto, črna jama, težko srce; 2. **povedno** (predikativno), n. pr. oblak je siv, kraji so lepi, leto je mlado, jama je črna, srce je težko.

Po pomenu so pridevniki: 1. **kakovostni**, ki naznanjajo lastnost ali kakovost, n. pr. siv oblak, lepi kraji, mlado leto itd. in 2. **svojilni**, ki določajo, čigava je kaka oseba ali reč, n. pr. očetov dom, materin prstan, Marijin praznik, Slovenj Gradec itd.

Kakor pri samostalniku razločujemo tudi pri pridevniku spol, število, sklon in sklanjatev.

§ 150. Sklanjatev ima določno in nedoločno obliko.

Določna oblika se rabi, če govorimo o določeni, znani osebi ali stvari; nedoločna oblika pa, če govorimo o nedoločeni, še neznani osebi ali stvari ali pa tedaj, kadar se rabi pridevnik povedno (kot povedkovo določilo).

Obe obliki se ločita med seboj po naglasu in pri moškem spolu (v imen. in tožiln. ednine) po končnici.

1. Nedoločna oblika.

	Moški spol.	Srednji spol.	Ženski spol.
	Ednina:		
Im.	mlâd, stâr, lahèk	mladô, mlâdo	mlâda, lahka
rod.	mlâdega, lahkegà		mlâde, lahkê
daj.	mlâdemu, lahkemu		mlâdi, lahki
tož.	mlâd (mlâdega)	mladô, mlâdo	mladô, mlâdo
„	lahèk, lahkegà		
mest.	(pri) mlâdem		mlâdi, lahki
orod.	(z) mlâdim		mladô, mlâdo.
	Dvojina:		
Im., tož.	mladâ, mlâda	mlâdi	mladê, mlâdi
rod., mest.	—	—	—
daj., orod.		mlâdima	mlâdima.

Moški spol.	Srednji spol.	Ženski spol.
--------------------	----------------------	---------------------

Množina:

Im.	mladí, mládi	mladâ, mláda	mladê, mláde
rod.	mládih, lahkih		mládih, lahkih
daj.	mládim		mládim
tož.	mladê, mláde	mladâ, mláda	mladê, mláde
mest.	(pri) mládih, lahkih		mládih, lahkih
orod.	(z) mládimi		mládimi.

Opomnja. Primer lahêk more imeti poleg kratkega končnega naglasa naglas tudi na tistem mestu kakor primera mlád, stâr. Naglašanje: mladô, mladâ, mládi, mladê itd. je starejše od naglaševanja na deblu: mládo, mláda, mládi itd.

2. Določna oblika

ima pri moškem spolu v imenovalniku in tožilniku ednine končnico **-i**, n. pr. mládi, láchki, stâri itd. Določna oblika hrani v vseh sklonih vseh treh spolov naglas (bodisi potegnjen ali potisnjen) na tistem mestu, kakor ga ima v imen. edn. mošk. spola, tedaj:

Moški spol.	Srednji spol.	Ženski spol.
--------------------	----------------------	---------------------

Ednina:

Im.	mládi, stâri	mládo, stâro	mláda, stâra
rod.	mládega, stârega		mláde, stâre
daj.	mládemu, stâremu		mládi, stâri
tož.	mládi, mládega	mládo, stâro	mládo, stâro
„	stâri, stârega		
mest.	(pri) mládem, stârem		mládi, stâri
orod.	(z) mládim, stârim		mládo, stâro.

Dvojina:

Im., tož.	mláda, stâra	mládi, stâri	mládi, stâri
rod., mest.	—	—	—
daj., orod.	mládima, stârima		mládima, stârima.

Množina:

Im.	mládi, stâri	mláda, stâra	mláde, stâre
rod.	mládih, stârih		mládih, stârih
daj.	mládim, stârim		mládim, stârim
tož.	mláde, stâre	mláda, stâra	mláde, stâre
mest.	(pri) mládih, stârih		mládih, stârih
orod.	(z) mládimi, stârimi		mládimi, stârimi.

§ 151. Po zgledu mlád gredo enozložnice s potisnjenim naglasom, tedaj: blâg, blêd, drâg, glûh, gôst, grđ, hûd, lêp, lên, nâg, pûst, slêp, sûh, trđ, zlât, živ. Določna oblika: blâgi, blêdi, drâgi, glûhi, gôsti, grđi, húdi, pûsti, slêpi, sûhi, trđi, živi.

§ 152. Po zgledu lahêk gredo primeri, ki imajo (poleg mlajšega naglasa na deblu) še prvotni kratki končni naglas, n. pr. bolên (poleg bólen), cvetên, dolžên, drobên, glasên, gnojên, godên, gorêk, grenêk, hladên, kalên, kesên, krotêk, mehêk, močên, mračên, plašên, potên, prašên, ravên, sladêk, solzên, strašên, šibêk, temên, tenêk, tesên, težêk. Določna oblika: bólni, drôbni, glásni, gnôjni, gôrki, grênki, kásni, mêhki, môčni, rávni, sládk, šíbki, táнки, têžki.

Ker se polglasnik *e* pod dolgim poudarkom spreminja v *a*, se glase ti primeri v nedoločni obliki tudi: bolân, cvetân, dolžân, drobân, glasân, gorâk, grenâk itd.

§ 153. Po zgledu stâr (ozir. mlád) gredo pridevniki, ki imajo prvotno dolgopotegnjeni naglas na neposlednjem zlogu, n. pr. čist — čista, dolg, mil, nov, poln, rád, slâb, sit, siv, tih, zdrâv; dalje: bogât, kosmât, košât, pijân, domâč; enako tudi: rumên — ruména, zelên — zeléna, globòk — globòka, širòk — širòka, visòk — visòka. Določna oblika ima potisnjeni naglas: čistí, dôlgi, slâbi, sítí, sívi, tíhi, zdrâvi; dalje primeri, ki imajo samo določno obliko: právi, máli, záli; dalje: bogâti, kosmâti, košâti, pijâni, domâči, rumêni, zelêni, globòki, širòki, visòki.

§ 154. Samo določno obliko imajo:

a) Vsi pridevniki, kadar govorimo o določni, že znani osebi ali reči ali kadar si mislimo vse osebe ali reči ene vrste, n. pr. Mladina stari svet zanemarja. — Tudi naš maloštevilni narod ima svojo kulturo. (Iv. Cank.)

b) Vsi svojilni pridevniki na **-ji**, **-ski** in vsi pridevniki na **-nji**, n. pr. božji, divji, gadji, kravji, vražji, medvedji; bratovski, volovski, slovenski, nemški; srednji, vsakdanji, zadnji; posebej pomni: nocojšnji, precejšnji.

N. pr. Imaš precejšnji kos kruha. — Prvi se je zjutraj Kokodinov (petelinov) glas razlegal po tihi dolini. Ljudje so rekli: zgodnji je, ali glasan! (Strit.)

c) Pridevniki, ki stoje kot **določilne** besede v sestavljenkah, n. pr. Črni vrh, veliki petek, cestni prah, mali traven, gnojni kup, glavni del, mašni plašč, pustni torek, deseti brat, sadni vrt, tržni dan, povodn(j)i mož, državni zbor, Stari trg, Veliki Klek. Nemščina rabi sestavljenke, n. pr. cestni prah Straßenstaub, pustni torek Faschingsdienstag itd.

N. pr. Bil je **lep** poletni dan (Stritar). — Bil je nasprotnik one struje, ki je hotela ustvariti enoten vseslovanski pismeni jezik.

č) Vsi primerniki, n. pr. višji, težji, mečji, starejši.

d) Nekateri pridevniki, ki sploh nimajo nedoločne oblike; to so: mali, obči, pravi, zali. Namesto mal se rabi majhen (iz malhen¹).

e) Pridevniki, ki se rabijo samostalniško, n. pr. bolni (= bolnik), duhovni (= duhovnik), modri, popotni, pravični, verni, sužnji, tuji. N. pr. Popotnim prete nevarnosti. (J. Ogrinec) — Praznik vseh Svetih itd.

f) Pridevniško rabljeni zaimki, n. pr. neki, kateri (marsikateri, vsakteri itd.), oni, tisti, isti, mnogi poleg mnog, drugi poleg drug (vendar: vsak!).

§ 155. Samo **nedoločno** obliko imajo:

a) Pridevniki, kadar govorimo o nedoločni, še neznani osebi ali reči; n. pr. Prazen sod ima močen glas. — Solnčen smeh se mu je razlil po obrazu. (Levst.)

b) Kadar stoji pridevnik za povedkovo določilo ali povedkov prilastek v stavku; n. pr. Človek ni okrogel in debel, če ni vinski in krušen. (Levst.)

c) Vsi svojilni pridevniki na **-ov** (ev), **-in**, n. pr. bratov, očetov, Adamov sin; materin jezik, sestrin venec, Marijin praznik, Evropin prstan.

č) Svojilni pridevniki s končnico **-j**, kar se rabi le v lastnih imenih, n. pr. Slovenj Gradec, Martinj vrh, Vinj vrh, Ruperč vrh (iz Rupertj —).

d) Beseda cel navadno nima določne oblike, tedaj: cel dan (den ganzen Tag) poleg boljše rabe: ves dan; cel hleb prinesi (bring den ganzen Laib), t. j. ne reži ga prej; toda: celi hleb prinesi, t. j. tisti hleb, ki je še cel, ne tistega, ki je že načet.

¹ Tvorjeno kakor polhen (poln), živahen (živ) itd.

§ 156. Nedoločna oblika v ednin. imen. in tož. za moški spol (n. pr. dober človek, blag mož, priden delavec) je ostanek stare **imenske** sklanje, ki so jo imeli nekdanji pridevniki v vseh sklonih za vse tri spole.

Imenska sklanjatev nedoločnih pridevnikov je enaka samostalniški, t. j. pridevnik se je sklanjal kakor samostalnik, tedaj lep, lepa, lepu itd., kakor jelen, jelena, jelenu itd.

1. Ostanke imenske sklanjatve nedoločnih pridevnikov imamo: 1. rod. edn. za mošk., oz. sred. spol: prislovi zdavna(j) (= iz davna), znotraj (iz notra), zunaj, zadaj (iz zada), spredaj (od spreda), izprva (sprva), (i)zlepa, izčista (ščista), domala, dosta (do sita), zarana itd.; 2. daj. edn.: kmalu (= k malu), blizu, kljubu (= k ljubu), kdobru; 3. mest. edn.: pomalu, nanagli; pri Trubarju še: v tem rdeču morju.

2. V primerih s prvotno dolgim potegnjenim naglasom je ohranjena imenska sklanjatev v naglasu; kajti oblike kakor čista, síva, stára, domáča (= imen. edn. žensk. sp.) itd. so prvotne; nasprotno so določne oblike: čista, síva, stára, domáča itd. nastale iz čistaja, sívaja, stárajaja, domáčajaja (kakor orod. edn. z ríbo, lípo itd. po skrčenju iz ríbojo, lípojo).

§ 157. Sklanjatev določne oblike pri pridevniku je nastala iz imenske sklanjatve in iz zaimka **i, ja, je; jego, jemu, j, jem, jim** (t. j. sedanji osebni zaimek [on] njega, njemu, pri njem, z njim itd.), vsled tega se imenuje **zaimenska** sklanjatev. Zaimek **i, ja, je** daje pridevniku isti pomen kakor člen v drugih jezikih, n. pr. dobr+i človek, der gute Mensch (toda: dober človek, [ein] guter Mensch); stára žena, die alte Frau (nastalo iz stára+ja, prim. rusko ime Novaja zemlja!) — toda stára žena, (eine) alte Frau; stáro mesto, die alte Stadt (nastalo iz stáro+je, prim. rusko ime Carskoje selo!). Iz prvotnih oblik dobra+jega¹, dobru+jemu itd.² so nastale sedanje oblike dobrega, dobremu itd.

1. Oblike dobrega, dobremu, pri dobrem so začele že v 15. stoletju izpodrivati mlajše oblike dobriga, dobrimu, pri dobrim (nastale po naslombi na imen. mošk. sp.: dobri in deloma po vplivu orod. ednine in drugih sklonov dvoj. in množine: z dobrim, dobrima, dobri, dobrih, dobrim itd.). Oblike na -ega, -emu so se ohranile le še v nekaterih koroških in štajerskih narečjih. V knjižni jezik jih je zopet sprejel l. 1849. Luka Svetec, zavrgši oblike na -iga, -imu.

2. V daj. in mest. edn. ženskega spola je bila prvotna končnica -ej. n. pr. lepej, pri lepej itd., ki se je ohranila še v junski dolini na Koroškem. Med leti 1849—1880 se je pogosto rabila tudi v knjižnem jeziku.

¹ Prvotno jego, kar je še ohranjeno v obliki njegov.

² V znanem voščilu „na mnogaja leta!“ je zaimek v množini še ohranjen.

3. V imen. edn. srednjega spola se govori v nekaterih koroških narečjih (v junskem) -e (nastalo iz oje), n. pr. lepe vreme, dobre jutro itd.; enako je v frizinških spomenikih: večne veselje. Drugod je ohranjen -e le še v imenih, n. pr. Dobropolje (iz Dobroje polje), Dovje (iz Dolgoje [polje]), Velesovo itd.

4. V imen. in tož. množ. srednjega spola se za prvotno končnico -a govori skoro v vseh narečjih -e (po naslombi na končnico žensk. spola), n. pr. lepe mesta; odtod pri starejših pesnikih oblike kakor: Orožja, ki so nam nepremagljive (stik: Žive — ljubeznive); ležé sovražnikov trupla krvave (stik: prave — trdnjave); Al' mesta ni nikjer, ni zvezde mile, — kjer bi ljubeča srca se sklenile itd. (Prešeren, Krst pri Savici). Prvotna končnica -a (n. pr. lepa mesta) je v rabi v knjižnem jeziku splošno šele od l. 1865.

§ 158. Kadar se veže pridevnik z moškim samostalnikom nežive reči, je tožilnik ednine enak imenovalniku, pri živih stvareh je enak rodilniku.

Kadar pa stoji pridevnik (zaimek) sam in se nanaša na samostalnik v prednjem stavku, ne delamo razlike med živimi in neživimi stvarmi, n. pr. Mladina novi svet preveč čisla, starega (namesto prvotnega stari) pa zanemarja. — Veliki zvon smo že prelili, srednjega (nam. prv. srednji) pa šele bomo.

§ 159. Goltnikov k, g, h v pridevniški sklanjatvi ne izpreminjamo v sičnike; zato piši: drugega, ubogih, takega, z velikimi, suhega itd.

Opravičeno je bilo mehčanje le edn. mest. mošk. in sred. spola, n. pr. velicem; v množ. imen. mošk. sp., n. pr. velici; v edn. daj. in mest. žensk. sp., n. pr. velici, ozir. velicej; v žensk. in srednj. dvoj. imen., n. pr. velici.

§ 160. Pridevnik rad ima samo imenovalnike vseh spolov in števil ter se vedno ujema z osebkom; enako se rabi primernik rajši (najrajši), le da se za ženski in srednji spol navadno rabi oblika moškega spola, n. pr. Naš hlapec rad moli, pa še rajši (ne: raje!) dela. — Sestra rada šiva, pa še rajši (redko: rajša) bere. — Dete rado je, pa še rajši (redko: rajše) spi. — Bratje radi (rajši) beró, sestre rade (rajši, redko: rajše) molijo, deteta rada (rajši, redko: rajša) spe.

§ 161. Nekaj pridevnikov se ne sklanja, n. pr. napak, peš, res, sovraž, všeč; redko se sklanja: tešč, žal, n. pr. Ona je bila še tešč (poleg tešča). — Žal besede v ustih ni; poleg: ne bo iz mojih ust prišla beseda žala. (Preš.)

§ 162. Pravi, prava, pravo je pridevnik, prav pa prislov, n. pr. Ta denar ni pravi. — Suknjič mu je prav. — Desna roka je prava. — Obleka mu je prav.

Namesto nepravilnega pridevnika cĕn ali cenĕn nam rabi prislov cenŕ (ali poceni), n. pr. blago je ceno (poceni); v rabi je pa primernik cenejši, ŝa, ŝe.

Samostalnik rājnik, rajnica (rajnik oĕe, rajnica mati; rajnika oĕeta, rajnice matere itd.) se rabi tudi pridevniško: rajniki, rajnka (poleg rajni, rajna); rod.: rajnkega, rajnke; daj.: rajnkemu, rajniki itd.

3. Stopnjevanje pridevnikov.

§ 163. Pridevnik more imeti tri stopnje:

1. prva stopnja (temeljna stopnja, pozitiv, Grundform) nam rabi, ako izraŝamo lastnost kakega samostalnika (zaimka), kakršno ima sam na sebi, n. pr. zvest(i) prijatelj, nizka gora, rodovitno polje;

2. druga stopnja ali primerjalna (primernik, komparativ) nam rabi, ako pridevamo kakemu samostalniku (zaimku) lastnost v viŝji meri kakor drugemu, n. pr. zvestejŝi prijatelj, niŝja gora, rodovitnejŝe polje;

3. tretja ali preseŝna stopnja (superlativ) nam rabi, ako pridevamo samostalniku (zaimku) lastnost v najviŝji meri, n. pr. najzvestejŝi prijatelj, najniŝja gora, najrodovitnejŝe polje.

Primerjalna stopnja.

§ 164. Primerjalna stopnja ali primernik se tvori, ĕe prideveno deblu obrazilo: 1. ŝi, ŝa, ŝe ali 2. ji, ja, je ali 3. ejŝi, ejŝa, ejŝe.

1. Z obrazilom ŝi, ŝa, ŝe delajo primernik veĕinomoma vsi enozloŝni pridevniki na b, p, d, n. pr.:

ljub: ljub-ŝi, ljub-ŝa, ljub-ŝe;

slab: slab-ŝi, slab-ŝa, slab-ŝe;

lep: lep-ŝi, lep-ŝa, lep-ŝe.

Kadar se konĕuje deblo na d, se d za samoglasnikom izpreminja v j¹ (za r se izpahuje), n. pr.:

¹ Obrazilo ŝi je nastalo iz jĕsji, zato se j s spred stojeĕim d spremeni v j (d + j = j, po pravilu v § 59, b).

hud: huj-ši, huj-ša, huj-še;
 mlad: mlaj-ši, mlaj-ša, mlaj-še;
 slad-ek (deblo slad): slaj-ši, slaj-ša, slaj-še;
 trd: tr-ši, tr-ša, tr-še;
 grd: gr-ši, gr-ša, gr-še.

Dalje širok (deblo šir): širši, ša, še; tenek (deblo ten): tanjši, ša, še; kratek (deblo krat): krajši poleg kračji.

2. Z obrazilom **ji, ja, je** delajo primernik večinoma vsi pridevniki na **k, g** in **h**, ki se spreminjajo v **č, ž, š**, in pridevniki, katerih deblo se končuje na **z, s**, ki se spreminjata v **ž, š, n**. pr.:

jak: jač-ji, jač-ja, jač-je;
 drag: draž-ji, draž-ja, draž-je;
 gluha: gluš-ji, gluš-ja, gluš-je;
 lahek (deblo leg): laž-ji, laž-ja, laž-je;
 mehek (deblo mek): meč-ji, meč-ja, meč-je;
 nizek (deblo niz): niž-ji, niž-ja, niž-je;
 visok (deblo vis): viš-ji, viš-ja, viš-je;
 ozek (deblo oz): ož-ji, ož-ja, ož-je.

Dalje težek (deblo tež): težji, ja, je; globok (deblo glob): globlji, lja, lje; kratek (deblo krat): krač-ji, ja, je poleg krajši.

3. Z obrazilom **ejši, ejša, ejše** delajo primernik:

a) Večinoma večzložni in mnogi dvozložni pridevniki, zlasti s končnico na **er, en, an, ak, al, iv, it, n**. pr.:

bister: bistrejši, bistrejša, bistrejše;
 priden: pridnejši, pridnejša, pridnejše;
 drobān: drobnejši, drobnejša, drobnejše;
 krepāk: krepkejši, krepkejša, krepkejše;
 šibek: šibkejši, šibkejša, šibkejše;
 svetel: svetlejši, svetlejša, svetlejše;
 ljubezniv: ljubeznivejši, ljubeznivejša, -ejše;
 plemenit: plemenitejši, plemenitejša, -ejše.

b) Mnogi enozložni pridevniki, zlasti končujoči se na **st, n**. pr.:

nov: novejši, novejša, novejše;
 star: stárejši, stárejša, stárejše;
 čist: čistejši, čistejša, čistejše;
 tolst: tolstejši, tolstejša, tolstejše.

§ 165. Če obrazilo ejši nima naglasa na ej, se lahko ej spreminja v i, n. pr. rodovitnejši: rodovitniši; tako je nastalo: stáriši (Eltern) iz starejši;¹ dalje imamo zaljši iz zališi in to iz zalejši.

§ 166. Končnice ek (ak), ok se navadno odpahujejo: t anek: tanjši, nizek: nižji, visok: višji, ozek: ožji itd.

Nekateri pridevniki se vendar stopnjujejo s končnico vred, n. pr. krepek: krepkejši, šibek: šibkejši, grenek: grenkejši, brhek (brdek): brhkejši (brdkejši), bridek: bridkejši, gorek: gorkejši itd.

Toda ne: visokejši, mehkejši, nizkejši itd.!

§ 167. Posebno stopnjevanje imajo pridevniki:

velik: večji in veči, večja in veča, večje in veče;
majhen, mali: manjši, manjša, manjše;
dober: boljši, boljša, boljše;
dolg: daljši, daljša, daljše.

V imen. edn. ženskega sp. je prvotna končnica ši, ejši (n. pr. lepši hiša, novejši šega). Toda pozneje se je prenesla v vse sklone in od tod tudi v srednji spol, kar se govori po vsem zapadu in se je do l. 1849. tudi pisalo. Končnica ša, ejša (lepša hiša, novejša šega) je znana v vzhodnih narečjih in je narejena po naliki prve stopnje: lepa hiša, nova šega. Stara končnica ši, ejši se je ohranila v splošni pisavi še pri pridevniku rajši: Sestra rajši šiva; odtod je preneseno tudi v srednji spol: Dete rajši spi. Dalje sloni na tej končnici raba delež. pret. časa na vši, n. pr.: Čaplja, močvirje zapustivši, leti v visoke oblake.

V zapadnih narečjih je večinoma v rabi le obrazilo ji, ja, je, odtod imamo pri starejših pesnikih oblike kakor: Sedela z Lávro ti si sestra mlaji (stik: v raji — kraji); Bom pel: kak prideluje se krompir naj bolji (stik: po volji — na polji); Pustila v nēmar sem želje najslaji (stik: v raji); Al' hrepenečih src želje najslaji — ugasil vse bo zemlje hlad zelene (stik: v kraji) (Prešeren).

Končnica ji, ja, je je nastala po vplivu imenov. edn. za moški in srednji spol, n. pr. strsl.: novějъ, novėje; мѣнѣъ, мѣне; iz imenovalnika se je prenesla v vse ostale sklone in tudi v ženski spol; nasprotno pa se je končnica ši, ša, še, ejši, ejša, ejše iz ostalih sklonov (strsl. rod.: novějъša, мѣнѣша, daj.: novějъшу, мѣнѣшу itd.) prenesla v imenovalnik: novejši, manjši.

§ 168. Včasi tvorimo primerjalno stopnjo s prislovom bolj (n. pr. črn: bolj črn; cvetoč: bolj cvetoč; znan: bolj znan itd.). Ta način stopnjevanja je navaden zlasti:

¹ Kar se še po več krajih govori.

1. pri pridevnikih, ki pomenjajo kako barvo: črn, bel itd.
2. pri pridevnikih na -č, ki so prav za prav deležniki sedanjega časa: pekoč, vroč, rdeč, cvetoč; in
3. pri trpnopreteklih deležnikih na en, na, no, n. pr. učen, znan itd.

§ 169. Primernikovi **prislovi** se tvorijo le z obrazilom **je**, n. pr. slabeje, huje, trje, zvesteje, bistreje, prosteje, bolje, dalje (in dāl̂j ali delj poleg dljè), manje (navadno mánj ali menj), tanje; navadno tudi meče, bliže, draže, laže, niže, više (manj pravilno: mečje, bližje, dražje, lažje, nižje, višje!).

Pravilno pa je težje (ker je od tež-ek!).

§ 170. Stvar, s katero se druga primerja, stoji:

1. v istem sklonu s primerjalnim členkom **ko, kot, kakor** ali (za nikalnim stavkom) **nego**; n. pr. Boljša kratka sprava kakor dolga pravda. — Hujša je žeja ko(t) glad. — Ni ga večjega bogastva, nego je pošteno srce.

2. v rodilniku s predlogom **od** ali **mimo**, n. pr. Človeštvo nima hujše sovražnice od (ali: mimo) mehkuznosti.

3. v tožilniku s predlogom **čez** ali **nad**, kar se pa redko rabi, n. pr. Ni ga višjega gospoda čez Jehova. — Ni ga mogočnejšega kralja nad Boga.

Presežna stopnja.

§ 171. Presežno stopnjo tvorimo:

1. če primerjalni stopnji dodamo besedico **naj**: lepši — najlepši, slajši — najslajši, boljši — najboljši;

2. pridevnikom, ki tvorijo primerjalno stopnjo s prislovom **bolj**, dodajamo besedico **najbolj**: najbolj črn, najbolj učen, najbolj cvetoč.

§ 172. Visoko stopnjo kake lastnosti izražamo tudi:

1. ako pridevniku pristavimo besede **zelo, kaj, kar, močno, jako, silno, neznano, prav, neusmiljeno, strašno, strašansko** itd.; n. pr. zelo bogat, kaj učena glava, prav dober itd.;

2. če pridevniku pristavimo: **pre-, pra-, vele-, vse-** (vsega-); n. pr. preljub, prastar, veleučen, vseveden, vsega-mogočen;

3. če pridevnik ponovimo: visoka, visoka gora; globoko, globoko morje. Semtertja se opiše presežna stopnja s tem, da se glagol ponovi, n. pr. Kako se zdaj vse rado ima in se ima! (Jurčič)

§ 173. Stvar, s katero se druga primerja, stoji:

1. V roditeljskem brez predloga, ako se ponovi samostalnik, n. pr. Materin jezik je vseh darov najdražji dar. — Lenoba je vseh grdob največja grdoba. (Slom.)

2. V kakem sklonu s predlogom: iz, izmed, od, med, čez, nad; n. pr. Jožef je bil očetu izmed vseh sinov najljubši; ali: iz, od vseh sinov ali: med vsemi sinovi...

4. Nepopolni pridevniki.

§ 174. Pridevniki, ki nimajo katere izmed naštetih stopenj, so nepopolni.

1. Prve stopnje nima: bližji, najbližji. Pogosto se rabi primernikov prislov brž za prislov prve stopnje: brzo.

2. Druge stopnje nimajo: dol(e)nji, gor(e)nji, prednji, poslednji, zadnji, prvi, skrajni itd. Tretjo stopnjo tvorijo z besedico naj: najzadnji, najprvi itd.

Zaimek.

§ 175. Zaimek (Pronomen, Fürwort¹) nam rabi namesto samostalnih imen, da jih ni treba ponavljati.

Po pomenu so zaimki: 1. osebni, 2. svojilni, 3. kazalni, 4. vprašalni, 5. oziralni in 6. nedoločni.

1. Osebni zaimki.

§ 176. Osebni (personalni) zaimki so:

- a) jaz, za prvo besedo, katera govori;
- b) ti, za drugo osebo, kateri se govori;
- c) on, ona, ono, za tretjo osebo, o kateri se govori;
- č) sebe, povratno-osebni zaimek za vse tri osebe.

---

¹ Samostalnik in pridevnik se imenujeta skupno: ime (nomen); zato so imenovali to besedno vrsto zaimek, pronomen.

Sklanjatev osebnih zaimkov.

Prva oseba.

Druga oseba.

Ednina.

Im.	jàz	tí
rod.	méne, mè	tébe, tè
daj.	méni, mì	tébi, ti
tož.	méne, mè	tébe, tè
mest.	pri méni	pri tébi
orod.	z menó(j)	s tebó(j).

Dvojina.

Im.	midva, midve	vidva, vidve
rod.	nâju	vâju
daj.	nâma	vâma
tož.	nâju	vâju
mest.	pri nâju	pri vâju
orod.	z nâma	z vâma.

Množina.

Im.	mî	vî
rod.	nàs	vàs
daj.	nàm	vàm
tož.	nàs	vàs
mest.	pri nàs	pri vàs
orod.	z nâmi	z vâmi.

Tretja oseba.

§ 177. Zaimek tretje osebe: **on, ona, ono** (er, sie, es), tvori vse sklone razen imenovalnika vseh treh števil od zastarelega: **i, ja, je**.

Moški spol.

Ženski spol.

Srednji spol.

Ednina.

Im.	òn	óna	óno, onò
rod.	njéga, gà	njé, jè	njéga, gà
daj.	njému, mù	njéj, nji, ji	njému, mù
tož.	njéga, gà	njó, jò	njéga, gà (je)
mest.	pri njém	pri njéj (nji)	pri njém
orod.	z njim	z njó	z njim.

	Moški spol.	Ženski spol.	Srednji spol.
		Dvojina.	
Im.	ona(dva)	oni(dve)	oni(dve)
rod.		njîju, nju, ju	
daj.		njîma, jima	
tož.	njîju (nju), ju		nji, ji
mest.		pri njîju	
orod.		z njîma.	
		Množina.	
Im.	onî	onê	ona
rod.		njih, jih	
daj.		njim, jim	
tož.		njê, jih	
mest.		pri njih	
orod.		z njîmi.	

Povratno-osebni zaimek.

Povratni zaimek sebe se sklanja za vse spole in števila tako-le:

Im.	—
rod.	sébe, sè
daj.	sébi, si
tož.	sébe, sè
mest.	pri sébi
orod.	s sebój.

§ 178. V nekaterih krajih govore za ženski spol namesto mi, vi, midve, vidve tudi me, ve, medve, vedve; n. pr. Smo poštene me Kranjice. (Preš.) Hudobe turške ve grdé. (N. pes.)

Kratke oblike v edninskem rod., daj. in tož. imenujemo naslonice (enklitike) in jih rabimo, kadar ne poudarjamo zaimka. Prvotna tožilnikova oblika v ednini: me, te, se, ki je sedaj naslonjena (enklitična), se je ohranila še za predlogi v neenklitični rabi; n. pr. Ti za me, jaz za te, Bog za vse. (N. pr.) Le na se sme zanašati se človek. (Cegn.)

V teh primerih je poudarek na zaimku: za mê, za tê, na sê. Če se pa predlog poudarja, tedaj se besedi sklopita in pišeta skupaj; n. pr. zâme, zâte, nâse, pôme, pôte, vâme (= v me), vâte, vâse.

Namesto edninskega orodnika: menoj, teboj, seboj se nahajajo tudi oblike: mano, tabo, sabo ali meno, tebo, sebo.

§ 179. O tretji osebi je pomniti:

a) Namesto zastarele oblike **i, ja, je** v imenovalniku (vseh treh števil) je stopil kazalni: **on, ona, ono**. Ostali skloni so ohranili stare oblike s to razliko, da se jim je prvotno soglasnik **n** vstavljajl samo za predlogi, dočim ga sedanja slovenščina vselej pritika, kadar se zaimek poudarja.

b) Namesto prvotnega moškega tožilnika **i** v ednini nam služi roditeljska oblika: **njega, ga**. Le za predlogi se je ohranil stari **i** kot **j**, kakor **zánj** (= za njega); **ponj, nanj, vanj** (= v njega), **predenj, črezenj, obenj** (= ob njega).

c) Namesto prvotnega srednjega tož. **je** v ednini nam rabi roditeljska oblika **njega, ga**, izvzemši za predlogi, n. pr. **pōnje** (po njega), **zānje, nānje, vānje** itd. N. pr.: Ali je mesar že prišel po jagnje? Ni še prišel **ponje**. — Jagnje, ki **ga** je mesar vzel, je še premlado.

Enako imamo v množini v tožilniku nam. prvotnega **je** roditeljski **jih**. Za predlogi in pa kadar zaimek poudarjamo, se je ohranila prvotna oblika **je**, n. pr. Samo nje sem videl; grem med nje; **ponje, č(r)eznje, zānje**. — Kam ste dejali grablje? Dekla **jih** je vzela; pojdi **ponje**.

§ 180. V pisavi se osebni zaimek za tretjo osebo (**on, ona, ono**) pogosto zamenjuje s kazalnim zaimkom **ōni, ōna, ōno**. Pomni, da se piše, n. pr.: Sv. Janez predhodnik se je rad umaknil **Njemu** (ne **Onemu!**), ki so ga oznanjevali preroki. (Strit.) Odšel je k **Njemu**, čigar evangelij je oznanjeval (Tavčar). Zajedno trepetá za **njega** (ne **onega!**), čigar blede obraz ji stopa pred dušo (isti). Svareči glas **Njega**, ki vabi z neizrečeno ljubeznijo k sebi vse (Meško). **On** (ne **Oni!**), ki ptice pod nebom živi, — naj ti da srečne, veséle dní. (Preš.) **On**, ki je pravi oča tvoj, — šel je po svetu, Bog ve kam (isti).

§ 181. Osebni zaimki se rabijo v slovenščini le tedaj, kadar imajo poudarek, n. pr.: **Ti** očeta do praga, sin tebe čez prag. — **Jaz** hranim, **ti** pa zapravljaš. — **Mi** smo sejali, **vi** bote želi. — Ne veste **vi**, dolinarji, kako prijetno je poletiti v gorah. (Cegn.) **Ti**, ki si ustvaril nas ko listja, trave — dela blagoslovi naših slabih rok! (Jenko)

Napačno je rabiti osebne zaimke, kadar nimajo poudarka! Ne piši torej: Kaj delaš? — Jaz pišem. — Kaj boste delali? — Mi bomo pisali itd. (Pravilno: pišem; pisali bomo.)

§ 182. Daljše oblike (mene, meni; tebe, tebi; njega, njemu; nje, njej, njo; sebe, sebi itd.) osebnih zaimkov se pišejo:

a) Kadar se zaimek poudarja, zlasti v protivnih stavkih ali če ima zaimek prilastek pri sebi; n. pr.: Kdor vas posluša, mene posluša in kdor vas zaničuje, mene zaničuje. — Danes meni, jutri tebi. — Vprašali smo njega, ne tebe. — Kdor tebe s kamenom, ti njega s kruhom! — Nepokoren si meni, ki sem tvoj učitelj. — Čez tebe več ne bo, sovražna sreča, — iz mojih ust prišla beseda žala! (Preš.)

b) Za predlogi; le v tožilniku stoji za enozložnimi predlogi navadno prvotna oblika me, te, se nam. mene, tebe, sebe.

N. pr. Kdor ni z menoj, je zoper mene. — Težko meni brez mene. — Vsak ima prste k sebi obrnjene. Toda: Vsak naj zase skrbi.

§ 183. Breznaglasne (kratke) oblike tretje osebe spremenjajo včasih samostalniki, katerega krepijo, ozir. v nikalnih stavkih zanikavajo, n. pr. Kdo ga ne pozna suhotnega dijaškega življenja slovenskega mladeniča! (Tavčar) Ni ga lasū na glavi več. (Preš.) Nobeden si je ni upal ne črne ne bele črhiniti (Zarnik).

Dalje v vzklikih pri tožilniku: Da jo nevoščljivost! Da ga napuh! Glej jih norce! Glej ga ptiča!

Kadar govori Slovenec o višjih osebah, n. pr. o stariših in sorodnikih, o duhovski in deželni gosposki, jih iz spoštovanja navadno vika.

N. pr. Kaj vas prosim, mati moja! (N. pes.) Kaj vam pravim, oče vi! (N. pes.) Spoštuj svojo mater in pomni, kaj so vse zavoljo tebe prestali, kadar ti pa umró, pokoplji jih zraven mene! (Ravn.)

§ 184. Povratni zaimek se, sebe rabi ne samo za tretjo osebo kakor v nemščini in latinščini, ampak tudi za prvo in drugo, kadar se nanaša na osebek istega stavka. Govorimo torej in pišemo:

E d n i n a.

hvalim <i>se</i> (<i>sebe</i>)	ich love <i>mich</i>	laudo <i>me</i>
hvališ <i>se</i>	du lobst <i>dich</i>	laudas <i>te</i>
hvali <i>se</i>	er lobt <i>sich</i>	laudat <i>se</i> .

M n o ž i n a.

hvalimo <i>se</i>	wir loben <i>uns</i>	laudamus <i>nos</i>
hvalite <i>se</i>	ihr lobet <i>euch</i>	laudatis <i>vos</i>
hvalijo <i>se</i>	sie loben <i>sich</i>	laudant <i>se</i> .

N. pr. **Sebi** orjem, sebi sejem, sebi bodem tudi žel. (Vodn.) — Kadar greš volku naproti, pokliči psa s seboj! — Kdor sam sebe ne časti, ni vreden nobene časti. — Boljše nam je, starejšega od sebe poslušati. — Še prsti na roki si niso enaki. (N. pr.)

§ 185. **Vzajemno** dejanje, t. j. dejanje, ki izhaja od več osebkov in prehaja od enega na drugega, tako da se vsakega dotika, izražamo:

a) s povratnim zaimkom, n. pr. Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo. — Ako si med seboj ne pomagamo, kdo nam pomore? (Cegn.)

b) s pomočjo besed: drug drugega, drug drugemu itd., ali tudi: eden drugega, eden drugemu itd.; n. pr. Pomagajte drug drugemu! — Voljno eden drugega slabosti nosite! (Slom.) — Drug drugemu je srce delal. (Cegn.)

c) s ponavljanjem samostalnika, da nam rabi kot osebkova beseda in predmet; n. pr. Vrana vrani oči ne izkljuje. — Orel orla plodi, sova sovo rodi. — Roka roko umiva. (N. pr.)

§ 186. **Zaimek sam, sama, samo** krepí druga imena na pomenu in pomenja:

a) kar v nemščini: *selbst*, in *eigener Person*, t. j. ne drug namesto njega; n. pr.: Vsak je sam sebi najrajši. — Kdor slabo vest ima, ljudem se sam izdá. — Najprej samemu sebi pomagaj iz nadlog, potem drugim okrog! — Ljubi bližnjega kakor sam sebe (ali: kakor samega sebe)!

b) *sam od sebe* = *selbst*, aus freien Stücken, *sam ob sebi* = an und für sich; n. pr. Sama od sebe zemlja rodi. — Solnce samo od sebe sveti. — To se samo ob sebi razume.

c) allein, t. j. ne dva ali njih več; n. pr. Sam Bog je vsemogočen (a nihče drug).

č) nichts als, lauter, rein; n. pr. Iz samega čistega zlata. — Sama kost in koža ga je. — Sama nedolžnost jo je.

2. Svojlni zaimki.

§ 187. Svojlni (posesivni) zaimki kažejo, čigav je predmet, o katerem govorimo. Svojlni zaimki so:

Za prvo osebo:

mój, mója, móje
nājin, nājina, nājino*
nāš, nāša, nāše.

Za tretjo osebo:

njegòv, njegov, njegov
njèn, njèna, njèno
njūn* (njījin), njūna, no
njīhov, njīhova, njīhovo.

Za drugo osebo:

tvój, tvója, tvóje
vājin, vājina, vājino*
vāš, vāša, vāše.

Povratni za vse osebe:

svój, svója, svóje.

Namesto njegov, njen, njun, njihov se rabijo pogosto tudi osebni zaimki: njega, nje, njiju (nju), njih.

Njegov oče = njega oče, njen obraz = nje obraz, njune besede = nju besede, njihov Bog = njih Bog. — Iz njega rok izmakne se počasi. (Preš.) — Do nebes leti nje (vode) jeze pena (isti). Vem, da malike in njih službo glave služabnikov njih so na svet rodile (isti). — Njih očeta sem videl.

Posebej pomni, da nimajo ti zaimki vedn. imen. mošk. spola nikoli določne oblike; napačno je torej: njeni brat, njegovi konj, njihovi prijatelj itd.

Opomnja. Namesto svojlnega zaimka se rabi tudi dajalnik osebne zaimka; n. pr. On mi je stric; teta mi je; bodi mi varuh; bližnji mu rojak. — To pesem je pela mati mu Terezija (= njegova mati T.). — Jaz jo imam tako rada, kakor da bi mi sestra bila (= moja sestra) (Jurčič). — Človek se mora boriti s sovražno mu naravo. (Strit.)

* Prvotna oblika je najun, najuna, najuno (iz naju); vajun, vajuna, vajuno (iz vaju); njun je nastalo iz njijun in to iz njiju (gl. str. 8, prvi odst.).

§ 188. Posebej pomni: Svojljni zaimki se pri nas prepogosto pišejo. Ljudstvo menim da jih ne rabi brez potrebe; spred pred samostalnik jih devlje samo, kadar imajo poseben poudarek, sicer jih dostavlja zad, pa le, kadar jih je res treba, n. pr. *moja* mati so prišli (ne *tvoja*); *mati* (moja) so prišli (ne *oče*); *njegovega* brata sem videl (*tvojega* pa ne); *brata* njegovega sem videl (*sestre* pa nisem). (Škrabec) Napačno je torej: Prešeren pravi v svojem „Krstu pri Savici“, da je... (prav: pravi v Krstu pri S. ali pa: v pesmi Krst pri S.). Bil je ob svoje premoženje (prav: ob premoženje je bil) itd.

§ 189. Kar velja o osebnopovratnem (gl. § 184), velja tudi o svojlnopovratnem zaimku **svoj**, **svoja**, **svoje**. **Svoj** stoji vselej namesto drugih svojljnih zaimkov:

a) kadar prisvaja kaj **osebku istega stavka**:

E d n i n a.

spoštujem <i>svojega</i> dobrotnika	ich ehre <i>meinen</i> Wohltäter
spoštuješ <i>svojega</i> dobrotnika	du ehrst <i>deinen</i> Wohltäter
spoštuje <i>svojega</i> dobrotnika	er ehrt seinen Wohltäter.

M n o ž i n a.

spoštujemo <i>svoje</i> dobrotnike	wir ehren <i>unsere</i> Wohltäter
spoštujete <i>svoje</i> dobrotnike	ihr ehret <i>eure</i> Wohltäter
spoštujejo <i>svoje</i> dobrotnike	sie ehren ihre Wohltäter.

N. pr. Na tujem se rad spominjam svojega doma. — V starosti vemo še le ceniti brezskrbna leta svoje mladosti. — Ako sosedova hiša gori, pazi na svojo! — Ljubite svojega bližnjega kakor sami sebe! — Pametni ljudje pometajo najprej pred svojim pragom. — Tujec sem povsod; tuj mi je celó svoj dom. (Strit.)

1. Namesto svojlnopovratnega zaimka **svoj** nam rabi svojljnik z zaimkom **naš**, **vaš**, kadar govorimo o kaki splošni posesti, ne o osebni; n. pr. Pojdimo v našo cerkev! — Gremo v našo vas. — Vi radi govorite o vašem slovstvu. — Če nočete v našo cerkev, pa pojdite v svojo!

2. **Najin**, **vajin** stoji rad namesto **svoj**, če se tudi nanaša na osebek istega stavka; n. pr. Le celico naj'no zapriva, prostosti sveta ne želiva! (Preš.) — Ali sta prodala vajino hišo?

b) v pomenu lastne posesti kakor nemški **sein**, **eigen**; n. pr. Pustite vsakemu svoje! — Svoja glava, svoj svet. — Vsakemu se svoje najlepše zdi. — Zvestoba v svojem stanu je mati časne in večne sreče. (Slom.)

Opomba. Če se nemški sein, ihr ne nanaša na osebek istega stavka, ampak na kako drugo besedo v istem ali drugem stavku, tedaj nam rabijo svojilniki: njegov, njen (nje), njun (njiju), njihov (njih), kakršnega spola ali števila je pač beseda, na katero se ozira. N. pr. Ljubi materin jezik po njegovi ceni! (Slom.). — Za Bogom ti je mati prva dobrotnica; nikdar ne zabi nje velike skrbi za te! — Vrednost svojih prijateljev cenimo po njihovih delih. — Kako se izgubi človek, ko se poloti greh njegovega srca! (Met.)

3. Kazalni zaimki.

§ 190. Kazalni (demonstrativni) zaimki zaznamujejo predmete s tem, da kažejo na nje. Kazalni zaimki so:

tâ, tâ, tô, der, dieser (v sestavi: tâ-le, tâ-le, tô-le, ali: le-tâ, le-tâ, le-tô, ali toti, tota, toto¹);

ôni, ôna, ôno, jener (v sestavi: ôni-le, ôna-le, ôno-le, ali: le-ôni, le-ôna, le-ôno);

tîsti, tîsta, tîsto; taîsti, taîsta, taîsto, derjenige; onî, onâ, onô;

îsti, îsta, îsto, ebenderselbe;

sâm, sâma, samô (sâmo), selbst;

tâk, tâka, tâko; tâkšen, -šna, -no, tâkov;

tôlik, -a, -o; tôlikšen, -šna, -no; tolikêr.

Kazalni zaimki se sklanjajo kakor pridevniki; n. pr. ôni, ôna, ôno; rod. ônega, ône, ônega; daj. ônemu, ôni, ônemu itd. — toti, totega, totemu...

Taîsti (= tîsti), taîstega, taîstemu, pri taistem, s taistim itd. Le redkoma: tega istega, temu istemu itd.; n. pr. V tem istem času. (Dalm.)

Pregiblje se takó-le:

	Moški spol.	Ženski spol.	Srednji spol.
		Ednina.	
Im.	tâ	tâ	tô
rod.	têga (tegà)	té	tega
daj.	têmu (temù)	téj (ti)	temu
tož.	têga, ta	tô	tô
mest.	pri têtêm (tètêm)	pri tètj (tì)	pri tem
orod.	s têtêm (tètêm)	s têtj	s tem.

¹ V rabi na Štajerskem, n. pr. Še tote, o cesar, zasliši (Aškerc).

	Moški spol.	Zenski spol.	Srednji spol.
		Dvojina.	
Im.	tâ	tê	tê
rod.		têh (tèh)	
daj.		têma	
tož.	tâ	tê	tê
mest.		(pri) têt (tèh)	
orod.		s têtma.	
		Množina.	
Im.	tî	tê	tâ
rod.		têh (tèh)	
daj.		têm (tèm)	
tož.	tê	tê	tâ
mest.		(pri) têt (tèh)	
orod.		s têtmi.	

§ 191. Zaimék oní (oné), oná, onô (pomen: nekdo, ki ga ne morem ali nočem imenovati) se sklanja: rod.: onegá (onéga), onê, daj.: onemú (onému), onéj; mest.: pri oném, orod.: z oném itd. N. pr. Veš, bil je oné, tisti dolgi Janez. (Detela)

Rodilnik se rabi lahko tudi kot imenovalnik in večinoma tudi namesto vseh drugih sklonov, n. pr. **Onega**¹ (nekdo) mi je rekel. — Kaj me brigata Romeo in Julija pa Dante in njegova onegá, Beatrice ali kaj! (Iv. Cank.)

§ 192. Zraven ta smo imeli nekđaj tudi kazalni zaimék si, si, se (= ta, ta, to), ki je ohranjen še:

a) v nekaterih sklonih: edn. 2.: sega-se, 3. semu-sej, 5. sem-sej in v množini: 2. 5. sih. N. pr. Na sem svetu (Krelj) — O si dobi; do se dobe; do sega malu; dosihdob, posihdob, posihmal;

b) posamezno: danes (= ta dan), letos (= to leto), sinoči, nocoj (iz noč-so), osorej (iz osovre in to iz o si ori).

§ 193. Kazalni zaimék ta, ta, to kaže navadno na bližnje, oni, ona, ono na bolj oddaljene predmete. N. pr. To je velik greh in pravijo, da zanj ni odpuščanja ni na tem ni na onem svetu (Tavčar). Moj konj res nima dosti ovsa;

¹ Odtod tudi glagol: onégati ali onegáviti.

ali mislite, da ga imajo *oni* (nam. konji) na Nižavi (graščini)? (Tavčar) — Ta je šel opravičen domov, oni pa ne.

§ 194. Pogosto se rabijo *ta*, *tisti* in *oni* brez razlike; n. pr. Gospod baron na Strugi vé gotovo toliko kakor *tisti* mazači iz mesta. (Tavč.) „Glejte, oni,“ je kazal tujec, „ki podaja Juriju Črnahori roko, *oni* dolgi obraz na koščenem truplu, to je Ungnad; *oni* brdk, rejeni mož je pa Neiperg. (Detela)

Enako se rabijo v zvezi z oziralnimi zaimki, n. pr. To je gotovo lepo od raka, da si je svoje najpotrebnejše ude, svoja gibala (noge) uredil po desetinskem sistemu, in uredil že v *tistih* časih, ko ni bilo niti učenjakov niti kakih sistemov (Erjavec). V spominu se mi ponovita *tisti* srečni dve uri, kateri sem prebil pri ljubeznivem Virku (Levec). Zlasti *onemu*, ki si je nakanil privoščiti kuhanega raka, svetujemo, da ... (Erjavec) — Srečnejši je *ta*, kateri daje kakor *oni*, kateri jemlje.

§ 195. Kadar se na zaimek *ta*, *tisti*, *oni* nanaša odvisen stavek, se zaimek lahko izpusti, n. pr. Varuj se maček, katere spredaj ližejo, zadaj praskajo. — Dobro plačilo dobode, kdor jima prinese poročilo, da si se umaknil (Stritar).

4. Vprašalni zaimki.

§ 196. Vprašalni (interrogativni) zaimki vprašujejo po predmetu ter so:

1. samostalni: *kdó* (za osebe), *káj* (za reči);
2. pridevni: *kateri*, *katera*, *katero*; *koi*, *koja*, *koje*, *welcher*; *čigáv*, -a, -o;¹
kák, -a, -o; *kákšen*, -šna, -o, wie, wie beschaffen (iz *kakov*, *kakovšen*);
kólik, -a, -o; *kólikšen*, -šna, -o, wie viel, wie groß;
kolikér, wie vielerlei?

Pridevni vprašalniki se pregibljejo kakor pridevniki, samostalna *kdo* in *kaj* pa *takó-le*:

¹ Čigáv je iz čiga, skrčeno iz čijega (wessen), kar je roditelj čij, čija, čije.

Im.	kdó	káj
rod.	kogá	čéša
daj.	komú	čemú
tož.	kogá	káj
mest.	pri kóm	pri čém
orod.	s kóm	s čím. ¹

Zaimek **koliker** kaže razne vrste oseb ali reči, n. pr. Kolikero žito je na polju? (= koliko vrst žita.)

5. Oziralni zaimki.

§ 197. Oziralni (relativni) zaimki se ozirajo ali nanašajo na predmet, o katerem se govori v drugem stavku.

Oziralniki so:

1. samostalni: **kdor in kar**;
2. pridevni: **katèri, katèra, katèro**; **koji, koja, koje**; nepregibni **ki** za vse spole, sklone in števila; **kákršen, -šna, -o**; **kòlikršen, -šna, -o**.

Pridevni oziralniki se sklanjajo kakor pridevniki, kdor in kar pa takó-le:

Im.	kdòr (kdòr ²)	kàr
rod.	kógar (čigar)	čésar
daj.	kómur	čémur
tož.	kógar	kàr
mest.	pri kómer	pri čémer
orod.	s kómer	s čímer.

§ 198. Oziralni zaimek **ki** je iz starejšega kir (kar se je pisalo še do konca 17. stoletja³ in je ohranjeno semtertja še v Očenašu: Oče naš, kir si v nebesih itd.).

Kir je nastalo iz **k + iže** (iže je staroslov. ozir. zaim. imen. edn. za moški sp.), kar se je spremenilo v **kire, kir** (ž daje r, gl. § 73, f). **Ki** je torej drugačnega izvora kakor **kateri in ki, ka, ko, kega, kemu** itd., kar je skraćeno iz **koji, koja, koje, kojega**.

¹ Jezikovno pravilno bi bilo s čem, kar pa ni v rabi.

² V pesmih tudi **kdor**.

³ N. pr. Vsaki zastopni človek, **kir** hoče v nebu priti, ima vejčiti inu deržati itd. (Trubar) -- Ta, **kir** je ta dva katehizma izpisal (isti).

§ 199. Oziralni zaimki vežejo odvisne stavke z glavnimi in nadrednimi stavki, kjer stoji beseda, na katero se oziralnik nanaša.

Oziralnika kateri (redkeje koji, -a, -e) in ki se rabita lahko brez razlike.

N. pr.: Vsaka pšenica, *katero* kupim, je snetjava; tista pšenica, *ki* jo zdaj kupuješ, je snetjava (J. Šolar). Mene so posadili v kot, ravno pod božjo martrō, *katera* je v kotu visela in pod Betlehemom, *ki* nam ga je hlapec za sveti večer napravil (D. Trstenjak). Davorin Trstenjak je bil častit mož, *kateri* je vse življenje posvetil domovini (Levec). To ni za velikana, *ki* se mu pravi Brdavs, pa tudi zame ne, *ki* mi pravite Krpan. (Levst.) Imenovani list prosim, da popravi krivico, *katero* mi je storil (Levec).

Zadnja leta se pisatelji po nepotrebnem ogibajo oblike *kateri*. Stavki, kakor: „Pozdravim mater, *ki* sem je že težko pričakoval. — Ogledoval sem podobe, *ki* so visele po stenah“ itd. niso nič bolj pravilni od stavkov, kakor: „Pozdravim mater, *katero* sem že... — Ogledoval sem podobe, *katero* so visele...“

Isto velja o zaimku kateri, ozir. ki za **predlogi**: oboje se lahko rabi; n. pr.: Zadušil sem siloma vzdihljaj, s *katerim* se mi je hotelo zljajšati nesrečno srce. (Strit.) Tista nehvaležnost, *ki* sedem cerkvá govori o njej (Jurčič). Ezav se je povrnil po oni poti, po *kateri* je prišel (Küzmič).

§ 200. Oblika ki nadomešča pri ozir. zaimku kak predlog.

N. pr.: Prideta na cesarski dvor, *ki* (= o katerem) pravijo, da je neki silno velik. (Levst.) Govoriš take besede, *ki* (= o katerih) sam dobro veš, da so prazne (isti). V mlaki sem videl take živalce, *ki* sem mislil, da so ribice; rekli smo jim pupki (Erjavec). Taka bo s tistimi glagoli, *ki* smo mislili, da so že mrtvi (Cigale). Natihoma sklepaš za menoj zveze z beračem, *ki* veš, da ga jaz videti ne morem (Jurčič).

Podobno se vežejo v takem primeru tudi drugi zaimki; n. pr. Dandanašnji je treba dobrega želodca, takega, *kakršnega* pravijo da ima tista ptica, ki je za prigrižljaj kamenje, črepine in staro železje (Stritar).

§ 201. **Kdor** se ozira na osebe, kar na reči ter nam rabi, kadar govorimo vobče brez določnega samostalnika; sorodni kazalnik v glavnem stavku se tudi opušča.

Slabo mu je ustregel, *kdor* ga je vabil v svojo hišo. (Strit.) Tolažil vas ne bom; *kdor* je toliko trpel, njemu ni treba tolažbe (isti). *Kdor* resnico ljubi, ji ne maši ušes. (Levst.) Rad ga je moral imeti, *kdor* ga je videl. (Strit.) Poglejte me, Apostrof sem ves, *kar*¹ me je od nog do glave (isti).

Če se rabi *kdor* kot svojilni roditelj, pišemo **čigar**; n. pr. Po Odisejevem nasvetu so zgradili Grki pred Trojo velikanskega konja, s *čigar* (ne: s katerega!) pomočjo se jim je posrečilo, priti v mesto. — Blagor mu, *čigar* svest je Bog (Ravnikar).

6. Nedoločni zaimki.

§ 202. Nedoločni zaimki (pronomina indefinita) kažejo na kako osebo ali reč, katere ne imenujemo določno.

Taki zaimki so:

1. samostalni: *kdô*, *nekdo*, *nihče*, *nîkdo*, *málokdo*, *mârsikdo*, *vsâkdo*; *káj*, *nékaj*, *nič*;

2. pridevni: *kateri*, *kak*, *néki*, *nekateri*, *marsikateri*, *mârsikak*, *vsâk*, *sleherni*, *vsak(a)teri*, *ves*, *vsa*, *vse*.

Samostalni nedoločni zaimki se pregibljejo takole:

a) *kdo*, *nekdo*, *nihče*, *nikdo*,² *malokdo*, *marsikdo*, *vsakdo* po sklanjalu *kdo* ali tudi po oziralnem *kdor*, kakor im. *nihče*, rod. in tož. *nikoga(r)*, daj. *nikomu(r)*, mest. in orod. *nikom(er)*;

b) *kaj* in *nekaj* po sklanjalu *kaj*; n. pr. Vsem posamez nečesa manjka. — Po nečem slajšem hrepenim (Ašk.);

c) *nič* pa takole:

Im.	<i>nič</i>
rod.	<i>ničêsar</i>
daj.	<i>ničêmur</i>
tož.	<i>nič</i>
mest.	<i>pri ničêmer</i>
orod.	<i>z ničîmer.</i>

¹ Kar pomeni tu kolikor.

² Jezikovno pravilno bi bilo: *nikdor*, kar pa ni v rabi.

N. pr. ničesar ne pogrešam; brez ničesar; k ničemur ni človek; na nič spraviti; ta človek ni za nič.

Včasih *nič* ne sklanjamo, n. pr. nič ne pogrešam; iz nič ni nič; k nič biti, k nič deti (Levst.), ne bom brez nič (Jurčič). — Iz nič ni nič.

Včasih se sklanja: *nič* — *niča*, *niču* itd., n. pr. Z ničem¹ in hudičem vse pustiti (Jurčič).

§ 203. Pridevni nedoločniki se sklanjajo kakor pridevniki; le *ves*, *vsa*, *vse* pregiblujemo v ednini in množini kakor kazalni zaimek: ta, ta, to.

	Moški spol.	Ženski spol.	Srednji spol.
	Ednina.		
Im.	vès	vsà	vsè
rod.	vsêga (vsegà)	vsé (vsè)	vsega
daj.	vsêmu (vsemù)	vséj (vsi)	vsemu
tož.	vsega, vès	vsô (vsò)	vse
mest.	pri vsêm (vsèm)	pri vséj (vsi)	pri vsem
orod.	z vsêm	z vsô	z vsem.

Množina.

Im.	<u>vsi</u>	<u>vsé (vsè)</u>	<u>vsà</u>
rod.		vsêh (vsèh)	
daj.		vsêm (vsèm)	
tož.	vsè	vsé (vsè)	vsà
mest.		pri vsêh (vsèh)	
orod.		z vsêmi.	

Zaimki neki, (ne)kateri, sleherni imajo samo določno obliko.

§ 204. Nedoločni zaimki, sestavljeni z *ne*, kažejo na osebe in reči, ki jih ne poznamo ali nočemo imenovati. V bolj splošnem, nedoločnem pomenu (irgend jemand, irgend etwas) nam rabijo *kdo*, *kaj*, *kak* namesto nekdo, nekaj, kakak.

N. pr. Nekateri kmet je gibčen pri plesu, pa okoren pri drevesu. — Z marsikaterim starčkom in z marsikatero staro materjo pojde kak drag košček domovinstva v tihi grob (Toman). Krobat je poznal Prešerna in védel je, da se mora takemu nenavadnemu človeku *marsikatera* preglédati (Stritar).

¹ Raba v srednj. sp. je nemška („das Nichts“); nič je dobro za oči, das Nichts ist für die Augen gut.

Ves, vsa, vse pomenja nekaj celotnega ali skupnega (nemški: *all, gesamt, ganz*); n. pr. ves svet, vsa vas, ves narod, vsi ljudje; ves dan (den ganzen Tag), vso noč (die ganze Nacht); ves teden, vse leto; na ves glas, na vse zgodaj, po vsej sili; na vsa usta povedati; ves vesel mi pravi; vse sama je, sie ist ganz allein. — Ves nedolžen je. — Prešeren je *ves* pesnik, kar ga je. (Strit.)

Manj pravilen je v tem pomenu pridevnik **cel, cela, celo**, ki pomenja le to, kar je popolno in nepoškodovano (v nemščini: *ganz, unversehrt*); n. pr. Kupica se ni ubila, ampak je še cela. — Hleb ni več cel, pa je še ves. — Po celem snegu gazi pozimi lovec. — Celu uro čakati (eine volle Stunde warten); tri cele dni in noči; cel dan (einen ganzen Tag); celo noč (eine ganze Nacht).

Zaimke **nihče** (nikdo), **noben**, nijeden, **nikak** (nemški **kein**) jemljemo v rabo, če vsemu rodu ali razpolu kaj odrekamo; n. pr. Nobeno delo ne grdi človeka. (Slom.)

§ 205. **Napačni** so samostalniki iz zaimkov, n. pr. nekaternik, vsakternik, mnogokaternik . . .

Števniki.

§ 206. Števniki (Numeralia, Zahlwörter) so:

1. določni (numeralia definita), ki natanko kažejo število predmetov, o katerih se govori, kakor: pet, šest, sto, desetero;

2. nedoločni (numeralia indefinita), ki le približno značijo večjo ali manjšo množino stvari ali reči, kakor veliko, malo, nekoliko, precej.

A. Določni števniki.

Določni števniki so:

1. glavni,	4. množilni,
2. vrstilni,	5. delilni,
3. ločilni,	6. ponavljalni.

1. Glavni števnik.

§ 207. Glavni števnik (Kardinalia, Grundzahlen) kažejo na vprašanje: koliko? število enovrstnih stvari ali reči. Glavni števnik so ti-le:

1 eden — en, ena, eno ¹	4 štirje, štiri
2 dva, dve	5 pet
3 trije, tri	6 šest itd.

11 e(d)najst, 12 dvanajst² itd.; 20 dvajset, 30 trideset³ itd.

En, ena, eno se sklanja kakor pravi pridevnik in se sklada s svojim imenom v spolu, sklonu in številu.

1. Oblika eden se rabi, kadar stoji ševnik sam brez samostalnika, pred samostalnikom pa le tedaj, kadar se posebno poudarja; n. pr. Eden odide, drugi pride. — Pred Bogom je tisoč let kakor eden dan. (Krelj.) — Prešeren je eden najboljših pesnikov.

2. Isto velja tudi o številku noben, nobena, nobeno (nobeden); n. pr. Nobena pesem ni tako dolga, da bi je ne izpel. — Celó brez skrbi ni noben človek. — Nobeden Belgrada se lotiti upal ni.

Dvâ, obâ (za moški), dvê, obê (za ženski in srednji spol) sklanjamo v dvojini takole:

Im.	dvâ, dvê	obâ, obê
rod.	dvêh ⁴	obêh ⁴
daj.	dvéma	obéma
tož.	dvâ, dvê	obâ, obê
mest.	pri dvêh,	pri obêh
orod.	z dvéma	z obéma.

Trije, štirje (za moški), tri, štiri (za ženski in srednji spol) se sklanja le v množini:

Im.	trijê, trí	štírje, štíri
rod.	trêh	štírih
daj.	trêm	štírim
tož.	trí	štíri
mest.	pri trêh	pri štírih
orod.	s trêmi	s štírimi.

¹ Nastalo iz edn-, edna, edno (podobno pravilo § 62, 1).

² Iz: eden na deset, dva na deset itd.

³ Po Koroškem štejejo: 20 = dve redi, 30 = tri redi, 40 = štiri redi, 50 = petred itd. Red, rod. redí, die Reihe.

⁴ Obliki dvêh, obêh sta nastali iz dvejuh, obejuh in to iz dveju, obeju (Dalmatin ima še dvojino dveju kakor naju, vaju).

Pet se pregiblje za vse spole takole:

Im.	pět
rod.	pétih
daj.	pétim
tož.	pět
mest.	pri pétih
orod.	s pétimi.

Po sklanjalu **pet** se ravnaajo vsi glavni števniki od pet naprej, izvzemši sto, tisoč in milijon.

Od pet začeni so vsi glavni števniki v imenovalniku in tožilniku samostalniki, v ostalih sklonih pa pridevniki.

Sto se ne pregiblje; včasih ga nadomešča samostalni stotina. N. pr. pet sto ali pet stotin; od petih sto ali od petih stotin kron plačujemo obresti; s sto kronami ali s stotino kron.

Tisoč se navadno ne sklanja; ako pa se pregiblje, tedaj je večinoma ženskega spola. N. pr. izmed tisoč ljudi; ima denarjev na tisoče; dva tisoč ali dve tisoči; s petimi tisoč vojaki; ali: trije tisoči; koliko tisočim je Bog prošnje uslišal.

V pomenu: en súžnji ein Leibeigener, en túji ein Fremder, en popôtni, en volovski voz ein Ochsenwagen . . . se števník *en* sme rabiti.¹

Toda pazi, da ne boš pisal takih germanizmov: *Eden* je v hiši (prav: nekdo je v hiši); pa naj *eden* kaj reče! (prav: pa naj kdo kaj reče); *enkrat* je bil en kralj (prav: nekda,j, nekoč je bil kralj); *enkrat* bom še bogat (prav: bom še bogat kedaj); *naenkrat* trešči (prav: tedaj, v tem trenutku trešči).

§ 208. Glavni števniki: eden, dva, trije in štirje se ujemajo s svojim samostalnikom v vseh sklonih; ostali od **pet** naprej so samostalniki v imenovalniku in tožilniku ter zahtevajo v teh sklonih **rodilnik**, v drugih pa se vežejo kakor pridevniki s svojim samostalnikom.

¹ V tem pomenu se rabi *en*, jedinъ tudi v staroslov. in v vseh slovanskih jezikih.

Vrh tega pomni:

a) Nemški zveji pred samostalnikom slovenimo v določnem govoru z dvojino, sicer pa rabimo zanj dva, dve. N. pr. Brata se učita, die zwei Brüder lernen. — Deklici sta moji sestri, die zwei Mädchen sind meine Schwestern.

Dva brata, zwei Brüder. — To sta dve sestri, das sind zwei Schwestern. — Dva popotnika sta prišla, zwei Wanderer kamen; popotnika sta prišla, die zwei Wanderer kamen. — Dva trda kamena nikdar lepe moke ne zmeljeta. (N. pr.)

b) Navadno stoji nižje število pred višjim, n. pr. Edenindvajset, dvaindvajset, triindvajset itd.; nekateri Slovenci, posebno Belokranjci, pa pravijo tudi: trideset eden, trideset dva, trideset tri, ali trideset prvi, trideset drugi itd.

2. Vrstilni števnik.

§ 209. Vrstilni števnik (Ordinalia, Ordnungszahlen) kaže vrste ali red posameznih predmetov na vprašanje: koliki, -a, -o?

1. prvi, -a, -o,	21. edenindvajseti, -a, -o,
2. drugi, -a, -o,	22. dvaindvajseti, -a, -o, itd.
3. tretji, -a, -e,	100. stoti, -a, -o,
4. četrti, -a, -o,	101. stoinprvi, -a, -o, itd.
5. peti, -a, -o,	300. tristoti, -a, -o,
6. šesti, -a, -o,	1.000. tisoči, -a, -e,
7. sedmi, -a, -o, itd.	2.000. dvatisoči, -a, -e,
20. dvajseti, -a, -o,	1.000.000. milijonski, -a, -o.

Vrstilni števnik se sklanjajo kakor pridevniki.

3. Ločilni ali vrstni števnik.

§ 210. Ločilni ali vrstni števnik (Gattungszahlen) značijo vrste ali razpole stvari ali reči. Ločilni števnik so n. pr.:

edini, -a, -o,	peteri, -a, -o,
dvoji, -a, -e,	ednajsteri, -a, o,
oboji, -a, -e,	petindvajseteri, -a, o,
troji, -a, -e,	stoteri, -a, -o,
četvéri, -a, -o,	tisočeri, -a, -o.

Ločilne ali vrstne števnike rabimo namesto glavnih števnikov, kadar poudarjamo **različnost** pri kaki živi stvari; n. pr. **dvoje** telet (= samec in samica), **četvero** ljudi (= to je moški in ženske); **sedmero** družine; mavrica je **sedmer** trak; **dvoji** otroci (t. j. otroci od dveh očetov ali mater); **dvoje** zlo, zweierlei Übel; **petera** vina.

Zato je **prav le**: tri žene (ne: troje žen!), dva sina, pet mož.

Napačno je tudi: šla je petorica mož.

Dalje nam rabijo pri samostalnikih, ki so navadni le v množini; n. pr. **dvoje** grablje, zwei Rechen; **četrere** vile, vier Heugabeln, **petere** bukve, fünf Bücher, **troja** vrata, drei Türen.

4. Množilni števniki.

§ 211. Množilni števniki (Multiplikativa, Vervielfältigungszahlen) odgovarjajo na vprašanje: kolikéren, -rna, -o? in kažejo, kolikomnožna je kaka reč. Taki števniki so n. pr.:

enoteren, -rna, -o,	ali	enojen, -jna, -o,
dvojen, -jna, -o,	„	dvojnati, -a, -o,
obojen, -jna, -o,	„	obojnati, -a, -o,
trojen, -jna, -o,	„	trojnati, -a, -o,
četreren, -rna, -o,	„	četrernati, -a, -o,
peteren, -a, -o,	„	peternati, -a, -o.

Pregibljejo se kakor pridevniki. N. pr.: dvojne duri Doppeltür; dvojno vprašanje Doppelfrage; četverna nit; trojna krivica itd.

5. Delilni števniki.

§ 212. Delilni števniki (Distributiva, Verteilungszahlen) naznanjajo, po koliko je stvari ali reči. Izražamo jih s tem, da privedamo prislov po glavnim števnikom v ednini srednjega spola; n. pr.

po en, ena, -o — po enega,	po štirje, štiri — po četrere,
po dva, dve — po dvoje,	po pet — po petero,
po trije, tri — po troje,	po šest — po šestero,
po sto — po stotero.	

N. pr. Orlica izvali po dvoje, po troje mladičev in živi po sto let. (Slom.) — Po dva in dva so se razšli.

6. Ponavljalni števniki.

§ 213. Z besedico *krat* ali s pripono *č* tvorimo ponavljalne števnike (Wiederholungszahlen).

a) Če pridenemo *krat* (das Mal) glavnim ali nedoločnim števníkom, tedaj izražajo, kolikokrat se dejanje vrši; n. pr. enkrat, dvakrat, petkrat — mnogokrat, velikokrat, marsikrat.

b) Če pritaknemo pripono *č* ali *krat* vrstilnim števníkom, tedaj naznanjajo, katerikrat se dejanje vrši; n. pr. prvič ali prvokrat, drugič ali drugokrat, drugokrat, petič ali petokrat, petokrat.

Opomba. 1. Besedica *krat* je semtertja pregiben samostalnik moškega in ženskega spola; n. pr. neke krati, vse krati, hkrati, obkrati; več kratov, hkratu. — Koliko kratov sem v samoti klicala pomoč Marije. (Preš.)

2. Tudi *pol* (halb) in *sam* (selber) se sestavljata z vrstilci; n. pr. pol-drugi (= eden in pol); poltretji (= dva in pol); polčetrți; — sam-edin, t. j. sam brez druga; samodrug (selbander), t. j. sam z enim drugom; samotretji, samopeti (selbfünft).

3. *Pol* (die Hälfte) je samostalnik ter ima v imen. in tož. rodilnik za seboj. V ostalih sklonih se veže *pol* kot nepregiben pridevnik s samostalnikom, obliki *polu* in *poli* pa z rodilnikom. N. pr. 1. 4. pol dneva; 2. do pol dneva — do polu dneva; 3. k pol dnevu — proti polu štirih; 5. v pol uri — v poli ure; o poli ene; 6. s pol dnevom. — Dobre pol ure je pretelo. — Pol večji; napol prazen. — Pol riba, pol človek. — Poldne.

B. Nedoločni števniki.

§ 214. Za nedoločne števnike nam služijo:

a) samostalniki, kakor *temã* (najvišje nedoločno število), *silã*, *množina*, *mnoštvo*, *obilica*, *truma*, *trop*, *krdelo*, *vojska*;

b) pridevniki in nedoločni zaimki, kakor *mnog*, *noben*, *nekolik*, *ves*, *vsak*; *mnogoteri*, *raznoteri*, *nekateri*, *-ã*, *-o*; *mного*, *obilo*, *malo*, *nekoliko*; *nekaj*, *nič*;

c) prislovi, kakor *več*, *manj*, *preveč*, *premalo*, *dokaj*, *dosti*, *dovolj*, *precej*.

Glagol.

§ 215. Glagol¹ (Zeitwort, Verbum) je tista besedna vrsta, ki znači kako dejanje (n. pr. delam, pišem, pečem, kupujem) ali stanje (n. pr. stojim, gorim, cvetem, rastem) in naznanja hkrati tudi čas, v katerem se to godi (n. pr. delal, stal sem; delal, stal bom; delam, stojim).

Glagoli so:

1. **prehajalni** (transitivni), ki imajo kako dopolnilo (samostalnik ali zaimek) v tožilniku, na katero se glagolovo dejanje nanaša, n. pr. popravek delam, nalogo pišem, zatožim te;

2. **neprehajalni** (intransitivni), ki ne morejo imeti dopolnila (n. pr. stojim, klečim, mrem, letam) ali pa nimajo dopolnila v tožilniku, temveč v kakem drugem sklonu ali se vežejo s predlogi (n. pr. pomoči potrebujem, prijatelju zaupam, hrepenim po vzorih);

3. **povratni** (refleksivni), ki se rabijo v zvezi s povratnim zaimkom se.

Nekateri povratni glagoli nimajo dopolnila; ti so pristni povratniki, n. pr. čuditi se, bati se, igrati se, nadejati se.

Drugi so sami ob sebi prehajalni, pa se rabijo tudi v povratnem pomenu, n. pr. učiti — učiti se; voziti — voziti se; motiti — motiti se.

Nekaj je tudi takih glagolov, ki se rabijo brez osebkeve besede v 3. osebi ednine srednjega spola (Verba impersonalia), n. pr. bliska se, grmi, dežuje, mrači se, dani se, sneží.

§ 216. Dejanje ali stanje, ki ga glagol izraža, se more goditi v nekem času: v času se začne, vrši in konča. Zato moremo z glagolom izraziti ali *trajanje* dejanja (stanja), oziroma le en del tega, ali pa *začetek* in *zvršitev* dejanja (stanja).

Po tem delimo glagole:

1. v **dovršne** (perfektivne), ki izražajo začetek (nastop) ali konec (zvršitev) kakega dejanja ali stanja, n. pr. krikniti, sestiti, dvigniti, leči, treniti, ganiti — napolniti, skočiti, naučiti se;

¹ Ime glagol, ki pomenja: beseda (lat. verbum), je prvi rabil (po ruščini) Val. Vodnik.

2. v **nedovršne** (imperfektivne), ki izražajo kako trajajoče dejanje ali stanje — brez ozira na začetek ali zvršitev, t. j. naznanjajo, da kako dejanje (stanje) sedaj traja ali je kedaj trajalo ali bo trajalo, n. pr. kričati, sedeti, dvigati, ležati, utripati, gibati, polniti, skakati, učiti se.

Dovršni glagoli so:

a) **hipni** (momentanni), s katerimi se izraža enkratno, v hipu dovršeno dejanje: začetek in konec dejanja je v enem in istem trenutku; n. pr. krikniti, ustreliti, sestiti, dvigniti, kupiti, leči, mahiniti, prasniti, storiti;

b) **večdobni**, ki naznanjajo poleg konca ali začetka, katerega izražajo, tudi daljše ali krajše trajanje dejanja ali stanja, t. j. dejanje ali stanje traja nekaj časa, *preden se dovrši*, ali traja po tem, ko se je *pričelo*; n. pr. napolniti, poraziti, nanositi, posekati, prevoziti — pričeti, zavladatai, začeti, zastaviti (delo), zaspiti, nasmejati se.

Ker izražajo dovršniki le hipna dejanja ali se ozirajo le na en trenutek (t. j. začetek ali zvršitev) dejanja, ne morejo imeti pravega sedanjika: sedanjikova oblika ima splošen pomen. Za pravo sedanjost nam rabijo le nedovršniki.

§ 217. Nedovršniki se zopet razlikujejo po tem, če se dejanje vrši neprenehoma ali če obstoji iz posameznih činov ali dejanj, ki se ponavljajo. Zato se dele:

a) v **trajne** (durativne), s katerimi se izraža dejanje ali stanje, ki se nekaj časa *neprenehoma* vrši ali godi; obsegajo pa le *enkratno trajno* dejanje; n. pr. pletem, nesem, tepem, vlečem, kolnem, tarem, bijem; gorim; ljubim; tkem; berem; sejem, besedujem; sahnem;

b) v **opetovalne**¹ (iterativne), ki naznanjajo *večkratno* ponavljanje istega dejanja; n. pr. nositi (zu tragen pflügen, večkrat *nesti!*), voditi, voziti, goniti, laziti, vlačiti; bivati, letati, prihajati, obsojati, zametati; kupovati;

c) v **ponavljalne** (frekventativne ali opetovalne višje vrste), ki naznanjajo *skupino posameznih* dejanj (činov), ki se *večkrat* ali v *različnih časih* dogajajo; to so nekateri glagoli V. in VI. vrste, n. pr. velevati (k pogrebu velevati), pokašljevati, popevati; zlasti na **-évati**: sedévati, hojévati itd.²

¹ Opetovati je hrvaška beseda in pomeni ponavljati (opet = zopet!).

² Take vrste glagoli so zelo razviti v notranjskem narečju.

§ 218. Prehod nedovršnikov v dovršnike. Če privzame trajni (durativni) glagol predlog (predpono), postane dovršnik, n. pr. nesti (trajni): prinesiti (dovršni); biti: izbiti; kolnem: prekolnem; gorim: zgorim; sejem: posejem.

§ 219. Razlika med dovršnimi in nedovršnimi glagoli se kaže tudi pri tvoritvi časov.

Za pravi sedanjik nam rabijo samo nedovršniki (dovršniki le v posebnem slučaju). Nasprotno se moreta predpretekli in predprihodnji čas tvoriti le z dovršniki.

1. Spregatev.

§ 220. Pregibanje (oblikovanje) glagola imenujemo spregatev (konjugacijo). Pri spregatvi razločujemo:

1. tri osebe: 1. (jaz sedem, mi sedemo); 2. (ti sedeš, vi sedete) in 3. (on sede, oni sedejo);

2. število, ki je trojno kakor pri imenih;

3. čas: sedanji, pretekli, prihodnji; predpretekli (in po potrebi predprihodnji);

4. štiri naklone (Modus): *a*) določni (indikativ), n. pr. hvalim; hvalil sem, bom; *b*) pogojni (kondicional), n. pr. hvalil bi, prišel bi bil; *c*) železni (optativ), n. pr. hvalim naj; *č*) velelni naklon (imperativ), n. pr. hvali, delaj, delajmo!

5. način (Genus), ki je dvojen: *a*) tvorni (aktivni), n. pr. učitelj hvali, učenec ljubi (učitelja); *b*) trpni (pasivni), n. pr. učenec je pohvaljen, učitelj je ljubljjen.

Glagolske oblike, pri katerih razločujemo osebe, število, čas in naklone, imenujemo **določene oblike** (določeni glagol — verbum finitum); **nedoločene glagolske oblike** pa so:

1. **nedoločnik** (infinitiv), n. pr. hvalíti, dēlati;

2. **namenilnik** (supin), n. pr. hválit, dēlat;

3. **deležniki** (participiji), in sicer:

a) **tvornosedanji**; **prislovni** (I), n. pr. igraje, gredē, stojē, molčē, skriváje; **pridevni** (II), n. pr. delajoč, stoječ, gredoč;

b) **tvornopretekli**; **glagolski** (I), n. pr. pohvalivši, skrivši, pozabivši (pozabeljši), rekši; **opisovalni** (II), n. pr. hvalil, hvalila, hvalilo; nesel, nesla, neslo.

c) **trpnopretekli**: pohvaljen, skrit, narejen.

4. **glagolnik** ali glagolski samostalnik, n. pr. odpuščanje, darovanje, povzdigovanje, hrepenenje.

2. Tvoritev glagolskih oblik.

§ 221. Glagolske oblike sestojе iz naslednjih delov: 1. iz dvojnega **debla** (sedanjikovega in nedoločnikovega), 2. iz trojnih **končnic** (to je osebnih, naklonskih in tistih pripon, iz katerih se tvorijo nedoločene oblike).

Sedanjikovo deblo pa zopet delimo v **koren** in v **osnovni samoglasnik** ali **sedanjikov nastavek**; nedoločnikovo deblo ima poleg korena **vrstno spono**.

Ako pritaknemo končnico, ki je kaki obliki lastna, na glagolsko deblo, dobimo glagolsko obliko.

Glagolsko deblo je tisti del besede, ki je vsem glagolskim oblikam skupen, n. pr. *pisa-ti*, *pisa-l*, *pisa-la*, *po-pisa-vši*, *po-pisa-n*; *nes-ti*, *nes-el*, *nes-la*, *od-nes-ši*.

§ 222. Deblo je pri večini glagolov dvojno:

1. **sedanjikovo deblo**, n. pr. *piše-m*, *piše-š*, *pišo-č*; *kolne-m*, *kolne-š*, *kolno-č*; *dvigne-m*, *trpi-m*, *kupuje-m*;

2. **nedoločnikovo deblo**, n. pr. *pisa-ti*, *pisa-l*, *pisa-la*, *po-pisa-vši*; *kle-ti*, *kle-l*, *kle-la*, *za-kle-t*; *dvigni-ti*, *dvigni-la*; *trpe-ti*, *trpe-la*; *kupova-ti*, *kupova-la*.

§ 223. Končnice so trojne:

1. **Osebne končnice**, s katerimi se tvori sedanji čas, n. pr. 1. os. ednine: *dela-m*, *hoče-m*, *veruje-m* (prvotna končnica je bila *o*,¹ ki se je ohranila še do 16. stol. v primerih, kakor: *hočo*, *mogo*, *verujo*); 2. os. edn.: *dela-š*, *hoče-š*; 3. os. edn.: —, n. pr. *dela*, *hoče*; 1. os. dvojine: *dela-va* (za moški spol), *dela-ve* (za ženski in srednji spol); 2. os. dvoj.: *dela-ta* (za moški sp.), *dela-te* (za žen. in sred. sp.); 3. os. dvoj.: *dela-ta*, *dela-te*, kakor v 2. os. (večinoma se rabi oblika moškega spola: *dela-ta* tudi za žen. in sred. spol); 1. os. množine: *dela-mo*; 2. os. mn.: *dela-te*; 3. os. mn.: *dela-jo*, *nes-o*.

¹ Starosl. *a*; dandanašnji se nahaja še v obliki *čo* (= *hočo* = *hočem*) na Belokranjskem. Končnica *-m* se je prenesla iz glagolov brez osnovnega samoglasnika: *dam*, *vem*, *jem*, *sem*.

2. **Naklonske končnice**, s katerimi se tvorijo nakloni. Lastno naklonsko končnico ima le še velelnik, drugi nakloni (določni, pogojni in železni naklon) so jo izgubili. Velelnik se tvori s končnico **i** (nastalo iz **-oi-**), n. pr. nes-**i**, nes-**i**-va, nes-**i**-ta; delaj (iz delaj**i**), delajva (iz delaj**i**va), delajta (iz delaj**i**ta) itd.

3. **Pripone**, s katerimi se tvorijo nedoločene oblike:

a) **Nedoločnik** se tvori s pripono **-ti**, n. pr. zna-**ti**, vide-**ti**, kupova-**ti**; ako se deblo končuje na soglasnik, se **-ti** soglasniku prilíči, n. pr. padem: pasti (iz pad-**ti**); grizem: gristi (iz griz-**ti**); rečem, rekel: reči (iz rek-**ti**); spem: suti (iz sup-**ti**); -pnem: peti (iz p**nti**), mrem: mreti (iz mert**i**); koljem: klati (iz kolt**i**); meljem: mleti (iz melt**i**).

b) **Namenilnik** (supin) se tvori (po istih načelih kakor nedoločnik) s pripono **-t**, n. pr. kupova-**t**, plest, kla-**t**; namenilnik imajo samo nedovršni glagoli.

c) **Deležniki; tvornosedanji I.** (prislovni) deležnik se tvori z **-e**, n. pr. gred**é**, gled**é**, kleč**é**, lež**é**, miž**é**, molč**é**, sed**é**, stoj**é**, skriv**á**je (kar se rabi le kot prislov skrivaj); deležnike na **e** ima samo nekaj neprehajalnih trajnih glagolov, vsi drugi deležniki so umetni in se jih sedanji pisatelji ogibajo.

Tvornosedanji II. (pridevni) deležnik, ki se tvori iz trajnih glagolov, se končuje na **-č**; dela se od prvotne (krajše) 3. množinske osebe sedanjega časa, n. pr. reko (reč**e**jo): rekoč; predo (prede**jo**): predoč; gredo: gre**d**oč; vro: vroč; kolno (kolne**jo**): kolnoč; kleče (kleč**i**jo): klečeč; trpe (trpi**jo**): trpeč; rde (od rde**ti**): rdeč; hvale (hvali**jo**): hvaleč; pišo (piše**jo**): pišoč; kupujo (kupu**e**jo): kupujoč. Prvotni deležniki so postali mnogokrat pridevniki (n. pr. vroč, rdeč, boleč[ina], mogoč[en], sloveč itd.) ali prislovi (n. pr. gredoč). V sedanjem živem jeziku se delajo ti deležniki na **-eč** (po naliki III. vrste, 2. razr. in IV. vrste, n. pr. trpeč, hvaleč); odtod imamo pri Prešernu oblike, kakor cve**te**č, dereč itd. V sedanji pisavi so se ohranili še sledeči taki deležniki: bodeč (trnjevka bodeča), hropeč, sopeč, čuječ, v reku: sreča je opoteča; druge oblike tvorimo po zgoraj imenovanem (starejšem) pravilu. Naglas je pri umetnih tvorbah večinoma potvorjen!

Tvornopretekli deležnik (I) se tvori od nekaterih dovršnikov na **ši** (za soglasniki) ali **vši** (za samoglasniki), n. pr. oprimši (oprijemši), rekši, omedlevši, bivši, skrivši, oprávivši, pozabivši ali pozábeljši (n. pr. pozábeljši sam sebe, s strahom pravi, Jurčič). Oni deležniki, ki se tvorijo s pripono -vši, so imeli prvotno končnico -v; ostanke imamo še v izrazih: prihúliv (hoditi, sedeti), pustív (iti), oprtív (nesti). Ker je velika večina sedanjih deležnikov nastala po umetnem potu, je naglas večinoma potvorjen.

Tvornopretekli deležnik (II) se tvori na -l, -la, -lo, n. pr. dela-l, dela-la, dela-lo; nes-el, nes-la, nes-lo.

Trpnopretekli deležnik se tvori s pripomami **t** (večinoma glagoli I. vrste, 5., 6. in 7. razreda: strt, razpet, podplut), **n** (ocvren poleg ocvrt, zatren poleg zatrt) in **en** (n. pr. hvali + en: hvaljen). Trpnopretekli deležnik imajo samo prehajalni glagoli.

č) **Glagolnik** se tvori iz trpnopreteklega deležnika (prvotno le nedovršnih) glagolov s pripomo -je, n. pr. delan-je, govorjen-je.

§ 224. Iz sedanjikovega debbla se tvori: 1. sedanjik, n. pr. pišem, pišeš, pišejo (prvotno: pišo); 2. velelnik: piši, pišiva, pišimo itd.; 3. tvornosedanja deležnika: pišoč, pišoča, pišoče; igraje.

Iz nedoločnikovega debbla se tvori: 1. nedoločnik: pisati; 2. namenilnik: pisat; 3. tvornopretekla deležnika: napisavši, pisal; 4. trpnopretekli del.: (o)pisan; 5. glagolnik: pisanje.

§ 225. Glagolsko deblo sámo sestoji:

1. iz **korena**, n. pr. *dvig-niti*, *dvig-nem*; *rek: rek-el*, *rek-la*, *rek-lo*, rečem (iz *rek-e-m*), reči (iz *rek-ti*); *leg: ležeš* (iz *leg-e-š*), leči (iz *leg-ti*).

2. iz **vrstne spona**, ki veže koren z nedoločnikovo končnico, n. pr. *dvig-ni-ti*, *gor-e-ti*, *hval-i-ti*, *del-a-ti*, *kup-ova-ti*;

3. iz **osnovnega samoglasnika** ali sedanjikovega **nastavka** (thematischer Vokal), s katerim se tvori sedanjikovo deblo: **e**, **o** ali **je**, n. pr. *nes-e-m*, *nes-o*, *bi-je-m*, *bi-jo*, pišem (iz *pis-je-m*) itd.

§ 226. Sedanjikovo deblo **brez osnovnega samoglasnika** imajo le glagoli: dá-m, v-ě-m, j-ě-m, s-ě-m.

Vse druge glagole, ki imajo osnovni samoglasnik v sedanjikovem deblu, delimo na podlagi **nedoločnikovega debla** v šest vrst.

	I. korenska vrsta brez vrstne spona:	nes-ti, zna-ti;
	II. nedoločnikovo deblo z vrstno spono ni :	dvig-ni-ti;
III.	” ” ” ” ”	e: gor-e-ti;
IV.	” ” ” ” ”	i: hval-i-ti;
V.	” ” ” ” ”	a: del-a-ti;
VI.	” ” ” ” ”	ova : kup-ova-ti.

§ 227. Nedoločnikovo deblo je izpeljano ali iz glagolskega korena (n. pr. *nes-ti*, *bi-ti*, *dvig-ni-ti*) ali pa iz imenskega debla (n. pr. *hval-i-ti* iz imena *hvala*) ali iz glagolskega debla (n. pr. *po-zna-va-ti* iz glagola *zna-ti*; *prenašati* iz glagola *nositi*).

Po tem imenujemo glagole **izkorenske** ali **izimenske** (de-nominativ) ali **izglagolne** (deverbativ).

Izkorenski glagoli se imenujejo tudi prvotni (primär), oni pa drugotni (sekundär).

3. Spregatev po glagolskih vrstah.

I. Korenska vrsta.

§ 228. V nedoločniku se pritika končnica *-ti* neposredno na koren, ki se končuje na soglasnik ali samoglasnik. Po končnih soglasnikih in po samoglasniku delimo vrsto v sedem razredov. Koren se končuje na soglasnik:

1. d, t;	3. b, p, v;	5. m, n;
2. s, z;	4. g, k, h;	6. r, l;

in 7. na samoglasnik.

Glagoli te vrste so prvotni in večinoma trajni.

1. razred: d, t.

§ 229. Koren se končuje na **d** ali **t**, n. pr. *sesti* (iz *sed-ti*), *gosti* (iz *god-ti*), *plesti* (iz *plet-ti*).¹

¹ Več o tem glej v § 62, 2.

Nedoločnik :	sěsti	gǫsti	plěsti
namenilnik :	sěst	gǫst	plěst
sedanjik :	sědem	gǫdem	plétem
	sědeš	gǫdeš	pléteš
	sěde	gǫde	pléte
	sědeva	gǫdeva	pletéva, pléteva
	sědeta	gǫdeta	pletéta, pléteta
	sědeta	gǫdeta	pletéta, pléteta
	sědemo	gǫdemo	pletémo, plétemo
	sědete	gǫdete	pletéte, plétete
	sědejo	gǫdejo	pletó, bódejo
velelnik :	sědi	gǫdi	pléti ²
	sědiva, mo	gǫdiva (tresíva) ¹	pletíva (-íva), mo
	sědita, te	gǫdita (tresíta)	pletíta (-íta), te
tvorno s e d. del. I.	—	gredě	—
” ” II.	bodoč	gredǫč	pletǫč
tvorno p r e t. del. I.	usědši se	zagǫdši	spletši
” ” II.	sědel	gǫdel	plétel
	sědla, sědlo	gǫdla, gǫdlo	plétla, plétlo
trpnopret. del.	jěden, ena, o	strěsen, ena, o	pletèn, éna, éno.

§ 230. Po zgledu *sesti*, *sedem* grede glagoli, ki imajo prvotno dolgi naglas na deblu (gl. § 55), n. pr. *krásti*, *krâdem*; *sedanjikovo* deblo: *bǫdem*, *bǫdeš*, *bǫdo* (*bǫdejo*); *bǫdi*, *bǫdite*; *bodǫč*. Poleg tega so v rabi tudi skrčene oblike: *bǫm*, *bǫš*... *bǫdo*.

Samo nedoločnikovo deblo: *klásti*, *klâdel*, *klâdla*, lo, *poklâden*, ena, eno; *prěsti*, *prêdel*, *prêdla*, lo, *prêden*, ena, eno; *pâsti*, *pâdel*, *pâdla*, lo.

Po zgledu *gosti*, *godem* grede glagoli, pri katerih je prvotni kratki končni naglas prestopil na predzadnji dolgi zlog (gl. § 49), n. pr. *rásti*, *râstem*; *městi*, *mědem* (*d* stoji namesto prvotnega *t*, sor. *z-mota*).

Samo v sedanjikovem deblu se naglašajo tako: *prědem*, *prêdeš*; *klâdem* (ponekod: *klâdem*), *klâdeš*; *pâdem* (ponekod: *pâdem*), *pâdeš*.

¹ Poleg *tresíva*, *tresímo*, *tresíta*, *tresíte*.

² V nekaterih narečjih je še: *pletí*, *nesí*, *teplí*, pred enklitikami pa: *nesí me*, *teplí ga*; enako v IV.: *ženi se*, *zgodí se* *tvoja volja* (Očenaš).

Dalje: grêdem, grêdeš poleg navadnejše, skrčene oblike grêm, grêš (tudi grêm, grêš); ídem, ídeš (v sestavah prîdem, doídem, zaídem in zajdem), velelnik: ídi, ídite (ponekod še starejše idíte), deležnik idôč (toda i-ti je od debla i, ne *id!*).

Po zglêdu **plesti**, **pletem** gredo glagoli, ki imajo široki e, o ali polglasnik (e) v deblu; prvotni kratki naglas (gl. § 51) imajo primeri s polglasnikom navadno še na koncu; n. pr. blêsti, blêdem; bôsti, bôdem; brêsti, brêdem; vêsti, vêdem; gnêsti, gnêtem; mésti, métem (= pométati!); polglasnik: cvesti, cvetêm poleg cvêsti, cvêtem; deležnik: cvetôč.

§ 231. Posebej pomni:

V 3. osebi množine je starejša oblika pletô, cvetô, gnetô; vendar se rabi navadno bôdejo, blêdejo.

Oblike cvel, cvela, cvelo, plel, kral, pal so starejše od cvetel, cvetla, tlo, pletel, kradel, padel (gl. § 62, 6); vendar se rabi le godel, gnetel, bredel, odvedel...

Namesto prvotne oblike bodoč, ča, če (od bôsti, bôdem!) se rabi bodêč, děča, če, n. pr. bodeče trnje.

Zraven rástem se rabi, zlasti v pesmih zavoljo stika, oblika rasem (kjer je prvotni t izpal!), n. pr. Srnica mlada, nedolžna se *pase* — kjer v senci hladni travica *rase*. (Levst.) Pretekli deležnik je: rastel, n. pr. gosto *porastel* gozd (ne porasten ali poraščen!); *porastla* brada; po *zarastlih* potih.

Sem spada deležnik šêl, šla, šlo (iz šedl-, kor. šьd), prišedši; pravilno se rabi: našel, našla, našlo (ne najdel!); prišel, došel (dobrodošel!), izšel, zašel. Ostale oblike se tvorijo od debel i-ti, id-em; nájti, nájdem; príti, prîdem.

2. razred: s, z.

§ 232. Koren se končuje na s ali z. Spregatev glagolov na s in z je ista kakor v 1. razredu.

Po zglêdu **sesti** gredo primeri: lêsti, lêzem; nedoločnikova debla: grísti, grízêl; môlsti, môlzel; pásti, pásel.

Po zglêdu **gosti** gredo primeri: trêsti, trêsem; sedanjikova debla: grízem, môlzem, pásem.

Po zglêdu **plesti** gredo primeri: nêsti, nêsem; vêsti, vêzem (voziti!); tvêsti, tvêzem.

Posebej pomni:

Nedoločnik se glasi: gristi, lesti, molsti (mlesti).

Pravilni deležnik je nesen, prenesen; popasen (ne nešen, popašen!).

3. razred: b, p, v.

§ 233. Koren se končuje na **b**, **p** ali **v**. Spregatev je ista kakor v 1. razredu.

Po zgledu **sesti** gre: nedoločnikovo deblo plēti, plēl, plēla, lo; oplēt, a, o.

Po zgledu **gosti** gredo: skūbsti, skūbem; zēbsti, zēbe me; dōlbsti, dōlbem; sedanjikovo deblo plēvem, plēveš.

Po zgledu **plesti** gredo: grēbsti, grēbem; hrōpsti, hrōpem; sōpsti, sōpem; tēpsti, tēpem. Sem spada tudi spēm, spēš (iz s rpeš-) s prvotnim nedoločnikom suti (iz supti), nasūl, nasūla, lo, nasūt.

§ 234. Posebej pomni:

Namesto prvotne oblike hropoč, sopoč se rabi hropeč, sopeč.

Napačne so oblike: oskubljen, skubil, skubila, ilo (pravilno oskuben, skubel, skubla, lo); pravilna oblika je dalje zasopel (ne zasopen!).

Od nekdanjega glagola žiti (iz živti), živem, živoč imamo še deležnik u-žil, sedanjik užijem; zdaj nam rabi glagol III. vrste: živēti, živím.

Nedoločnik teh glagolov se je glasil prvotno greti — grebem, teti — tepem itd. (gl. § 62, 5); taka oblika je še ohranjena v suti — spem; enako je postalo žiti iz živti, plēti iz plevti.

4. razred: k, g, (h).

§ 235. Koren se končuje na **k**, **g**, (**h**), n. pr. rek (rečem), leg (ležem). Spregatev je ista kakor v 1. razredu.

Po zgledu **sesti** gredo: nedoločnikova debbla sēči, sēkel, sēkla, lo; strīči; sedanjikovo deblo: lēžem, lēžeš, lēzi, lēzita; vřžem, vřžeš, vřzi (toda vrzite, vrzimo!).

Po zgledu **gosti** gredo primeri: vlēči, vlēčem; tlēči in tōlči, tōlčem; sedanjikovo deblo: sēčem, sēčeš; strižem, strižeš; nedoločnikovo deblo vrēči.

Po zgledu **plesti** gredo primeri: péčem, péči; réčem, réči; téčem, téči; nedoločnikovo deblo: léči, léгла, léglo; móči, mógel, móгла, móglo (sedanjik je mórem iz možem). Trpnopret. del. je: pečèn, pečèna, pečèno.

§ 236. Posebej pomni:

Nedoločniki moči, leči, seči, vreči itd. so postali iz mogti, legti, segti, vregti (vrgti); reči, peči, teči itd. so iz rekti, pekti, tekti (gl. § 62, 4).

V 3. osebi množine se še rabijo starejše oblike: pekó, rekó, tekó (pri onih, ki gredo po zgledu plesti!).

Sedanji deležnik je: pekóč, rekóč, stregóč, mogóč.

Velelnik se glasi: sézi, strézi, vrzi, pomózi, pomóziva; péci, réci, téci (gl. § 57, b).

Od glagola morem, moči, mogel (können) se loči moram, morati, moral (müssen).

5. razred: m, n.

§ 237. Koren se končuje na **m** ali **n**, n. pr. o-ž**m**-èm, o-ž**é**-ti;¹ na-č**n**-èm, na-č**é**-ti.²

Nedoločnik:	žéti	kléti
namenilnik:	žèt	drêť
sedanjik:	žánjem	kólnem, načnèm
	žánješ itd.	kólneš itd., načnèš itd.
	žánjejo	kólnejo, načnó
velelnik:	žni	kólni, načni
	žníva (íva,) ímo itd.	kolníva (íva) itd.
tvornosed. del. I.	—	—
„ „ II.	menóč	kolnóč
tvornopret. del. I.	—	načenši
„ „ II.	žèl, žéla, žélo	klêl, kléla, klêlo
trpnopret. del.	požêt, -žêta, to	zaklêť, ta, to.

Po zgledu **žeti**, **žanjem** gredo primeri: mēti, mánem; ožéti — ožmèm, ožèl.

Po zgledu **kleti**, **kolnem** gredo primeri: načéti, načnèm, načêl, načéla, načêlo, načêt; enako počéti, pričéti, začéti itd.; napéti, napnèm; vzéti, vzámem; enako sestavljenke istega korena: jéti, jámem; objéti, objámem;

¹ Iz o-ž**m**-ti. — ² Iz na-č**n**-ti.

vněti, vnámem; verjěti, verjámem; sněti, snámem; najěti, najmēm (prvotna oblika) in najámem; zajěti, zajmēm (prv. oblika) in zajámem; spre-jěti, sprějmem (iz sprejmēm); otěti, otmēm; prijěti, prímem.

§ 238. Posebej pomni:

Tvornopretekli deležnik I. se glasi: začēnši, zapēnši, prijēmši, vzēmši, ožēmši, toda: zmevši (od meti, manem).

V 3. osebi množine je: vnemō, vzemō, verjemō itd. poleg mlajše oblike vnámejo, vzámejo; velelnik se glasi: objěmi, vzěmi, sněmi, verjěmi, vněmi.

Deležnik klěl, klěla, klělo (na vzhodu še po starem klelō, vzelō itd., gl. § 54, opomba) se naglašā kakor pridevniki gōst, hūd itd.

6. razred: r, l.

§ 239. Koren se končuje na r ali l, n. pr. m r-em (mreti¹); mleti² (koren mel). Spregatev je ista kakor v 5. razredu.

Po zgledu kleti grēdo primeri: drěti, dērem, dřl, dřla, dřlo, predřt; umrěti, umrēm poleg umřjem; trěti, trēm, tárem; žrěti, žrēm; -prěti, prēm (odprěti, odprēm itd.); zrěti, zrēm; cvrěti, cvrēm, ocvřt; vrěti, vrēm (rabi se le v sestavah: zavrěti, zavrēm [kolo zavreti]), odvrěti, odvrēm.

Sem spada tudi nedoločnikovo deblo mlěti, mlěl, mlěla, mlělo, zmlět (po zgledu žeti): sedanjikovo deblo měljem, mělješ spada v V. vrsto 2. razred.

Dalje spada sem: klāti (iz kol-ti), klāl, klāla, klālo, zaklān, zaklāna, zaklāno; sedanjik: kōljem, kōlješ spada v V. vrsto 2. razred.

§ 240. Posebej pomni:

V sedanjiku se je prvotni polglasnik izgubil ali pa okreplil v a, n. pr. trēm (iz tьrem) ali tárem; oblike kakor dērem so nastale po naliki (analogiji). Ta polglasnik se v V. vrsti preglāša (gl. § 56) v i, n. pr. za-tira-m; umiram, preziram, prodiram.

¹ Prvotno se je glasil nedoločnik mrti (mрѣti); enako drti, žrti itd.

² Nastalo iz melti; enako klati iz kolti.

V 3. os. množine je končnica *zrô*, *mrô*, *cvrô*, *derô*, *trô* ali *tárejo*. — Velelnik: *ozri se*, *ozrímo* (*ozrímo*) *se*, *umri*, *tri*, *zavri*.

Tvornosedanji del.: *derôč*, *zrôč*, *cvrôč*, *mrjôč*.

Tvornopretekli del. I.: *ozřši*, *umrři*, *strři*.

Trpnopretekli del.: *cvrt*, *cvren*; *podrt*, *podren*.

7. razred (samoglasniški).

§ 241. Koren se končuje na kak samoglasnik, n. pr. *zna-ti*, *bi-ti*. Sedanjikovo deblo se tvori večinoma z osnovnim nastavkom *-je*, n. pr. *bi-je-m*.

Spregatev je, razen pri nekaterih glagolih v sedanjiku, ista kakor pri zgledu *kleti*, *kolnem* v 5. razredu.

Končnica *i*: *víti*, *vijem*,¹ *viješ*, *vije*, *vijeva*, *vijemo*, *vijete*, *vijejo*; *vij*, *vijte*, *vijôč*, *víl*, *víla*, *vílo*, *zvít*; *líti*, *lijem*; *píti*, *píjem*; *gníti*, *gníjem*; dalje: *bíti*, *bíjem*, *bíješ*, *bíje*, *bíjeva*, *bíjemo*, *bíjete*, *bíjejo*, *ubil*, *ubíla*, *ilo*, *pobít*; *bríti*, *bríjem*, *bril*; *po-číti*, *-číjem*, *čil* (zdaj se rabi pridevniško); *klíti*, *klíjem*; *kríti*, *kríjem*; *umíti*, *umíjem*; *ríti*, *ríjem*; *za-šíti*, *zašíjem*; *vpíti*, *vpíjem*.

Končnica *u*: *čúti*, *čújem*; *hrúti*, *hrújem*; *plúti*, *plújem* ali *plôvem*; *rjúti*, *rjújem* ali *rjóvem*; *slúti*, *slújem* ali *slôvem*; *snúti*, *snújem*; *obúti*, *obújem*.

Končnica *a*: *znáti*, *znám* (skrčeno iz *znajem*); *státi* (sedanjik po II. vrsti: *sta-nem*); deloma tudi: *dá-ti*, *dá-m*.

Končnica *e*: *dé-ti*, *dějem* (skrčeno *dějem*²) in po II. vrsti: *dĕnem*; *pĕti*, *pĕjem*; *grĕti*, *grĕjem*; *smĕti*, *smĕm* (skrčeno iz *smejem*); *spĕti*, *spĕjem*, skrčeno: *spĕm*, *spĕš*; *vĕti*, *vĕjem*; *vrĕti* (*voda vre*), *vrĕm* in *vrĕjem* (zlasti v pesmih, n. pr. *Do meje ti naproti vreve* [Greg., Jeft. prisega]. — *Naj od juga toplega privreve* [Aškerc, Svetop. opor.]).

Posebej pomni:

Velelnik: *bij*, *bijte* (ponekod: *bij*, toda: *bij me*), *bijta*; enako: *sezúj*, *sezújva*; *pój*, *zapójva*, *pójmo*.

¹ V narečjih je še prvotni naglas *vijem*, *vijesh*, *vijeh*, *vijemo*, *vijete*; enako *pijem*, *lijem* itd.

² N. pr. *to mi dobro de* (*ne dene!*); *nič ne de*; *kaj ti de pri meni?*

Sed. deležnik je: bijoč, krijoč, vijoč (toda čuječ!). Trpno-pretekli del.: pribit, posût, skrit; toda znân, dejân ali deven; od razodeti: razodēt in razodevên, êna, êno.

II. vrsta: vrstna spona **-ni-**.

§ 242. V drugo vrsto spadajo glagoli, ki imajo v nedoločnikovem deblu vrstno spono **-ni-**, n. pr. *dvig-ni-ti*. Sedanjikovo deбло se končuje na *ne*, *no*, n. pr. *dvig-ne-m*, *ve-no-č*.

Prvotno se je glasila ta vrstna spona **-no-** (strsl. *na*), kakor je ohranjena med ogrskimi in nekaterimi štajerskimi Slovenci (med Muro in Dravo), n. pr. *dvignoti*, *gasnoti*. Sedanja spona **ni** je nastala po vplivu IV. vrste, n. pr. *zvoniti*, *oznan-i-ti*.

Nedoločnik:	vēniti	(po)tegnīti	genīti
namenilnik:	—	—	—
sedanjik:	vēnem	-tégnem	gánem
	vēneš	-tégneš	gáneš
	vēne	tégne	gáne
	vēneva	tégneva	gáneva
	vēneta	tégneta	gáneta
	vēnemo	tégnemo	gánemo
	vēnete	tégnete	gánete
	vēnejo	tégnejo	gánejo
velelnik:	vēni	tégni	geni, gèni
	vēniva, mo	tegníva (íva), mo	geníva (íva)
	vēnita, te	tegníta (íta), te	geníta (íta)
tvornosed. del. I.	—	—	—
” ” II.	venoč	—	—
tvornopret. del. I.	dvígnivši	potegnivši	zgenivši
” ” II.	(z)vēnil	-tégnil	genil, gènil
	zvēnila, lo	tegníla, ilo	geníla, ilo
trpnopret. del.:	dvígnjen, ena, o	potégnjen	gánjen.

§ 243. Po zgledu *veniti*, *venem* gredo glagoli, ki imajo naglas prvotno na deblu, n. pr. *-bégniti*, *brcniti*, *cikniti*, *crkniti*, *cmókniti*, *dégniti*, *gásniti*, *gíniti*, *pogrězniti*, *-kíniti*, *krikniti*, *zmízniti*, *míkniti*, *umólkniti*, *pók-niti*, *ríniti*, *stísnniti*, *šíniti*.

Po zgledu **-tegnīti** gredo primeri, pri katerih je bil naglas (vsaj v nedoločnikovem deblu) prvotno na končnici, odkoder je

prestopil na deblo (prim. § 49); n. pr. (pre)grniti, -grnem; kreniti, krénem; mahniti, máhnem; minúti (miníti), mínem; tekníti, téknem; vrniti, vřnem; usekníti se, uséknem se. Enako: toníti, tónem; kloníti, klónem.

Opomnja. V nekaterih narečjih je prestopil ta prvotni naglas na deblo: potégniti, potégnite, potégnila, potégnilo itd.

Po zgledu geníti grede primeri, ki so ohranili prvotni naglas na končnici, n. pr. -mekniti, máknem; dehniti, dáhnem; -tekníti, táknem; sehníti, sáhnem; pehníti, páhnem; prvotni naglas je ohranjen tudi še v sedanjikovem deblu: pregnem,¹ pregněš, ozir. prégnem, prégneš; ognem, ozir. ógnem.

Sem spada tudi šepniti, šěpnem, šěpneš, šěpne = po-, za-šepetati.

§ 244. Prvotna oblika trpnopreteklega deležnika je bila: dvignen, zaklenen, natisnen. Po vplivu deležnikov IV. vrste se rabi zdaj nj, tedaj: dvignjen, zaklenjen, natisnjen.

Pred spono ni izpadajo b, p, k, t, n. pr. kaniti (iz kapniti, kapati), utrníti (iz utrpniti, utripati) itd. gl. § 62, 1.

Glagoli II. vrste so večinoma izkorenski (n. pr. dvigniti, gasniti; vr-niti iz vrt-ni-ti; to-niti iz top-niti; s-tisniti iz -tisk-niti); nekaj je pa izglagolnih (n. pr. mig-niti od mig-ati, pih-niti od pihati) in izimenskih (n. pr. potihniti od tih itd.).

Glede na trajnost so večinoma dovršni (n. pr. dvigniti, migniti, treniti itd.); nedovršni so: drgniti, gasniti, giniti, sehniti, tekniti, veniti.

Glagoli, ki pomenjajo kako stanje, imajo tvornopretekli deležnik II., ki se tvori brez vrstne spona ni, n. pr. usehel, zamrzal, zamolkel, osupel, otrpel, pobegal, uvel, n. pr. zamrzla reka, otrplo telo itd.

Nekaj deležnikov se ne ravna več po tem (starem) pravilu, n. pr. zamakrenjen, poknjen, potuhnjen, pogreznjen.

¹ Iz pre-grněm.

III. vrsta: vrstna spona -e-.

§ 245. V to vrsto štejeemo glagole z vrstno spono e, ki se za šumniki spreminja v a, n. pr. gor-e-ti, bež-a-ti. Ta e ne spada h korenu; ako spada e h korenu, gre glagol v I. vrsto 7. razreda (n. pr. pe-ti).

Glede na sedanjikovo deblo ločimo glagole v dva razreda.

1. razred.

§ 246. Sedanjikovo deblo se končuje na eje, ejo, n. pr. um-eje-m, um-ejo.

Glagoli tega razreda se po obliki in naglasu ne razločujejo od glagolov I. vrste, 7. razreda, različni so le po izvoru.

Sem spadajo: štěti, štějem (iz čbt-ě-ti, kor. čbt, prim. čit-a-ti); um-ě-ti, um-ěje-m; im-ě-ti.¹

Spregajo se: štěti, štějem, štěješ... štějejo (štejo); štěj, štějva; štěl, štěla, štělo; štět in števen, éna, éno; enako: uměti, umějem ali skrčeno umēm (kakor smēm, směš, smě); nedol. deblo: iměti (odtod samostalnik: imětnik), iměj, imějva, iměl, iměla, lo (sedanjik gre po V. vrsti: imām, imáš); sedanji deležnik: imajoč.

§ 247. Vsi drugi glagoli, ki so se prvotno spregali po prvem razredu, so prestopili v drugi razred, n. pr. živějem, bogatějem, gorějem itd., zdaj živím, bogatím, gorím.

Ohranjen je ta razred še v nekaterih narečjih, zlasti na Primorskem, n. pr. letěti, letějem, letěješ; želějem, hitějem, bogatějem, slabějem, živějem itd.; odtod oblike pri pesnikih, n. pr. *Živejem* po pameti zdravi (Greg., Veseli pastir). — Na Dolenjskem: plěsnejem, plěsneješ, plěsneje.

Trpnopretekli deležnik se končuje na -t ali -n, odtod glagolniki: štetje, imetje, umetje ali števenje, imenje, umenje.

Glagol imeti se glasi v zvezi z nikalnico ne: nímam (iz neímam), nímaš, ne iměj, ne imajoč.

2. razred.

§ 248. Sedanjikovo deblo se končuje na i, n. pr. trpi-m; e se v nedoločniku za šumniki spreminja v a, n. pr. kričati, držati, molčati, slišati² (gl. § 57, a).

¹ Durativ od jeti, jamem (ima).

² Kričati je iz krikěti, kričeti; držati iz drgěti itd.

Nedoločnik :	vîdeti	klečâti	želêti
namenilnik :	—	klêčat	dřžat
sedanjik :	vîdim	klečím	želím
	vîdiš	klečíš	želíš
	vîdi	klečí	želí
	vîdiva it d.	klečívâ it d.	želívâ it d.
	vîdijo	klečê (-ijo)	želê (-ijo)
velelnik :	vîsi	klêči	žêli
	vîsiva, mo	klečívâ (îvâ), mo	želívâ (îvâ), mo
	vîsita, te	klečítâ (îtâ), te	želítâ (îvâ), te
tvornosed. del. I.	gledê	klečê	želê
„ „ II.	videč	klečeč	želeč
tvornopret. del. I.	—	—	zaželevši
„ „ II.	vîdel, la, lo	klêčâl, âla, âlo	žêlel, êla, êlo
trpnopret. del.	vîden, ena, o	vrtèn, éna, o	zaželelèn, éna, o.

§ 249. Po zgledu **videti** gredo primeri, ki imajo naglas prvotno na deblu, n. pr. vîseti, vîsim poleg visêti, visím; slišati, slišim; nedoločnikovo deblo vêdeti, vêdel, vêdela, lo.¹

Po zgledu **klečâti** gredo: belêti, ím; bledêti, brenčâti, bučâti, vriščâti, vrtêti, živêti, ječâti, kričâti, molčâti, režâti, sedêti, tiščâti, trpêti; sedanjik: spím, spíš, spímo (nedoločnik: spâti, spâl, spâla, spâlo, po V. vrsti); del.: spêč.

Po zgledu **želeti** gredo: bâti (iz bojâti), bojím se; stâti (iz stojâti); bolêti, velêti, gorêti, grmêti, držâti, ležâti, letêti, zelenêti; nedoločnikovo deblo: hotêti, hótel in (prvotno) h(o)tèl, hotéla.

Le-ta prvotni naglas je v nekaterih narečjih prestopil v nedoločniku na deblo; to velja o glagolih zgledov klečati in želeti, n. pr. búčati (deloma tudi búčala, búčalo); kričati, kričala, kričalo; dřžati, dřžala, dřžalo.

Pripombe:

§ 250. Tvornosedanji deležnik na -e imajo glagoli, kakor: molčê, sedê, smeję se, stojê.

¹ Sem spada tudi pòmneti, pòmnim, kar se zdaj piše napačno: pòm niti (gl. § 11, opomba).

Trpnopret. del. od želeti je: -želèn, zato poželenje; enako žvrgolenje, koprnénje, hrepenénje, grmenje.

V oblikah trpljenje, življenje se govori zdaj omehčani lj (nam. prvotnega trpenje, življenje, kar so pisali še starejši pisatelji).

Glagol hoteti se glasi v sedanjiku: hōčem (iz hot-je-m), hōčeš... hōčejo in hotē. — Veleln.: hōti. — V zvezi z nikalnico ne se govori: néčem (iz néhočem) in nōčem (iz nehōčem). V pesmih se rabijo tudi skrčene oblike hčem, hčeš ali čem, češ.

Glagol smejāti ima v sed. poleg smějem ali smėjam tudi smejím (po vzhodnih nar.). — Od nekdanjega glagola gledēti, gledím (v rabi še na vzhodu) imamo del.: gledē (glede na kaj; gledē na okoliščine itd.) in velelnik glēdi (poleg glej).

Poleg cvesti se rabi tudi nedoločnikovo deblo: cvetēti, cvetēl, cvetēla, ēlo (v sedanjiku je navadno le cvetem po I. vrsti 1. razr.!).

Kot nedovršnik se rabi obstāti, obstojím (iz česa ali v čem, bestehen) poleg obstājam, obstājati (popolnoma napačna pa je oblika obstojati, obstojam!); enako: pristati, pristojim.¹

Glagoli, ki značijo kako stanje ali trpnost, imajo le tvornopret. del. II., n. pr. obledel, ozelenel, ogorel, osirotel, osivel, otemnel, zardel, zastarel.

§ 251. Glagoli te vrste so ali **izkorenski** (n. pr. ležati iz kor. leg, prim. leči iz leg-ti; kričati iz krik-) ali **izglagolni** (n. pr. imam, od je-ti, jamem [im-]) ali **izimenski** (n. pr. umejem od imena um; bledeti od imena bled), ki izražajo začetek ali postanek tega, kar znači ime, n. pr. slabeti = slab postajati, bledeti = bled postajati, kopneti = kopno postajati.

Glede na trajnost dejanja so nedovršni.

IV. vrsta: vrstna spona **-i-**.

§ 252. Nedoločnikovo in sedanjikovo deblo se končuje na **-i-**, n. pr. hvali-ti, hvali-m; nosi-ti, nosi-m.

¹ N. pr. Stori, kar tebi dobro pristoji; tebi ne pristoji tako govoriti (Levstik); ne pristoji se (= ne spodobi se).

Nedol.:	mísliti	motíti (prosíti)	podíti (godíti se)
namen.:	grábit	mótit (prósit)	podít
sed.:	míslim	mótim	podím
	mísliš	mótiš	podíš
	míslí	móti	podí
	mísliva	mótiva	podíva
	míslita	mótita	podíta
	míslita	mótita	podíta
	míslimo	mótimo	podímo
	míslite	mótite	podíte
	míslijo	mótijo	podé (-ijo)
veleln.:	míslí	móti (prósi)	zapódi (zgódi se)
	mísliva, mo	motíva (íva), mo	podíva (íva), mo
	míslita, te	motíta (íta), te	podíta (íta), te
tvornosed. I.	misle	—	podé
„	II. misleč	moteč	podeč
tvornopr. I.	pomislivši	zmotivši se	zapodivši
„	II. míslil	mótil (prósil)	podíl: zapôdil
	míslila, lo	motíla, ílo	podíla, podílo: zapôdilo
trpnopr.	míšljen	zmóten (-móčen)	zapodèn, éna, no.

§ 253. Po zgladu **mísliti** gredo primeri, ki imajo prvotno naglas na deblu, n. pr. báviti se, brátiti, čistiti, gláđiti, kvásiti, mériti, páziti, páriti, pëniti, praviti, síliti, sítiti, sláviti poleg slavíti, ím; stáviti, strášiti, vëriti, obësití, kíseliti, lákomniti.

Posebej pomni: čúđiti, gáziti, grábiti, rániti, láziti, pláziti (ne čudíti, gazíti, grabíti itd, kakor se zlasti na Gorenjskem in Koroškem napačno naglaša!).

Po zgladu **motíti** (prvotno dolg samoglasnik v korenu!) gredo: braníti, bránim; ceníti, cepíti, davíti, dražíti, družíti, hvalíti, klatíti, krušíti, kupíti, ljubíti, mlatíti, sodíti, stopíti, tožíti.

Po zgladu **prosíti** (prvotno kratek samoglasnik v korenu!) gredo: brođiti, goníti, hodíti, kosíti, lomíti, molíti, nosíti, selíti, točiti, vodíti, vozíti, ženíti.

Po zgladu **podíti** (prvotno dolg samoglasnik v korenu!) gredo: budíti, delíti, cedíti, dušíti, grešíti, kadíti, krivíti, mastíti, posvetíti, posvetím, sadíti, sušíti, valíti, zlatíti.

¹ Pozneje se je dolga kolikost izgubila!

Po zgledu **goditi** se (prvotno kratek samoglasnik v korenul!) gredo: gnojíti, golíti, kropíti, krotíti, moríti, ob-novíti, plodíti, rojíti, rotíti, solíti, zvoníti, me-jíti, častíti.

Primeri podíti (goditi) itd. morejo imeti v zvezi s predlogi v tvornopret. del. za mošk. in sred. spol naglas na končnici ali pa na deblu: zapôdil, zapôdilo ali zapodîl, zapodîlo; zgôdil, zgôdilo ali zgodîl, zgodîlo.¹

Le-ta prvotni naglas je v nekaterih narečjih prestopil v nedoločniku (ponekod v vsem nedoločnikovem deblu) na deblo, n. pr. môtiti, môtila, môtilo; prôsiti itd.

Pripombe.

§ 254. V trpnopreteklem deležniku se vrstna spona i spreminja pred pripono en v j ter se s spred. stoječim soglasnikom tako-le spaja:

a) iz l, n, r + j je postal lj, nj (enoten glas!), rj, n. pr. hvali-en: hvaljen, brani-en: branjen, udari-en: udarjen; dalje: misli-en: misljen: mišljen.

Če je pred r več soglasnikov, se j izpušča, n. pr. ohrabren, poostren, posrebren, odobren.

b) iz p, b, v, m + j je postal plj, blj, vlj, mlj (gl. § 59, c), n. pr. kropi-en: kropjen: kropljen; pogubiti: pogubljen; ozdraviti: ozdravljen; zlomiti: zlomljen;

c) iz s, z + j je postal š, ž (gl. § 59, b), n. pr. nosi-en: nosjen: nošen; vozi-en: vozjen: vožen;

č) iz d, t + j je postal j, č (gl. § 59, b) n. pr. sodi-en: sodjen: sojen; omlati-en, omlatjen: omlačen.

Tako imamo: soditi — sojen, vaditi — vaje, urediti — urejen, rediti — rejen; ukrotiti: ukročen, osramotiti: osramočen, nasititi — nasičen, oprostiti — oproščen (-stien, stjen, sčen: ščen), pustiti — puščen, častiti — čaščen.

Pri nekaterih glagolih, zlasti na novo tvorjenih, to (staro) načelo ne velja več; tako se tvori n. pr. začuditi — začuden, obljuditi — obljuden, nagrmditi — nagrmden; pretiti — pretenje, napotiti — napoten, rotiti — rotenje; enako: zaposliti — zaposlen; pojasniti — pojasnjen, kazniti — kaznjen.

¹ Na Primorskem in Štajerskem je naglas na končnici!

Nekateri glagoli imajo obojno obliko, n. pr. zmotiti — zmoten in zmočen; izpostiti — izposten in izpoščen; izpriditi — izprijen in izpriden; poditi — pojen in poden; zagozditi — zagozden in zagožen.

d) Za nebnički č, š, ž, j izpada i, n. pr. učiti — učen, posušiti — posušen, tožiti — tožen, doжити — dojen.

V. vrsta: vrstna spona **-a-**.

Vrstna spona a ne sme spadati h korenu. Po sedanjikovem deblo razločujemo štiri razrede.

1. razred.

§ 255. Sedanjikovo in nedoločnikovo deblo se končuje na a,¹ n. pr. dēla-ti, dēla-m (toda nastalo je iz dēlajе-m); igrá-ti, igrá-m (nastalo iz igràjem, igràem, igrám).

Nedoločnik:	dēlati	stopáti	končáti
namenilnik:	dēlat	postópát	ravnát
sedanjik:	dēlam	stópam	končám
	dēlaš	stópaš	končáš
	dēla	stópa	končâ
	dēlava	stópava	končáva
	dēlata	stópata	končâta
	dēlata	stópata	končâta
	dēlamo	stópamo	končâmo
	dēlate	stópate	končâte
	dēlajo	stópajo	končâjo
velelnik:	dēlaj	stópaj	končâj
	dēlajva, mo	stopájva, mo	končâjva, mo
	dēlajta, te	stopájta, te	končâjta, te
tvornosed. del. I.	—	stopaje	igraje
„ „ II.	delajoč	stopajoč	—
tvornopret. del. I.	pridelavši	—	—
„ „ II.	dēlal,	stópal,	končâl,
	dēlala, lo	stopála, álo	končâla, álo
trpnopret. del.	zdēlan, ana, o	-stópan	končân (prvotni

naglas: z a k ó p a n , z a m ó t a n itd.).

¹ Nekdaj je imelo sedanjikovo deblo osnovni nastavek: a + je (jo), n. pr. delajеš, igraješ itd.

§ 256. Po zgledu **delati** gredo glagoli, ki imajo prvotno naglas na deblu, n. pr. bégati, glédati, jécati, kídati, kí-sati, (na)křcati, kúhati, pókati, trgati, hvátati, obéšati. Posebej pomni: čakati (ne: čakáti!).

Po zgledu **stopati** gredo: biváti (bívati), bivam; gibáti, gíbam; dremáti, letáti, kopáti se, (po)kušáti, menjáti, mešáti, plačáti, piskáti, sanjáti, slušáti, stradáti, streljáti, tiskáti, vprašáti; počíváti, pomagáti.

Tako so se naglašali nekdam tudi vsi **iterativni** glagoli;¹ zdaj imajo naglas večinoma na deblu, nekateri imajo celo potisnjeni naglas (kar je povsem mlado!), n. pr. (na)bādati, (pre)bijati, (pre)bírati, (pro)cvítati, (pre)dírati, (po)gājati se, (po)govārjati se, (spre)hājati, (u)klānjati, (na)nāšati, (vz)pēnjati, (o)plētati, (pre)sájati, (za)vírati, (o)žēmati, (za)žígati.

Prvotni naglas je prestopil v nekaterih narečjih na deblo: stōpati, stōpala, stōpalo itd.

Po zgledu **končati** gredo: brbljáti, govnáti, divjáti, krcáti (ladjo!), hlastáti, mehčáti, motáti, mrmráti, prijáti, ravnáti, ropotáti, sedláti, vesláti, zijáti; bara(n)táti, kobacáti (mlajša oblika: kobācati), rešetáti, šepetáti.

Pripombe.

§ 257. Potisnjeni naglas v sedanjiku *děl*am je nastal vsled skrčenja (*dělajem*) kakor n. pr. pri oblikah: (z) lípo (iz lípojo, orod. edn.) ali stāra (iz stāraja; žen. sp. imen. edn.).

Tretja os. množ. dela-jo in sed. del. dela-jo-č imajo še popolno deбло -je-: delaje.

Glede potisnjenega naglasa igrāš, končāš itd. gl. § 46, 4. odstavek!

Glagoli tega razreda so: 1. **izimenski** (n. pr. delati iz imena delo, igrati iz igra, vonjati iz vonja), ki so po svoji dejavnosti **trajni**; 2. **izglagolni** (n. pr. prebirati, nabadati, prenašati, presajati, napajati), ki so po svoji dejavnosti **opetovalni** (iterativni).

¹ V mnogih narečjih se še naglašá po starem, n. pr. (pre)biráti, (po)govarjáti se, prebirāla, ālo: pogovarjála, ālo itd.

2. razred.

§ 258. Sedanjikovo deblo, ki nima *a*, se končuje na *jo*, *je*, n. pr. pisá-ti, pišeš (iz pisje-š-); kazáti, kážeš (iz kazje-š-); oráti, órješ.

Osnovni nastavek *-je-* se spreminja za soglasniki kakor v trpnopreteklem deležniku IV. vrste (gl. § 254):

a) iz *l, n, r* + *je* postane *lj, nj* (enoten glas!), *rj*, n. pr. stlá-ti: stelješ (iz stel-je-š); klá-ti: kolješ (iz kol-je-š); oráti: orješ (iz or-je-š);

b) iz *p, b, v, m* + *je* postane *plj, blj, vlj, mlj*, n. pr. kopa-ti: koplješ (iz kop-je-š); zoba-ti: zoblješ (iz zob-je-š); deva-ti: devlješ (iz dev-je-š); dremati: dremljješ (iz drem-je-š);

c) iz *s, z, c* + *je* postane *š, ž, č*, n. pr. pisa-ti: pišeš (iz dis-je-š); veza-ti: vežeš (iz vez-je-š); klica-ti: kličeš (iz klic-je-š);

č) iz *d, t* + *je* postane *j, č*, n. pr. gloda-ti: gloješ (iz glod-je-š); meta-ti: mečeš (iz met-je-š);

d) iz goltnikov *k, g, h* + *je* postanejo šumevci *č, ž, š*, n. pr. plaka-ti: plačeš (iz plak-je-š); laga-ti: lažeš (iz lag[lɔg]-je-š); diha-ti: dišeš (iz dih[dyh]-je-š).

§ 259. Spregatev 2. razreda je ista kakor v 1. razredu, razen velelnika, kjer so oblike: mázati: máži, máživa, mážimo, mážita, mážite; iskáti: išči, iščiva; vezáti: vęži, veživa (vežîva).

Po zgledu **delati** gredo: mázati, mážem, mážeš... mázal, mázala, mázalo, namázan; brísati, bríšem; jáhati, jášem; rézati, rěžem; sípati, sípljem.

Po zgledu **stopati** gredo: dremáti, drěmljem; iskáti, iščem; kazáti, kážem; lizáti, ližem; pisáti, pišem; skakáti, skáčem; strgáti, stržem; sukáti, súčem; škripáti, škripljem; vezáti, vęžem.

Po zgledu **končati** gredo: česáti, čęšem, čęšeš... čęši, čęšite (íte) poleg česaj, česajte, česal, česála, česálo, počesán; oráti, órjem; klepáti, klěpljem; kresáti, kręšem; metáti, męčem; tesáti, tęšem.

Sem spadajo: šepetáti, šepęčem; rezgetáti, rezgęčem; lesketáti, leskęčem; ščegetáti, ščegęče in ščegáče

(žgáče, odtod žgačkáti, žgačkā me). Kakor ščegáče (žgáče) so se glasili pravilno nekdam tudi leskáčem, rezgáčem, šepáčem.¹

§ 260. Nekateri glagoli se morejo spregati po obeh razredih, n. pr. dihati: dišem in diham, míkati: míčem in míkam, deváti: dévljem in dévam, kopáti: kópljem in kopām, ropotati: ropočem in ropotām, trepetáti: trepéčem in trepetām, rezgetáti: rezgéčem in rezgetām.

Obojo obliko imajo navadno tudi velelniki: dévlji in dévaj, súči in sukaj, čéši in čésaj itd.

Sedanji deležnik je: dihaje — dihajoč, dremaje — dremajoč, jokaje — jokajoč, skakaje — skakajoč, trepetaje — trepetajoč.

Pravilni so deležniki: kažoč (kazati), iščoč (iskati), kopljoč (kopati), pišoč (pisati), plešoč (plesati), trepečoč (trepetáti), vežoč (vezati; pomni, da je bila starejša oblika v 3. os. množine: plešo [= plešejo], pišo [= pišejo] itd.).

Glagoli tega razreda so: 1. **izimenski** (n. pr. ropotati od ropot, trepetati od trepet, opásati od pás); 2. **izglagolni** (n. pr. sipati, sipljem itd.).

3. razred.

§ 261. Nekateri glagoli tega razreda tvorijo sedanjik kakor glagoli I. vrste: brez **a** in brez osnovnega nastavka **jo, je**; koren se končuje na **soglasnik**, n. pr. br-á-ti, bér-e-m;² béri, beríva (íva), brál, brála, brálo, brán, ána, o; pr-á-ti, pér-e-m; gnáti, žénem; tkáti, tkém in tkām; žgáti, žgém; pháti, pšem in phām; zváti, zóvem.³

Drugi glagoli imajo koren, ki se končuje na **samoglasnik u**; v nedoločniku se spremeni le-ta u v uv ali ov (toda ta uv ali ov spada h korenu in se loči od vrstne spona -ova- v VI. vrsti!). Sedanjikovo deblo se tvori z **jo, je**, n. pr. kov-á-ti, kú-je-m; kúj, kújva (kújva), kovál, kovála, koválo; toda podkóval, podkóvalo; suváti (iz sovati), sújem; snováti,

¹ Tako so pisali starejši pisatelji in take oblike nahajamo še v narečjih, n. pr. na Vrhnikih: konj rzgáče.

² Iz бѣг-а-ти (kor. ber-). Pomni, da spada a v I. vrsti, 7. razredu h korenu, n. pr. zná-ti (kor. znā).

³ Ponekod je ohranjeno še: sesáti, sesém (knjižno je: sesám).

snújem; rváti (in ruvati ali rovati), rújem; otróvati otrújem; bljuváti (iz bljevati, gl. § 15), bljújem; kljuváti, kljújem; pljuváti, pljújem; ščuváti, ščújem. Velelniki se glase: kúj, ščúj, súj, bljúj itd.

4. razred.

§ 262. Sedanjikovo deblo se tvori iz korena z osnovo **jo, je**, nedoločnikovo pa se tvori z vrstno spono **a**, n. pr. sejáti (tudi sejâti), sêjem, sêješ, séj, sêjva, sejâl, sejâla (sejâla), sejâlo, sejân, sejâna (sejâna), sejâno; dejâti, dêjem; véjati, véjem.

V sedanjiku se rabi poleg prvotne končnice **je** tudi **ja** (nastala po vplivu nedoločnika), n. pr. smejáti¹ se: sméjem in sméjam; lâjati: lâjem in lâjam (velelnik: lâjaj, lâjajta); dajâti, dajêm, dajêš in dâjem, dâješ (s predlogom: izdâjam, podâjam, predâjam); velelnik: dâj, dâjte in dâjîte, dâjajte; tâjati, tâjem in tâjam; majâti, majêm in májem (mâjam); nadejati se, nadêjem in nadêjam; dostajati, dostajem in dostajam (n. pr. kar se tega dostaje ali dostaja).

Velelnik se glasi: sméj se (mlajša oblika: smejaj); séj, sêjva.

Sed. del. je smeje, smejoč.

VI. vrsta: vrstna spona -ova-.

§ 263. Nedoločnikovo deblo se tvori z vrstno spono **ova**, sedanjikovo z osnovo **ujo, uje**, n. pr. kupováti, kupújem.

Nedoločnik:	vérovati	kupováti
namenilnik:	svétovat	kupovât (kupóvat)
sedanjik:	vérujem	kupújem
	véruješ	kupúješ
	véruje	kupúje
	vérujeva itd.	kupújeva itd.
	vérujejo	kupújejo
velelnik:	véruj	kupúj
	vérujva itd.	kupújva itd.

¹ Iz smijáti; smejati je nastalo po sedanjiku smejem.

tvornosed. I.	veruje	kupuje
„ II.	verujoč	kupujoč
trvornopret. I.	—	—
„ II.	véroval, ala, alo	kupováł (kupóval), ála, álo
trpnopret.	zavérován, ana, no	kupováń, ána, áno.

§ 264. Po zgledu **verovati** gredo primeri: kmétovati, létovati, mílovati, péstovati,¹ svétovati, známe-novati.

Nekdaj je imelo več glagolov naglas na deblu; v narečjih se še naglašajo po starem glagoli kakor: privzdígovati, prídígovati, zalázovati, omádeževati itd.

Po zgledu **kupovati** gredo vsi glagoli te vrste razen onih, ki so naštetí pri zgledu **verovati**.

V 3. os. množine je bila prvotna končnica **-o**, n. pr. vérujo, kupújo, posmehujo se, zaničujó.²

Zraven prvotnega deležnika na **-e**, kakor kupuje, daruje gospoduje, potuje, rešuje, vzdihuje, se nahaja tudi deležnik na **aje** (po vplivu V. vrste), kakor kupovaje, darovaje, gospodovaje.

V nekaterih narečjih se tvorijo sedanjiki, ki gredo po zgledu vérovati, po nedoločnikovi končnici, n. pr. vérovam (nam. vérujem), obédomam, kmétovam, škódomam itd.; v knjigo se take oblike niso sprejele!

§ 265. Glagoli te vrste so izglagolni in izimenski:

Izglagolni se izvajajo iz **dovršnih** glagolov IV. vrste, n. pr. izpolniti: izpolnjevati, posoditi: posojevati, zatrditi: zatrjevati, zadostiti: zadoščevati, preceniti: precenjevati, premisliti: premišljevati, zahvaliti: zahvaljevati, nasititi: nasičevati, posvetiti: posvečevati; dalje brez predlogov: krstiti: krščevati, rešiti: reševati, meniti (wechseln): menjevati, platiti: plačevati, vratiti: vračevati.

Pri tem pretvarjanju velja glede débelske končnice **e** isto pravilo kakor pri trvornopretklem deležniku IV. vrste (gl. § 254), n. pr. izpolni-ti: izpolni+ovati, izpolnj+ovati: izpolnjevati; namesti-ti: namesti+ovati, namestj+ovati, namešč+ovati: nameščevati itd.

¹ Napačno je pestovati (ker ni od pést, pesti, ampak od pitati — pěstunja, péstovati!)

² Tako so pisali še starejši pisatelji; dandanašnji se govori tako še v vzhodnih narečjih.

Temu (staremu) pravilu se upirajo novejšje umetne tvorbe, n. pr. obljudovati, občudovati, poostrovati, pogostovati, pogozdovati, olatovati se, prilagodovati se; dalje: pojasniti: pojasnujem (ne pojašnjujem!).

Izimenski glagoli so: besedovati (od beseda, ne od besediti!), kupovati (od kup, ne od kupiti!), glasovati (od glas, ne od glasiti!), kaznovati (od kazen, ne od kazniti!), gostovati, hudovati, kljubovati, robovati.

Vsled tega je treba ločiti: naglaševati (od glagola naglasiti), toda naglasovati (od imena naglas); zadoščevati (od zadostiti), zadostovati (od zadosti); nameščevati (od namestiti), namestovati (od namesto).

Posebej pomni: urejevati (ne uredovati, ker je od urediti), toda uradovati (od urad); opazovati (ker od opaza = opazka); obrazovati (od obraz), toda izobraževati (ker od izobraziti).

§ 266. Glagoli V. vrste se pretvarjajo brez mehčanja, tedaj: poskakati: poskakovati, prevladati: prevladovati, pridelati: pridelovati (ne prideljevati!), obiskati: obiskovati, raztresati: raztresovati; opisati: opisovati, opisujem.¹

§ 267. Mnogo glagolov VI. vrste ima oblike tudi v V. vrsti z istim pomenom, n. pr. urediti: urejati in urejevati, očistiti: očiščati in očiščevati, preložiti: prelagati in prelagovati. V takem primeru je bolje pisati obliko V. vrste, tedaj: izvažati, naznanjati, pokušati, pozabljati, pretakati, presajati, obsojati (ne izvaževati, naznanjevati itd.).

§ 268. Tuji glagoli na -ieren večinoma hranijo tujo končnico -irati, -iram ter gredo po V. vrsti; nekateri morejo imeti tudi domačo končnico na -ovati, -ujem ter gredo po VI. vrsti, n. pr. deklamovati, konstatovati, ilustrovati itd.

Končnica -irati, -iram nam rabi navadno:

1. kadar nam ni mogoče, tujega glagola po domače prikrojiti, n. pr. absolvirati, apelirati, docirati, operirati, secirati;

2. kadar bi bila domača končnica preveč prisiljena, n. pr. študirati, radirati, votirati, urgirati.

¹ Na Štajerskem se govori tudi opišujem.

Če si je slovenščina izposodila poleg tujega glagola tudi tujo podstavo, iz katere je glagol narejen, smemo tvoriti glagol z domačo končnico, n. pr. kritika: kritikovati, politika: politikovati, reforma: reformovati, replika: replikovati... ali pa: kritizirati, politizirati, reformirati, replicirati.

4. Spregatev brez osnovnega samoglasnika.

§ 269. Sedanjikovo deblo brez osnovnega samoglasnika imajo glagoli: *dám*,¹ *vém*,² *jém*,³ *sèm*.⁴ Osebnne končnice se pritikajo neposredno na koren (athematische Verba).

Nedoločnik:	dáti	védeti	jésti	bíti
namenilnik:	—	—	jêst	—
sedanjik:	dám	vém	jém	sèm
	dáš	vêš	jêš	si
	dá	vé	jé	jè
	dáva	véva	jéva (jéva)	svà (svè)
	dásta	vésta	jésta (jésta)	stà (ste)
	dásta	vésta	jésta	stà (ste)
	dámo	vémo	jémo (jémo)	smò
	dáste	véste	jéste	stè
	dadó (dajo)	vedó	jedó	sò
velelnik:	dáj	pověj (védi)	jěj	bódi
	dájva (dájva) itd.	povějva (védiva)	jějva	bódiva
tvornosed. del. I.	—	vedé	jedé	—
" " II.	—	vedóč	jedóč	bodoč
tvornopret. del. I.	dávši	vedevši	pojêdši	bivši
" " II.	dál, dála, dálo, dâli itd.	védel, vé- dela, védelo	pojêdel, -jêdla, lo	bíl, bíla, (bilà) biló
trpnopret. del.	dán, dána, o	—	pojêden, a, o	—

§ 270. V oblikah *da-m*, *da-š*, *da-va*, *da-mo* je korenski *d* izpadel, v obliki *das-ta*, *das-te* se je *d* spremenil v *s* (gl. § 62, 2. in 3.).

Namesto prvotnega *dadé* (v 3. os. mn.), ki je v rabi še pri (dolenjskih) pesnikih se rabi *dadó* (*dajó* in *dájó*).

Poleg *dam* se rabi v pesmih tudi *dadem*, *dadeš*, *dade*.

¹ Iz *dád-m* (kor. *dad-*); ² iz *véd-m* (kor. *véd-*); ³ iz *jéd-m* (strsl. *jam* iz *ēdmi*; kor. *ēd-*); ⁴ iz *jes-m* (kor. *j-es-*).

§ 271. Nedoločnikovo deblo glagola **vem** je vede- (po III. vrsti).

Velednik se je glasil prvotno vej, vejva (ohranjen le še v sestavah: povej, povejva, zapovej, prepovej).

Namesto vedō se rabi tudi véjo; poleg vem se rabi v pesmih tudi vedem, vedeš, vede (v ednini).

§ 272. Glagol sem se dopolnjuje po glagolih bodem in biti.

V sedanjiku nam rabi le *sēm*; bōdem, bōdeš, bōde ali skrajšano bōm, bōš, bō se rabi v sedanjiku (s pomenom prihodnjega časa!), v veledniku in v sedanjem deležniku; *bíti* tvori oblike nedoločnikovega debela.

V zvezi z nikalnico **ne** se glasi glagol *sēm* v sedanjiku: *nísem*, *nísi*, *ní*;¹ v pesmih se tudi rabi starejša oblika *nēsem*, *nēsi*, *nēsva*; *ni* je iz *nije*.

Na vzhodu je ohranjena še stara oblika 3. os. edn.: *jest*.

Glagola bodem in biti imata v sestavi tvorni pomen, n. pr. *dobím* ali *dobōdem* (*dobōm*), *dobíti*, velednik: *dobódi*; *iznebim*, *iznebiti se*; *prebîjem*, *prebíti* (*aushalten*); *pozábim*, *pozabíti*.

Ostanek starega aorista je besedica **bi** (3. edninska oseba), ki izraža **pogojni** naklon za vse tri osebe in števila.

Pogojnik sedanjega časa: *jaz bi bil* (*bila*, *bilo*)... *mi bi bili* (*bile*, *bila*), *ali: bil bi...*, *bili bi...*

Pogojnik preteklega časa: *jaz bi bil*, *ali bil bi bil...* se zaradi slaboglasja malokdaj rabi; nadomešča ga pogojnik sedanjega časa. N. pr. *Takrat bi bil zadovoljen*, *ko bi bil zdrav*, *namesto: Takrat bi bil zadovoljen bil*, *ko bi bil zdrav (bil)*.

5. Vrstno stopnjevanje glagolov.

§ 273. Slovenski glagol naznanja dejanje ne samo z ozirom na čas, v katerem se godi, ampak tudi z ozirom na njega trajnost ali dovršitev. Da pa more glagol sam ob sebi izražati vse razmere dejanja in stanja, se premika (stopnjuje) iz nižjih v višje vrste. S tem se izraža dalje trajajoče dejanje ali pa se daje glagolu drug pomen.

¹ Narejeno po vplivu *nímam*.

Najrajši se stopnjujejo izkorenski glagoli, n. pr.:

kor. nes-	v vrsti	I. nes-ti,	IV. nosi-ti,	V. pre-naša-ti;
„ leg-	„ „	I. leči,	III. leža-ti,	V. po-lega-ti;
„ sed-	„ „	I. ses-ti,	III. sede-ti,	V. seda-ti;
„ ved-	„ „	I. ves-ti	IV. vodi-ti,	V. pre-važa-ti;
„ vrt-	„ „	II. vr-ni-ti,	V. vrača-ti,	VI. vračeva-ti;
„ zven-	„ „	III. zvene-ti,	IV. zvoni-ti,	V. po-zvanja-ti.

a) Glagoli I. vrste se pomikajo najrajši v IV. in V. vrsto;

n. pr.:

I. vrsta:	IV. vrsta:	V. vrsta:
greb-s-ti,	grabi-ti,	po-greba-ti;
leči,	po-loži-ti,	po-laga-ti;
mre-ti,	mori-ti,	u-mira-ti;
pi-ti,	poji-ti,	na-paja-ti;
ses-ti,	sadi-ti,	po-saja-ti;
streči,	straži-ti,	u-streza-ti;
teči,	toči-ti,	od-taka-ti;
tres-ti,	trosi-ti,	o-tresa-ti;
ves-ti,	vozi-ti,	pre-važa-ti.

b) Iz II. vrste prestopajo glagoli v V. vrsto in postanejo nedovršni; n. pr.:

II. vrsta:	V. vrsta:
blisni-ti,	bliska-ti;
brsni-ti,	brska-ti;
dahni-ti,	diha-ti;
vz-digni-ti,	vz-diga-ti;
na-gni-ti,	na-giba-ti;
s-tisni-ti,	s-tiska-ti.

c) Mnogi neprehajalni glagoli III. vrste postanejo, stopivši v IV. vrsto, prehajalni; n. pr.:

III. vrsta:	IV. vrsta:
leža-ti,	po-loži-ti;
sede-ti,	sadi-ti;
slove-ti,	slavi-ti;
vise-ti,	vesi-ti;
žive-ti,	živi-ti;
bogate-ti,	bogati-ti;
o-slepe-ti,	o-slepi-ti;
o-zdrave-ti,	o-zdravi-ti.

č) Glagoli IV. vrste prehajajo radi v V. in VI. vrsto; n. pr.

IV. vrsta:	V. vrsta:	VI. vrsta:
gasi-ti,	po-gaša-ti,	po-gaševa-ti;
goni-ti,	pre-ganja-ti,	pre-ganjeva-ti;
misli-ti,	pre-mišlja-ti,	pre-mišljeva-ti;
obrazi-ti,	iz-obraža-ti,	iz-obraževa-ti;
sadi-ti,	pre-saja-ti,	pre-sajeva-ti;
slavi-ti,	pre-slavlja-ti,	pre-slavljeva-ti;
sodi-ti,	pre-soja-ti,	pre-sojeva-ti;
vesi-ti,	po-veša-ti,	po-veševa-ti.

d) Dovršni glagoli V. vrste postanejo nedovršni, če jih pomaknemo v VI. vrsto; n. pr.

V. vrsta:	VI. vrsta:
za-dela-ti,	za-delova-ti;
ob-iska-ti,	ob-iskova-ti;
konča-ti,	končeva-ti;
plača-ti,	plačeva-ti;
po-praša-ti,	po-praševa-ti;
sreča-ti,	srečeva-ti.

e) Nekateri glagoli se stopnjujejo po štirih ali celó po več vrstah; n. pr.

cves-ti, cvete-ti, raz-cveta-ti, pre-cvetova-ti;
greb-s-ti, o-gre-ni-ti, grabi-ti, o-greba-ti,
o-grebova-ti;

leči, leža-ti, po-loži-ti, po-laga-ti, po-lega-ti,
po-legova-ti;

ses-ti, sede-ti, sadi-ti, pre-saja-ti, po-seda-ti,
po-sedova-ti;

s-tis-ni-ti, tišča-ti, tiska-ti, na-tiskova-ti.

6. Č a s i.

§ 274. Po obliki ima slovenščina štiri čase:

1. Sedanji čas ali sedanjik (Präsens), n. pr. delam, padem; 2. prihodnji čas ali prihodnjik (Futurum), n. pr. delal bom, padel bom, dodelal bom; 3. pretekli čas (Präteritum), n. pr. delal sem, padel sem; 4. predpretekli čas (Plusquamperfektum), n. pr. *dodelal* sem bil, padel sem bil.

§ 275. Po pomenu ima slovenščina sedem časov, in sicer:

1. Nedovršni sedanjik, ki izraža vršenje ali trajanje dejanja, t. j. kar se *zdaj, dalje časa* ali *ves čas* godi; nedovršni sedanjik morejo imeti le nedovršni glagoli, n. pr. pasem, delam, kupujem, piševa, pripovedujemo, tolažijo, govore itd.

a) Nedovršni sedanjik se rabi v *pripovedovanju* tega, kar se *godi* ali kar kdo *dela* ali *opravlja* (praesens narrativum).

N. pr. Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur *plodiš* — z oljem mu *lečiš* razpokano dlan, — shrambe mu *polniš* in vina mu *vračaš* za znoj, — *daješ* sena in otave za vola, ki vlačil je brano, — *točiš* cvetlicam v čaše medu. (Žup.) — Vi *godrnjate*, jaz se vam *dobrikam*: vi *javkate*, jaz se *smejem*; vi mi *odtegujete* roko, jaz vam jo *podajam*. (Detela)

Nedovršni sedanjik se rabi povsod, kjer kako dejanje na kakršenkoli način traja. Zato je napačna takale raba: Vsi včerajšnji listi ostro obsodijo tako zločinstvo (pravilno: *obsojajo*¹ ali pa: *so obsodili*). — V tej knjigi razloži g. pisatelj svoje nazore (pravilno: *razlaga*² ali pa: *je razložil*). — O poslanski zbornici ne pove ta list nič gotovega (prav: *ne ve povedati*). — Iz besed gospoda T. posnamemo to in to (prav: *se dá posneti, smemo posneti*). — Napačni so dalje taki stavki: Z Dunaja izve naš list, da je... (prav: *je izvedel!*)³ — Sodišče te obsodi na dve leti v zapor (prav: *te je obsodilo*).

Pomni pa, da so sledeči glagoli po svojem pomenu sedaj *nedovršniki*: obstati (n. pr. človek *obstoji* iz duše in telesa), poznati (n. pr. kmeta Jurčič dobro *pozna* — vendar se rabijo druge sestavljenke navadno ko dovršniki, zato pišemo n. pr. kritika *priznava* Jurčiču velik talent; dan se *zaznava* itd.), podati se (*pada se* mu kakor zajcu boben), pomeniti, premoči — premorem, prileči se (suknja se ti *prileže*, vendar tudi: *prilega*), smili se mi, to se spodobi; stati (to *stane* toliko kron), utegniti (*ne utegnem*), utrpeti, zaslužiti (on veliko *zasluži*), zastopiti, zaupati, zdeti se (*zdi se mi*).

¹ Listi še vedno obsojajo, dokler eksistirajo! — ² V knjigi ti pisatelj še vedno razlaga, kadarkoli jo bereš!

³ Najnavadnejše napake so še n. pr.: to zavisi (!) od več pogojev; izvrstno izgledaš (!); to ne pride (!) v poštev; naslov pove (!) vse, kar namerjamo itd.

Ker značijo nedovršniki v sedanjiku dejanje, ki *sedaj traja*, se ne morejo rabiti tam, kjer pomen zahteva prihodnji ali kak drugi čas ali drugačen naklon.

Napačni so n. pr. taki stavki: Jutri popoldne se vrši zborovanje; govori profesor X. (pravilno: *se bo vršilo zborovanje; govoril bo*); dalje sledi (= *bo sledilo!*). — O velika Gospa, sprosi mi to milost, da noč in dan žalujem nad svojimi grehi (prav: *da bom žaloval*). — Stori, o Jezus, da tukaj s teboj jokam in trpim, potlej pa s teboj v nebesih gospodujem (prav: *da bom jokal in trpel . . . gospodoval*). — Tako naj sveti vaša luč pred ljudmi, da vidijo vaša dobra dela in častijo vašega očeta (prav: *da bodo videli in častili*). — Želimo, da bi se delavci združili, da združeno toliko lažje delujejo (prav: *da bodo ali: da bi delovali*). — Zvečer sem se zopet napotil v C., da poročam o najinem neuspehu (prav: *da sporočim ali pa: poročat*).

Za „da“ more stati sedanjik trajnega glagola le, kjer se naznanja, kar se že godi: „prišel sem, da poročam,“ ako sem že tu in že poročam (ali opetovalno: tja hodim, da poročam!). Kjer je pa dejanje odvisnega stavka še v prihodnjosti, je treba ali sedanjika dovršnega glagola ali prihodnjika nedovršnega: „zato grem tja, da sporočim, kar se bo tam godilo,“ ako bom to sporočil enkrat; ako bom poročal večkrat ali dalj časa, bom rekel: „zato grem tja, da bom poročal, kar se bo zgodilo.“

b) Če se dejanje v sedanjiku ne pripoveduje, ampak le imenuje in s tem zvrši, se izraža z dovršnim glagolom (*zvršilni sedanjik*, praesens effectivum); zvršilni sedanjik naznanja, da se kako dejanje v trenutku zvrši,¹ n. pr. *spovem se* teh le grehov; *oznanim* vam veliko veselje.

Ko dotično besedo izrečemo, je dejanje zvršeno. Ker zvrši dejanje oni, ki izgovori besedo, mora biti glagol v *1. osebi sedanjika*, in sicer navadno v *ednini*. Tretja oseba more le v izjemnih primerih nadomestiti prvo.

Primeri: Na, to ti *dam* za spomin (nedovršnik izraža nekaj drugega, n. pr. Vidite, kaj mu *dajem*, pa se brani [Škrabec]). Otroci, najprej vam *povem*, da jutri ne bo šole (isti). To ti pošljem; odvežem te tvojih grehov; se obtožim; trdno sklenem; prisežem; zarotim te pri živem

¹ Nedovršni sedanjik, ki se rabi le v pripovedovanju, ne izraža zvršitve dejanja, temveč le, da se kaj godi ali da kdo kaj dela.

Bogu; tega ne pustim; zapovem (toda lahko rečem: on ti to zapoveduje!) itd.

Ko vidi kdo koga prisegati, ne bo rekel: Lej ga, ta priseže, temveč: priseza; ko ga vidi, ko moli pri spovednici očitno spoved, ne bo rekel: Vidiš, kako se spove, temveč: kako se spoveduje; toda dejanje samo je trenutno in se zvrši z besedo: *prisežem, spovem se*.

2. **Dovršni sedanjik**, ki pomeni le *dovršeno* dejanje — ne glede na čas, torej dejanje, ki more nastopiti v *vsakem času*, t. j. dejanje se lahko zdajzdaj ali pa vsak čas zvrši ali nastopi, n. pr. dam, kupim, stopim, padem, dvignem, zakurim, dodelam.

Dovršni sedanjik je *neomejen čas* (aorist), zato se po pomenu lahko rabi tudi o nastopu dejanja v prihodnjosti in v preteklosti.

Dovršni sedanjik se rabi:

a) kot *neomejeni sedanjik*, ki (odgovarja grškemu gnomičnemu aoristu in) pomenja to, kar se je kedaj zgodilo in se lahko vsak čas zopet zgodi. Rabi se zlasti v pogovorih in rekih ter sploh tedaj, kadar izrazimo le nastop kakega dejanja, ki more vsegdar nastopiti, n. pr. Tuje črke pišemo, kadar *pridržimo* tujo besedo v tuji obliki. (Levec) — Kaplja *izvotli* kamen, ne ko dvakrat kane, temveč ko dostikrat. — Človek obrača, Bog *obrne*. — Mornar, ko je najvišji dan, *izmeri* daljo in nebeško stran. (Žup.)

b) kot *pripovedni* ali *historični sedanjik* (praesens historicum), ki se rabi, ako se kaj pripoveduje, kakor bi se bralcu ali poslušalcu pred očmi godilo. Tu ne gre za hipnost ali trajanje, temuč le za dovršenje ali nastop dejanja, bodisi hipno ali trajno.

N. pr. Menih *odvede* Križmana globoko pod zemljo. *Prideta* do silno velike cerkve in *gresta* noter. Menih *sede* v stol, Križmanu pa *migne*, naj sede tik njega. Nekaj časa molita, potlej ga pa pelje od okna do okna itd. (Jurčič, Prorokovanje o kralju Matjažu). — Ondan sem bil šel k maši in ko *pridem* v cerkev, mislite si, koga *najdem* notri? (Škrabec)

c) dovršni sedanjik s *prihodnjikovim* pomenom, n. pr. pridem = bom prišel; dam = bom dal itd. Letos pridem k vam na počitnice (= bom prišel). Kadar se *prebudi* kralj Matjaž in vsa njegova vojska, *prodre* iz gore in *premaga* vse naše sovražnike (Jurčič).

Dovršni sedanjik se rabi namesto prihodnjika zlasti v pogojnih in pogojno-časovnih stavkih, n. pr. Če se na glavo *postaviš*, ti ne *dovolim* tega. — Kadar se *navadite*, kar imate naloženo, potlej se le igrajte. — Jaz se ne *vdam*, dokler me ne *prepričate* z dokazi. (Škrabec)

Dovršni sedanjik navadno lahko nadomeščamo z dovršnim prihodnjikom, ali vselej ga ne moremō.

Ako pravim: To kravo *prodam*, naznanim le voljo, prodati, ako bo kdo hotel kupiti; ako pa pravim: To kravo *bom prodal*, naznanim gotovost, da se bo kedaj tako zgodilo.

3. **Nedovršni prihodnjik** (*futurum*), ki izraža v prihodnjosti *nedovršeno*, trajajoče dejanje, n. pr. delal bom, pasel bom, kupoval, pisal, pripovedoval, tolažil, govoril bom. Za nedovršni prihodnjik nam rabijo le nedovršni glagoli.

4. **Dovršni prihodnjik** (*futurum exactum*), ki pomeni v prihodnjosti *dovršeno* dejanje, n. pr. prišel bom, vzela boš, dali bomo, kupili bodo, ugodil bom, prijel boš, zgrešil bo.

Pomni pa: slovenski prihodnjik ni to, kar latinski *futurum exactum* ali nemški *Vorzukunft*, ki pomeni dejanje, ki se bo v prihodnjosti *pred* nastopom kakega drugega dejanja dovršilo. Naš dovršni prihodnjik pomeni brez ozira vsako v prihodnjem času dovršeno dejanje; rabiti se more v glavnih in odvisnih stavkih.

N. pr. Kakor si človek *postelje* (ali: si bo postlal), tako bo ležal. — Kukavica nas skliče na planine, ko bo zemljo *odel* mili rožni cvet in pomlad *vzbudila* studente spet (Cegnar).

5. **Nedovršno pretekli čas** (*imperfectum*), ki izraža v *preteklosti nedovršeno* dejanje ali stanje, n. pr. delal sem, pasel si, kupoval je, pisali smo, pripovedovali ste itd.

„Kak lep večer!“ je vzdihnil Lovro. Rdečkasti oblăčki so *plavali* po modrem nebu, listje na drevju je tajno *šumelo* in črički so se *oglašali* po grmovju. Lovru so *polnila* srce čuvstva neznane sreče. (Detela)

6. **Dovršno pretekli čas** (*perfectum*), ki pomeni dejanje, ki se je v *preteklosti* brez ozira na kako drugo dejanje ali stanje *dovršilo*.

Za ta čas se rabijo dovršniki in izražajo to, kar v nemščini in latinščini pripovedni pretekli čas, v grščini aorist, n. pr. dodelal sem, prišel sem, vzel je, kupila sva, dali ste, presodili so.

Kadar *so se* v nedeljo popoldne kmetski očaki *zbrali* pred vaško podružno cerkvijo, je vselej *nanesla* govoric na čudno, okrogličasto in potlačeno podkev, ki se nahaja na županji njivi še od turških časov sem. Med njimi *je prišlo* na dan vprašanje: Ali Turki še kdaj pridejo ali nikdar več? (Jurčič)

7. **Predpretekli čas** (plusquamperfectum) kaže *v preteklosti dovršeno* dejanje. Rabi se le pri dovršnikih; pri *trajnih* glagolih se rabi le, kadar je govorjenje o dejanju, ki je bilo že *minilo*, ko je nastopilo drugo; v opetovalnem ali ponavljalnem pomenu rabljeni glagoli pa sploh ne trpe predpretekega časa.

N. pr. Kaj si mu *bil dal*, kaj si mu *bil storil* (ne: bil dajal, bil delal!), da te ni mogel pozabiti? (Metelko) — „Kak lep večer!“ je vzdihnil Lovro. Mrak je *bil ohladil* vročino poletnega dne, *umiril* njegov šum in ropot in *pregrnil* lahko tenčico čez žive boje, ki jih oživlja solnčna svetloba. (Detela) — Toda: V mladosti je rad *molil* (ne: je bil molil; *to ni slovenska, temveč nemška raba!*), pozneje se je pa ohladila njegova pobožnost. — Sedaj sem *zvedel*, kar sem *želel* (ne: sem bil želel!). (Škrabec)

Primeri trajnih glagolov v predpreteklem času: Ko ste k nam prišli, smo *bili* že *molili* (t. j. smo že nehali moliti!). — Prej je *bil pisal*, kedaj pride, tisti dan je pa še *brzobjavil*. (Škrabec) — In ko je *bil jedel* in *pil*, je spet spat legel (Dalmatin).

V odvisnih stavkih se rabi za dejanje, ki se je že *dovršilo*, preden je nastopilo dejanje glavnega stavka, n. pr. Kakor sem mu *bil ukazal*, tako je tudi storil. — Drevesa, ki smo jih *bili lani* na vrtu *zasadili*, so nam usahnila.

Semtertja naletimo tudi pri *dovršnih* glagolih na predpretekli čas, kjer bi se ne smel rabiti; napačno je n. pr. Listi pravijo, da se bo *po novem letu nadškof umaknil nazaj v frančiškanski samostan*, iz katerega *je bil izšel* (prav: iz katerega je [ob svojem času] izšel). (Škrabec)

7. Trpni način.

§ 276. Za trpni način (pasiv) nima slovenski jezik posebne oblike, zato ga izraža z opisovanjem. Trpni način tvorimo:

1. Če zvežemo trpnopretekli deležnik s pomožnimi glagoli, n. pr. obsojen si; vprašan sem bil; tepen boš; v šoli je bil opominjan; solnce sije čisto, kakor bi bilo skopano (Valjavec); češčena bodi, Kraljica!

Trpni način kaže dejavnost, katere je deležen osebek.

V trpnem načinu prestopi tožilnik tvornega (aktivnega) stavka v imenovalnik, ta pa s predlogom „po“ v mestnik ali s predlogom „s“ v orodnik.

N. pr. Dopolnjeno je, kar je bilo prerokovano po prerokih (ne: *od prerokov!*). — Mesto je krog in krog obdano s sovražniki (ne: *od sovražnikov!*). Neslovenski je: ne daj se slepiti *od* lepih besed; dobro bi bilo: ne daj se slepiti z lepimi besedami. — Porošeno od ljubezni čiste (Prešeren); dobro bi bilo: porošeno s čisto ljubeznijo.

2. Če tvornemu glagolu (razen povratnih) pridenemo povratni zaimsek se, n. pr. govori se; piše se; to se ve; kakor se mi streže, tako mi kosa reže; kar se rodi, smrti zori; s časom se vse pozabi.¹

Če bi imela biti taka raba dvoumna (n. pr. povsod se hvališ; ti ljudje se hvalijo), spremenimo stavek v tvorno (aktivno) obliko, n. pr. povsod te hvalijo; te ljudi vsi hvalijo.

§ 277. Povratni glagoli ne morejo imeti trpne oblike; zato se pravilno pravi: Kjer *se prepirajo* in *pravdajo*, tam gine ljubezen (ne: kjer se prepira in pravda!); ustavljali, upirali so se temu (ne: ustavljalo, upiralo se je, man hat sich widersetzt, erhoben!); izgovarjali so se (ne: izgovarjalo se je, man hat sich entschuldigt!); v cerkvi se lepo vedite (ne: v cerkvi naj se lepo vede!).

§ 278. Posebej pomni: slovenski jezik se trpne oblike ogiblje kolikor moči in rabi rajši namesto nje tvorno konstrukcijo, zlasti kadar si more pomagati s 1. ali 3. osebo množine ali z 2. osebo ednine. Toda kadar jo rabimo, jo moramo pravilno tvoriti!

¹ Ne sme se torej rabiti zaimsek „se“ v zvezi gre za kaj, tedaj: gre za življenje; za čast gre (brez se!).

Zatorej se ogibaj italijanizmov, ki so se v novejšem času pojavili v našem jeziku! **Napačno** je n. pr. In ker se pri prvi luči, katero sem prižgal, ali ni hotelo ali ni moglo tega sprevideti, treba zdaj: Več luči! (*pravilno: in ker se to ni hotelo ali ni moglo sprevideti pri prvi luči . . .*) — Dasi se ga od neke strani na vse kriplje priporoča in vriva (*pravilno: dasi se (namreč: on) od neke strani na vse kriplje priporoča* itd., ali pa aktivno: *dasi ga od neke strani . . . priporočajo in vrivajo* [Škrabec]). — Obesilo se ga je (*pravilno: obesil se je (namreč: on) ali obešen je bil* ali: *obesili so ga*); mene se ne ujame kar tako (*pravilno: jaz se ne ujamem [se ne dam ujeti] kar tako* ali: *ne ujameš [ujamejo, ujamete] me kar tako* [Tominišek]).

V trpni obliki mora stati osebek (subjekt) v imenovalniku, v tožilniku stoji dopolnilo (objekt) tvorne oblike.

8. Nedoločnik.

§ 279. Nedoločnik nam rabi:

1. Za glagoli nepopolnega pomena, kakor *hoteti, moči, morati, imeti, nimam kaj, nimam za kaj* (za čim), *želeti, dati* (lassen), *smeti, začeti, nehati, veleti, ukazati, zapovedati, utegniti, videti, slišati*,¹ *učiti, braniti, upirati se, znati*.

N. pr. Ni ti bilo *moči, pridružiti se* večini. (Strit.) — Kdor ne *more doseči* vsega, kar bi rad, *mora veseli biti*, da sploh nekaj doseže. (Škrabec) — „Imam nekaj stelje *napraviti*,“ odgovori kmetič in gre dalje. (Jurč.) — *Začelo je goreti; nehaj me zmerjati; ne utegnem zdaj iti; ti si imel iti*.

Včasih se nedoločnik za glagolom izpušča, n. pr. Trdila je, da ga ne bi *hotela* pod streho (brez *vzeti, imeti!*), ko bi jo na kolenih prosil. (Jurč.)

2. Za pridevniki, kakor *dolžen, spodoben, zmožen, željen* (v zvezi s pomožnim glagolom), n. pr. *dolžen tlako delati; spodoben je* domanje pošteno *hraniti; zmožen braniti*.

3. Za samostalniki, kakor *oblast, pravica, dolžnost, potreba, navada, namen, prilika* itd.

¹ Vendar je pravilneje, da se rabi za glagoli *zaznavanja* (videti, slišati, najti = ugledati itd.) deležnik sed. časa na -č, n. pr. In je videl platnene rjuhe same *ležeče*. (Dalmatin) — Dva njegova učenca sta ga slišala *govorečega*. (isti) — Našel je v templju *sedeče*, kateri so vole, ovce in golobe prodajali. (isti)

N. pr. Kristusu bi ne bilo *potreba umreti*. — Sin človekov ima oblast, *odpuščati* grehe na zemlji. — Novih črevljev tako vem da ne bo, *škoda misliti!* (Strit.) — *Groza* ga je bilo *videti*. (isti)

4. Mnogokrat se navedeni glagoli, pridevniki ali samostalniki izpuščajo in stoji (kot osebek) samo pomožni glagol *sem*.

N. pr. Nobenemu *ni nič upati* (= ni mogoče, se ne sme!). (Levstik) — Možem tlačanom *je bilo* vrv *izpuščati* (= je bilo treba!). (Jurčič) — Poglejmo, če ga *bo* kje *zapaziti*. — *Veseliti* se nam *je* zvršetka teh bukev (Miklošičevega slovarja). (Levstik) — Pomislite, da vam *bo* odgovor *dajati* pred večnim sodnikom! (Stritar) — Tako veselo raste, da jo *je* lepo *videti*. (Strit.) — Kmete *je* *videti* na polju. (Škrabec) — Hodi v jamo po žuželke, katere *je* ondod *nahajati*. (Levst.) — *Ni ti smeti* (= ne smeš!); *ni ti imeti*; *ni ti zaiti* (= ne moreš zaiti!); *iti ti je* (= moraš iti).

Pomni, da se v slov. nedoločnik ne veže s predlogom „za“, kar je nemško, n. pr. mnogo imam za povedati (ich habe viel zu erzählen!); voda za piti (das Wasser zum Trinken). Slovensko je: mnogo imam povedati ali mnogo mi je povedati; voda za pitje ali pitna voda. — Bog je ustvaril dan za delo, noč za počitek (ne: za delati, za počivati!). Mnogokrat rabimo odvisni stavek z veznikom da, n. pr. Vročina je, da bi se stopil (ne: za stopiti se, zum Zergehen). — Ušesa imamo, da slišimo (ne: za slišati!). — Človek potrebuje hrane, da živi (ne: za živeti!).

9. Namenilnik.

§ 280. Namenilnik nam rabi pri glagolih, ki pomenjajo **premikanje**, in izraža njih *namen* (odtod slov. ime za latinski supinum!). Pravi namenilnik imajo le nedovršni glagoli.

Namenilnikovo dopolnilo stoji ali v rodilniku (starejša¹ raba) ali v tožilniku.

N. pr. Grem *spat*; grem na potok *prat*; grem *jagod brat* ali: *jagode brat*; oče in sin sta šla v šumo *drv* sekati ali: *drva* sekati.²

¹ Ohranjena posebno v vzhodnih narečjih, pa tudi drugod.

² Na vzhodu se govori: mu gre (beraču) *dara davati* (ne: *dar dati!*); na Primorskem in Štajerskem: ste prišli *obiskavat* (ne: *obiskati!*); prišel sem te *pozdravljat*.

Zgledi iz pisateljev: *Grem menjcev prosit.* (Detela) — Oba mravljinca gresta *naznanovat* vreme. (Erjavec) — Oba (namreč mravljinca) gresta *drugih budit.* (isti) — Kupivši klobuk so mi šli ded *gradu razkazovat.* (Jurč.) — Deklica je bila prišla *detelje kosit.* (isti)

Glagol *dati* se veže z namenilnikom, če pomeni to, kar *poslati*, n. pr. Sina je dal *učit.* — Predivo smo dali *prest.* (Levstik)

§ 281. Dovršniki ne morejo imeti namenilnika,¹ temveč le nedoločnik, ki ima dopolnilo v tožilniku (nikoli v rodilniku!), n. pr. grem *travo pokositi*; nesi perilo *posušiti*; dekla je šla za prašiče *nabrati*; gre perilo *oprati*.

Narod v vseh narečjih pravilno rabi pri dovršnikih nedoločnik, a nikoli namenilnik; to rabo nahajamo že v friziških spomenikih: jesi račil na si svet priti *grešnike izbaviti* od zlodejne oblasti.

Pisatelji na to posebnost niso pazili in navadno ne delajo razločka med nedoločnikom in namenilnikom.

§ 282. Dovršnikov se v namenilniku radi ogiblremo s tem:

a) da vzamemo dovršni glagol v **velelniku** ali v kakem **drugem** naklonu v rabo, kakor je to misli po godu; n. pr. Pojdite, *povejte* mojim bratom. (Metelko) — Pojdimo, *poglejmo*, kaj se v hlevu godi. — In gre, očeta *zatoži*.

b) da napravimo namesto namenilnika **odvisni** stavek z veznikom **da**, n. pr. Greva, da konja izbereva. (Levst.)

10. Deležniki.

§ 283. 1. Deležnik sedanjega časa na -e se rabi samo **pri-slovno**, n. pr. *Molče* orožje vsak si vzame. (Preš.) — *Godrnjaje* dospe do svoje lasti. (Tavčar) — Po nebu so bili raztreseni oblački, med katerimi je plavala polna luna, zdaj se *skriváje* zanje, zdaj se zopet *kazaje* med njimi. (Stritar)

Pomni, da se pri povratnih glagolih ne sme izpuščati zaimek **se**, tedaj: In seže mu *smejaje se* Manica v besedo. (Jurč.) — In bridko *krohota je se* odide Karlo. (Tavčar)

¹ Izjemo delata le: **leči, sest**; n. pr. pojdi *leč, sest*.

2. Deležnik **sedanjega časa** na -č se rabi:

a) **pridevno**; pridevni deležnik se sklanja in s samostalnikom ujema kakor pravi pridevnik, n. pr. pojoči mladenič; speča deklica; jokajoče dete; jezdeči vojaki itd. — Ah, neznane so poti v tujini in tako nevarne! Nikjer ni *ljubeče* duše, ki bi dejala mehko: „Povej! Vso bol mi razodeni in ves veliki strah in vse upanje, slabotno in *omahujoče*.“ Nikjer ni sočutnega srca, *prosečega* z istinito iskrenostjo: „Nagni se k meni!“ Nikjer ni moči, *darujoče* in *žrtvujoče se, bodreče*: „Name se nasloni!“ (Meško)

Rabi se tudi pri imenovalniku vseh števil, n. pr. Tam je rastlo mahovje, k počitku *vabeče*. (Tavčar) — Visoko v zrak je molel cerkveni stolp kakor roka, *stegajoča* se v molitvi proti nebu, milosti *proseča*. (Meško) — Verniki so prihajali od blizu in daleč. Najbolj oddaljeni so bili prvi v cerkvi. Z leščerbami in s smolenci *razsvetljujoči* novo padli sneg pred seboj, so gazili dolge ure. (Meško)

Sme se pa pri imenovalniku vseh števil rabiti ta deležnik tudi **prislovno**, n. pr. Mimo *gredoč* sem pozdravila tvojo mater. — Megle temnosive se valé čez vrte, trate, njive, *grmeč* groznó, *preteč* strašno! (Greg.) — *Stoječ* smo spali.

Pri glagolih, ki se rabijo v trpni obliki, se zaimsek se včasih izpušča, kar ni pravilno, n. pr. s *tresočimi* rokami (bolje: s *tresočimi se* rokami!); ob *zibajočih* akordih (bolje: ob *zibajočih se* akordih!); s *tresočim* glasom (bolje: s *tresočim se* glasom!).

Opomnja. Nekdaj je imela slovenščina tudi **trpni** deležnik **sedanjega časa**, ki je ohranjen še v sledečih besedah: znam (znamenje), lakom, pitom (pitomec), ljubim-ec, vedom-ec itd.

3. **Tvornopretekli** deležnik I. se rabi navadno le pri imenovalniku vseh števil, zato prislovno, n. pr. Gospa se je trudila, *začutivši* napetost med gosti, spraviti zabavo v tir. (Detela)

Pridevno se rabi le redko, n. pr. Zgrudila se je na tla, *zastrupivša* sama sebe. (Detela)

Sedanjo pisavo kazi preveč takšnih deležnikov. Narod jih dela samo od male peščice dovršnikov, zato se jih je v pisavi ogibati.

4. Pri **neprehajalnih** glagolih, ki pomenjajo trpnost ali kako stanje, se nadomešča trpnopretekli deležnik s **tvornopreteklim** II.; n. pr. preteklo (ne: pretečeno!) leto, premrli udje, nagnilo sadje; otekle roke, vrela voda, stekel pes, minul, ozebel, ostarel, čil (od: po-čiti), oprhel, premrzal, zrel, vel (prevela trava, uvelo listje).¹

Nekateri izmed teh so postali pridevniki.

11. Glagolnik.

§ 284. Glagolnik izraža dejanje v samostalniški obliki; tvori se prvotno le od nedovršnih glagolov, n. pr. sedenje, ležanje, bahanje, vrtenje, prenavljanje, prerajevanje, presnavljanje.

Pravega dovršnega glagolnika slovenščina nima, zato si pomaga:

a) z nedovršnimi glagolniki tudi tam, kjer si mislimo dejanje dovršeno; taki glagolniki so: darovanje, povzdigovanje (pri maši), odpuščanje grehov; posvečevanje (mašniško), izpraševanje; posvečenje, odpuščenje itd. so umetni izrazi;

b) s samostalniki na *tva* (*tev*), *ba*, *nja*, *ek*, *ljaj*, *lo*, ki pomenjajo kako *dejanje*, n. pr. pojasnilo (od dovršnika: pojasniti), naznanilo, plačilo, opravilo (opravek); dogodljaj (dogodek), naredba, razredba, dovolitev, izpreobrnitev; dalje tudi na *-ost*: navdušenost, usmiljenost.

Starejših, splošno sprejetih dovršnih glagolnikov, kakor razodetje (razodenje), dopuščanje, priznanje, stvarjenje, vstanje,² zveličanje, potrpljenje, pogubljenje, umeščenje, rešenje itd. se ni mogoče ogibati, ustavljajmo pa se kolikor se dá novejšim tvorbam!

¹ Na Krasu: zadola figa (od doti — dmem.)

² Tako pišejo starejši pisatelji; zdaj rabimo skvarjeno obliko vstajenje.

Členki.

Prislov.

§ 285. Prislovi (Adverbia, Umstandswörter) se ne pre-
gibljejo po sklonih, osebah, številih in časih kakor imena in gla-
goli, temveč so **nepregibne** besede, ki pojasnjujejo dejanje
in tudi lastnosti z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok.

N. pr. Božja moč se kaže *povsod*. — Smrt *vedno* za
nami hodi. — Zvita struga *počasi* teče, ali *hudo* dere. —
Zató kovač klešče ima, da z golo roko ne prime. —
Kdor je *vedno* zdrav, je *dovolj* bogat.

1. Krajevni prislovi.

§ 286. Krajevni prislovi zaznamujejo:

1. na vprašanje kje?

mesto, kjer se kaj godi ali biva; n. pr. tu, tukaj; tam, tam-
kaj; ondi; drugje; nekje; nikjer; zunaj; doli, gori;
notri; spodaj, spredaj, vzadi.

2. na vprašanje kam?

pomikanje ali mér dejavnosti; n. pr. sem, semkaj; tja, tjakaj;
drugam, nekam, nikamor; ven (vun); doli, gori; noter;
naprej, nazaj, daleč, proč.

3. na vprašanje kod? (odkod? dokod?)

kraj, koder se kaj vrši; n. pr. tod, odtod, dotod; ondod, do
ondod, od ondod; drugod, do drugod, od drugod;
nekod, od nekod, do nekod; nikoder, od nikoder;
povsod, *vsekod*.

N. pr. Počasi se *daleč* pride. — *Zunaj* lep, *znotraj* slep. —
Varuj se tistih maček, katere *spredaj* ližejo in *vzadi*
praskajo. — Kar se *domá* skvasi, ne razglasi! — Vsaka
pot ne drži *domov*.

2. Časovni prislovi.

§ 287. Časovni prislovi naznanjajo:

1. na vprašanje kdaj? doklej? odklej?

čas, v katerem se kaj godi ali biva; n. pr. sedaj, zdajci, takoj; tedaj, takrat, tačas; nikdar, nikoli, vsekdar; ravnokar, precej, skoro; jutri, drevi, davi; včeraj, sinoči; zgodaj, rano, pozno, davno. — Dotlej, doslej; dosihdob, do drevi. — Odslej, poslej, odsihdob, od jutri, od sinoči.

2. na vprašanje kolikokrat? koliko časa?

ponavljanje ali nadaljevanje kakega dejanja; n. pr. marsikrat, dostikrat, večkrat, čestokrat, nekikrat, velikokrat; včasi, češče; drugič, vnovič, vselej. — Neprenehoma, neprestano; dalje, skoz in skoz; vedno, venomer, zmeraj.

3. Načinovni prislovi.

§ 288. Načinovni prislovi kažejo:

1. na vprašanje kako?

način ali kakovost dejanja; n. pr. tako, enako, inače, drugače; navzkriž, lahkoma, nagloma, nalašč, naopak, naravnost, narobe, nenadoma, polagoma, posamič, posebej, skrivaj, skrivši, vedoma, nevedoma, zaporedoma, zastonj, zaman, vznak.

2. na vprašanje koliko?

kolikost ali mero; n. pr. toliko, nekaj, nekoliko; marsikaj, količkaj, dokaj; dosti, dovolj; jako, silno, mnogo; več, manj; precej, premalo, preveč.

3. na vprašanje ali? ali ne?

poved v stavku kot trdilno, dvomnotrdilno ali nikalno; n. pr. da, kajpada; sevéda, vsekako; gotovo, res, zarés. — Bržkone, bržčas, menda, morda; nemara, jedva, komaj. — Ne, nikar, nikar ne, nikakor ne; celó ne; malo ne, malo in dosti ne; malo da ne, kratko in malo ne.

Opomba. 1. Za načinovne prislove nam rabijo skoro vsi pridevniki v edninskem tožilniku srednjega spola; n. pr. lepo, visoko, glasno, vroče, rdeče.

2. Nekateri pridevniki na **-ski** imajo prislovni pomen, kakor slovenski, nemški, latinski, francoski, dejanski, bratski; n. pr. slovenski mislimo, laški govorimo ali po slovensko mislimo, po laško govorimo (ne: po slovenski, po laški).

3. Semkaj spadajo tudi samostalniški prislovi (edninski in dvojniski orodniki), kakor mahom, mahoma; križem, križema; strahom, strahoma; mestoma (stellenweise), skokoma, curkoma, stopoma, sparoma.

4. Vzročni prislovi.

§ 289. Vzročni prislovi izražajo na vprašanje **zakaj?** vzrok, na vprašanje **čemú?** namen kakega dejanja; n. pr. zató, zatorej, torej, tedaj; zategavoljo, zategadelj, zaradi tega.

5. Zaimenski prislovi.

§ 290. Zaimenski prislovi se imenujejo tisti prislovi, ki izhajajo iz kakega zaimka ali zaimenskega korena.

Zaimenski prislovi se nanašajo drug na drugega in so tedaj soodnosni (**korelativni**) prislovi.

Po svojem pomenu so: vprašalni, oziralni, kazalni in nedoločni. N. pr.

vprašalni:	oziralni:	kazalni:	nedoločni:
kje?	kjer	tu, tam	kje, nekje
kam?	kamor	tja	kam, nekam
kod? (od-, do-)	koder (od-, do-)	tod (do-, od-)	nekod (do-, od-)
kdaj?	kadar	tedaj	kdaj, nekdej
doklej?	dokler	dotlej	—
kako?	kakor	tako	kako, nekako
koliko?	kolikor	toliko	nekoliko.

Stopnjevanje prislovov.

§ 291. Ker določujejo prislovi kakovost, katero tudi v višji meri pridevamo stvarjem ali dejanju, moremo kakovostne

prislove stopnjevati kakor prave pridevnike; n. pr. lepo — lepše, najlepše; visoko — višje, najvišje; lahko — laže, najlaže; dobro — boljše, najbolje (besser, am besten); bolj — najbolj (mehr — am meisten).

Tako tudi: blizu — bliže, najbliže; često — češče, najčešče; daleč — dalje, najdalje; malo — manj, najmanj; mnogo — več, največ.

Predlog.

§ 292. Predlog (die Präposition, das Verhältniswort) se rabi v zvezi z imeni in izraža **razmerje** med dvema predmetoma ali med dejavnostjo (stanjem) in kakim predmetom.

N. pr. *Na* solncu toplo, *pri* materi dobro. — Bog plačuje *po* zvestobi, ne *po* stanu.

Predlogi izražajo navadno krajevne, časovne, načinovne, vzročne in podobne razmere, n. pr. na gori bivati, po Božiču vrniti, po svoji trmi ravnati, za lakoto umreti.

Predlogi se vežejo z enim, dvema ali s tremi skloni in stoje pred imeni, s katerimi se vežejo.

1. Predlogi z rodilnikom.

§ 293. Z rodilnikom se vežejo:

brez, do, iz, (izmed, iznad, izpod, izpred, izza), od, s (z).

brèz: n. pr. brez konca in kraja; brez skrbi; brez tega (ohnedies); brez malega (= skoro brez izjeme); brez nobene pomoči.

dò: se rabi n. pr. *a)* o prostoru: do konca sveta; brada mu sega do tal; ni moči do njega (priti); do živega priti komu; *b)* v pomenu *pri*: bila je hiša do hiše, glava do glave se je videla; luč do luči; *c)* o stopnji: do smrti ranjen; do krvi so se stepili; do dobrega (dodobra); do sedem ur hoda; do besede wörtlich; do pike; *č)* o času: do trde noči; do današnjega dne; do zdaj, do blizu Božiča; *d)* kaže kako smer: do starišev sem pisal; imam prošnjo do vas; *e)* kaže razmerje: kaj imaš do mene; ljubezen do domovine; trd do ubogih; *f)* v pomenu *razen*: vsi do enega; izgubil sem ves denar do enega goldinarja. —

Posebej pomni: *meni je do koga (česa)*, mir ist an jemandem (etwas) gelegen; *do tega mi je veliko*; *ako nam je kaj do zdravja*; *meni do tega nič ni*.

iz: n. pr. kaže *a)* reč, iz katere kaj izhaja: iz hiše priti, iz Ljubljane (ker si bil v hiši, Ljubljani!); iz ojnice stopiti; iz uma je; *b)* tvarino, iz katere je kaj: kadilnice iz čistega zlata; kruh iz bele moke; iz celega (izcela); *c)* čas: iz leta v leto (= od leta do leta); iz mlada; *č)* nagib dejanja: iz jeze kaj storiti; iz hudobije, iz lakomnosti; *d)* način: iz dobre volje; iz šale; iz srca rad; iznenada.

iz se veže s predlogi med, nad, pod, pred, za in kaže smer iz mesta, ki ga znači predlog, n. pr. nekdo izmed vas; poseka lipo iznad mize; izpod nog pojdi; izpred oči.

od kaže n. pr. *a)* kako ločenje. oddaljenost itd.: šel je od nas; delo gre od rok; od bolezni okrevati; prostost od poštarine; od rok (odrok = odročno); izprostiti od koga kaj; od kraja začeti; odkar svet stoji; *b)* primerjano osebo ali reč za primerjalnikom: eden od drugega lepši; solnce je večje od zemlje; *c)* izvor: duh od sena; meso od kake živali; *č)* tvarino, iz katere je kaj: venec od trnja; premog je nastal od organskih tvarin; *d)* vzrok: od lakote konec jemati; od ognja voda vre; od veselja, od strahu je molčal (nem. er schwieg vor Furcht); *e)* način: od srca kaj želeti; to je od sile.

Predlog **s** (pred samoglasniki in zvonečimi soglasniki **z**; pred **s, z, š, ž** se govori tudi *sè!*) se rabi na vprašanje: *odkod?* tam, kjer bi na vprašanje; *kje?* stal predlog **na**: s konja pasti; z mize vleči; vse je teklo z njega (ž njega); tresk je udaril z neba; s Koroškega priti, z Dunaja (ker na Koroškem, Dunaju!); z one strani se pripelje.

Nepristni predlogi.

§ 294. Zraven prvotnih predlogov imamo tudi *nepristne* predloge, t. j. *prislove* ali *samostalnike*, ki se rabijo kot predlogi. Taki predlogi so:

blizu, bliže: n. pr. *blizu groba*; *bliže cerkve*.

dno: n. pr. *Dno morja* rastejo rastline; *dno potoka*.

glede: n. pr. *glede cene*; *glede tega* (bezüglich, mit Rücksicht auf —); veže se kot deležnik (od glagola gledeti, -dim) s predlogom **na**, n. pr. *glede na to*, *glede na čast*.

konec, koncem, nakonci: n. pr. *konec jezika; nakonci hiše* stoji drevo; *koncem šolskega leta*.

kraj: n. pr. *kraj vasi; kraj drevesa*.

mimo: n. pr. *mimo grada iti; mimo tega* außerdem; *mimo čiste duše* ni nič lepšega.

mesto, namesto (namestu): n. pr. *Mesto cirilice* nam rabi latinica. — Kralja si me postavil *namesto mojega očeta*.

okoli, okrog, krog: n. pr. *krog mize* sedeti.

poleg: n. pr. zvezda *poleg zvezde* (= pri, zraven); *poleg tega; poleg potoka* hoditi.

prek (preko) se rabi *a*) v pomenu: naravnost čez kaj: *šel je prek(o) polja; b*) v pomenu: *ob: prek(o) reke* hodi (= ob reki); *c*) v pomenu: *proti: prek(o) solnca* (= proti solncu).

razen: n. pr. *Razen tebe* nimam nikogar.

sredi (nasredi): n. pr. *sredi zime; sredi polja, sredi reke*.

takraj — onkraj, onostran itd.: *onstran groba; takraj jezera*.

tik: n. pr. *tik mene* (prav blizu!); *tik pota*.

vpričo, spričo: n. pr. *vpričo mene; spričo tega* in Anbetracht dessen.

vrhu (vrh): n. pr. *vrh česa* položiti; *vrh(u) tega; vrh gore* stojim.

vsled: n. pr. *vsled tega; vsled nove postave*.

vštric: n. pr. *vštric mene* hodiš; drevo je *vštric drevesa*.

zavoljo, zaradi (radi), zastran, zbog: n. pr. *zategadelj*.

zraven: n. pr. *zraven hiše* je mlin; skopuh je *zraven velikega bogastva* siromak.

2. Predlogi z dajalnikom.

§ 295. Z dajalnikom se vežejo:

k (h pred g in k), **proti**, **(na) vzlic**, **(v) kljub**.

Predlog **k** kaže *a*) kam je kaj namerjeno, obrnjeno: k ognju kaj pristaviti; k maši, k izpovedi iti; pridejati k čemu kaj; *b*) namen, primernost: k čemu ti bo? tudi vse drugo je bilo k temu (= angemessen); *c*) čas, kateremu se kako dejanje bliža: k jutru, k večeru, k noči pridem; k sv. trem kraljem; k letu; hkrati (nam. prv.: h kratu); *č*) razmerje: lju-bezen k domovini.

próti: kaže *a)* smer: proti domu iti; proti solncu; proti tebi nimam skrivnosti; *b)* razmerje: kaj sem jaz proti tebi! kaj je deset let proti večnosti; eno proti drugemu (relativ); *c)* nasprotno smer: proti vetru; proti vodi plavati; proti moji volji.

vkljub, kljub, navzlic: kljub, navzlic prepovedi.

3. Predlogi s tožilnikom.

§ 296. S tožilnikom se vežejo:

čez (črez), raz, skoz(i), zoper.

čez (črez): kaže *a)* smer: čez tri gore, čez tri vode; čez plan; čez pol pretrgati; *b)* mero: žalost je bila čez moč; čez silo; postavim te čez ves Egipt; *c)* pomeni *proti*: čez čast komu kaj reči; čez tvojo voljo; čez vso pravico; *č)* kaže čas: čez malo časa; čez noč; čez sedem let; ohranili so svoje slovensko ime čez vse čase nevarnosti (Jurč.).

raz: raz drevo pasti; raz mizo vzeti; raz konja stopiti = z, s z rodilnikom: z drevesa pasti; z mize vzeti; s konja stopiti.

Semtertja se rabi *raz* tudi že z rodilnikom: raz drevesa itd.

sköz, sközi: se rabi *a)* v krajnem pomenu: skoz(i) mesto jezdit; skoz(i) okno gledati; *b)* v časovnem pomenu: skoz(i) tri leta; skozi življenje.

Toda pomni: če znači *sredstvo*, se rabijo predlogi **po, s, iz** (ne: skozi!), n. pr. po božji milosti, z božjo milostjo (durch Gottes Gnaden); po pismu (iz pisma) sem izvedel; z zvijačo.

zoper: nisem zoper to; zoper naturo; zoper božjo voljo.

4. Predlog z mestnikom.

§ 297. Z mestnikom se veže: **pri.**

pri: kaže *a)* bližavo: pri vratih stati; pri korenini odrezati; kako ti je pri srcu; *b)* čas: pri tej priči; pri belem dnevu; pri godu früh; *c)* dejanje, katerega se kdo udeležuje ali stanje, v katerem je kdo, ali okoliščine: pri miru biti; pri jedi; pri zdravi pameti biti; pri volji biti; pri vsem tem; pri vsej bogatiji ni srečen; pri svojih letih je še trden videti.

Toda germanizem je n. pr.: potrošil sem *pri* desetih goldinarjih; v prisegah: pri moji veri, pri moji kokoši!

5. Predlogi s tožilnikom in mestnikom.

§ 298. S tožilnikom na vprašanje: *kam?* in z mestnikom na vprašanje: *kje?* se vežejo: **na**, **ob** (o), **po**, **v**.

nà s tožilnikom kaže *a)* smer: na hrib iti, na tla pasti; na klin obesiti; na misel priti; blago gre na Trst, na Ljubljano; medu na kruh prositi; *b)* sovražno smer: na sovražnika iti; pritožba na županove naredbe; *c)* namen, uspeh: na pomoč priti; na tvoje zdravje! na smrt bolan; posebej pomni: *na smrt obsoditi koga* (ne k smrti!); *č)* čas: na stare dni; na zimo; na zadnjo uro; na veliko nedeljo; *d)* način: na ves glas; na vso moč; vrata *na stežaj* (ne: iztežaj!) odprta; čevlji na kveder šivani; *e)* sredstvo: mlin na sapo; na mašne bukvice moliti; na klarinet piskati; *f)* to, na kar se kaj nanaša: lakomeu na denar; kupec na vino = vinski kupec; učen na rože; lep na oko (= navidez).

Z *mestnikom* kaže *a)* kraj: na konju sedeti; na kmetih auf dem Lande; na solncu; *na tebi je* es hängt von dir ab; na mislih imeti; *b)* način, sredstvo: na rokah nositi; na kolenih prositi; na rokah živeti; *c)* to, na kar se kaj nanaša: na duši in telesu zdrav; na srcu bolan.

§ 299. **òb** (*okrajšana oblika ò*) s tožilnikom: pomenja *a)* kraj: ob mizo udariti; ob tla je (= er ist zugrunde gerichtet); ob mene se briše; *b)* čas: ob dan; in svet ob noč pozabi kraj (Greg.); dalje: ob pamet mu gre.

Z *mestnikom*: se rabi *a)* v krajevnem pomenu: pesek ob morju; ob bedru mu meč visi; *b)* v časovnem pomenu: o pravem času; o lepem vremenu; o Božiču (božiču); o žetvi; ob letu; deček ob desetih letih (= desetleten); *c)* znači okoliščine: o preganjanju in obrekovanju; ob tem takem; ob samotni hoji preiščevati kaj; *č)* kaže to, kar h kakemu dejanju pomaga: o (ob) palici hoditi; ob kruhu in vodi živeti; ob svojem živeti; *d)* dalje: sam ob sebi; to ni samo ob sebi; ob svoji glavi; *e)* posebej pomni: kaže to, česar se dejanje tiče: o kom (čem) govoriti, pisati, peti, meniti, dvomiti itd.; pesem o kralju Matjažu (ne: od!) itd.

§ 300. **pò** s tožilnikom kaže *a)* stvar, zaradi katere se vrši kako premikanje: iti po koga; po-me (pome) je prišel; z delnim rodilnikom (nam. s tožiln.): iti po vina,

po kruha; *b*) način: po gosposko, po domače; vsak po svoje; po slovensko (ali: slovenski) govoriti.

Z *mestnikom*: kaže *a*) prostor: po suhem in po morju; vino po pipi, voda po žlebu teče; po dežju hoditi; *b*) čas: podnevi (podnevu), ponoči, pozimi; *c*) primernost: po očetu se je vrgel; po Bogu živeti; po črki buchstäblich; vsi so po enem kopitu; po delu zaslužek; po tem takem demgemäß; po volji, po godu biti; *č*) način: klobuček po strani nositi; po zlu iti zugrunde gehen; poceni; po vsaki, po nobeni ceni; *d*) sredstvo: drevo se po sadu spozna; po hlapcu kaj poslati; po naključju; po božji milosti; *e*) razlog: toži se mi po očetu, domu; vzdihovati, hrepeneti, jokati se, žalovati po kom (po čem); oblike vzdihajo po zaželeni popravi (Levstik).

§ 301. Predlog *v s tožilnikom* kaže *a*) smer: v jamo pasti; v dve plati omahovati; v svate vabiti; v Lahe, Nemce iti; v obraz udariti; *b*) čas: v petek in svetek; v praznike; v 25. dan sušca meseca; *c*) namen, nasledek: v dar dati; v dokaz biti, v strah prijeti koga; v zakup, v najem dati; v hudo obrniti mißdeuten; v denar spraviti; v nič devati; *č*) način: v ceno = po ceni; v dir, v skok teči; v dva cepa; v živo opomniti; v čisto pomesti.

Z *mestnikom* kaže *a*) prostor: v Lahih, Nemcih, v vasi stanovati; *b*) čas: v starosti, v sili; v dveh dneh; *c*) način: v podobi belega goloba; gredo v trumah; v podobah govoriti.

6. Predlog z roditeljskim in orodnim s (z).

Predlog *s (z) z roditeljskim* (gl. § 293.).

§ 302. Z *orodnim* znači *a*) družbo, skupnost: kdor se z volkovi pajdaši, mora ž njimi tuliti; ko bi bil jaz s tabo (= na tvojem mestu); lase s kožo vred z glave potegniti; *b*) čas, s katerim se kako dejanje ujema: pridna gospodinja je s prvim svitom na nogah; drugo jutro sem s solncem vstal (Tavč.); *c*) način: s strahom kam pogledati; *č*) sredstvo: igrati se s prstanom; s kolom po njem; *d*) znači to, glede na kar se kaj izreka: Salomon je več postal z blagom in z modrostjo kakor vsi kralji; posebej pomni: bogat z žitom (ne: na žitu!); slovenščina se ne bo več povzdignila v krasoti nekdanjega bogastva z oblikami (Levstik).

7. Predlogi s tožilnikom in orodnikom.

§ 303. S tožilnikom in orodnikom se vežejo: med, nad, pod, pred.

mèd s tožilnikom na vprašanje: *kam?*: med kolesa priti; med ljudi iti; knjigo med ljudi dati; koga med mrtve šteti.

Z orodnikom na vprašanje: *kje?*: med svojimi biti; med hišami so vrtovi; dalje kaže vzajemno razmerje: vojaki si dele plen med sabo.

nàd s tožilnikom: kaže *a*) to, kar kaka oseba ali reč presega: on mu je nad vse; nad mero; *b*) smer, sovražno smer: nad drevo vzleteti; nad Turka iti; nad zajce iti.

Z orodnikom: kaže *a*) kraj: nad mizo visi svetilnica; nad mano, pod mano, krog mene je Bog (Levst.); *b*) to, kar povzročuje kak duševen afekt: jeziti se nad kom; množice so se zavzele nad njegovim ukom; veseliti se nad čim; *c*) kaže osebo, katere se kako dejanje tiče: nad kom znositi se; zgledovati se nad kom; naši nastopniki bodo vsaj imeli kaj nad nami popravljati in brusiti (Vodnik).

pòd s tožilnikom: iz dežja pod kap; cesta gre pod-se (podse) = navzdol; pod večer; pod jesen; dalje izraža razmerje podložnosti: biti pod našega cesarja; pod svojo oblast spraviti.

Z orodnikom: pod milim nebom; pod orožjem biti; dalje znači podložnost ali kako podobno razmerje: Ti ga nimaš pod seboj — da bi skusil se z menoj; pod zvonom kake župnije; pod ključem imeti; pod kaznijo.

prèd s tožilnikom: pred koga postaviti; pred sebe koga pustiti.

Z orodnikom: pred kom stati; pred vsem drugim; pred nočjo, pred solncem.

8. Predlog z rodilnikom, tožilnikom in orodnikom: za.

§ 304. *zà z rodilnikom* na vprašanje: *kdaj?* kaže čas, v katerem se kaj godi: za dne priti; za solca bei hellem Tage; za zgodnjega jutra in poznega večera; za mladih dni; za moje pameti; posebej pomni: za *Karla Velikega* zur Zeit Karls d. Gr.; za *cesarja Franca Jožefa I.*; za tega časa; za *križarskih vojsk*.

S *tožilnikom* kaže: *a)* kraj na vprašanje *kam?*: za mizo se usesti; za peč se skriti; za roko prijeti; *b)* kaže, komu (čemu) je kaj koristno, primerno; za kaj namenjeno: za domovino in cesarja v boj iti; vsak zase, Bog za vse; vino ni za otroke; star človek ni za potovanje; za žejo piti; slama za *klajo*; kruha in vina težakom za *malo južino* dajati; — v tem pomenu stoji tudi za prislovi in prislovnimi izrazi: za zdaj; za naprej; kruh za *po poti*; hrastov išče za *čez morje*; strašilo za *v proso*; za na *kmetih* obleki ni bilo kaj reči; *c)* kaže, zaradi koga (česa) se kaj godi: za vero umreti; za pet ran božjih! za tega voljo; pridna gospodinja mora za pero čez plot skočiti; *č)* kaže povedno, kaj kdo je ali postane (pri glagolih: biti, postaviti, izvoliti, imeti itd.): za hlapca biti; komu za norca biti; imajo ga za učenega; za zlo vzeti; za ljubo imeti (= rad); za trdno se prepričati; *d)* kaže to, česar se kako dejanje tiče: skrbeti, marati, bati se za koga (za kaj); tudi za veliko drugih rotilcev sem slišal, da jih straši; jaz zase ich für meinen Teil.

Z *orodnikom* stoji *a)* na vprašanje: *kje? odkod? kdaj?*: hajdi za menoj; prvi za cesarjem; za delom hoditi; za vodo hoditi; dan za dnem, leto za letom prejde; *b)* kaže vzrok pri glagolih *zboleti*, *umreti* itd.: za grižo *zboleti*; za lakoto *umreti* je huje kot *zboleti*.

§ 305. Pomni: Vsi pravi predlogi so s svojim imenom tesno zvezani in nimajo svojega naglasa. Tako se n. pr. k bratu, s sestro, v mesto, na gorah, pri sosedu, za hišami itd. izgovarja kot *ena beseda z enim* naglasom, tedaj: gbrātu, ssestro (ali se sestro), vměsto, nagorah, prisosědu, zahišami.

Vsled tega se predlog ne da ločiti od besede, s katero je zvezan; krivo je torej pisati: pred in za gozdom (temveč: pred gozdom in za njim); piše se: na zemlji in pod zemljo ali na zemlji in pod njo.

Vendar se navzlic temu mnogokrat napačno piše, n. pr. Premisliti je, da mora pravi pisatelj hoditi *pred*, ne za narodom; pisati mora za prihodnjost (Levstik).

Veznik.

§ 306. Vezniki so členki, ki vežejo posamezne besede ali cele stavke med seboj; n. pr. Polja *in* travniki *in* gozdi se razprostirajo po dolini. — Sila kola lomi, potreba jih *pa* nareja. — *Kadar* denar poide, pamet pride.

Veznike ločimo po njih rabi v priredno- in podredno-zloženih stavkih v priredne in podredne veznike.

1. Priredni vezniki.

Priredni vezniki so:

1. **vezalni:** *in, pa, ter, tudi, ne le — ampak tudi; ne samo — temveč tudi; ne — ne, ni — ni, niti — niti; tako — kakor; dalje; potém, nató, vrh tega; naposled. Včasi — včasi; zdaj — zdaj.*

2. **protivni:** *a, ali; pa, pak; toda, le, le da; samo, samo da; vendar, vendarle, pa vendar, pri vsem tem. Ne — ampak; ne — temveč; ne — marveč. Ali — ali.*

3. **vzročni:** *zakaj, kajti; saj; sicer.*

4. **sklepalni:** *zató, zatorej, torej, tedaj; zategadelj, zatega-voljo, zaradi tega; vsled tega; po tem takem.*

2. Podredni vezniki.

Podredni vezniki so:

1. **krajevni:** *kjer, kjerkoli; koder, koderkoli; kamor, kamor-koli; odkoder, dokoder.*

2. **časovni:** *kadar, ko; dokler; kar, odkar; preden, prej ko; kakor hitro, brž ko; med tem ko, dočim;*

3. **primerjalni:** *kakor — tako; kolikor — toliko; kakor, ko, nego; čim (več, bolj, manj) — tem (več, bolj, manj); kolikor (više) — toliko (nižje); več ko, manj ko — toliko več;*

4. **načinovni:** *s tem da; ne da;*

5. **posledični:** *da, tako da;*

6. **vzročni:** *ki, ko, ker;*

7. **namerni:** *da;*

8. **pogojni:** *če, ako, ko; da, samo da;*

9. **dopustni:** *da, dasi, dasi tudi, če tudi (četudi), čeprav; manj pravilni so: akoravno, čeravno, dasiravno.*

Medmet.

§ 307. Medmeti so besedice, katere naznanjajo dušne občutke (žalost, radost, začudenje itd.) ali katere posnemajo naravne glasove. Medmeti stojé na začetku, sredi ali na koncu stavka in niso v slovnični zvezi z drugim govorom.

N. pr. *Oj doli, doli, kraljič mlad, nevesta ti je uplenjena, oj Zora ti je ugrabljena. — Joj, kam bi del? — „I, kjer si vzela!“ — Oh, to teži. (Ašk.) — Urno cepec izpod rok, pika poka, pika pok! (Vilhar) — In údri, údri, klòp, klòp, klòp naprej leteli so v kolòp. (Preš.)*

1. Najnavadnejši medmeti so: *a, ah, ha, ahà; o, oh, oj, joj, o joj; hm, hu; no, fej; juhé; urá; pst, hej, ohó; huš, pač, pika, pok, tresk.*

2. Kakor pristne medmete rabimo včasi tudi kratke izreke in vzklike brez vsake slovnične zveze z drugim govorom; n. pr. *Nismo se še, hvala Bogu, spozabili tako daleč, da bi, Bog ne zadeni, ne vedeli, kaj je vaše in naše.*

Taki vzkliki in izreki so n. pr.: *Čuj, čujte; lej, lejte no; hajdi, hajdite. Za Boga, Bog da je, Bog bodi zahvaljen, Bog ne daj; pri moji veri; bes te lopi, bes te plentaj; raca na vodi.*

III.

Debloslovje.

§ 308. Če odpahnemo n. pr. pri imenih *vreteno*; *dragi*, *draga*, *dragega* itd. sklonila, t. j. tiste končnice, s katerimi se tvorijo skloni (n. pr. *vreten-a*, *vreten-u*; *drag-i*, *drag-a*, *drag-ega* itd.), dobimo **imensko deblo** (*vreten-*; *drag-*).

Če odpahnemo n. pr. pri glagolih *vrteti*, *vrniti* (nastalo iz *vrt-niti*), *vračati* (iz *vrat-jati*) osebne in druge končnice, s katerimi se tvorijo glagolske oblike (n. pr. *vrti-m*, *vrte-ti*; *vrne-š*, *vrni-l*, *vrača-mo*, *vrača-li*), dobimo **glagolsko deblo** (sedanjikovo deblo: *vrti-*, *vrne-*, *vrača-*; nedoločnikovo deblo: *vrte-*, *vrni-*, *vrača-*).

Debla *vreten-* ali *vrti-*, *vrte-*; *vrne-*, *vrni-* itd. pa imajo končnice, kakršne nahajamo tudi pri drugih imenskih in glagolskih deblih; n. pr. samostalniki *pšeno* ima isto končnico (*pš-en-*) kakor imensko deblo *vret-en-*; glagoli, kakor *trpim*, *utrnem*, *utripati* itd. imajo take končnice (*trp-i-*; *trp-e-*; *utr-ne-*; *utr-ni-*, *utrip-a*) kakor glagolska debla *vrt-i*, *vrt-e*; *vr-ne*, *vr-ni*; *vrač-a*. Te končnice spadajo torej k deblu.

Končnica *-en-* pri samostalnikih *pšeno*, *vreteno* itd. tvori imensko deblo (*pšen-*, *vreten-*), zato se imenuje **deblotvorna imenska končnica** ali **pripona** (nominales Suffix; pripona = **obrazilo**, Formans).

Končnice *-i-*, *-e-* (*vrti-*, *vrte-*); *-ne-*, *-ni-* (*vrne-*, *vrni-*) itd. pri glagolih *vrteti*, *vrniti* itd. tvorijo glagolsko deblo, zato se imenujejo deblotvorne **glagolske pripone** (verbales Suffix).

§ 309. Tisti del debela, ki nam ostane, ako odpahnemo vse končnice, se sam zase ne da več deliti (n. pr. *vreteno*: *vret-*, *pšeno*: *pš-*; *vrteti*: *vrt-*, *vračati*: *vrat*).

Toda če ta preostali del debela (n. pr. *vreteno*: *vret-*) primerjamo s sorodnimi besedami, n. pr. *vrteti*, *vrniti* (iz *vrt-niti*), *vračati* (iz *vrat-jati*), *vrat* — *vratu*, *vrsta* (iz *vrt-tà*), vidimo, da izvira tudi ta del debela (*vret-*) iz neke prvotnejše podstave, iz katere so nastale tudi vse druge sorodne besede (t. j. *vrt-*): to je **koren** (Wurzel, Basis).

Koren je tista podstava (glasovna skupina), iz katere so nastale vse sorodne besede kakega jezika.

Koren se ne da več deliti.¹

§ 310. Ako primerjamo med seboj besede, ki so nastale iz istega korena, dobimo prvotni pomen kake besede (**pomenoslovje**, semasiologija).

§ 311. Debloslovje uči, kako se izvajajo posamezne besede z različnimi priponami ali obrazili iz korenov in debel (izvor besed po izpeljavi).

Poleg izpeljave nastajajo slovenske besede tudi po reduplikaciji (podvojitvi) in sestavi.

Skoro ves slovenski besedni zaklad se je razvil po izpeljavi ali sestavi iz pristno slovenskih korenov, ki so rabili za podstavo tudi drugim slovanskim in ostalim indoevropskim jezikom. Tujega, t. j. neslovanskega izvora je le malo slovenskih besed.

V naslednjih točkah se bomo bavili z izvorom samostalnikov in pridevnikov, ker smo tvoritev glagola obdelali že v oblikoslovju.

Izpeljava.

§ 312. Večina slovenskih besed je nastala po izpeljavi. Sloveščina je z obrazili bogata; v njih se razodeva nje moč in gibčnost.

1. Obrazila (pripone) pri samostalnikih.

§ 313. Najnavadnejše pripone, s katerimi se tvorijo samostalniki, so:

1. **Pripone** -ъ (ki je sedaj odpadla) za moške,² -a za ženske in -o za srednje samostalnike.

¹ Ako primerjamo sorodne (indoevropske) jezike med seboj, dobimo prvotnejšo obliko korena. Naše besede *vteti* itd. so sorodne z lat. *vertere*, *vertex*; z nem. *werden*, *-wärts* (*vor-wärts*); to kaže, da se glasi indoevropski koren teh besed: *wert-*, ki pomeni: *sukati*, *vteti*.

² Pri deblih na -i je pripone ъ, n. pr. *sek-ati*: *seč*, *seči* (iz *sěčь*); *rek-el*, *reči*: *reč*, *reči* itd.

a) pripona -ъ, n. pr. blesk (iz: blesk-ъ, sorodno: blisk-ati se), grom (iz: grom-ъ, sorodno: grm-eti); dalje: šel, šla (iz: šьd-l-in to iz: hed-): (po)hod, duri (iz: дурь-): dvor, mrk-niti: mrak, (z)mrz-niti: mraz; reč-em, rek-el: rok, teč-em: tok, zr-eti: (na)zor, spr-eti se: spor; (v)prežem, -preg-el spannen: soprog, smrd-eti: smrad, bi-ti: boj, bri-ti: broj (prvot. pomen: znak, ki se v kako stvar vreže = število), poč-i-ti: pokoj; si-niti, sijati, od-se-vati: soj (prisoje, Sonnenseite).

Večkrat pomenijo take izpeljanke **predmete**, konkretne stvari, n. pr. bred-em: brod, brisati (iz brys-ati): brus, cvet-em: cvět, gni-ti: gnoj, greb-em: grob; krh-ek, krh-ati: kruh, li-ti: loj, lěk-niti (upogniti): lok, -kri-ti: pokrov, pleme (iz: pled-men-): plod, plet-em: plot, prh-ati flatten: prah, ri-ti (iz: ry-ti): rov, rez-ati: obraz; tolči, tolk-el: tlak, vez-em, vesti: voz, vrt-eti: vrat, zijati: pozoj, zven-eti: zvon.

b) pripona -a, n. pr. izginiti (iz: izgyb-niti): izgub-a, tih: u-teh-a, bed-a (strsl. bēd-iti, siliti).

Nekatere izpeljanke pomenijo **predmete**, konkretne stvari, n. pr. lěk-niti: lěka (prv. pom.: upognjen kraj, dolina), mehek (iz: mek-ъk-): mōka, (za)pn-em: (za)pona; par-iti, per-eti (žgati): para, vez-ati: vōza (ječa); ve-ti, vejem: veja; sem spadajo imena moških oseb na -a, ki so imela prvotno abstrakten pomen, n. pr. sluga (prv. pomen: strežba, pozneje: strežaj); vojvoda (voji, množ. = vojščaki; vedem, vesti; prv. pomen Heerführung).

c) pripona na -o, n. pr. čel-o (sorodno: čelesnik, čelesnjak), mes-o, lik-o (sor.: ličkati), pero.

2. **Pripona -j** za moške, **-ja** za ženske, **-je** za srednje samostalnike:

a) **-j**,¹ n. pr. plak-ati: plač (iz: plak-j-), niz-ati (strsl.: pro-noz-iti = prebosti): nož (iz: noz-j-), polz-eti: polž, rok-a: obroč.

S to pripono se tvorijo tudi imena **delavnih** (delujočih) oseb, t. j. tistih, ki kaj delajo ali opravljajo, n. pr. de-ti, de-jem: zlodej, vod-iti: voj (iz: vod-j-); mog-el, moči: velmož (= ki mnogo premore).

¹ Iz prvotnega jъ; o glasovni izpremembi pri **-j**, **-ja**, **-je** gl. § 59, a, b in c.

b) **-ja**, n. pr. duh: duša (iz: duh-ja); de-ti, de-jem: na-de-ja, o-de-ja; gospod: gospa (iz: gospod-ja), kap-ati: kaplja, pit-ati: piča, rd-eti: rja (iz: rdja); strež-em, streg-el: straža, svet-iti: sveča, suh: suša, tast: tašča, tolst: tolšča, vel-eti: volja, žel-eti: želja.

c) **-je**, n. pr. lež-em, leg-el: lóže (iz: log-je); dalje spadajo sem tvorbe, kakor morje, polje itd.

S to pripono (*-j, -ja, -je*) se tvorijo tudi (svojljni) pridevniki (gl. § 314, 1).

3. **Pripona -ji** za moške, **-ja** za ženske in **-je** za srednje samostalnice (prvotno **-ij, -ija, -ije**¹).

a) s pripono **-ji** se tvorijo v sedanji slovenščini le pridevniki (gl. § 314, 2.);

b) **-ja** (iz: *-ija*), n. pr. gost: gostja; ladja (v sestavljenkah se rabi prvotnejša oblika ladija, n. pr. ladijen, ladijna, no: ladijski).

Opomnja. Tujega izvora pa je pripona *-ija* v besedah, kakor: baharija, beračija, kovačija, kupčija, sodnija, razprtija itd.; ta pripona je izposojena iz nem. *-ei* (srednjevisokonemški *-ie*), n. pr. Schneiderei, Schelmerei.

c) **-je** (iz *-ije*), n. pr. znamenje, ustje (iz: ustije). S to pripono se tvorijo: 1. *skupna* ali kolektivna imena, n. pr. kamen: kamenje, dob: dobovje, koren: korenje, list: listje, ogel: oglje (oglije), prot: protje, zel: zelje; 2. *abstraktna* imena iz pridevnikov, n. pr. zdrav: zdravje, vesel: veselje, velik: veličje itd. in 3. *glagolniki* iz trpnopreteklega deležnika, ki značijo kako dejanje, opravilo ali delo, n. pr. govorjenje, zidanje, pitje, vprašanje, vstanje, žitje.

4. **-aj** se pritika glagolom in znači delujoče osebe, n. pr. čuvaj, strežaj, točaj, ščuvaj; dalje imamo tvorbe, kakor: lučaj, stežaj, streljaj, tečaj; otročaj, naročaj, vršaj itd. Na opetovalne glagole so naslonjene tvorbe, kakor grižljaj, migljaj, vzdihljaj, občutljaj (prvotna pripona: *aj*).

5. **Pripona -v** za samostalnice moškega spola (n. pr. gni-ti: gne-v, li-ti: liv, naliv; pe-ti: na-pe-v²), **-va** za ženski spol (n. pr. de-te: de-va, dalje spada sem: mr-va [iz korena mr-, streti, zdrobiti], ple-va, sliva itd.), **-vo** za srednji spol (n. pr. pi-ti: pi-vo).

¹ Poleg *-ij, -ija, -ije*.

² S to pripono se tvorijo tudi pridevniki, n. pr. ži-ti: ži-v, si-v, pla-v itd.

6. **-iv** za moške, **-iva** za ženske in **-ivo** za srednje samostalnike.

a) s pripono **-iv** se tvorijo sedaj le še pridevniki (gl. § 314, 4.);

b) **-iva**, n. pr. koper: kopri^{va}, tet-^{iva}, stâ^{tiva} (tudi v množ. stat(i)ve;

c) **-ivo**, n. pr. kladivo, kladivce; zlasti zaznamenjuje snovi in priprave (orodje) za delo, n. pr. berivo, gnojivo, jestivo, čtivo, netivo, pecivo, predivo, rezivo, strelivo.

7. **-av**, **-ava** tvori samostalnike, kakor: rok-a: rokav; dalje drž-ati: država, dob (staro dobr-): dobrava; svečava, kurjava, dišava; v nekaterih tvorbah se je priteknil **-j**, n. pr. pust: puščava (iz pust-java), gost: goščava, vis-ok: višava, niz-ek: nižava.

8. **-n** za moške, **-na** za ženske in **-no** za srednje samostalnike; debela na **-i** imajo pripono **-n** (*en*).

a) **-n**, n. pr. župa: župan, klju-vati (iz: klj^ǰvati): klju-n, vi-ti: ve-n- (v besedi v^ǰenec);

b) **-na**, n. pr. lu-na (sor. luč); pro-str-em: stra-na, stran; dalje sla-na, sli-na, vol-na, ste-na;

c) **-no**, n. pr. oko: ok-no; ru-jem, rvati: runo, suk-ati: sukno; vlekel, vleč-em: vlakno.

č) n. pr.: dol: dlâ-n, dlanî (iz dol-n), kaz-ati: prikazen, -zni; pred *n* se je pojavil pozneje *s* ali *z*, n. pr. ba-jati: basen, -sni; pe-ti: pesen, boja-ti se (= bati): bojazen, bole-ti: bolezen.

9. **Pripona -in** za moške, **-ina** za ženske samostalnike.

a) **-in** znači navadno osebe, n. pr. bogat: bogat-in, grdin, potepin, vlastel-in; dalje petel-in (od: petel, sor. peti, pojem). Sem spada izposojeno ime murin der Mohr, lat. maurus.

b) **-ina** znači: 1. *izvor* tega, kar pomenja deblo, n. pr. ded: d^ǰedina, pajek: p^ǰajčina, zver: zver^ǰina; pri živalskih imenih pomeni *meso* ali *kožo*, n. pr. gov^ǰedina, kozl^ǰetina, svin^ǰina, tel^ǰetina, volč^ǰina, vol^ǰovina, z^ǰajčevina; 2. *učinek* kakega dejanja, n. pr. črvojedina, košenina, podrtina, razvalina, rastlina, zidina itd.; 3. *skupna* imena, n. pr. družina, živina, laznina, perotnina, železnina, večina, množina; 4. reči, ki zaznamenjujejo to, kar izraža pridevnik, n. pr. glob-ok: globina (globočina), obč-i: občina, tih: tišina, deset: desetina, vis-ok: višina, dalje planina, ravnina itd.; iz prvotnega abstraktnega pojma je nastalo osebno ime: starejšina (prv. pomen: starina).

10. **-jan** znači prebivalce kakega kraja ali zaznamenjuje osebe po njih rodu, n. pr. meščan (iz: mest-jan), tržan, vaščan, gorjan, Celjan, Celovčan, Egipčan, Pražan; nekatera imena se tvorijo z vmesnim obrazilom *ec*, n. pr. Dunajčan, Ljubljčan, Mariborčan, Zagrebčan (iz: Dunaj(e)c-jan) itd.

11. Pripona **-on** se rabi navadno v zaničljivem pomenu: jahōn, hlapčōn, hlačōn, švedrōn.

12. **-inja**¹ tvori ženska imena, n. pr. boginja, gospodinja, Grkinja, junakinja, kneginja, svakinja, sosedinja, pevkinja (navadno pevka), služkinja; dalje tvori iz pridevnikov samostalnike, n. pr. blaginja, draginja, pustinja, svetinja.

13. **-en, -na, -no** (iz: -ьн, -ьна, -ьно):

a) **-en**, n. pr. boben, bobna; čes-ati: česen, česna; oven, sečen (sedaj svečan), srpen (sedaj srpān), traven, travna; gruden, grudna.

Ta pripona je v rabi zlasti pri pridevniki (gl. § 314, 8.).

b) **-na** (iz -ьна), n. pr. vojna, tajna, gospodična, sestrična, bratična, zavična, tetična, hišna, cesarična, kraljična, knežna.

c) **-no** (iz -ьно), n. pr. brv: brv-no (zdaj navadno bruno), gav-iti (= gabiti): govno, plat-no, gumno.

14. **-nj(i), -nja**:

a) **-nj**, n. pr. vez-ati: sveženj, svežnja; seženj, sežnja; raženj, ražnja.

S to pripono (-nji) se tvorijo posebno pridevniki (gl. § 314, 9.).

b) **-nja** pomeni kako dejanje, vršenje, n. pr. blodnja, brušnja, grožnja, izkušnja, košnja, nošnja, odhodnja, prošnja, vožnja; dalje imamo tvorbe: suknja, bernja itd.

15. Pripona **-em, -ma, -mo**, n. pr. jar-em, jar-ma; krč-ma; pis-ati: pis-mo, -ves-iti: po-ves-mo.

16. Pripona **-man**, n. pr. hudiman, racman, purman; ta pripona ni tujega izvora!

17. Pripona **-r, -ra, -ro**:

a) **-r**, n. pr. da-ti: da-r, pi-ti: pi-r (svatovanje), ži-ti: žir; veti, ve-jem: veter, vetra.

¹ Prvotno **-ynja** (-ynji).

b) **-ra**, n. pr. meso: mezd-ra (iz: mes-(d)-ra); me-ra,¹ isk-ra;

c) **-ro**, n. pr. peti, pnem: pet-ro (nav. množ.), reb-ro (prim. sorodno nem. Rippe), bed-ro itd.

S to pripono se tvorijo tudi pridevniki, n. pr. hit-eti: hit-er, hit-ra, hit-ro; moč-iti: mok-er, mokra; b(e)d-eti: bod-er, bodra itd.

18. **-ar**, rod. **-arja** znači moške osebe glede na njih delo, opravilo ali rokodelstvo, n. pr. drvár, kravár, mesar, mlínar, ovčar, pisár, rešetar, slepar, tesar, volár, vratar, vrtnar, zidar, zlatar; za ženske osebe se pritika **-ica**, n. pr. mesarica, mlínarica, vrtnarica itd.

19. **-ur**, **-ura** znači velikost (in se rabi navadno v zaničljivem pomenu), n. pr. meh: mehúr (poleg mehír), kača: kačúr; baba: babúra, glava: glavúra, žaba: žabúra.

20. **-el**, **-la**, **-lo**:

a) **-el**, n. pr. vez-ati: voz-el, vozla; pek-el, pekla (sor. nem. Pech);

b) **-la**, n. pr. tes-ati: tesla; dalje žila, sila; vile, rogovila, osla.

c) **-lo**, n. pr. de-ti, de-jem: delo; ta pripona pomenja orodje in sredstvo, s katerim se izvršuje kako dejanje, n. pr. vez-em, vesti: veslo; strsllov. vrěsti, vezati: po-vreslo, maz-ati: maslo; čit-ati, št-eti (iz: čit-eti): čislo, čislati;² dalje imamo tvorbe na **-lo** (prvotno na **-dlo**, gl. § 62, 6), n. pr. ši-ti: šilo, ora-ti: ora-lo; mi-ti: milo, tretí: trlo (v besedi trlica); sorodne so tvorbe na **-alo**, **-ilo**: držalo, kazalo, pisalo, stojalo, črnilo, hladilo, obrazilo.

21. **-elj**, n. pr. kašelj, kašlja; češelj, češlja; rogelj.

22. **-lja** (iz **-dlja**) tvori imena ženskih delavnih oseb, n. pr. perilja, šivilja, dovilja, terilja Brechlerin, prelja (predica).

23. **-ulja**, n. pr. klepetúlja, nosúlja, volkúlja, rogúlja; zājklja (iz zājkulja), rōglja (iz rogulja), volkulja poleg volklja, črnklja (iz črnkulja, črna kobila ali krava), brislja (iz brisulja), kūzlja (iz kuzulja).

24. **-el³** pri deblih na **-i**, n. pr. pogub-a: pogibel (iz pogyběl), kop-ati se: kop-el, pisk-ati: piščal (iz piskěl), svir-ati: svirel

¹ Prim. lat. mē-tior, mē-tiri, meriti; sor. nem. me-ssen.

² Besede tesla, žila; veslo, povreslo, maslo, čislo imajo prvotno pripono **-sla**, **-slo**, n. pr. veslo iz vez-slo, čislo iz čit-slo; prim. § 62, 2.

³ Iz él.

25. **Pripona -t, -ta, -to**; debla na **-i** imajo **-t**, rodilnik: **ti**:

a) **-t**, n. pr. prs-i: korensko sorodno je prs-t (iz kor. prs-¹ oklepati, obseči); ta-jiti, ta-jen: ta-t; tro-t (sor. nem. Drohn-e);

b) **-ta**, n. pr. vrt-eti: vrsta (§ 62, 2), krasta (kor. kars-praskati);

c) **-to**, n. pr. dolb-em: dleto (§ 62, 5), se-jati: si-to, (s)tisk-ati: testo (iz teskto, kar se gnete); (za)vr-em. vr-eti (= zapreti): vrata, ži-jem: žito;

č) **-t**, n. pr. maz-ati: mast (iz maz-t), mr-em, s-mr-t, slad-ek: slast (§ 62, 2); zavid-ati: zavist, ved-eti: vest, napad-em: napast, vlad-ati: (v)last, strad-ati (= trpeti): strast; peč-em, pek-el: peč (iz pekt-, § 62, 4); morem, mog-el: moč (iz mogt-).

26. **-ota** kaže svojstvo, n. pr. čistota, gorkota, lakota, nagota, slepota, togota, toplota; sramota, rabota; sorodni sta priponi **-oča** (iz *otja*), n. pr. čistoča = čistota, bedastoča itd. in **-ost** (*i*-debla), ki znači telesne in dušne lastnosti, n. pr. modrost, mladost, pobožnost, vernost, učenost; dalje bolest, milost.

27. **-tev (-tva)** znači dejanje ali opravilo, zato se pritika le prehajalnim glagolom, n. pr. kletev (kletva), kositev, molitev, setev, sklanjatev, trgatev, žetev; dalje britev.

28. **-stvo** pomenja stan ali skupnost, n. pr. cesarstvo, gospodstvo, ljudstvo, vojvodstvo, ženstvo; moštvo (iz: mož-stvo), človeštvo (iz človečstvo, kar je bilo v rabi še v 16. stoletju); pri pridevnikih pomenja lastnost ali stanje, n. pr. bogastvo (iz: bogatstvo), lakomstvo, pregnanstvo, prvenstvo, svojstvo, uboštvo (iz: ubož-stvo).

29. **-ot (-et)**, n. pr. živ-òt, klop-òt, kroh-òt, koklja: kokòt, ropòt, šum: šumòt; topòt, blebèt, trepèt; za samostalnike srednjega spola: *eto*, n. pr. rešeto.

30. **-ič (iz -itj)** zaznamenjuje: 1. osebe po njih rodu (n. pr. po očetu ali materi) in lastnostih, n. pr. Gregor-ič, Mihel-ič, Petrič, kraljič (kraljevič), cesarjevič, vnučič, bratič, sestrič, dedič; 2. pomenja mladino, n. pr. mladič, mladenič, gospodič, gospodič-na, deklič, detič; 3. se rabi kot manjšalno obrazilo, n. pr. črvič, gradič, prašič, nožič,

¹ Indoevropski koren: perk¹.

prtič, snopič, vršič; 4. znači moške osebe po njih opraviilu, n. pr. mlatic, ribič, poganjič.

31. **-oda, -ada, -da**,¹ n. pr. svob-óda, jág-oda, lob-óda, lágoda; grmada (gromada); kriv: krivda, prav: pravda, vrag: vražda (iz: vražbda).

32. **-ba** pomenja: pri *nedovršnih* glagolih dejanje, ki se pravkar vrši, n. pr. dražba, služba, sodba, tajba, tolažba, tožba, vadba, godba, strežba, molba; pri *dovršnikih* pomenja *učinek* dejanja, n. pr. naredba, obramba, pogodba, ponudba, postrežba, razredba, razdelba, sprememba; od prvotnega pomena so se oddaljile tvorbe, kakor: družba, tvorba, (godba) itd. — Pred prvotnim *-ba* se je v nekaterih besedah pristavil *-o-*, n. pr. zl-oba, grd-oba, hudoba, tesnoba, lenoba itd.

33. **-ač, -ača** (iz *akj*):

-ač se pritika: 1. glagolskim deblom in znači moške delujoče osebe, n. pr. bahati: baháč, berem: beráč, jaháč, kopáč, kováč, krojiti: krojač, nosáč. orač, vozač; kovač-ica, berač-ica, krojač-ica; 2. samostalnikom: brada: bradáč, gost: gostáč, kolo: kolač, rog: rogáč, rep: repáč.

-ača pomenja orodje, včasih tudi snovi, n. pr. brisáča, gorjáča, igrača, drvača, sekača, tolkača, vejača, zapenjača; snov: pijača, ugrizača (jed).

34. **-ak** (semtertja **-jak**) tvori: 1. iz glagolskih debel delujoče osebe, n. pr. prositi: prosjáak,² težati: težák; 2. iz pridevnikov samostalnike, ki pomenjajo lastnost, n. pr. divji: divjak, nov: novák, junák, prost: prosták, prvák, poštenják; 3. če se pritika samostalnikom, spreminja njihov pomen, n. pr. čudo: čudák, voj: voják, možak, korenják; kost: koščak (iz: kostjak); gosák, lisjak, srnják; s pridejano pripono *-en, -na, -no* znači prostore, shrambe in druge priprave, n. pr. čebelnjak, golobjak, kurnjak, svinjak, sadovnjak, uljnják, vodnjak, žličnjak.

35. **-ik** tvori: a) iz pridevnikov na *-en, -na, -no* samostalnike in zaznamenjuje osebe po njih dejanju ali stanu, n. pr. bolnik,³ desetnik, dolžnik, grešnik, glasnik, namestnik,

¹ Iz bda. — ² Iz prosijak.

³ Nekdanja slovenščina pa je imela tudi tvorbe brez *-en, -na, -no*: prim. Celovški rokopis iz 15. stol.: občina svetikov (= svetnikov).

pomočnik, puščavnik, svetnik, vodnik, voznik — za ženske osebe je *ica*: bolnica, desetnica, grešnica, pomočnica itd.

b) se pritika samostalnikom srednjega spola na *-lo* (iz *-dlo*), n. pr. kadilo: kadilnik, kadilnica; svetilo: svetilnik, rezalo: rezalnik, držalo: držalnica, belilo: belilnik, zrcalo: zrcalnik, dalje budilnik, kuhalnica, kokalnica, pokalnica, velnica.

Tako so nastali tudi pridevniki, kakor kupilni, mlatilni, opravljeni, umivalni itd.

c) Iz trpnega deležnika tvori samostalnike, ki so ali tvornega pomena, t. j. delujoče osebe (n. pr. učen: učenik = učitelj, odrešenik, rojenica, sojenica) ali trpnega pomena (n. pr. křščenica, jetnik [od trpn. del. -jamem, -jeti: -jet], mučenik, poslanik).

Pripone *-ika* je ohranjena le v malo besedah, n. pr. jesika, dalje v ženskih lastnih imenih: Nanika, Zalika, Micika, Nežika, Rezika itd.

36. *-ica* se pritika: 1. glagolskim deblom in zaznamenjuje ženske osebe po njih pravilu, n. pr. perica, plevica, predica, terica, ž(e)n(j)ica (žan(j)ica); 2. moškimi samostalnikom in znači ženska imena, n. pr. drug: družica, kmet: kmetica; kraljica, lisica, tatica, pisateljica; 3. pridevnikom in znači to, kar izraža pridevnik, n. pr. bister: bistrica, kriv, krivica; pravica, samica, sinica, tančica; 4. samostalnikom in ima manjšalni pomen, n. pr. hiša: hišica, noga: nožica, roka: ročica, glava: glavica; toda mnogo takih samostalnikov nima več manjšalnega pomena, n. pr. devica (deva), gorica, kobilica, kozica (orodje), lastovica, latvica, pastiričica, polica, ročica, veverica; 5. pridevnikom na *-en*, *-na*, *-no* in pomenja kraj, kjer se kaj nahaja ali kaj godi, n. pr. temen: temnica; žito, žiten: žitnica; čitalnica, drvarnica, kolo: kolnica, kovačnica, klavnica, knjižnica, spalnica; posebej pomni: *gostilnica*, *pisarnica*, *tiskarnica*.

37. Pripone *-ek*, *-ka*, *-ko*:

a) *-ek* se pritika: 1. glagolskim deblom in znači dovršeno dejanje ali nasledek dejanja, n. pr. dogodek, navržek, nameček, ogrizek, pridelek, zaslužek; 2. trpnemu deležniku in znači učinek kakega dejanja, n. pr. dobitok (dobiček), osnutek, ostanek, začetek, nedostatek, svitek; 3. pridevnikom,

števnikom in znači to, kar izraža deblo, n. pr. četrtek, petek, ponedeljek, svetek; 4. samostalnikom in ima manjšalni pomen, n. pr. klobuk: klobuček, stric: striček, kosec: košček (kosček), kožuh: kožušček; toda mnogo takih samostalnikov nima več manjšalnega pomena, n. pr. členek, ulomek, opanek (nav. žensk. sp.: opanka, od -pnem, pęti), pastorek, pastorka, zaprtek.¹

b) **-ka** se pritika: 1. pridevnikom, deležnikom itd.: belka, rdečka, sivka, potepenka, rejenka, dvojka, trojka, četverka (čtvorka), osmerka; 2. moškim samostalnikom in znači ženska imena, n. pr. bravec — bralec: bravka, bralka, doljanka, gorjanka, meščanka, Celjanka, Ljubljancanka; Slovenka, Nemka, Bolgarka; 3. samostalnikom in ima manjšalni pomen, n. pr. igrača: igračka, žena: ženka, miš: miška, piščal: piščalka.

c) **-ko**, n. pr. jabol-ko, lastna imena: Nedeljko, Metelko, Murko, Vladko, Stanko.

38. Pripona **-ec, -ca, -ce**:

a) pripona **-ec** se pogosto rabi in se pritika raznim besednim vrstam, n. pr.:

1. Pridevnikom in zaimkom pritaknjena, izraža lastnost oseb ali reči, n. pr. bel: belec, črn: črniec, edin: edinec, prvi: prvenec, gluhi: glušec; krivec, mrtvec, slepec, kislec; studen: studenec, star: starec, svojec, zanamec, potomec,² lažnivec.

2. Samostalnikom in sploh imenom pritaknjena, zaznamenjuje osebe po njih domovanju, rodu ali opravi, n. pr. planina: planinec, dolina: dolinec; gorjanec, poljanec, hribovec, Kranjsko: Kranjec, Avstrijec, Slovenec, Nemeč, Primorec, Tolminec, Posavec.

3. Iz trpnopreteklega deležnika tvori osebe, ki so kaj storile ali trpele, n. pr. poslanec, rejen-ec, rešenec, učenec, utopljenec, znanec.

4. Svojlilnim pridevnikom pritaknjena, pomenja to, kar deblo naznanja, n. pr. brinov: brinovec, hruš-ka: hrušavec, li-

¹ Sor. lat. pario, ere; malorusko vypoportok Frühgeburť.

² Prvotno potomek, -mka, v množ. (po starem) potomci, odtod sedanja oblika potomec.

povec, pelinovec, bezgovec, gabrovec, jesenovec, slivovec.

5. Iz samostalnikov tvori manjšalne besede, n. pr. brat: bratec, zvon: zvonec, vrt: vrtec; toda mnogo takih samostalnikov nima več manjšalnega pomena, n. pr. konec, hlapec, udarec, otec, stric,¹ vrabec, žrebec; lastna imena Gradec, Ho(1)mec.

6. S to pripono se tvorijo iz glagolskih podstav imena *delavnih* (delujočih) *oseb*, t. j. takih, ki delajo in opravljajo to, kar deblo naznanja. Sem spadajo:

α) imena na *ec*; pripona *ec* se pritika glagolski koreniki, n. pr. god-em: godec; jesti, jed-el: jedec, jezd-iti: jezdec, kos-iti: kosec, kup-iti: kupec, lov-iti: lovec, pis-ati: pisec; žeti, žanj-em: žanjec, drž-ati: samodržec, bor-iti se: borec, tvor-iti: tvorec; strsllov. žreti (iz žer-ti), darovati: žrec, duhovnik;

β) imena na *-avec*, *-ivec*; *-avka*, *-ivka* (in pridevniki, ki so se končali prvotno na *-aven*, *-iven*); ta imena so izpeljana ali iz glagolskih pridevnikov na *-v* ali naravnost iz glagolskega debela na *-a*, *-i*, ki mu je pred končnico *ec* pristopil *v*.

Veliko teh imen je iz glagolskih pridevnikov na *-av* in *-iv*, n. pr. iz delav: d^lelavec, delavka; iz bolehav: bolehavec, bolehavka; hirav: hiravec, hiravka, hiravnica; igrav: igravec, igravka; sanjav: sanjavec, sanjavka; razdirav: razdiravec, razdiravka; vojskovav: vojskovavec, zaničevav: zaničevavec, zapeljav: zapeljavec, zapovedovav: zapovedovavec.

V naglasu se ravnajo ti samostalniki po določni obliki; n. pr. igr^āvi, igr^āva, igr^āvo: igr^āvec; ses^āvec, razdir^āvec, br^āvec itd.²

Prvotna končnica se v sedanji pisavi še hrani ali pa se piše namesto nje *-alec*, *-ilec*, *-alka*, *-ilka*, n. pr. bravec, bravka (prvotna oblika) ali bralec, bralka (več o tem gl. § 42).

Iz glagolskih pridevnikov na *-av* in *-iv* je tudi mnogo pridevnikov s prvotno končnico *-aven*, *-iven* (sedaj navadno *-alen*, *-ilen*), n. pr. vojskovav: vojskovaven (sedaj pišemo vojskovalen), zapovedovav: zapovedovaven (sedaj

¹ Iz strij, strij-ec.

² Enako: pogor^ēli, pogor^ēla, -^ēlo: pogor^ēlec; prim. tudi: st^āri, st^āra: st^ārec; s^īvi: s^īvec.

pišemo: zapovedovalen), hladiv (hrv., češko: chladivý): hladiven (sedaj hladilen), enako: dajaven (sedaj dajalen), kaziven (sedaj kazilen), vodiven (sedaj vodilen) itd.

7. Pri imenih oseb, ki so kaj storile ali trpele, se pritika *ec* na tvornopretekli deležnik na *-l, -la, -lo*, n. pr. pogorel: pogorelec, umrl: umrlec, prišel: prišlec; osamel: osamelec, prel: prelec; prebival: prebivalec, volil: volilec. Dalje se pritika *-ec* tudi samostalnikom na *-lo* (iz *-dlo*), n. pr. tkalo: tkalec itd. (več o tem gl. § 42. 2).

b) *-ca*, n. pr. ov-*ca*,¹ miš-*ca* (1. Muskel, 2. Oberarm). Posebej pomni, da tvori *-ca* manjšalne besede iz debel na *-i*, n. pr. duri: durce (rabi se le v množini), luč: lučca, stvar: stvarca, žival: živalca. Nekatere besede imajo poleg prvotne pripone *-ca* tudi *-ica*, druge pa samo mlajšo končnico *-ica*, n. pr. brv: brvca in brvica, pesem: pesemca in pesmica, klop: klopca in klopica, peč: pečca² in pečica, vrv: vrvca in vrvica; toda le: vasica, povestica (od: vas, povest).

Od debel na *-a* pa se tvorijo izpeljanke le s pripono *-ica*: žena: ženica, baba: babica, lipa: lipica.

c) *-ce*, n. pr. jaj-*ce*, soln-*ce*, sr-*ce* (iz: srd-*ce*). S to pripono se tvorijo tudi manjšalna imena, n. pr. drevo: drevce, drevesce; jedro: jedrce, kolo: kolesce, pismo: pisemce, steblo: stebelce; če bi imelo stati preveč soglasnikov, se prvotni polglasnik (*ьce*) hrani, n. pr. gnezdo: gnezdece, mesto: mestece, vinčece; v množini: usta: ustca poleg usteca.

39. *-išče* (iz *-iskje*) se pritika samostalnikom in tvornopreteklemu deležniku na *-lo* in pomenja: 1. kraj, kjer kaj raste, biva ali se kaj godi, n. pr. kopališče (iz podstave: kopalo), brisališče (iz brisalo), igrališče, prebivališče, učilišče, stanovališče; dalje bojišče, dvorišče, sodišče, strnišče, pozorišče, sejmišče; 2. dele raznih orodij, n. pr. grábljišče, kosišče, platišče, posteljišče, ročišče, toporišče.

40. *-ež* (iz *-egj-*) zaznamenjuje: 1. človeka s slabo lastnostjo, n. pr. grabež, gulež, klatež, snedež, hudobnež, prevzetnež, sitnež; 2. dejanje ali učinek (posledico) dejanja ali sredstvo, n. pr. tepéž, tepéža; mêtež, srbež, trpež, dremež, delež, živež.

¹ Prim. lat. *ovis*.

² Na Koroškem je gora Pe(j)ca (iz Pečca).

41. **-aš** (iz *-ahj-*) je le v malo slučajih domačega izvora, n. pr. pravedaš, velikaš (veljāk); v večini primerov izvira iz madžarščine, n. pr. pajdaš, kočijaš (kočijaž), plemenitaš.

42. **-uh**, n. pr. kozuh, trebuh; večinoma se rabi v zaničljivem pomenu, n. pr. lenuh, potepuh, požeruh, ogleduh, poležuh, zalezuh, črnuh.

43. **Pripona -h** za samostalnike moškega in **-ha** za samostalnike ženskega spola, n. pr. sme-jem se: sme-h, spe-ti: (u)spe-h; slovem, slu-ti: sluh: *ha*: stre-ha, mr-ha (mrhovina).

2. Pripone pri pridevnikih.

§ 314. 1. Pripona **-j**, **-ja**, **-je** tvori: a) svojilne pridevnike iz osebnih imen. Taki pridevniki so ohranjeni v krajnih imenih, n. pr. Ruperč vrh (iz Rupert-j-), Martinj vrh, Banja Loka, Štepanja vas, Ivanje selo, Janče.

V narečjih imamo še take pridevnike, n. pr. Hudman: Hudmanja dekla (= Hudmanova dekla); Bedē, Bedēta: Bedēča njiva (= Bedetova); Ogrinec: Ogrinč les (= Ogrinčev les).

b) tvori sploh pridevnike, n. pr. govedo: goveji, goveja, goveje (iz: goved-j-); naš, vaš (iz: nas-j-, vas-j-); peh-ota: peš (iz: peh-j-); tuj (iz tud-j-, prv. pomen = nemški).¹

2. Pripona **-ji**, **-ja**, **-je** (iz *-iji*, *-ija*, *-ije*)² tvori pridevnike iz osebnih in živalskih imen, n. pr. otrok: otročji; človečji, knežji, vražji, babji, detēčji, pasji, kravji, kozji, mišji, ovčji, ribji, medvedji, volčji.

3. **-av**, **-ava**, **-avo** se pritika: 1. na *samostalnike* in znači to, kar deblo pomenja, n. pr. grba: grbav, grča: grčav, krasta: krastav, kri: krvav, žila: žilav, luska: luskav; 2. na *glagolska debila* in znači kako dejanje, n. pr. bahav, gizdav, igrav, kujav, majav, opotikav, ujedav; delav(en), odtod delavec, delavka itd.

4. **-iv**, **-iva**, **-ivo** znači nagnjenost k temu, kar deblo naznanja; pritika se: 1. *samostalnikom*, n. pr. ljubezniv, snet: snetiv, leniv,³ plesniv, črviv, milostiv in milostljiv (pripona *-lživ*), šala: šaljiv, škoda: škodljiv, laž: lažniv (od lažen); 2. *glagolskemu deblu*; n. pr. nagajati: nagajiv, snesti: snediv, zabavljati: zabavljiv, zapravljati: zapravljiv, ljubiti: ljubiv;

¹ Prim. staronemško theoda (ljudstvo), odtod pridevnik (stvn.) diutisk = deutsch.

² Oziroma iz *-ij-*, *-ija-*, *-ije-*.

³ Strsl. lenъ, leni (samost.) = lenoba.

pogostoma se vstavlja **lj**: zbadati: zbadljiv, dremati: dremljiv, kradem: kradljiv, plašiti: plašljiv, postrežem: postrežljiv, pozabiti: pozabljiv.

Napačno je pisati ljubeznjiv, plesnjiv, lažnjiv, prijaznjiv!

5. Pripona **-ov, -ova, -ovo** tvori *a) svojilne* pridevnike iz osebnih imen, ki značijo samo *eno* posamezno osebo, kateri se kaj prilastuje, n. pr. brat: bratov, sosed: sosedov, učitelj: učiteljev, kraljev (toda: kraljé v königlich); glede pisave pomni: kosec: kosčev, pisec: piščev, loncevezec: loncevezčev, Liseč: Lisčev; *b)* tvori pridevnike iz živalskih in rastlinskih imen, ki značijo *splošno* last ali svojstvo kakega plemena ali kake rastline, n. pr. bikova moč, jazbečeva mast, gadova mast (pa tudi gadja mast, zalega itd.), krtova dežela, medvedova koža (poleg medvedja koža), oinov rog, slonova kost; ajda: ajdov kruh, črešnja: črešnjev cvet, lipa: lipov čaj, leska: leskov grm, luk: lukov duh, makov, smrekov, hrastov; bukev: bukov les, breskev: breskov cvet, hruška: hrušev, hruševa voda, hruševka (*-k-* se izpušča kakor pri primerniku, gl. § 166.).

Od *neživih* stvari *ne tvorimo pridevnikov* s to pripono (kakor tudi ne z *-in, -ina, -ino*!); tedaj ne: amfiteatrovi sedeži, temveč amfiteatrski sedeži ali sedeži v amfiteatru; ne: kipova roka, ampak roka kipa; ne: pod kruhovo podobo, ampak pod podobo kruha (tudi pod krušnimi podobami); ne: smodnikov dim, temveč dim smodnika; napačno: pisatelji greše proti romanovim pravilom, prav bi bilo: proti pravilom romana; ne: polkov prapor, temveč prapor polka ali polkovni prapor; ne: za narodov blagor (Cankar), temveč za narodni blagor ali za blagor naroda; ne: zrakov ali zračji pritisk, temveč zračni pritisk ali pritisk zraka.

Navzlic temu pravilu so se udomačile tvorbe, kakor: nedoločnikovo deblo (bolje: nedoločniško), velelnikova oblika (bolje: velelniška o. ali o. velelnika); Glasnikov, Zvonov, Dom in Svetov urednik (bolje: urednik Glasnika, Zvona, Dom in Sveta); dalje odborova seja (bolje: seja odbora), klubov načelnik (bolje: načelnik kluba ali klubu [daj.]); ogleščeva kislina, vodenčev (vodikov) sulfid, železov sulfat; križev pot; jutrova dežela itd.

Pravilne pa so tvorbe na **-ov-en**, n. pr. duh: duhoven, duša: duševen; dan, dne: dneven, cerkev: cerkoven, cerkovnik.

6. Pripona **-in, -ina, -ino** tvori *svojilne* pridevnike iz osebnih ženskih imen; pri tem mislimo samo na eno posamezno osebo, kateri se kaj prilastuje, n. pr. sestra: sestrin, vdova: vdovin, žena: ženin, mati: materin, hči: hčerin, gospa: gospejin (poleg gospén, gospénji), Ana: Anin, Marija: Marijin.

Pomni: predica: predičin, kraljica: kraljičin, cesarica: cesaričin, grofica: grofičin. Tvorbe s končnico **-ka** se upirajo temu (staremu) pravilu, n. pr. majorka: majorkin, rejenka: rejenkin, Micika: Micikin.

Moška imena na **-a** delajo pridevnike na **-ov**, n. pr. vojvoda: vojvodov (po starem vojvodin¹), starejšina: starejšinov, vladika: vladikov (vladičin²), Detela: Detelov, Šenoa: Šenoov (Šenoin²); oča ima očev in očin.

Od *neživih* stvari *ne tvorimo* pridevnikov s to pripono.

Rabimo torej tvorbe, kakor azijski značaj ali značaj Azije (poosebljeno), državna moč ali m. države, prstan Evrope (poosebljeno), Seinsko nabrežje ali n. reke Seine, po bregu Ljubljance, realčno učiteljstvo, urednik Zore (ali Zori [daj.]), pisk burje, glas piščali (iz piščali), ročnik sulice, stena žoge, pokrov postelje (ali pri postelji), kamelična voda, mizno površje, v repnem strnišču, osnutek mreže, na vežnem pragu, hišna vrata; oljkova ali oljčna vejica, pri svetilčni luči.

Napačno bi bilo: Azijin zn., državina m., „prstan Evropini bo“ (Vodnik), Seinino n., po bregu Ljubljaničinem, realkino uč., urednik Zorin, burjin p., piščalin g., suličin r., žogina s., posteljlin p., kameličina v., mizino p., v repinem s., mrežin o., na vežinem p., hišina v., oljkina v., pri svetilkini luči.

Mnogokrat rabimo rajši samostalnike v zvezi s predlogi, n. pr. vrata pri kleti (ne: kletna vrata!), tlak v veži, tla v sobi (ne: sobna tla!), vreteno od kolovrata, olupek od jabolka, oje pri vozu, mlin na vodi, vrč iz ila, pokrov za na kad, oklep za na prsi, ključ od hišnih vrat.

¹ Prim. Udin boršt (iz Vojvodin boršt).

² Po hrvaškem.

Navzlic temu (staremu) pravilu so se udomačile tvorbe, kakor: puškino kopito, šivankino uho, soseskino odborniki, strankino glasilo (bolje: glasilo stranke), lunin¹ svit.

Od samostalnika vojska tvorimo pridevnik vojen, vojna, vojno; Bog vojnih trum.

7. **-en, -ena, -eno** se pritika samostalnikom, ki pomenjajo kako *snov*, n. pr. meso: mes^{en}; lan^{en}, kamen^{en}, kost^{en}, led^{en}, les^{en}, apnen, jeklen, meden, peščen, prsten, prosen, snežen, voden, zlaten; svinčena ruda, ognjena kepa.

8. **-en, -na, -no** se pritika: a) samostalnikom, ki pomenjajo *nežive* stvari; taki pridevniki značijo last, način, snov ali izvor itd., n. pr. dolg: dolžen, dolžna, dolžno; gnoj: gnojen, kuga: kužen, mleko: mlečen, kruh: krušen, vera: veren, čudo: čuden, železo: železen, kras: krasen, hvala: hvalen.

Ako bi imela po odpahnjem polglasniku priti skupaj dva n (-nn-), tvorimo navadno oblike na *-ski*, n. pr. zaimenski, korenski, semenski, plemenski.

Vendar se v narečjih tudi v tem primeru pritika *-en*, n. pr. brinna mladika, linna mreža, votlinna dolgost, kamenna miza itd.

To pripono pritikamo tudi tujkam, ki se končujejo na *-n*, n. pr. spotanen, spontanna, spontanno, spontannost; momentanen, momentanna, momentanno, momentannost.

b) če se *-en* pritakne dovršnemu glagolu, ima tvoren pomen, n. pr. obsež-em: obsežen, obsežna, obsežno; postrež-em: postrežen, pouč-im: poučen, pozab-iti: pozaben;

c) če se pritakne nedovršnemu glagolu, ima trpen pomen, n. pr. videti: viden, vidna, vidno; kovati: koven, učiti: učen, seči: sečen; enak pomen ima, če se pritika trp-nemu deležniku, n. pr. piten, prijet: prijeten annehmbar, angenehm.

9. **-nji, -nja, -nje** tvori pridevnike iz prislovov in kaže razmere kraja ali časa, n. pr. danes: danášnjji, doli: dol(e)nji, gori: gor(e)nji, jutri: jutranji, letos: letošnjji, nekda[j]:² nekdanji, seda[j]: sedanji, pred: prednji, precej: precejšnjji, zuna[j]: zunanji, nocoj: nocojšnji, sinoči: sinočnji; posebej

¹ V staroslov. imamo pravilno: puška: pušč^ьn-, luna: lun^ьn- itd.

² Ta *j* se je šele pozneje pristavil (gl. § 72).

pomni: dalje: daljnji, nadaljnji (toda od dalja: daljen, daljna, ljno!).

O vplivu končnice *-nji* na *-en* gl. § 36, 2. c.

10. **-el, -la, -lo** tvori pridevnike, kakor: top-iti: topel, topla, toplo; kis-ati: kisel, kislá, kisló (poleg kisela, kiselo); krog: okrogel, svet-iti: svetel, sme-ti: smel; zrel (sor. zoreti); gni-ti: gníl.

Od te pripone moramo ločiti *-el, -ela, -elo*, n. pr. kisel, kisela, kiselo (mlajša oblika kislá, kisló); deb-el, debela, debelo; vesel, vesela, elo.

11. **-ast, -asta, -asto** se pritika navadno samostalnikom (redko pridevnikom) in izraža *podobnost* (nem. *förmig*), n. pr. lisa: lisast, dim: dimast; grbast, iglast, cevka: cevkast; jajčast (iz: jajc-j-ast), klinast, srčast; pri pridevnikih se pristavlja *k*, n. pr. belkast, črnkast, bledkast, rdečkast, rjavkast, rumenkast, sivkast.

12. **-at, -ata, -ato** se pritika samostalnikom in znači imetje ali obilico tega, kar ime pomenja, n. pr. brada: bradät, gora: gorät, kosem: kosmät, krilo: krilat, las: lasat, mož: možat, noga: nogat, pleča: plečät, rog: rogat, uho: uhat; bogat (od nekega samost. bog = delež, bogastvo).

Ta pripona se pritika tudi pridevnikom na *en*, n. pr. krven: krvnat, listen: listnat, mesen: mesnat, moččen: močnat, peren: pernat, skalen: skalnat, traven: travnat.

Po hrvaškem vplivu se pritika zaimkom in pridevnikom končnica *-cat*, n. pr. sam samcat, edin edincat, pravi pravcati itd. Toda pomni, da ti zaimki, ozir. pridevniki *ne* stoje *sami* zase; tedaj *ne*: bil je pravcati rogač, temveč: bil je pravi pravcati rogač; bil je sam samcat (*ne*: bil je samcat!).

13. Isti pomen kakor *-at, -ata, -ato* ima **-it, -ita, -ito**; pridevniki na *-it* dobivajo radi pripomo *-en, -na, -no*, n. pr. kamen: kamenit in kameniten, ime: imeniten (starejše: imenit), pleme: plemenit in plemeniten, oko: očiten, srd: srdit; nekaterim pridevnikom se vstavlja **-ov**, n. pr. glas: glasovit, skala: skalovit, strah: strahovit, val: valovit, plod: plodovit.

14. **-ski,¹ -ska, -sko** se pritika samostalnikom in tvori splošne (ne: svojilne) pridevnike, ki kažejo, kar je lastno več (ali vsem) osebam ali stvarim kake vrste, kakega rodu, stanu,

¹ Iz prvotnega *ьski*.

kraja itd., n. pr. Avstrija — avstrijski, cesar — cesarski, Ljubljana — ljubljanski, otrok: otroški (pomeni: kindlich, toda otročji den Kindern gehörig, kindisch), žena: ženski (weiblich), zemlja: zemeljski, irdisch.

Pripona -ski se rabi za nemški predlog „von“, n. pr. Braut von Messina: Mesinska nevesta, Jungfrau von Orleans: Devica Orleanska, Bischof von Rom: rimski škof, Herzog von Braunschweig: Brunsviški vojvoda; Rudolf von Habsburg: Rudolf Habsburški; Sofija Hohenberška itd.

Glede izpeljave pomni:

a) Enozložnice (včasih tudi dvožložnice — zlasti tedaj, kadar bi se imeli soglasniki izpremeniti) privzemajo pred obrazilom -ski semtertja obrazilo -ov (ev), n. pr. brat: bratovski (redko bratski), fant: fantovski, žid: židovski, osel: oslovski, godec: godčevski, hlapec: hlapčevski; dalje: protestantovski poleg protestantski, egiptovski poleg egiptski; v preprostem govoru: rusovski, prusovski, francozovski za ruski, pruski, francoski.

Beseda kmet ima pridevnik kmetiški (iz podstave kmetič) ali pa kmetski (ne: kmečki!); Hrvat: hrvaški in hrvatski; tat: tatinski, dete: detinski.

b) Pred -ski prehajajo goltniki in šumniki ter sičnik *c* v š, n. pr. kovač: kovaški (iz kovačski), mož: možki (iz možski), Anglež: angleški, Praga: praški, Čeh: češki, človek: človeški; devica: deviški, Gorica: goriški, Celovec: celovski (glede izpremembe soglasnikov gl. § 66 pod črto!).

Od oblik na -ški se je prenesla ta sprememba v nekaterih primerih tudi na sičnike *s* in *z*, n. pr. nebesa: nebeški (pri starejših pisateljih še prvotna oblika nebeski iz nebes-ski), vitez: viteški, Pariz: pariški; vendar pa: Francoz: francoski, Rus: ruski, Prus: pruski.

Pri samostalnikih na -ec končnica večkrat odpade,¹ n. pr. delavec: delavski, pevec: pevski, rokodelec: rokodelski, lovec: lovski, gorenjec: gorenjski.

Zobnik *d* se izpahuje ali pa nastopa mesto njega soglasnik *j*; n. pr. gospod: gosposki, sosed: soseska, soseščina; grad: grajski, Bled: blejski, Carigrad: carigrajski (gl. § 62, 2. in § 70, 3. odst.).

¹ Pravilneje rečeno: samostalni in pridevnik se tvorita iz iste podstave!

V nanovo tvorjenih in tujih besedah **d** (kakor tudi **t**) ostaja nespremenjen; n. pr. ljudski, vojvodski, heladski (Helada), holandski, rodski (Rod); enako: keltski, gotski, korintski.

c) Kadar tvorimo pridevnike imenom tistih krajev, ki imajo pridevnik in samostalnik v sebi, združimo obe besedi v pridevnik; n. pr. Črna gora: črnogorski, Novo mesto: novo-meški, Škofja Loka: škofjeloški.

§ 315. Glede naglasa je pri izpeljavi pomniti sledeče:

a) Samostalniki, ki imajo naglas prvotno na neposlednjem zlogu (gl. § 54. b), hranijo naglas na tem mestu tudi v izpeljankah; n. pr.:

brāt — brāta: brātec, brātov, brātranec, brātovščina;
slāma: slāmnat, slāmnicā, slāmnik, slāmnikarstvo;
dēlo: dēlaven, dēlavec, dēlavnik, dēlavniški;
gorica: goričica, goričnik, goriški;
pōtok (iz potōk), potōka: potōčnik, potōkar, potōčnica.

Na istem mestu obdrže naglas tudi samostalniki, pri katerih je prvotno kratki končni naglas prestopil na predposlednji dolgi zlog (gl. § 48, I, b § 49); naglas je pri teh izpeljankah vedno potegnjen; n. pr.

grēh, grēha: grēšnik, grēšnikov, grēšnica;
križ, križa: križec, križček, križnik, križevnik;
mōka: mōčnik, mōčnica, mōkar (kar je že potvorjeno, prv. mōkar);
trāva: trāven, trāvnik, trāvniški;
svēča: svēčnica, svēčnik, svēčar, svēčarica.

b) Samostalniki, ki v sklanjatvi naglas premikajo (ali ga vsaj morejo premikati), t. j. taki, ki imajo široki e ali o v neposlednjem zlogu (gl. § 51.) ali so ohranili prvotni kratki končni naglas (gl. § 48, I, a, b) ali taki, ki premikajo dolgi potisnjeni naglas (gl. § 53. a) — imajo v izpeljankah naglas navadno na tisti končnici, na katero ga premikajo; n. pr.

gōra (iz gorā), gorē: gorica; odtod dalje: goričica, goričnik itd.;
vōda (iz vodā), vodē: vodica, vodnik, vodnják, kraj Vodice;
glāva, glavē: glavica, glavnik, glavina, glavár;
nōž, nōža (iz nožā): nožič — nožica, nožiček, nožár;

kònj; kónja (iz konjà): konjič — konjiča, konjiček,
 konjár, konjârna;
 kónec (iz konèc), kónca: končnica, končnik;
 kótel, kótle: kotlína, kotlár itd.
 práh, prahû: prašnica, prašnik, prašiti, prašim,
 prašen, prašan poleg prášen;
 snêg, snegâ: snežnik, snežnica, snežiti, sneží;
 mōst, mostû: mostnica, mostnina, mostnâr;
 vōz, vozâ: voznik, voznina, voznjáč, vozîček;
 smêt, smeti: smetišče, smetnják, smetiti, smetên, -ná;
 mesô, mesâ: mesâr, mesnica, mesnina.

Reduplikacija.

§ 316. Po reduplikaciji (podvojitvi) je nastalo le malo slovenskih besed; take tvorbe so:

glagol (iz golgol-, sor. gol-k, gol-čati); plapolati (iz polpol-, sor. pluti, plovem, plavati); mlámol (= prepad, iz molmol-, sor. mel-jem); prepelica (iz perper-); prapor (iz porpor-¹); praprot, veverica; vrvrati: voda vrvrâ; frfrati, frfotati, frfoleti, mrmrati itd.

Sestava.

§ 317. Tvorina moč slovenskega jezika se kaže posebno v izpeljavi. Vendar pa moramo zlasti novim pojmom iskati potrebnih izrazov tudi v sestavi, izvzemši sestave glagolov s predlogi.

Imena se sestavljajo večinoma z veznikom o (po mehkih soglasnikih e), n. pr. bos-o-nog, golorok, kolovrat; lic-e-mér, svojeglaven.

Brez veznika sestavljenih besed imamo malo; n. pr. polmiš poltič, medved (= Honigesser, med in [j]ed-), poldan, polnoč.²

¹ Sorodno strsl. pьrati, perą fliegen.

² Novejše tvorbe se ne sklanjajo, n. pr. narobesvet, možbeseda (mož-beseda), nebodigatreba, nepridiprav; toda: Morebiti bi spoznali, da nismo *narobe možje*. (Strit.)

Prva beseda v sestavljenki je **določilna** (Bestimmungswort), druga **glavna beseda** (Grundwort), ki jo prva določuje; n. pr. vino-grad, Tri-glav; *vino*, *tri* je določilna, *grad*, *glava* je glavna beseda.

§ 318. Kadar slovenimo tuje sestavljenke, pa jih ne moremo lepo tvoriti ne po izpeljavi ne po sestavi, tedaj:

a) rabimo namesto določilnega samostalnika rajši njegov pridevnik, n. pr. brusni kamen Schleifstein; hišna vrata Haustor; strelni prah Schießpulver; žitna cena Getreidepreis; kuhinjska sol Küchensalz;

b) postavimo določilno besedo v roditelj brez predloga, ali v kak odvisen sklon v zvezi s predlogom; n. pr. vodja zemljiških knjig Grundbuchsführer; izkazovanje milosti Gunstbezeugung; blagajna za uboge Armenkasse; ključ od vrat Türschlüssel; ključ od hišnih vrat Haustorschlüssel.

§ 319. Mnoge nemške in italijanske sestavljenke je najboljše opisovati, n. pr. Stiefelputzer: tisti, ki črevlje snaži; dieser Mann ist ein Kesselflicker: ta mož kotle popravlja; das ist unser Blasebalgtreter: ta pri nas mehove tlačí (ne pa: snažilec črevljev, popravljaavec kotlov, tlačilec mehov!).

Enako neslovensko je n. pr.: poznavalec makedonskih razmer — bolje: mož, ki dobro pozna mak. razm.; ponarejevalec denarja — bolje: denar ponareja; ustanovitelj mesta (conditor urbis) — bolje: tisti, ki je mesto ustanovil; die Sieger in den nemeischen Spielen: tisti, ki so zmagali pri Nemeji (ne: zmagalci pri N.); dem Retter der Unglücklichen wurde eine große Belohnung in Aussicht gestellt: človeku, ki bi rešil tiste nesrečne (ne: rešilcu!), se je obljubilo veliko plačilo; Finder einer verlorenen Sache: kdor je kaj izgubljenega našel (ne: najditelj izg. reči!); Einbrecher: tat, ki je vlomil (tuje: vlomilec!) itd.

1. Sestava samostalnikov.

§ 320. Samostalnik se sestavlja:

a) čestokrat s samostalnikom, kadar tvori glagolni samostalnik glavno besedo v sestavi; n. pr. *bogoljub* (= ki Boga ljubi), *Bogoslav*, *bogotaj*, *čarodej*, *časopis*, *delopust*, *konjederec*, *krvolok*, *krvotok*, *letopis*, *ljudožer*, *rodoljub*, *rokopis*, *senosek*, *strelovod*, *svilopredec*, *vodomet*, *vodotok*;

b) le redkoma s samostalnikom, kadar služi neglagolni samostalnik za glavno besedo; sestava neglagolnega

samostalnika s samostalnikom se upira slovenščini; n. pr. *drevo-red* (*drevo* + *red*), *kolodvor*, *mirodvor*, *parobrod*; *Dravograd*;

c) s pridevnikom, n. pr. *hudodelec* (= ki kaj hudega dela), *krivoverec*, *sladkojedec*, *staroverec*, *tihotapec*, *zlodej*;

č) s števnikom ali zaimkom, n. pr. *dvoboj*, *stoklas* (*Trespe*), *stoletje*, *stonoga* (*Assel*), *šestoper*, *trikot*, *trinoga*, *trizob*, *samorog*, *samostan*, *samouk*;

d) z glagolom, od katerega je glavna beseda odvisna; n. pr. *kazipot* (= *kazi pot!*), *kuripečič*, *tresorepka*, *Borislav*, *Kazimir*, *Vladimir*, *Vladislav*, *vtoglav*, *vtoglavica*;

e) s členicami, n. pr. *brezdno*, *križempot*, *nemir*, *nesnaga*, *nesreča*, *nejevera*,¹ *praded*, *praotec*, *prelaz*, *prevod*, *prorok*, *soglasnik*, *zapeček*.

2. Sestava pridevnikov.

§ 321. Nekatere pridevniške sestave, takozvane svojilne sestave, imajo to posebnost, da prilastujejo osebi ali reči to, kar izražata sestavljeni besedi vsaka záse; n. pr. *golobrad* = ki ima golo brado.

Take pridevnike tvori v sestavi:

a) samostalnik s samostalnikom, n. pr. *kozonog* (= ki ima kozjo nogo), *pesoglav*, *srebropen*, *volnolas*, *vologlav*, *zlatoust*;

b) samostalnik s pridevnikom, posebno pri telesnih udih, n. pr. *beloglav* (= ki ima belo glavo), *belolas*, *bosonog*, *gologlav*, *krivogled*, *praznorok*, *prostolas*, *strmoglav*, *širokopleč*, *zlatokljun*;

S pripono *-en*, n. pr. *krivogleden*, *širokoplečen*; ali s samostalniško pripono *-ec*, n. pr. *golobradec*, *krivogledec*, *križemgledec*;

c) samostalnik z glagolnim deblom ali z deležnikom, n. pr. *tresoglav* (= ki trese glavo), *vtoglav*; *vitorog* (= ki ima vit rog), *zvitorep*;

č) samostalnik s števnikom, zaimkom ali s kako členico, n. pr. *enook* (= ki ima eno oko), *peteronog*, *samorog*, *svojeglav*, *brezzob* (= ki je brez zob), *razoglav* (= ki ima pokrivalo raz glavo).

¹ *-je-* v besedi *ne-je-vera* je nikalnica in pomeni *ne* (nastalo iz *n*, sor. lat. *in*, nem. *un-*).

§ 322. Pridevnik se sestavlja:

a) s samostalnikom, n. pr. *bogoslužen, čudotvoren, glavobolen, gromonosen, krvoločan, mlekodajen, vratolomen*; posebej pomni: *dobičkonosen, sadonosan, nadobuden* (ne: *dobičkanosen, sadunosen, nadebuden*!);

b) s pridevnikom, n. pr. *blagoglasen, hudomušen, kratkocasen, lahkoživen, okrogloličan, ostroumen, prostovoljen, radodaren, sladkosneden, sladkousten, zlovoljen*;

c) s števnikom ali zaimkom, n. pr. *četeronožen, samokolen, samorastel in samorašč, svojeglaven*;

č) s členki, n. pr. *brezbožen, nedolžen, nejeveren, nejevoljen, neroden, predrzen, priletan, soglasen*.

Opomnja. Besedne zveze, kakor *milosti poln, truda poln* itd. niso sestavljenke, zato se pišejo besede narazen!

3. Sestava s predlogi (predponami).

§ 323. Glagole, pa tudi samostalnike in pridevnike sestavljamo s predlogi (predponami, Präfix). Glagolov, z drugimi besednimi razpoli zloženih, ima slovenščina le malo; n. pr. *blagosloviti, blagodariti, blagovoliti, rogoviliti, tihotapiti, vrtoglaviti*, in še nekaj drugih; toda ti glagoli niso prvotni, temveč izvedeni od sestavljenih imen: *blagoslov, blagodar* itd.

Po sestavi s predlogi dobivajo glagoli drugačen pomen; zlasti trpni glagoli prehajajo v tvorne, nedovršniki v dovršnike.

Glagoli se sestavljajo navadno z enim predlogom, n. pr. *na-lomiti, u-krotiti, za-ložiti*;

včasi z dvema, n. pr. *iz-pod-nesti, po-raz-deliti, pre-ob-ložiti*; toda pomni: *spotakniti* (ker ni predlog izpod-!);

redkoma s tremi, n. pr. *izpreobrniti = iz-pre-ob-vrniti*.

Samostalnikov in pridevnikov, s predlogi sestavljenih, ima slovenščina le malo primeroma z glagoli, s predlogi sestavljenimi; n. pr. *do-hod, pre-pad; na-gnil, raz-ličen*.

Gledé na samostojno rabo in zvezo z drugimi besedami delimo predloge:

a) v ločljive, t. j. samostojne, katere tudi same záse jemljemo v rabo; in

b) v neločljive, kateri živé le še v sestavi z drugimi besedami.

Neločljivi predlogi so: *pa-*, *pra-*, *pre-*, *pro-*, *u-*, *vz-*, drugi so samostojni.

Sestava z ločljivimi predlogi.

§ 324. Ločljivi predlogi ohranjajo svoj prvotni pomen sploh tudi v sestavah in se vežejo takóle:

1. **brez** se sestavlja le s samostalniki ali pridevniki in kaže na kak pomanjkljaj ali odvzetelek: brezno poleg brezno, brezpamet, brezrokavnik, brezup — brezbožen, brezimen, brezkončen.

2. **do** izraža:

a) da je dejanje dospelo do neke meje: *dobresti* (do srede potoka); *domésti* (smeti do klopi); *domlatiti* (do pol nasada); *dopleti* (do mejnika); *dopresti* (do pol koželja); *doseči* — *dosečem* (do srede travnika); *dožeti* (do prvega ogona).

b) da je dejanje ali stanje dospelo do konca ali do zaželenega uspeha: *dodelati*, *dogospodariti*, *dogotoviti*, *dohiteti*, *doiti*, *dokončati*, *dosejati*, *doslužiti*, *dovršiti*, *dozoreti*; *dopovedati* (komu kaj), *domisliti se* (sich erinnern).

c) da se toliko dodá, kolikor še manjka: *dodejati*, *dokupiti*, *doliti*, *domeriti*, *donesti*, *dosoliti*, *dosuti*, *dostaviti*, *dovreči*.

Opomba. Predlog **do-** v sestavah se ujema nekoliko s predlogom **pri-**; vendar je med njima ta razlika, da zaznamuje **do-** dodatek tega, kar manjka, **pri-** pa kaže sploh na kako priklado; n. pr. *dokupiti* (da nič ne bo manjkalo) — *prikupiti* (k čemu kaj); *dodati* (kar še manjka) — *pridati* (k čemu kaj).

3. **iz** pomenja:

a) premikanje, od znotraj vun namerjeno; n. pr. *izbiti* *herausschlagen* — toda *zbiti* *zusammenschlagen*, *izbrati* *auswählen* — toda *zbrati* *zusammenlesen*; *izdajati*, *izdati*; *izgnati* *heraustreiben* — toda *segnati*, *zgnati* *zusammen-treiben*; *izključiti* (iz društva) — toda *sključiti* (sključena ženica); *izpisati* (si kaj iz česa) — toda *spisati* (spis).

Vendar se pri nekaterih primerih i lahko tudi izpušča; n. pr. *izbosti* (oči komu) poleg *zbosti*; *izcediti* (vino iz škafa) poleg *scediti*; *izčesati* (prah iz las) poleg *sčesati*; *izliti* (vino iz kupice) poleg *zliti* itd. Toda samo: *spraviti* (iz zemlje).

b) da se kaj zvrši ali dokonča, n. pr. iznoretati austoben, izpiti se sich durch Trinken zugrunde richten; izpeti se (tenor, ki se je izpel) itd.

Vendar se sme i večinoma tudi izpuščati, n. pr. izdelati (šolo) poleg zdelati, izpolniti (60. leto) poleg spolniti, izpopolniti se in spopolniti se; izplesti fertigt flechten poleg splesti; izvršiti vollziehen poleg zvršiti.¹

c) dosego namena: izprositi si kaj, izgovoriti si (kot), izberačiti, izmisliti si kaj itd.

Posebej je treba poudariti, da je predlog **iz** v mnogih primerih izgubil svoj jasni pomen, zato se mu je obrusil i in se govori z (pred nemimi soglasniki s).

Zaradi tega pišemo v mnogih primerih brez razlike **iz** ali z (**s**); v nekaterih primerih se je prvotni i popolnoma izgubil.

1. **Iz** ali z (**s**) pišemo brez razlike: izbebiti ali zbebiti, izbegati ali zbegati (izbeganost ali zbeganost), izbogati ali zbogati, izboljšati ali zboljšati, izbrisati (dolg, greh) ali zbrisati, izbrusiti ali zbrusiti, izbuhniti ali zbuhniti, izceliti (rano) ali sceliti, izdihniti (dušo) ali zdihniti, izdreti (zob) ali zdreti, izgotoviti (delo) ali zgotoviti, izhoditi (pot) ali shoditi, izkazati se ali skazati, izkriviti ali skriviti, izkusiti (poizkusiti, poizkus) ali skusiti, poskus; izkvariti ali skvariti, izmeriti (posodo) ali zmeriti, iznebiti se (česa, koga) ali znebiti se, izpečati (blago) ali spečati; predlogi izpod- = spod (n. pr. izpodleteti ali spodleteti), izpre- = spre- (izprehod ali sprehod; izprevodnik ali sprevednik; izpremeniti ali spremeniti), izvedeti ali zvedeti, izpriditi ali spriditi.

Toda **iz** pišemo: izginiti, izguba, izpodbuditi, izpodbuda.

2. Izgubil se je i v primerih, kakor: zgaga, skaza, zlasti, spaka, spašnik, spremiti, spremljati, strezniti se, zvrniti (voz).

Posebej pomni: spotekniti se, spotikati se; zgrešiti (pot), stežaj: vrata na stežaj odprta; sprožiti.²

¹ zvršiti = strsl. s zvršiti vollenden.

² Ker je iz vzprožiti.

4. **med** pomenja prostor med dvema ali več rečmi ali pa oddelek časa, n. pr. medgorje, medvladje, mednarodni, medmašen.

5. **na** daje:

a) glagolom pomen, ki ga ima kot predlog s tožilnikom in mestnikom: nabosti, najti, napasti, nagovoriti koga k čemu, napraviti koga na kaj;

b) pomenja, da se je dejanje začelo ali da se je nekoliko izvršilo: nagniti zu faulen anfangen, nalomiti (vejo), navrtati, načeti;

c) kaže, da se je dejanje na mnogih predmetih ali z nekim uspehom zvršilo: nadrobiti, naklati, nakositi, napresti, nasekati (drv), nasušiti;

č) pri povratnih glagolih pomenja, da se kdo česa naveliča ali da je zvršil dejanje do sitosti: nagledati se, naigrati se, najesti se, najezditi se, naležati se, naskakati se.

6. **nad** se veže s samostalniki, redkeje s pridevniki in glagoli ter pomenja, da je kaj višje ali mogočnejše mimo drugega: nadlega, nadlegovati, nadzornik, nadzirati, nadškof.

7. **ob** (okrajšana oblika: o) znači:

a) da se dejanje vrši okoli predmeta: obviti, obezati in obvezati, ozreti se, objeti, opasati, obstopiti;

b) da dejanje zadeva predmet, četudi ne od vseh strani (nem. be-): obiti beschlagen, obdarovati, obrekovati, obgovoriti;

c) da kdo (kaj) ostane v začetem stanju: obležati, obsejati, obstati;

č) izgubo: oblistovati se die Blätter verlieren.

8. **od**¹ zaznamuje:

a) oddaljenje ali ločitev kakega predmeta od drugega: odbiti, oddati, oddirjati, odgrizniti, oditi, odjahati, odkrhniti, odvaditi se; odžvižgati, odpiskati = žvižgaje, piskaje oditi.

¹ Nekdaj se je glasilo: ot; ohranjen je še v oblikah ot-mem, ot-eti; ot-rok (in-fans!); v narečjih se govori še: ot-idem.

b) nehanje ali končanje kakega dejanja ali stanja: odjužinati, odkositi, odmoliti, odpeti (odpojem), odrasti, odslužiti, odvečerjati.

c) vračanje dejanja z enakim dejanjem: odgovoriti — odgovarjati, odmevati, odpevati, odpisati — odpisovati, odpovedati, odzdraviti — odzdravljati.

č) postavljanje v prejšnji stan: odmotati, odvezati, odvihati (hlače, zurückstreifen), odviti.

9. **po** daje skoro vsem sestavljenkam svoj prvotni pomen razširjanja in kaže:

a) dejanje, ki se vrši o raznih časih ali na raznih mestih, zlasti pri opetovalnih glagolih: pobirati, počivati, poganjati, pogašati, pohajati, pokladati, postajati, potepati se.

b) dovršitev dejanja na mnogih predmetih ali po mnogih osebkih: podaviti (= vse, drugega za drugim zadaviti), pogoreti, pohoditi, poklati, pokupiti, poloviti, pomoriti, pomreti, posekati, povoziti.

c) pomanjševanje dejanja t. j. omejevanje dejanja ali stanja glede na čas ali prostor: poigrati (eine kurze Zeit spielen), pokašljati, poklečati, poplesati, posedeti, postati, potrpeti; pomakniti.

č) pokrivanje česa s čim ali devanje česa na kaj: pobeliti, pokopati, pokriti, posrebriti, posuti, potresti, pozlatiti.

d) preméno kakega stanja: podomačiti, pokristjaniti, posloveniti, potujčiti, poturčiti, poživiniti.

e) tvori prehajalne glagole iz neprehajalnih: posedeti (travo, durch Sitzen das Gras niederdrücken), pohoditi (cvetlice), popisati (list), politi (koga), pogovoriti (koga, beschwichtigen), toda: pogovoriti se (s kom, sich besprechen).

10. **pod** znači, da se dejanje pod čim vrši ali da je v kakem podobnem razmerju: podjarmiti, podkopati, podkovati, podložiti, podnetiti, podorati, podpisati, podpreti, podstaviti.

Opomba. Imena in členki: podboj, podjed, podkev, podklada, podlaga, podmet, podnožje, podpora, podzemlje, — podložen, podsolnčen, podstopen.

11. **pred** se sestavlja s samostalniki in pridevniki ter kaže na prednje mesto ali na prejšnji čas: predgorje, predgovor, predlog, predmestje, predmet, predvečer; predlanski, predvčeranj.

Z glagoli se ta predlog redkoma druží, n. pr. predložiti, prednašati, predpisati, predstaviti (po zgledu drugih jezikov, zlasti nemškega).

12. **pri** znači:

a) bližanje ali, da se to doseže, kar se je nameralo pri kakem dejanju: pridejati — pridevati, pridružiti, prignati, priti, prijeti, prisloniti, privaliti (kamen, herbeiwälzen), privezati, prizidati.

b) način, kako kdo (ali kaj) doide: pribežati, pribrenčati, prijadrati, prijezditi, prilajati, prilesti, pripeti (pripojem), priplavati, prisopihati, prišumeti, prižvižgati.

c) način, kako si kdo kaj pridobi: priberačiti, pridelati, prigospodariti, prigospodinjiti, prihraniti, prikoledovati, prislužiti, pritržiti, privojskovati, priženiti.

č) zmanjševanje: prigristi (anbeißen), prikrajšati, prikrojiti, prirezati (vrhe drevesom), prismoditi (si lase), pristriči.

13. **raz** znači:

a) ločitev v raznih obzirih, posebno tako, da se vrši dejanje v razne meri ali na raznih mestih: razbiti, razdejati, razdeliti, razdreti, razglasiti, razgnati, razpeti, razpustiti, razrezati, razvezati.

b) razširitev, razmnožitev, okrepčanje: razbeliti, razbliniti (durch Walzen breiter machen), razboleti se, razgreti, razjeziti, razjokati se, razsrditi, razvaljati, razvedriti, razveseliti, razžaliti.

c) začetek dejanja: razjokati se.

Opomba. 1. Nekaterim sestavam sta se v ljudskem govoru prva glasa obrusila, z pa se je pred nemimi soglasniki priličil v s: spreti, stegniti, strgati itd. namesto: razpreti, raztegniti, raztrgati.

2. Imena: razdel, razglas, razkralj, razlaga, razpelo, razpetje, razpis, razredba, razsip, razum, razvada, razvoj — različen, razoglav, razumen.

14. s (pred samoglasniki in zvonečimi soglasniki z, pred sičniki in šumniki se) je v sestavi dvojnega pomena in znači:

a) odgovarjajoč predlogu z orodnikom, združitev več predmetov po dejanju, izraženem v glagolu (= zusammen): zbrati, združiti, zediniti, zgnati, zložiti, zmesti, znesti, spisati, sesekati, sestaviti, sešteti, stlačiti, stopiti, streti, zvezati, zviti, sezidati, seznaniti, sežgati.

Starejša oblika (se, t. j. съ) se rabi še: segnati, segniti, segreti, semleti poleg smleti, zmleti; nekdam: setkati, setkem, zdaj: stkati (stekati).

b) odgovarjajoč predlogu z rodilnikom kaže, da se kaj s česa, od zgoraj doli premika (= herab): zbrisati, sklatiti, sleči — slačiti, zmakniti, zmetati, sneti — snemati, znižati, znositi, spustiti, sezuti (črevlje), zvaliti, zvrniti.

Opomba. Imena in členki: zbor, semenj, shod, slog, svrha, smoter, zlog (Silbe), zmes, smetana, smisel in zmisel, sestavek, spis, splavina, stok, zveza, — zložen, neznosen, — skupaj, zgoraj, spodaj, zgolj, sploh, stikoma, zraven.

15. v pomenja devanje ali prestavljanje iz kraja v kraj, zlasti v njegov notranji del (nem. ein-, hinein-): vbosti, vdelati, vdeti, vdihniti, vdolbsti, vkuhati, vlititi, vložiti, vpeljati, vpisati, vplesti, vrezati, vriniti, vsaditi, vsiliti, vstaviti, vstopiti, vtakniti, vtepsti, vtisniti.

Namesto v pišemo u, kadar mu sledi v, n. pr. uvesti, uvajati, uvažati, uvrstiti, uvrščati; tedaj tudi: uvedba, uvod, uvoz, uvožnja, uvrstba, uvrstitev.

O razliki med v in u gl. § 325!

16. za znači:

a) pomikanje za kako reč: zaiti (solnce je zašlo za goro); zalesti koga (einen ertappen = hinter seine Streiche kommen); zaostati za kom (hinter jemandem zurückbleiben); zasesti (zasedli so cesto, mit einem Hinterhalt besetzen = sich hinter etwas setzen).

b) kako zaprečenje s tem, da kdo sebe ali kaj drugega postavi pred kako reč: zadržati (zurückhalten), zakleniti, zakopati, zakriti, zaleči (to bo veliko zaleglo, das wird

viel ausgeben = einen großen Raum liegend bedecken), založiti, zamesti (cesto je zamelo), zapreti, zarasti, zasesti, zastreti (verhängen), zasuti, zazidati (okna).

c) pomikanje v notranjost, zahajanje na nepravo pot, napačno opravljanje kakega dela: zabloditi (na krivo pot), zaiti (sich verirren, fehlgehen), zabresti (v blato), zadolžiti se, zagovoriti se (sich verreden), zanesti (vetragen), zareči se, zastroči (fehlerhaft scheren), zašteti se, zavleči (verschleppen).

č) začetek dejanja ali enkratno dejanje: zablisniti, zaboleti, zadivjati, zadoneti, zadremati, zagrmeti, zakričati, zapeti, zapiskati, zardeti, zaspati, zasvetiti se, zatrobiti, zavpiti, zazvoniti, zažvižgati.

d) zapravljanje ali izgubo kake reči: zagospodariti (verwirtschaften), zaigrati, zajesti (svoje imenje), zakmetovati, zaležati (kosilo), zamuditi, zapiti, zapravdati, zapraviti (durch schlechtes Gebaren etwas vertun), zavojskovati.

Sestava z neločljivimi predlogi.

§ 325. Samo v sestavi nam rabijo sledeči predlogi:

1. **pa-** znači nekaj poznejšega, slabejšega, nepravega; paberki (paberkovati), paglavec, pagovor (Nachwort), pamet, panoga, parobek, paroj (Nachschwarm), pastorek, pastorka, patoka, pavera (Aberglaube), pavrsta (Abart).

2. **pra-** (v starejših knjigah navadno **pre-**) kaže na prvotni početek, n. pr. prababica, praded, pradoba, pramati, praotec, pravnuk, prapravnuk; prastar, pradaven, pravéčen (po drugih slovanskih jezikih).

V pomenu se ujema s predlogom **pred**, s katerim se včasih tudi zamenjava, n. pr. predded, predstarši.

3. **pre-** zaznamuje:

a) premikanje skozi kaj, čez kaj, prek česa: prebiti (durchschlagen), prebosti, preglodati, pregniti, pregristi, preiti, preleteti, prelomiti, premeriti, premočiti, prezirati.

b) da dejanje trpi skozi neki čas ali preko nekega časa: prebiti (überstehen) — prebivati, preboleti, prečuti, premoliti, prenočiti, prespati, prestat, pretrpeti, preživeti.

c) premembo kakega kraja ali stanja ter kako preuredbo: prebuditi se, predelati, predružačiti, prekovati, prekrstiti, preložiti, premeniti, preurediti, prenesti, prezidati.

č) prestop ali preseganje naravne ali druge določene mere ali meje: preceniti, pregovoriti, prehiteti, prehvaliti, prenapolniti, prenasoliti, preobjesti se, preplačati, preseči, preteči, prevpiti.

Opomba. Imena in členki: prebitek, precep, predor, prehod, prelaz, premer, prepoved, prestava, prestop, pretep, pretveza, — premožen, premrl, prešeren, prevzetan, — preveč, premalo, preveliko, neprenehoma.

4. **pro-** se je ohranil le v malo besedah, n. pr. prodaja, naprodaj, prodati; prostor, prostreti itd.; večinoma se je nadomestil s **pre-**, ki je blizu istega pomena. V novejšem času pišemo prvotni predlog **pro** navadno le v novih tvorbah in pa v besedah, ki smo jih vzeli iz drugih slovanskih jezikov, v domačih besedah hranimo **pre-**, n. pr.

probuditi, probujati (narod) — toda prebuditi se (iz spanja); pročelje; prodirati, prodreti (v sovražnikovo zemljo) — toda predirati, predreti (zid, tvor itd.); progona (državni p.) — toda pregnati, pregnanstvo; prohod — toda prehod, prehajati; proizvajati, proizvod; promet, prometeni; pronicati, pronikniti; propast, upropastiti, propalica — toda prepad, prepasti; propis; propoved; proračun; proslaviti, proslava — toda domače pre-slavljati; prospeh; prosveta; proučiti, proumeti; prozoren, neprodiren. Včasih pišemo oboje, n. pr. prerok ali prorok, preklet ali proklet.

5. **u** je različen od predloga **v** v sestavah ter pomenja:

a) odmikanje, odstranitev, odvetje ali umanjšanje (nem. ent-, weg-): uiti, ubežati, ukratiti, ulomiti, umanjšati, unesti, upasti, urezati, usušiti se;

b) izpolnitev ali dovršitev kakega dejanja: učakati, ubiti, udomačiti, ugoditi, ugonobiti, ukrasti, umreti, ustrašiti, utopiti.

V narodni govorici se navadno (gl. § 22. in 30.) med **v** in **u** ne dela razlika; razločevanje v pisavi sloni na stari slovenščini in drugih slovanskih jezikih. Zato pomni, da se piše **u** zlasti v primerih:

ubiti (lonce, z delom se ubijati) — toda vbiti hinein-schlagen (vbiti si kaj v glavo); ubirati, uberem; ubog, ubožen; ubraniti, ubrisati (vino se ubriše, ubrisane glave biti, ubrišem jo kam); učiniti, učistiti, udariti, poudariti; udelati (zemljo, vreme se udela, ves udelan) — toda vdelati (kaj v zlato, v kako tkanino, škornje vdelati); udeležiti se; udomačiti; učlovečiti se; udreti (jo za kom, solze so se mu udrle po licu) — toda vdreti ein-, hineinstürzen (voda v mlin; most, zemlja se vdre; vderte oči); udušiti, ugajati, uganiti, ugasniti, ugledati; ugnati (komu kravo odgnati, človeka ugnati) — toda vgnati hineintreiben; ugrabiti, ugrizniti; uhajati (konj uhaja; smeh uhaja; misli mi uhajajo), uhoditi (stezo, uhojena pot, uhoditi se = utruditi se) — toda vhod (v mesto); ujedati, ujedavec; ujeti, ujamem, ujemati se; ukaniti, uklanjati se; ukoreniniti (se); ukrasti, ukrepati, ukrep; ukvarjati se; uleči, uležem, ulegati; uliti (zvon; dež se ulije, solze se ulijejo) — toda vliti (olje v rano, vodo v sod); ulomiti (vejo, kos kruha; vrat si ul.; ulomljeno število) — toda vlomiti (v hišo); uloviti; umazati, umiti, umreti; unesti (unesel je in ukradel, u. se, človek se unese); upirati se, upodobiti, upokojiti, upravičiti berechtigten, uravnati; urejevati, urednik; uresničiti se; urezati (si kruha, palico, urezati se) — toda vrezati (ime v drevesno skorjo, črko v kamen); usesti se, usedem se; usekati (po drevesu, koga po glavi, za uho, u. se, u. jo čez mero) — toda vsekati (znamenje v drevo, kaj v kamen); usuti se, usipati (toča se uspe, dež se usuje, božji blagoslov se usiplje na polje) — toda vsuti, vsipati hineinschütten; usmiliti se; uspevati, uspeh; usposobiti, ustanoviti, ustaviti, ustreči, utegniti; utepsti, utepati (obleko; utepa se mi, u. se) — toda vtepsti, vtepsti (komu kaj v glavo); utopiti (se v misli, v radosti; v vodi se u.; pomni pa, da se vtopiti sploh ne rabi!); utripati, uveljaviti, uživati, zauživati, zauživanje.

Toda v pišemo:

v bogajme, vcepiti (sekiro v tepelj, kože, komu ljubezen v srce), včrtati, vdati se (lenobi, v voljo božjo; deska se vda; vdan prijatelj); v deti (nit v šivanko), v gozditi (stebre v zemljo, stavek), v gnezditi se; vklenem, vklepati (vola v jarem, vklenjen), vkopati (kakor bi mu bile noge vkopane), v kovati

(tatu, v zlato), vljuden, vloga, vneti, vpeljati, vpičiti (sekiro v čok), vpiti, vpisati, vpliv, vprašati, vprav (vprav zato), vpreči, vprega, vrvitati komu kaj, vsaditi (hleb v peč), vsiliti, vstajati, vtisniti, vtisk, vtis.

6. vz¹ pomenja:

a) premikanje navzgor (nem. empor-): vzdigniti, vzhajati, vzpeti se, povzpeti se;

b) začetek premikanja: vznemiriti se, vznesti, povzročiti.

Polna oblika vz se je v sedanji slovenščini večinoma obrusila in se govori z (s), n. pr. sprejeti, sprožiti, steči, stekel (pes), zbati se, zglasiti se, zgled, skobacati, zlekniti se, zleteti, zmagati, zmorem, spričo, zveličar, zveseliti se, zvirati se.

Nastalo iz: vzprejeti, vzprožiti, vzteči, vzbati se, vzglasiti se, vzgled, zveličar itd.

Zato se v mnogih primerih rabi obojna oblika vz ali z (s); brez razločka pišemo: vzbuditi in zbuditi, vzdramiti in zdramiti, vzglavje in zglavje, vznožje in znožje, vznak in znak, vzrasti in zrasti, vzdihniti in zdihniti, vzdihljaj in zdihljaj, vzkloniti se in skloniti se, vzporediti in sporediti, vzpored in spored, vzrediti in zrediti, vzkipeti in skipeti.

Polno obliko (vz) rabimo navadno le v novih tvorbah in pa v besedah, ki smo si jih izposodili iz drugih slovanskih jezikov, n. pr. vzbiban, vzbobneti, vzbočiti, vzburiti, vzcvesti vzdev, vzduh, vzgoja, vzgon, vzhititi, vzhičen, vzmah, vzmet, vzmnož, vznesen, vzor, vzornik, vzporednik, vzplamteti, vztrajnost, vzvidi se mi, vzvišek, vzvod, vzvraten, vzvreči.

4. Tvoritev tujih lastnih imen.

§ 326. Lastnim imenom novejših jezikov, ki nimajo korena v grščini in latinščini ali v slovanščini, puščamo navadno njih lastno obliko, zlasti v znanstveni pisavi.

Drugače ravnamo z lastnimi imeni grškimi in latinskimi ter s tistimi tujkami sedanjih narodov, katere smo vzeli iz starih klasičnih jezikov ali iz slovanščine ter jih

¹ Kot predlog s tož.: navzgor (iz na-vz-goro), vbreg (iz vz-breg).

sčasoma prirojili po svoje. Takim lastnim imenom dajemo domačo obliko, ker se grščina in latinščina s svojstvom slovenskega jezika bolj ujemata kakor nemščina.

Tako n. pr. sežemo pri besedah: *München, Po, Trient* k prvotni latinski, pri imenih: *Leipzig, Lübeck, Rügen* k slovanski obliki in pravimo: *Monakovo, Pad, Trident — Lipsko, Lubek, Rujana*.

Opomba. Nekaj nemških imen je že poslovenjenih prišlo v splošno rabo; tu je pač najbolje, da jih v tej obliki še dalje rabimo, zlasti ker se nemška oblika le malo prilega slovenskemu govoru; n. pr. *Frankfurt — Frankobrod, Marburg — Maribor, Salzburg — Solnograd, Innsbruck — Inomost* itd. Predaleč segati pa vendar ne kaže; lastnih imen ne smemo toliko pačiti, da bi se dala težko spoznati.

§ 327. Za grška in latinska lastna imena veljajo vobče sledeča pravila:

1. Grška in latinska moška imena na soglasnik se sklanjajo po moški, ženska na *-e* in *-a* po ženski sklanjatvi; n. pr. *Agamemnon: Agamemnon, -nona* itd.; *Apollon: Apolon, Apolona*; *Pulcher: Pulher, Pulhra*; *Caesar: Cezar, Niobe: Nioba, Ithome: Itoma, Penelope: Penelopa, Aurora: Avrora*; enako: *Antigona, Halkidika; Katilina, Sula*.

Ženska imena na *-o*, kakor *Ino, Gorgo, Leto, Sappho* ohranijo v imenovalniku prvotno končnico, sicer pa se sklanjajo po *a*-sklanjatvi s slovensko ali pa s tujo končnico; n. pr. rod. *Inoje* ali *Ine, Letoje* ali *Lete* itd.

2. Pri imenih oseb in krajev na *-es, -is, -os, -on* ali *-us, -um* odpahnemo končnico, in sicer:

a) brez vsake pripone, če stoji soglasnik pred končnico; n. pr. *Demosthenes: Demosten, Amphipolis: Amfipol, Neapolis: Neapol, Aischylos (Aeschylus): Ajshil (Eshil), Probus: Prob, Saguntum: Sagunt*.

Kadar stoji več soglasnikov na koncu, vtikamo pred *l, r, m, n* gibljivi *e*; n. pr. *Alexandros: Aleksander, Patroklos: Patrokel, Cipros: Ciper, Isthmos: Istem, Lemnos: Lemen*.

Moška imena na *-as, -ias, -yas* odpahujejo samo *s*, n. pr. *Amyntas: Aminta, Eurothas: Evrota, Kallias: Kalija, Marsyas: Marzija*.

b) Če pa stoji samoglasnik pred končnico, pristavljamo *j*, n. pr. *Demetrios: Demetrij, Fabius: Fabij, Menelaos: Menelaj*,

Orpheus: Orfej, Byzantion: Bizantij (Byzantium: Bizancij), Capitolum: Kapitolij.

Nekatera deželjska imena spreminjajo končnico **um** v **ja**, n. pr. *Latium: Lacija, Samnium: Samnija.*

Enako privzemajo j grška lastna imena na **-kles**, n. pr. *Herakles: Heraklej, Neokles: Neoklej, Perikles: Periklej, Sophokles: Sofoklej, Themistokles: Temistoklej.*

3. Grška in latinska lastna imena, ki dobivajo v rodilniku podaljšek, ali pa preminjajo svojo končnico, odpahujejo sklonilo; moški samostalniki ostajajo potem nespremenjeni, ženski dobivajo slovensko končnico **a**, n. pr. *Ajas (rod. Ajant-os): Ajant, Ajanta itd.; Cato (rod. Caton-is): Katon, Cicero: Ciceron, Cocles (Coclit-is): Koklit, Mars: Mart, Xenophon: Ksenofont, Zeuxis: Cevksid. Ženski samostalniki: Ceres: Cerera, Cerere; Pallas: Palada, Argolis: Argolida, Elis: Elida, Salamis: Salamina, Sphinx: Sfinga, Karthago: Kartagina, Venus: Venera.*

§ 328. Rabiti se pa sme tudi v imenovalniku tuja končnica (pri latinskih lastnih imenih latinska, pri grških navadno grška); odvisne sklone tvorimo tako, da pridevamo slovensko sklonilo na deblo grških in latinskih imen, tedaj:

a) *Pitagoras, Pitagora, Pitagoru itd.; Midas, Mida; Pelopidas, Pelopida; Ajnejas, Ajneja;*

b) *Ajakos, Ajaka, Ajaku itd.; Herodotos, Herodota; Alkinoos, Alkinoja; Efezos, Efeza; Naksos, Naksa; Ilion, Ilija; Teos, Teja; Delos, Dela. Grška imena se smejo rabiti tudi z latinsko končnico, tedaj: Ajakos ali Ajakus, Ajshilos ali Eshilus; Ilion ali Ilium, Bizantion ali Bizantium.*

Latinska imena: *Titus, Tita; Sentinum, Sentina; Tuskulanum, Tuskulana.*

c) *Astianaks, Astianakta, Astianaktu; Paris, Parida; Lahes, Laheta; Eros, Erota, Ksenofon, Ksenofonta; Ajas, Ajanta; Simojs, Simoenta; Perikles, Perikleja; Palas, Palade, Paladi itd.; Elis, Elide, Sfinks, Sfinge; Salamis, Salamine. Latinska imena: Cicero, Cicerona; Kato, Katona; Kartago, Kartagine.*

Taka raba se priporoča zlasti pri manj znanih in pri kratkih imenih!

4. Množinska krajna imena se tudi v slovenščini sklanjajo v množini, n. pr. *Atene, Aten, Atenam; Tebe, Teb, Tebam; Termopile, Mile, Terme. Dalje Delfi, Delfov, Delfom; Leontini,*

Leontinov; Tomi, Tomov; Pompeji, Pompejev; srednji samostalniki: Kunaksa, Kunaks, Kunaksom; Levktra, Levkter, Levktrom.

5. Občna imena, vzeta iz staroklasičnih jezikov, včasih po svoje prikrojimo, n. pr. *gimnazija* (gymnasium), *politehnika* (polytechnicum); *program* (programma), *sistem* (systema).

Opomba. Glede pisave je pomniti: Kadar se pri tuji besedi v debla snideta po dva samoglasnika, ki ne tvorita dvoglasnika, ostane zlog odprt, *Eleonora, Gabriel, Miltiades, Mihael*; tako pišemo tudi druge tujke, n. pr. *aktualen, januar, jezuit, genialen, perioda, ordinariat*.

Z j se pišejo že udomačene izposojenke, n. pr. *komedijant, gimnazijalec, milijon, misijon, škorpijon, tercijal*.

Pomenoslovje in izvor jezika.

§ 329. Če primerjamo korenko sorodne besede med seboj, ne vidimo samo, kako so nastale (po izpeljavi, podvojitvi ali po sestavi) ali od katerega korena se izvajajo, temveč spoznamo tudi, kakšen pomen so imele (**pomenoslovje**).

Če določimo besedam tisti pomen, ki je vsem skupen, dobimo **prvotni pomen**, ki ga je kaka beseda imela.

Tako je n. pr. besedam *vrteti, obrniti* (iz ob-vrt-niti), *vrniti, vreteno, vrat, vrsta* itd. skupen pomen sukati se, vrteti: kar se suče ali *vrti* (odtod *vreteno*; enako *vrat*, ker glavo pregiblje in suče), se povrača na isto mesto, kjer se je začelo vrteti (odtod *vrniti (se), vračati, obrniti*); kar pa se suče, se vrti v krogu (odtod beseda *vrsta*, ki pomeni prvotno okrogel prostor, potem pa tudi to, kar je zaokroženo, v nekem redu).

Sorodne so besede: *zavreti* (kolo; odtod *zavora, zavirati*), *vrata, vereja*; skupni pomen: zapreti; *vrata* so tedaj odtod, ker *zapi*rajo; enako je *vereja*, ki pomeni najprej podboj (= kol) pri lesenih vratih, potem pa sploh podboj z luknjami, v katerega se vtikajo prečniki. — Sorodne so besede *vreti, vrec, izvor, vroč* (odtod *vročina, vročica* itd.), *variti* (samovar), *obariti* (zaseko, klobase); pomen se je takole razvil: *vreti* pomeni *quellen*, sprudeln = voda *vre* iz zemlje; kjer *izvira*, je *izvor, vir* ali *vrec*; kadar voda v loncu kipi (= *vre*), je gorka (= *vroča*); odtod se je izraz prenesel na predmete, ki so v podobnem stanju kakor gorka, t. j. vroča voda, n. pr. dan je vroč, vroče mi je; dalje: vročina, vročica itd.; v vroči vodi lahko kuhamo (odtod

variti = kuhati, samovar) ali kaj parimo z njo (odtod *obariti* = pariti). Poleg tega se je prenesel pomen tudi na druge predmete, n. pr. ljudje vro iz cerkve, po meni *vre*, kri *vre*, po deželi *vre*. Dalje so sorodne besede *ženem* (*gnati*), *žeti* — *žanjem*, *želo* Stachel; skupni pomen = tolči, biti: živino bijem, da gre (odtod: *gnati*, *ženem*, *goniti*; po žitu biti, kositi = *žeti*, *žanjem*; čebela bije, pika (vsled tega se imenuje ta organ *želo*). Sorodno je *čajati* = čakati (v reku čaj me no!) in *čas*: kdor čaka, ta pričaka nekega momenta (= čas).

§ 330. Iz tega vidimo, kako se prvotni pomen, ki ga je kak koren imel, spreminja: kako se pomen vsled *podobnosti prenaša* na druge predmete (*metafora*,¹ prenos) ali kako se pomen vsled kake *zveze*, ki jo imata predmeta med seboj, *zamenjuje* z drugim izrazom (*metonimija*,² zamenjava).

Metaforo (prenos) in metonimijo (zamenjavo) imenujemo s skupnim imenom *podoba* (*tropus*, gr. *τρόπος* = obrat, t. j. prvotni pomen se je preobrnil ali spremenil; zato pravimo, da govorimo v podobi).

Po metafori so izmed zgoraj omenjenih izrazov nastali: *vreteno*, *vrat* (vrteti); *vrata*, *vereja* (za-vreti); v loncu vode *vre*, ljudje vro iz cerkve itd.

Po metonimiji so nastali izrazi: *vrsta* (vrteti), *vroč*, *vročina* (vreti); živino *gnati*, čebela ima *želo*, žito *žanjem* (prv. pomen biti, tolči); *čas* (čajati) itd.

Vaja. Išči prvotni pomen ter podobe (metaforo ali metonimijo) pri besedah, ki smo jih navedli pri preglasu (§ 56), pri glasovnih spremembah (§ 57, 59 in 62) in pri izpeljavi (§ 313 in 314)!

Prvotni pomen se je ohranil le pri majhnem številu besed; velika večina besed je dobila svoj sedanji pomen po prenosu ali zamenjavi: jezik je takorekoč „slovar obledelih metafor in metonimij“.

§ 331. Če določimo besedi njen prvotni ter preneseni ali zamenjani pomen, spoznamo njeno *zgodovino*, ki nam a) kaže, kake predstave, pojme in nazore je imel človek prvotno o kakem predmetu ali pa se b) pokaže predmet sam v starejši, prvotnejši obliki, če ga je izraz v taki obliki ohranil.

¹ gr. *μεταφορά* od *μεταφέρειν* = prenesti.

² gr. *μετωνυμία* = zamenjava imen.

a) V prvem primeru se nam odkrije **razvoj pomena**, ki nam kaže, kaj prav za prav naše besede pomenijo; iz njih spoznamo, po kakšnih lastnostih je imenoval človek razne predmete, n. pr. živali, rastline, svojo okolico ter sploh vse pojave stvarnega in duševnega življenja. Iz jezika odseva dovršen del razvoja duševnega življenja kakega naroda.

Korensko sorodne so n. pr. besede *hrepeneti* in *hripa*, *hropsti*: *hrepenenje* je zdaj lahko čisto duševno, netvarno, toda izraz je vzet iz čutnega, stvarnega dejanja *hropsti*: *hropeč* za čem težiti — *hrepeneti* (nastalo po metonimiji); enako je nastalo od *hlapati*, *hlapniti*, *hlipati* — *hlepiti* po čem, *pohlep*. — Sorodne so besede *os-ter*, *os-la*, *os-at*: *osla* ima ime po tem, ker *ostri*, *osat* pomeni bodeča rastlina, *bodica* (kar je *ostro*, lahko *bôde* = metonimija!). — Sorodno je *hrbet*, *hrbta* in *hrib*: iz živalskega *hrbta* je prenesen izraz na naravo. — Sorodno je *dojiti*, *dete*: *dete* je imenovano po tem, ker ga *doje*, odtod je izvedeno *detič*, *deček* (iz *detiček*), *deca* (iz *detca*), dalje *dečla*, *dečko*, *dekla* (iz *detkla*); odtod *dekle*, *deklica* itd.; sorodno z *dete* je *deva*, odtod *devica* itd.

b) V drugem primeru spoznamo **razvoj predmeta** samega, ki ga izraz zaznamenjuje. Ako je jezik ohranil izraz za prvotno obliko kakega predmeta, moremo primerjati njegov razvoj od prvotnega stanja do današnje oblike. Tako nam kaže jezik tudi starejše, prvotnejše kulturno stanje kakega naroda.

Korensko sorodne so n. pr. besede *ulj*, *uljnjak*, *ul-ica*: *ulj* pomeni duplo (zlasti duplo v drevesu), kamor se je roj usedel; prvotno so bile čebele v drevesnih duplih, kar kaže tudi beseda *pânj*, ki pomeni prvotno *Baumstock*, pozneje šele *Bienenstock*; *uljnjak* je nastal šele iz umetno izdelanih uljev; *ulica* je prvotno pot v ozki soteski (= duplu podoben prehod); kakšna razlika je torej med prvotno in sedanjo, recimo mestno ulico!

§ 332. Prvotni ozir. preneseni ali zamenjani pomen se more določiti mnogokrat že iz domačih sorodnih besed. Večkrat pa se je ohranil prvotni koren, ki je skupen tudi drugim slovanskim jezikom, samo v kaki posamezni slovenski besedi; tako besedo moramo primerjati s sorodnimi besedami drugih slovanskih jezikov ali stare slovenščine. Iz slovenščine same ne moremo dognati, kaj pomeni n. pr. *slana*; ali sorodna staroslovenska beseda *slota* = *zima* kaže, da je *slana* = *zmrzlina*. — Sorodno je slov. *postrv* in rusko *pester* = *pisan*: tedaj ima ime po rdečastih

pikah. — Slov. *jadro* (odtod *jadrati*) nam razloži staroslovenska sorodna beseda *ja-ti*, *jada* voziti se, češko *jedu*, vozim se: *jadro* je to, kar ladjo vozi, žene.

V nekaterih besedah pa se hrani koren, ki ni bil skupen samo slovanskim, temuč tudi drugim indoevropskim jezikom. Marsikatero besedo moremo razložiti le po primerjanju s sorodnimi besedami drugih indoevropskih jezikov, zlasti nemščine, latinščine in grščine.

Korensko sorodni sta n. pr. besedi slov. *strela* in nem. *Strahl*; v srednji visoki nemščini pomeni *strāle* = puščica, strelica. — Dalje: slov. *stena* in nem. *Stein*: primera kaže, da je bila slov. *stena* iz kamena, zidana.¹ — Beseda *vrač*, sedaj: zdravnik, prvotno čarovnik, zagovarjavec (ker je boleznim zagovarjal!) je v zvezi z nem. *Wort*, lat. *ver-bum*, gr. *ῥήτωρ* (iz *ἔργωρ*) govornik. — Slovanski jeziki n. pr. besede *koš* ne morejo pojasniti; toda sor. lat. besede *quasillus*, *koš*, *quallus* (iz *quaslus*) pleten *koš*, *quasillaria*, predica nam kažejo, da ima ime po tem, ker je spleten = pletenica, pletenka. Iz navedenega moremo tudi razumeti, zakaj pomeni *koš* v ruščini tudi pletena *koča*, *ovčja staja* itd., v srbščini pa pleten *skedenj*: z besedo *koš* se je moglo zaznamovati vse, kar je spleteno. — Naše *plakati* = *jokati*, *tožiti*, *žalovati* je v korenski zvezi z lat. *plango*, *bíti*, *žalovati*, z gršk. *πλίσσω*, *πλίσσμι* *bíti*, *tolči* in nem. *fluchen*, *kleti*; prvotni pomen *bíti*, *tolči* se je ohranil v grški in deloma v latinski besedi; v slov. se je razvil pomen: od žalosti se na prsa *trkati*, *bíti* = *žalovati* (metonimija); to je pomenilo prvotno tudi v nemščini (gotsko *flōkan* *tožiti*, *žalovati*), pozneje pa se je razvil pomen v žalosti *rotiti* se, *zaklinjati* se, *kleti* (nova metonimija!). — Slov. *plēče* (v množ. *plēčča*) je sorodno z gršk. *πλατῆς* *plosk*, *ploščat*, *širok*:² *plēče* je dobilo torej ime po ploski, široki podobi tega telesnega dela. — Slov. *trak* pomeni to, kar je *zvito*, *spleteno*: to nam kaže sor. lat. *torqueo* *sukati*, *viti*, *torques* *ovratna veržica*.

§ 333. Iz navedenih primerov je razvidno, da imamo v jeziku mnogo skupnega ne samo z drugimi Slovani, ampak tudi z ostalimi indoevropskimi narodi. Prvotne korene naših besed hranimo še iz tistih pradavnih časov, ko smo z drugimi indoevropskimi

¹ Dočim je bila nem. *stena* = *Wand* (od *winden*!) prvotno spletena!

² Indoevropski koren: *plēt*, *plosk*, *širok*.

narodi govorili še en skupni jezik in prebivali še v skupni indoevropski pradomovini.

Indoevropska sorodnost pa ni le v posameznih besedah ali korenih, temuč v vsem slovniškem sestavu, v debloslovju, v sklanji in spregi in tudi v skladnji. In ta sorodnost je tolikanj očitnejša, kolikor starejši so jeziki, ki jih primerjamo. Ako bi vzeli n. pr. našo slovenščino, italijanščino in novo grščino, bi bilo izprva precej težko najti kako ujemanje. Ali primerjajmo staro slovenščino, latinščino in staro grščino, pa bomo videli povsod zadosti takega, kar je enako ali podobno ali v vseh treh jezikih ali vsaj v dveh od njih. In vendar je stara slovenščina, kakor nam je ohranjena v najstarejših spomenikih, za tisoč let mlajša od latinščine, kaj šele od grščine! Kolikanj podobnejša je morala biti latinščini in grščini prvotna slovanščina recimo ob Kristusovem času! Ako gremo potem v duhu še dalje nazaj, moramo priti naposled do časa, ko so si bili vsi indoevropski jeziki tako podobni, kakor bi bili narečja enega jezika; in na vse zadnje moramo priti do neke prvotne dobe, ko so govorili vsi Indoevropci tako enako, kakor n. pr. dandanašnji prebivalci ene vasi ali udje ene družine. To je bil prvotni indoevropski jezik.

§ 334. Pri nekaterih besedah se spozna sorodnost že na prvi pogled, n. pr.:

slov. brat, bratranec: nem. Bruder (got. brōthar, lat. frater, gr. *φράτηρ* član istega rodu;

slov. mati, -ere; nem. Mutter, lat. mater, gr. *μήτηρ* (dorsko *μάτηρ*);

slov. sin (iz syn), nem. Sohn (starovisokonemško: sun), gr. *υἱός* (*ū-* je nastal iz *su-*);

slov. voda, nem. Wasser (got. watō), gr. *ὔδ-ωρ* (*ū-* je nastal iz *wu-*);

slov. ov-ca, ov-en; lat. ovis, gr. *ὄις* (iz *ὄφις*);

slov. ten-ek, nem. dünn, lat. tenuis, gr. *τανώω* raztegnem;

slov. noč (iz nokt-), nem. Nacht (iz nokt-), lat. nox, noctis, gr. *νύξ, νυκτός*;

slov. miš (iz myš in to iz müs-), nem. Maus (starovisokonem. mūs), lat. mus, muris (iz musis), gr. *μῦς, μύς* (iz *μυθός*);

slov. (pro)strem, nem. streuen, lat. sterno, sternere; gr. *στόρνυμι* razprostirati;

slov. srebati, lat. sorbeo, -ere; gr. *ῥοφέω* (iz srobh-).

Primerjaj zlasti števnik: slov. eden (en), dva, tri, štiri (strsl. četyri . . ., nem. eins, zwei (got. twai), drei (starovisokonem. dri), vier, (got. fidwōr iz qetwor), fünf (iz predgerman. penpe, penqe), sex . . . gr. *ἓξ, δύο, τρεῖς, τέσσαρες* (iz qetwor-), *πέντε, ἕξ* . . .

§ 335. Prvotni glasovi indoevropskih jezikov so se v posameznih jezikih spreminjali večinoma po stalnih zakonih.

1. Ustničniki (labiali) so v sledečem medsebojnem razmerju :
indoevropski p, b, bh:¹

slov.	nem.	lat.	grško
pluti	Flut	pluvia, dež	<u>πλέω</u> , plovem
bolj-ši	(f) ²	de-bilis brez moči	<u>βελτίων</u> boljši
brat	Bruder	frater	<u>φράτηρ</u>

2. Zobniki (dentali):
indoevropski t, d, dh:

slov.	nem.	lat.	grško
tenek	dünn	tenuis	<u>τανύω</u>
pod	Fuß ³ (angl. foot)	pes, pedis	<u>πούς, ποδός</u>
duri	Tür	fores	noga <u>θύρα</u>

3. Palatalni (omehčani) zaporniki:
indoevropski k', g', g'h:

slov.	nem.	lat.	grško
srce (iz srdce ⁴)	Herz	cor, cord-is	<u>καρδία</u> , srce
zrno	Korn	granum	<u>ζέρον</u> , starec (prv. pom. dozorel)
voz	Wagen ⁵	veho, ⁶ vozim	(F)ῥῶχος, voz

4. Velarni zaporniki:
indoevropski k, g, gh:

slov.	nem.	lat.	grško
klati	(h) ⁷	clades	<u>κλάω</u> , lomim
kladivo		poraz	
igo	Joch ⁸	ingum	<u>ζυγόν</u>
gadati (uga[d]niti)	ver-gessen	prehendo	<u>χανδάνω</u> obsežem
		primem	

5. Prvotni s je med samoglasnikoma v grščini izpal, v latinščini in večinoma tudi v nemščini je postal r, v slov. je za i, u, r, k postal h, n. pr.

¹ bh je aspiriran b, dh aspiriran d itd.; aspirirano izrekajo n. pr. Nemci svoj k, n. pr. k(h)alt.

² V nem. je f, n. pr. slov. slab, nem. schlafen.

³ Med samoglasnikoma (n. pr. slov. vedeti, nem. wissen); za soglasniki postane z, n. pr. slov. srdce, lat. cordis (rod.), nem. Herz (got. herto).

⁴ Srdce govore še ogrski Slovenci.

⁵ Včasih je k (ck), n. pr. slov. lizati, nem. lecken, lat. lingo, gr. λείχω.

⁶ Včasih je g, n. pr. sl. lizati, lat. lingo.

⁷ V nemščini je h kakor pri omeščanih zapornikih, n. pr. gr. τὸ κράτος, moč, nem. hart, trd.

⁸ Včasih je k (ck), n. pr. lat. ager, gr. ἀγρός, njiva, nem. Acker.

slov.	nem.	lat.	grško
uho	Ohr	auris (iz ausis) (toda auscultare! poslušam)	οὖς (iz οὖθος)
miš (iz myh-, mus)	Maus	mus, muris	μῦς, μῦός
leha (iz leisa)	(Ge)leis (toda: lernen, ¹ lehren)	lira, brazda, leha. ²	—
snaha ³	Schnur	nurus	νῦός (iz σνύσος)
—	ver-lieren (toda Verlust)	—	λίω (iz λυσώ)
muha	—	musca	μύια (iz μύσια)
mah ⁴	Moos	muscus, mah	—
bos	bar(fuß)	—	—

Drugi soglasniki ostajajo v vseh jezikih večinoma nespremenjeni.

1. O pomenu naših besed.

§ 336. Za metaforami in metonimijami se skriva prvotni pomen naših besed, ki nam hrani tiste *značilne poteze*, po katerih je človek *kak predmet imenoval*. Z besedami človek ni zadel bistva stvari ali pojavov, temveč le tisto posebno, včasih čisto slučajno čutno lastnost, ki se mu je zdela za predmet *značilna*, ali vsaj *primerna*. Tako je razumljivo, zakaj so zaznamenjevali narodi navadno isti predmet po različnih lastnostih. „Ko je n. pr. Indijec ob sveti Gangi slišal grmenje, je mislil, da nebeški konji tolčejo s kopiti ali pa da mukajo svete krave; Grönlandec je mislil, da se kregajo „zle ženske“; Rus, da renči nebeški zmaj; slovenske matere ponekod tolažijo otroke, da naj se nika ne boje groma, ker le sv. Elija prepeljava voz, poln dežja. — Ko je občudoval zvezdnato nebo, je imenoval skupine zvezd skoro vsak narod po svoje: kar je bilo Rimljanom (in vsem romanskim narodom) in Nemcem *via lactea*, *Milchstraße*, je bilo našim dedom rimska cesta, Hrvatom pa *Kumova slama*; v onih sedmerih zvezdah blizu severnice je Grk videl medveda, Rimljan sedem juncev-mlatičev, naši dedje voz“ (Debevec).

Živali je zaznamoval Slovenec večinoma po njihovem glasu. *Petelin* ima ime po svojem petju (pet-el-in: peti, pojem); *kura*

¹ Prvotni pomen komu slediti!

² Odtod *de-lirium*, *delirus* = kdor je sled izgubil; znorel.

³ Iz: snaha in to iz snusa.

⁴ Iz: mah.

po glasu, ki ga daje (iz *ku-ra*: sor. *ku-jati se*, schmollen, mucken¹); po takem glasu (*kujati se*) je dobila ime tudi *kavka*. *Sovo* so nazvali po njenem skovikanju (odtod tudi ime *skovir*), vpitju (beseda *sova* [nastalo iz *k'ova*²] je sorodna z nem. *heu-len!*). *Brglez* je dobil ime po svojem cvrčanju (sor. lat. *frigulo* kričati, dreti se [o kavki]). Po svojem značilnem glasu imajo imena *čuk* (po glasu ču), *kukavica* (v vseh jezikih!), *kokoš*, *koklja*, *kokot*, *pišče* (od *piskati!*), *ščinkavec* (od ščink). Tudi prvotno ime, ki ga ima *žerjav*, je vzeto po glasu. Po svojem brnenju, ki ga povzroča pri letanju s pokrovkami, ima ime *hrošč* (sor. hreščati, hreščim, hrestati, hrstati, hrustati; zanimivo je, da je dobil po tem šumenju (hreščanju) ime tudi *hrast*; podobno se imenuje po šumenju, ki ga povzroča drevje v njem, šuma = gozd). Po rjovečem glasu (*bukati*, *bučem*) ima ime tudi *bik* (iz *byk*-).

Pogosto so dobile živali ime po barvi. Po sinjem (višnjevem, modrem) oprsju je dobila ime *sinica*. Po svetlikajoči se zelenkasti barvi imata imeni *golob* in *žolna* (sorodno *zel-en*³ in *žol-t*, kar je prvotno pomenilo zelen in rumen). Po žolti, rumenkasti barvi je dobila ime tudi *želva*. Siva (= sera) barva je dala imena *seru* (brkati sêr, Lämmergeier), *sercu* (sêrec, Schimmel, serast konj, serasta kobila) in *serki* (sera rasa). Po barvi kličemo radi zlasti govejo živino: *sivec*, *sivka*, *čada* (čad⁴, dim; čadeti, počrneti), *dima*, *dimec*, *belec*, rumêna itd. — Drugi predmeti imajo bolj redko ime po barvi, n. pr. *zlato* (po rumeni barvi: „rumeno zlato“; sor. je *žol-t*). *Ruda* (sor. je rumen, iz: rudmen; sorodne besede so rdeč, odtod rja, Rost, od česar je pridevnik *rjav!*).

Po kraju, kjer živali bivajo, so vzeta imena: *jazbec* (starejše *jazvec*; sor. *jazva*, luknja, jama, votlina, *jazbec* = „ki luknje koplje“), *zmija* (sor. z besedo *zem-lja*, ker se po zemlji plazijo) itd. Po času, v katerem se skote, so imena: *jarec*, *jarka*, *járica*, *jarče*, *jarè* itd. (od *jar*, pomladni; n. pr. *jaro žito*, pomladno žito; *jara gospoda* neugebackener Adel, junge Herrschaften). Po drugih lastnostih so živalska imena: *junec*, *junica* (= mladič, sor. nem. jung); *vol* (sor. *vel-ik*); *krava* in *srna*⁵ imata imeni po rogovih (sor. nem. Horn); *pozoj* (sor. *zijati*); *molj* (ker kupce prahu ali moke *namelje*).

¹ Po metonimiji je nastalo odtod *kujati se*: braniti se, ustavljati se!

² Omehčani *k'* daje pri nas *s* (gl. § 335, 3).

³ *Zel-en* nastalo iz *g'hel-* (gl. § 335, 3). — ⁴ Čad je iz *kēd* (gl. § 57 a v opombi), sor. *kad-iti*. — ⁵ Takisto lat. *cervus*, jelen in nem. *Hirsch*.

Rastline imajo imena po sledečih lastnostih: Po barvi se imenujejo *sliva* (iz pridevnika *sliv*, višnjev, moder), *breza* (= „svetlo“, belo drevo), *detelja* (= „pikasta“, pisana rastlina).

Po obliki so dobili ime *bor* (= iglato drevo, ime po borovih iglah), *osat* (sor. *os-ter*, bodeča rastlina), *trepetljika* (ker se listi vsled tankih, dolgih pecljev vedno tresejo = *trepetajo*), *topol* pomeni *trepėjoče* drevo; tedaj isto, kar *trepetljika*.

Razni deli našega telesa se imenujejo po sledečih znakih: *telo* pomeni prvotno iz lesa izrezano podobo, ki se je rabila tudi kot malik; odtod je preneseno na človeško telo; *glava* (sor. *gol*) pomeni prvotno golo glavo, t. j. črepinja, lobanja; *lasje* pomenijo: valoviti kodri; *čelo* je visoki del obraza ali telesa; *grlo* (sor. *žreti*, nastalo iz *ger-ti*) je tisti organ, s katerim požiramo; *zob* (sor. *zebe* me = prvotno: trga me, da drgetam; trese me) je organ, ki trga in razkosava hrano; *uho* je organ, s katerim kaj zaznavamo (sor. je *um*, ker moremo s to zmožnostjo kaj zaznati); *pleče* je široki del hrbta; *rebra* (sor. nem. Rippe, Rebe) imajo ime od tega, ker so upognjena, zakrivljena; *prsi*, t. j. rebra, so podobna oklepu, korensko sorodno je *prst*, t. j. ud, s katerim se da kaj obseči, okleniti; *laket* ima ime po tem, ker se upogiba, pregiblje; tudi *koleno* (sor. *kolo*) je zaznamovano po tem, ker se vrti, pregiblje.

Zemlja (sor. lat. *humus*) je dobila ime od tega, ker nas nosi; *nebo* (sor. nem. *Nebel*) je imenovano po oblakih, meglah, ki so na njem; *svet* (sor. *svet-iti* se) pomeni prvotno le toliko zemlje, kolikor je vidimo; *solnce* (sor. nem. *Sonne*, la. *sol* itd.) se imenuje po tem, ker sveti; enakega poznamenovanja je *luna* (sor. *luč*); *dan* pomeni *svetli* čas (v nasprotju z nočjo); *večer* je čas, v katerem solnce *doli* gre, t. j. zahaja.

Glede obedovanja pomni: *kosilo* je bilo prvotno zjutraj (*kositi* je izvedeno od *kos* Imbiß, Stück in pomeni prvotno ugrizek, grižljaj, ker se je pri kosilu le kaj malega ugriznilo); *južina* (izvedeno od *jug*, t. j. poldan) je bila opoldan; vmes je bila včasih potrebna tudi mala južina; *malica* (izvedeno od *mal*, *malo*) je *mali* obed med južino in večerjo.

Dalje imajo ime: *dim*, ker se v vrtinec suče in kvišku vije; *kladivo*, ker tolčemo z njim; *kolo*, ker se vrti; *rog*, ker kvišku moli; *roj*, ker teče, leti (sor. *re-ka*, *ri-niti*); *rosa*, ker moči (mokra); *rod* je prvotno to, kar *raste*, kar se množi; *steber* ima ime odtod, ker trdno stoji (sor. *sta-ti*).

Nekatere lastnosti: *mlad* je pomenilo prvotno strt, slab(oten), mehak; *star* = strjen, trden, trd, krepek (sor. nem. starr werden, erstarren); *lep* je prvotno toliko kot pripraven, pripravno pa je to, kar se ujema, prilega, podá; ta pomen se je razvil od prvotnega: *lepiti*, *prilepiti* (*lep* in *lepiti* je iz istega korena), pritisniti = prilegati se (kolikokratna metonimija!); *grd* je prvotno ponosen, ošaben; *zdrav* (sor. z besedo *z-drav* je *drevo*) = jak, trden kot drevo; *dober* = pripraven, t. j. kar se prilega, ujema (sor. po-*doba*, spo-*dob*-iti se; *doba*); *slab* pomeni prvotno utrujen, truden, brez moči (sor. nem. schlaff, schlafen; stvn. slaf, sláfan).

Vaja. Išči pomene besedam, ki smo jih navedli pri preglasu (§ 56), pri glasovnih spremembah (§ 57, 59 in 62) in pri izpeljavi (§ 313 in 314)!

2. Zgodovinski pomen besed.

§ 337. Nekatere besede nam kažejo predmete v starejši, prvotnejši obliki; iz njih se da spoznati starejše, prvotnejše kulturno stanje.

Cesta pomeni prvotno uhojena pot; ime: bela cesta, cesarska cesta itd. je zaslužila šele pozneje; *cepec* pri mlatvi je bil prvotno od drevesa odklan odcepek, na katerem še ni bilo ročnika, gože in jermenov; za plug je rabilo okleščeno drevo, odtod je ime *drevo* ostalo; *gumno* (nastalo iz *gu-*, kar je ohranjeno v besedi *govedo*, in *mno*, kar je od *meti*, *manem*) je prostor, kjer govedo žito mane; *grad* je sor. z nem. Gart-en, Gurt in pomeni ograjen, zavarovan prostor, ki se je pozneje utrdil in spremenil v trdnjavo ali mesto; kaj drugega tudi *mesto* ni bilo od začetka. Ime *kralj* (nastalo iz korlj) je bilo vzeto okoli l. 800 po Karlu Velikem (Karal, Karl), ki si je podvrgel več severnih in južnih Slovanov; zato se je sprejelo njegovo ime za vladarja sploh; iz tega imena so dobili naslov potem tudi kraljica, kraljič, kraljična, kraljestvo itd. *Krščenica* pomeni deklo (posla, sužnjo), ki je bila krščena, dočim so bili višji krogi še paganski. Stari *mostovi* niso bili železnobetonski, ampak nekoliko bolj preprosti, kakor ime kaže (sor. nem. Mast, Mastbaum jadrnik, jadrno drevo): zadostoval je hlod ali bruno, ki so ga vrgli čez vodo; od začetka se ni ločil od *brvi* (sor. *bruno*). O *koži* se ni moglo zmeraj peti, da je gladka, ker pomeni prvotno le

kozjo kožo, kozletino, ki ima dlako (koža nastalo iz kozja); tako kožo so izprva rabili zlasti za obleko; od kozje kože se je preneslo ime pozneje na druge živalske in tudi na človeško kožo. *Pero* je bilo včasih res *pero* (gosje ali kakega ptiča), ki je bilo ustvarjeno bolj za letanje (sor. gr. *πέτομαι* letim, frfotam, lat. penna [iz petna] pero, nem. Fittich) kakor za pisanje. Beseda *postelja* (sor. *steljem*, *stlati*) kaže, da so imeli nekdanj skromna ležišča: malo *stelje* ali kaj podobnega, pa se je dalo spati! Na *svatovščino* nekdanj niso vabili vsakogar, ampak le *sorodnike*, ker pomeni *svat* prvotno le sorodnik; *svobodni* so bili vsi, ki so pripadali isti rodbini, rodovini; *temnica* nam molče trobenta, kakšne so bile nekdanj ječe, v katerih so vzdihovali *jetniki* (jetnik od jeti, za-jeti, -jamem). *Tujec*, *tuj* pomeni prvotno le *nemški* (tuj je nastalo iz tudj-, sor. sedanje deutsch, gl. § 314, 1), pozneje so prenesli ta izraz na vsakega, ki ni govoril našega jezika; zanimivo je tudi, da so vzdeli Nemcu priimek *nem*, ker ni umel našega jezika. Imena *torek* (vtori = drugi), *četrtak* in *petek* kažejo, da so Slovenci začenjali teden s ponedeljkom (ne kakor Nemci in Rimljani z nedeljo); po tem štetju (ponedeljek, torek, sreda itd.) pa sreda *ni v sredi* tedna, kar dokazuje, da so se po vplivu tujega štetja ušтели (sreda je vzeta iz nem. Mittwoch). *Veža* je prvotno shramba za sani, *vozove* (korensko sor. je *veža* in *voz*); veža je pomenila tedaj blizu to, kar dandanes kolnica.

3. Besede tujega izvora.

§ 338. Kakor vsak jezik je sprejela tudi slovenščina s tujimi kulturnimi pridobitvami mnogo tujih besed, ki kažejo hkrati, kako so vplivali sosedni narodi na Slovane. Popolnoma samosvoje kulture ne more imeti noben narod, ker ne more živeti sam zase, ločen od sosednih ljudstev. Ko se narod polagoma seznanja s tujo kulturo (s tujim orodjem, tujimi napravami, živalmi, rastlinami itd.), sprejema s tujimi predmeti navadno tudi tuje izraze. Tuje besede nahajamo pri vsakem narodu že v najstarejši dobi.

Na Slovane so vplivali zlasti Germani (predvsem Gotje), Romani in nekatera turška plemena.

Iz germanskega jezika so n. pr. *barva*; *bic*, *bičje* (nem. Binse); *ubogati* (n. folgen), *branjevec* (bav. nem. Fragner); *bukev*, *bukve* (iz predgotskega *bōkō*; got. *bōka* Buchstabe); *cerkev* (iz got. kyrikō

in to iz preproste grške besede *χυριών* za *χυριαίων*); *cesar* (iz got. Kaiser in to iz lat. Caesar), *čeber* (stvn. zwibar, zubar), *dreta* (n. Draht), *hip*, *hipec* (n. Hieb), *hiša* (stvn. hūs, sedanje Haus; iz naše besede *hiša* so si Nemci na novo izposodili izraz *Keische*, Keischler, kar smo si Slovenci zopet nazaj vzeli kot *kajža*); *hleb*, *hlebec* (iz got. hlaifs, deblo hlaiba, sedanje nem. Laib); *hlev* (iz got. hlaiw = grob, votlina; v najstarejših časih so prebivali ljudje in živina v votlinah in podzemeljskih bivališčih); *izba* (iz starovisokonem. stuba; iz slovanske besede so napravili Ogrji *szoba*, kar so si Hrvatje in po njih Slovenci zopet nanovo izposodili: *soba*); *knez* (iz got. kunings, stvn. kuning, sedaj König); *lanec*, lanca (srvn. lanne, veriga in verižica kot nakit); *leščerba* (nem. Lichtscherbe), *lina* (srvn. line, balkon), *mar*, *vnemaren* itd. (srvn. mări, važen, vreden), *mrha* (stvn. meriha, nem. Mähre), *opica* (stvn. affo, angl. ape), *penez* (stvn. pfenning), *post*, *postiti se* (stvn. fasta, fasten, got. fastan držati), *šipa* (n. Scheibe), *škoda* (stvn. scado, Schade), *vitez* (germ. witing), *ž(r)ebelj* (stvn. grebil) itd.

Iz romanskih jezikov so besede, kakor: *bajta* (it. baita, v italijanščini se je razširila po lombardskih Judih; beseda je prvotno hebrejska: *bet*, hiša), *denar* (it. denaro, lat. denarius = desetica); *fužina* (it. fucina kovačnica), *goljuf* (it. gaglioffo), *hlače* (it. calza, nogavica), *križ* (iz lat. crux, cis; besedo smo dobili od Romanov, ne po nem. posredovanju), *manjkati* (it. mancare), *peljati* (it. pigliare, vzeti) itd.

Iz turškega jezika so, n. pr. *čižem*, *čorba*, *klobuk*, *tolmač*, *top*, *topor*, *tovor*, *žep*.

Iz madžarščine so: *beteg*, *betežen* (ogr. beteg), *gazda* (ki je izposojeno iz slovan. *gospoda*), *lopov* (ogr. lopó, tat), *tolovaj*.

§ 339. Mnogo naših tujk je takih, kakršne imajo večinoma vsi evropski narodi, ki so jih sprejeli s tujo kulturo. Take tujke so:

Barhan, *barhant* (iz nem. Barchent, Nemci so dobili tujko od Romanov in ti od Arabcev); *barka*, nem. Barke, lat. barca, gr. βάρκῆ, ἰδος, beseda je izposojena iz koptskega jezika; *češplja* (*češpa*) je iz nem. Zwetschke in to iz (prunus) sebastica, t. j. sebastaska sliva, zvana po mestu *Sebaste* v Samariji, odkoder so jo prinesli ob križarskih vojskah v zapadno Evropo; *črešnja* izvira iz romanščine, iz katere imajo tudi Nemci ime za to (Kirsche); romanske besede so iz gr. κέρασος, prvotno pa je beseda maloazijskega izvora; *gumi* so poznali že Grki: κόμμι, kar je egiptovskega izvora; *hruško* smo dobili Slovani iz kurdskega

jezika; *jopa*, *jopica*, *jopič* (kar imajo vsi Slovani) je iz nem. Joppe; k Nemcem je prišla beseda od romanskih narodov in ti so jo dobili iz arabščine; *kad*, *kadê* smo dobili iz romanščine, lat. je cadus, gr. ὁ κάδος, vrč, vedro, sod in to je iz hebrejskega *kad*; *kositer* smo dobili z Romani vred (lat. cassiterum) iz gr. κασίτερος, kar pa je tudi v grščini sami izposojeno; *kotel* je iz gotskega katils (sedanje nem. Kessel) in to iz lat. catinus skleda; *kumin* (*kumena*, *kumina*), nem. Kümmel, lat. cuminum je iz grškega *κμίνον* in to izvira iz semitskega jezika; *lev*, nem. Löwe, lat. leo, leonis, je izposojeno iz grškega *λέων*; *lilija*, nem. Lilie, lat. liliun je iz gr. λείριον; *limona* je iz ital. limone in to iz perzijskega jezika; *olje*, oljika, nem. Öl (stvn. olei) je iz lat. oleum, olea, oliva in to iz gr. ἔλαιον, ἑλαία; *osel*, nem. Esel, lat. asinus je izposojeno iz nekega maloazijskega jezika; *puška* (iz pukša), nem. Büchse je iz lat. buxis in to iz gr. πυξίς, škatla iz pušpanovine (zelenikovine); *sák*, *sáka* (s katerim ribe love), nem. Sack, lat. saccus, gr. σάκ(κ)ος vreča, je izposojeno iz hebrejskega saq; *vijolica*, nem. Veilchen, lat. viola, je izposojeno iz gr. ἴον (nastalo iz *ῥίον*).

Mnogokrat se imenujejo predmeti po krajih, iz katerih izvirajo, ali po osebah, ki so bile v kaki zvezi z njimi.

Po krajih imajo imena: *fazan*, iz gr. φασιανός, fazijski, t. j. ptič iz mesta Fase (Phasis) v Kolhidi; *sardela* iz ital. sardella, t. j. sardinska riba, zvana po otoku Sardiniji; *kostanj* (lat. castanea, gr. καστανέα) ima ime po mestu Kástana ob Črnem morju; *brónc*, *bron*, nem. Bronze (kar so dobili Nemci od Francozov in ti od Italijanov: bronzo) izvira iz mesta Brindisi (aes Brundisínun), kjer so že v starem veku izdelovali sloveča brnasta ogledala; *kufer* je iz nem. Kupfer (*baker* je iz turščine) in to iz lat. cuprum, t. j. aes cyprium, ruda z otoka Cipra; *majolika*, it. majolica, imenovana po otoku *Majorka*; *pergament* koženica, ima ime po mestu Pergamon v Mali Aziji; *padvan* (Vodnik: oblačilo iz domačega padvana) se imenuje po mestu Padui; *cekín* je it. zecchino in ima ime od „la Zecca“ v Benetkah, kjer so denar kovali; *romar*, *romati* (it. romero) iz imena Roma; *kočija*, nem. Kutsche iz ogrskega kocsi (beri koči), voz iz vasi Kocs pri Rabu, kjer so v 15. stol. izdelovali take vozove; *bajonet* je iz franc. baionette, zvan po mestu Bayonne, kjer so jih najprej izdelovali; *helar* (*vinar* je iz Wiener [geld]) ima ime po mestu (Schwäbisch)-Hall, kjer so tak drobiž kovali; enako je

tolar, nem. Taler, prvotno „zlat iz mesta Joachimstal“ (češko: Jachymov) pri Karlovih Varih. Takisto imenujemo domače besede po krajih, n. pr. *tolminec*, neke vrste nož, *furlanka*, neke vrste sekira s kratkim toporiščem; razne vrste vina: *vipavec*, *bizeljec*, *ljutomerčan* itd.

Po *osebah* so dobili ime: *giljotina* po zdravniku Guillotinu, ki jo je naredil; *havelok* po angleškem generalu Havelocku, ki ga je prvi nosil; preprosta beseda nam. izvožček: *fiakar* je iz franc. *fiacre*, ki je dobil ime po sv. *Fiakriju*, čigar podoba je bila na neki hiši v Parizu, kjer so kočije izposojevali; *nikotin* ima ime po možu Nicot, ki je ok. 1560 tobak vpeljal; *šrapnel* se imenuje po angleškem polkovniku Shrapnell, ki ga je iznašel (1803); *silueta* (silhouette) se imenuje po francoskem finančnem ministru Etienne de Silhouette (1709—1767).

Takisto se imenujejo domače besede po (sv.) osebah: *šmarnica*, *marjetnica* neke vrste hruška, *jurijevščak* april, *miholščak* september, *martinščak* november (na Štajerskem) itd.

Prastare, v prvi dobi izposojene tujke poznamo po tem, da se nahajajo skoro v vseh slovanskih jezikih in da so dobile popolnoma domačo obliko na temelju slovanskih jezikovnih zakonov. Take izposojenke iz starejših dob imenujemo **izposojenke** (Lehnwörter).

Poleg izposojenk, ki so postale splošna narodna last, imamo tudi novejše tujke, ki jih ne spreminjamo več po domačih jezikovnih zakonih. To so zlasti tehnični izrazi, ki se rabijo v posameznih strokah, n. pr. *šrapnel*, *poezija*, *realen*, *individualen*, *prozaist* itd. Take izposojenke imenujemo **tujke** (Fremdwörter).

V preprosti govorici se mnogokrat tudi tujke spreminjajo po domačih jezikovnih zakonih, toda v pisavi hranimo tujo obliko, n. pr. *doktor*, *januar*, *februar*, *april*, *oltar*, *angel*, *spiritual* itd.¹

Podomačene oblike (zlasti pri lastnih imenih) rabimo le v preprosti ali šaljivi pisavi, n. pr. *Mihel*, *Miha*; *Jur*, *Jurja* itd.; v resnem, slovesnejšem govoru: *Mihael*, *Jurij*, *Jurija*.

¹ V preprostem govoru: *dohtar* (prim. Prešernovo: dohtar, ti jezični dohtar . . .), *janovar* ali *janvar*; *april* govore na Notranjskem: *obrill* itd.; za *oltar*, *angel* se govori: *outar*, *angeu*.

4. Ljudska ali preprosta etimologija.

§ 340. Preprosti narod (ali včasih tudi pišoče občinstvo) si kako besedo po svoje razlaga, pripisujoč ji kriv izvor in zato napačen pomen (ljudska ali preprosta etimologija, Volksetymologie).

Nekatere besede, nastale po ljudski etimologiji, se rabijo v narodnem jeziku in pisavi; nekaj oblik pa živi le v pisavi, dočim jih narod pravilno rabi.

V govorici in pisavi sprejete besede so n. pr. *bob*, „*bob iz Kranja*“, krapfenähnlicher Schmalzkuchen (iz nem.; prim. backen, Back—; beseda je naslonjena na *b o b*, Bohne); *hištrna* (naslonjeno na hiša, iz fištrna, nem. Pfisteri, lat. pistrina Backstube); *rožnik*, *rožni cvet*, junij, naslonjeno na roža; prvotnejša oblika je ržni, rženi cvet, kar je pisal še Vodnik; *svečan* (naslanjamo na svečnico, ker smo pozabili, da je iz korena sék, sek-ati in torej prav sečan, kakor so pisali še starejši pisateljji); *velmož*, *velmožje*, veljak (kakor da je beseda iz vel- [velik] in mož; toda beseda je iz vel- in moči, morem, strsl. velmoža); pravilno pa je: *velmožni* (prid.).

Samo v pisavi se rabijo sledeče oblike: *bučela* (nam. bečela, kakor da je sorodno z bučati, bučim); *manjkati* (kakor da je od manj-, toda beseda je ital. izposojenka: it. mancare). Pogosto se piše *smodka* nam. praviln. *smotka* (ker nima beseda nič zveze s smoditi!); semtertja se piše *sinaha* nam. praviln. *snaha* (ker se napačno naslanja na sin; nekateri pišejo napačno polokna za polkne (kar je iz nem. Balken).

Preprosti narod razlaga (navadno šaljivo) včasih tudi tujke po svoje, n. pr. avtomobil: motovilo, lokomotiva: Luka-Matija itd.

O rabi jezika: pravi pomen ter tropi in figure.

§ 341. Kakor si je narod nekdam iz prvotnega pomena kakega korena po metafori in metonimiji ustvarjal nove izraze, tako more vsak posameznik za svoje predstave in misli rabiti besede ali v *pravem pomenu*, kakor se navadno rabijo (t. j. v stalnem pomenu) ali pa v *prenesenem* ali *zamenjanem* pomenu

(tropus, podoba); poleg tega moremo dati besedi poseben pomen tudi po *zunanje*, t. j. s posebno izreko (v govoru) ali posebno besedno stavko (v pisavi); ta način izražanja imenujemo *figure*.

Kdaj ima kaka beseda pravi ali preneseni, zamenjani pomen ali kdaj se rabi v posebnem smislu, moremo spoznati iz besedne zveze (konteksta), t. j. iz celega stavka ali govora ali iz situacije, v kateri je bila tista beseda izgovorjena.

Posebnega pomena za izražanje naših misli in čuvstev so tropi (podobe): metafora (prenos) in metonimija (zamenjava). „V tistem trenutku, ko pesnik izbere namesto prave besede metaforo ali metonimijo, odgrne zagrinjalo, ki prikriva njegovo notranjost, ter nam dá priliko, da tudi mi nekoliko pogledamo vanjo“ (J. Debevec).

Tropi (podobe) nam kažejo, na kakšen način izražamo svoje misli in čuvstva, t. j. kakšne predstave, pojave, predmete, dejanja zunanjega sveta uporabljamo, da izražamo ž njimi svojo notranjost.¹

1. Metafora (prenos).

§ 342. Metafora nastane, ako prenesemo ime A na ime B vsled kake *podobnosti* m (*tertium comparationis*), ki si jo mislimo med predmetoma (prim. § 330).

V pravem pomenu bi n. pr. rekel: skopuh ima *trdo srce*; toda domišljija vidi med *takim srcem* (A) in *kamenom* (B) neko podobnost: oba sta *trda* (m); ako torej pravim: skopuh ima *kamen* v prsih, je to metafora.

1. Včasih imenujemo oba pojma: pravi (A) in *podobo* (B), n. pr. Tvoje srce, skopuh, je *kamen*; mladost je *pomlad* življenja; življenje je *ječa*, ali: *ječa* življenja je temna; kri, po Kranji, Korotani prelita, napolnila bi *jezero* (Preš.).

2. Semtertja se oba pojma primerjata z vezniki *ko*, *kakor*, *kot*, zato se ta metafora slika imenuje *primera* ali *prispodoba* (*Vergleich*, *comparatio*), n. pr. nebo je jasno *ko ribje oko*; zvit *ko satan*; držiš se *kot hudo vreme*; zdrav *ko riba*; dela *ko črna živina*; se repenči *ko petelin na gredi*; suh *kot poper*.

¹ Človek je telesno-duhovno bitje. Delovanje duha je navezano na telo, na telesna čutila; nič ne more u m sprejeti vase, kar ne pride na kakršen koli način vanj po čutilih.

Pesniki ne primerjajo samo pojem s pojmom, ampak nam slikajo včasih cel *pojavnost* iz narave ali cel *dogodek* iz življenja, da primerjajo z njim kak drug pojav ali dogodek, ki ga hočejo opisati, n. pr. *Ko se neurnik o povodnji vlije, * iz hriba strmega v dolino plane, * z deročimi valovi vse ovije, * kar se mu zoperstavi, se ne vgane * in ne počije pred, da jéz omaga; * tak vrže se Valjhun na nekristjane (Preš.). — Temán oblak izza goré * privlekel se je nad poljé, * nad poljem v sredi je obstal, * nebo je čez in čez obdal. ** To ni oblak izza goré * to tudi ni ravno poljé; * to misel je le žalostna * na sredi mojega srca (Jenko).

3. Včasih pravi izraz (A) popolnoma zamolčimo in imenujemo samo podobo (B); to je čista metafora. Sem spadajo n. pr.: *stalni pridevki* (epitheta ornantia) in *stalna rekla*, n. pr. *bela Ljubljana, črni Kranj, beli dan, zlata kaplja, zorna mladost; ostro pogledati, sladko se nasmejati, glavo si beliti, židane volje biti, prazno slamo mlatiti, otrobe vezati, šolo na kol (kljuko) obesiti, v kozji rog ugnati, mreže nastavljati, zasačiti koga* itd.

Sem spada *poosebljenje* (personifikacija), če mrtvi stvari pripisujemo človeško čutenje, mišljenje, skratka človeške lastnosti, n. pr. *skrbi more ubogega kmeta; trta rodi; solnce vzhaja, zahaja; potok golči, ogenj liže drva in jih požira. Naravo poosebljamo, če pravimo, da ima glavo, n. pr. gora Triglav, žebelj, zelje, čebula; tako so dali naši predniki lice pravi strani suknà, uho šivanki, sekiri; oko trti, drevesu popek, nos ladji, čeljust, zobe grabljam; jezik tehtnici, črevlju; roke (ročice) vozu, noge stolu, mizi; kožo ljubju, dušo svetiljki in gumbom. Človek prenaša na naravo svoje misli in čuvstva, da jih na njej konkretno kaže, n. pr. Tihó čez poljé, * tihó mesec gre, * z njim gre žalostno srce (Žup.). — Vstala je narava * ter se giblje živa; * znane čute kaže, * kar nebo pokriva. * In srcé umeje * čudne govorice, * ki jih govorijo * zvezde in cvetice. * Kamenje budí se * in občutke moje * z mano čuti, z mano * glasne pesmi poje (Jenko).*

Včasih pa ni samo en izraz v stavku metaforski, ampak cela misel, cel stavek; to je *alegorija*; sem štejemo pregovore, uganke itd.; n. pr. *vrana vrani oči ne izkljuje; roka roko umiva; vsak naj pred svojim pragom pometa. — Vije, vije, * Kraševce brije, * Trst pometa, * ladje premeta (burja).* Alegorija se razteza lahko čez celo pesem (n. pr. Prešeren: V spomin Valentinu Vodniku, Orglar itd.) ali celo povest (n. pr. Cankar: Kurent, Hlapec Jernej in njegova pravica, Na Klancu itd.).

Zgledi za metaforo:

Vodnik, Moj spominek: Kdo rojen prihodnjih * bo meni verjel, * da v letih *nerodnih* * *okrogle* sem pel? * Ne ženka ne cvenka * pa bati se nič; * živi se brez plenka * o petju ko *tič*. * Kar mat' je učila, * me mika zapet', * kar starka zložila, * jo lično posnet'. * *Redila* me Sava, * Ljubljansko poljé, * *navdale* Triglava * me snežne kopé. * Vršaca *Parnasa* * zgolj svojega znam, * inacega glasa * iz gosli ne dam. * Latinske, helenske, * tevtonske učim, * za pevke slovenske * živim in *gorim*. * Ne hčere ne sina * po meni ne bo, * dovolj je spomina: * me pesmi *pajo*.

Jenko,образи: *Zida* drobna mravlja * varno si mravljišče, * dan na dan *ukvarja* * se za blagor *hiše*. * Dolgo pot *nastopi*, * sto *pedi* od doma; * z blagom *obložena* * spet domov *priroma*. * Gnezdo svoje *stavi* * orel na višine, * svet s perotjo *meri* * čez vrhé, globine.

Župančič: Kar Bógu v slavo po zemlji leze in grede, * od slona do mravlje, od palme do drobne resede, * vse je in vse *žije* in *bije*. * Vse (je) v *mavrice*, čaróбно *žareče*, *spleteno*, * vse v *doremife*, skrivnostno *zveneče*, *vглаšeno*: * vsak urh svoj *basek*, vsak muren *goslice* svoje, * na svojo vejo vsaka sapica *poje*, * ob svoj kremenček valček vsak *brenklja*, * kresnica sleherna svojo *lučko* ima, * iz majnika v junij si varno sveti ž njo . . .

Župančič, Pesem žebjarjev: Od štirih do ene * od štirih do ene * *so zarje rumene*, * *so trate zelene*, * od štirih do ene * vodá nam kolesa, mehove nam žene, * nad nakli smo sključeni; * vsi, fantje, možje in dekleta in žene * od štirih do ene * že vsi smo izmučeni. — Pol treh, pol treh * spet *puha* nam meh! * *Žareči žebli so nam v očeh*, * do osmih zvečer *žebli*, *žebli v očeh*. — *Smo jih v polje sejali?* * *Po polju naši žebli cveto*; * poglej v nebo: * *vanj smo jih kovali* * od štirih do ene, do osmih od treh, * *da nam bodo tudi ponoči v očeh* . . . * Pa ondan sem pred zrcalom postal: * *o, kakor da sem po sebi koval!* * *O, kakor da delam ves božji dan greh* * od štirih do ene, do osmih od treh! * Od štirih do ene, * od štirih do ene * vodá nam kolesa, mehove nam žene, * do osmih od treh * *žareči žebli*, *žebli v očeh* . . .

2. Metonimija (zamenjava).

§ 343. Če zamenjamo predmeta, ki sta med seboj v kaki notranji ali zunanji *zvezi*, dobimo metonimijo (gl. § 330); dočim

sloni metafora le na podobnosti, t. j. taki podobnosti, ki nam jo kaže naša domišljija in pri kateri se nič ne vprašamo, če sta predmeta res tudi zunaj naše domišljije v kaki zvezi med seboj, morata biti pri metonimiji predmeta *nujno, naravno zvezana*, bodisi po notranje, umsko ali pa po zunanje.

Notranja, umska zveza je: 1. med *vzrokom* in *učinkom*, n. pr. *prebledel je* (nam. se je prestrašil); če se prestrašiš (= vzrok), *preblediš* (= učinek); *za ušesi se praskati* (v skrbeh biti); *zardeti* (sramovati se); *roke si meti* (zadovoljen biti); *z dolgim nosom oditi* (osramočen, prevaran). Prič'jočim *pokoncu so vstali lasje* (Preš.). Lenega čaka . . . *pa'ca beraška* (nam. beračija, Vodnik). *Minerve* nič ne vprašaj (Preš.).

2. *Orodje* znači opravilo, n. pr. Inacega glasa iz *gosli* (nam. poezija) ne dam (Vod.). Ko niso *meč, sekira* in *lopata* . . . mogle odpreti grada trdna vrata (Preš.). *Pero* zastavi komaj (Preš.); sem spada: *dolg jezik* imeti (m. opravlјivost), *pete pokazati* (bežati).

3. Vsled notranje zveze se zamenjava *tvarina* z izdelkom in obratno, n. pr. Se sveti na lice ko pir'h moj *škrlat* (Vod.). Moj *bron* (m. top) je najden bil v dnu morja (Napis na zvonu pri Sv. Joštu, Preš.).

4. *Kraj* (oz. čas) znači ljudi (oz. predmete, ki so s krajem ali časom v zvezi), n. pr. Redila me *Sava, Ljubljansko polje* (Vod.). Kar si je bila *Grecija* izmislila slavnih pisanj (Preš.). *Pod solncem* enakega mu ni korenjaka (Preš.). Treba je poznati *svet* (m. ljudi).

5. Zamenjati se more *abstraktni pojem* za konkretne predmete, n. pr. *Modrost, pravičnost, učenost* . . . žal'vati videl sem (Preš.).

6. Sem spadajo *simboli*, t. j. taki predmeti, ki izražajo neke ideje, n. pr. *sv. križ* (krščanstvo), *palmova veja* (zmaga), *oljkova veja* (mir), *sidro* (upanje), *lev* (pogum); *srce* (ljubezen), *desnica* (prijeteljstvo). Le tisto omiko jaz štejem za pravo, * ki voljo zadeva, *srcé* (blaga čuvstva) in *glavo* (um) (Greg.). — Kje bratoljubja si videl *oltarje* (češčenje, gojitev)? (Preš.)

7. Kadar je naravna zveza med dvema predmetoma le *zunanja* (n. pr. med *delom* in *celoto*), nastane zamenjava, ki se imenuje tudi *sinekdoha*.¹

¹ Gr. Συν-εχ-δοχή = so-vzprejetje.

To zamenjavo imamo, če pravimo nam. goveda *repovi*, nam. prašiči *rilci*, n. pr. Hlev mu je *mukavcev* poln in svinjāk mu je z *rilci* natlačen (Valjavec). Kdor nima v glavi, mora imeti v *petah* (m. v nogah). Lenega čaka strgan *rokav* (Vod.). Stari *Rimljan* kar . . . z Lahi *Francoz*, *Španijol*, *Nemec* in *Albijonec*, *Čeh* in *Poljak*, kar *Rus* in *Ilir* . . . slavnih izmislil si bil . . . pisanj, polno si znanost imel njih, Čop! (Preš.) Boginje *vežo* (nam. svetišče) odpira in zapira (Preš.). *Talar* in *štola* * povesta mu, da služi Nazareni (Preš.).

Metonimija se razteza lahko čez celo pesem, n. pr. Župančič, Duma.

Zgledi za metonimijo:

Župančič, odlomki iz Dume: Sredi poljan si in poješ mi pesem *zeleno* vso, * pesem *vetra* in *vej* in *trave* in *solnca* na travi, * pesem *hitečih* in pesem *stoječih valov*, * pesem *srebrnih* in pesem *zlatih valov* — * pesem *potokov* in pesem *žit* . . . In pisanih rut so vesele tvoje oči, * zdravih, rujavih *lic* in bisernobelega *smeha*, * *kretenj* oglatih in *hoje* nerodne in kmetskih *zadreg*. * Sredi poljan si in poješ mi pesem *zeleno* vso, * *vriskaš* in vabiš, * kličeš na kmete.

Glej, in moj ponos se pne in pesem z njim, * drzno in smelo gleda *tvoji pesmi* v oči. * Tvoji pesmi jaz zoperstavim pesem *mest*, * pesem *obzidanih cest* in *korakov*, po tlaku *hitečih*, * ritem *rok* in *ramen*, ki dvigajo kamen in hlod, * takt *železnic*, *pod zvezdami* vsemi enak, * tok *velerek*, ki jim *tovor* in *breme* je dika, * *žic* brnenje, ki vežejo *sever* in *jug* * in vodijo glas *zapada* k ušesu *iztoka*.

Kje je *tujina*? * Videl sem matere — kakor pri nas so *bedele* nad *zibelko*; * videl možé sem v borbi za trdi *kruh* * silne in *mračne*, * in za *ljubezen*; bil sem med njimi sam; * videl *krvi* sem *naval*, * *strast* in *boj*; * videl *zemljó* in *zemljaka* na *grudi* domači, * njemu *bilā* je najdražja kot naša nam; * gledam *zemljó* — in *lepa bilā* je kot naša. * V velikih mest *valovanju* bil sam sem *val*, * o, in moje srce je utripalo * v taktu mogočnem, *potisočerjenem*; * v novo življenje planila je duša *seljaka*, * nova mu *vera* objela *srce* je utrujeno. * Videl sem čela: kot da jim pod kožo lazijo želve, * ali to misel jih je *razrila* tako; * videl sem *lica*: v njih brazde za seme bodočnosti; * *roke* so stregle *stroju* ves dan, * ali zvečer je zablislilo *čelo* to sajava, * in *oko* je krožilo po svetlih *pokrajinah*, * sanjalo *smele sanje* bodočnosti, *

spremljalo silne kretnje govornika * in verovalo za rod, ki še rojen ni . . . Slišal sem bojni krik iz Mandžurije, * sredi Pariza čul sem odjek stoter. Gledal sem dleto kiparja: z ljubeznijo * šlo kot poljub čez belino je mramora, * s skale narahlo je snov odpoljubljalo, * plahoma v nji je življenje zavzdihnilo. * Videl sem miselca: pisal je zákone * ljudstvu ne zemskemu — zvezdam je kazal pot, * pa nesoglasje v vsemirju zasledil je, * novih svetov je zahteval njegov račun, * „Bodi!“ je rekel — in noč mu je dala nov svet.

F i g u r e.

§ 344. Besedam moremo dati globlji pomen ali smisel tudi po zunanje: s posebno izreko (v govoru) ali s posebno besedno stavko (v pisavi); to dosežemo s figurami.

Figure se delé v dve vrsti: ali damo 1. posebni poudarek posameznim besedam (*besedne figure*) ali pa damo 2. celi misli, celemu stavku nenavadno obliko (*figure v stavku*).

1. Besedne figure:

a) Včasih hočemo dati besedi globlji pomen, kakor ga ima v navadni rabi; tedaj jo izgovorimo *pomenljivo* (z emfazo, *émphasis*), n. pr. Smo pa le *mož* (Kette); umrl je *mož* (Lavorika na grob možu — Fr. Erjavcu, Greg.). V takem primeru se stavi lahko pomišljaj pred poudarjeno besedo, n. pr. *bodi* — *mož!* O besedi, ki jo pomenljivo izgovorimo, pravimo tudi, da jo rabimo v *pregnantnem* smislu, n. pr. Na Mali Šmaren preoblečena — *gospa* je Micika v cerkev prišla (Preš.). Me hoč' mo bit' *ženice*, t. j. spoštovane, z vsemi pravicami (Preš.).

b) Če hočemo mirno izraziti svojo nejevoljo nad kom, ga bomo *ironizirali*, t. j. rabili bomo iste besede kakor vsak drug človek, a s takim poudarkom, da *ravno nasprotno mislimo*, n. pr. Ta je pa *lepa!* To je *cvet!* Ti si *pravi junak!* Ironični sta Prešernovi pesmi „O železni cesti“ in „Nova pisarija“.

Ironija v hujši obliki je *sarkazem*, n. pr. „Boga hvali — pa umri!“ je rekla žena Jobu, ležečemu na gnoju.

c) Če metafore pretiravamo, dobimo *hiperbolo* (grško *ὑπερβολή*). N. pr. Kri, po Kranji, Korotani prelita, *napolnila bi jezero* (Preš.). Za gradom teče rdeča kri, *da b' gnala mlinske kamne tri*, t. j. *potok krvi*.

č) Nasprotna od hiperbole je *litóta* (litótes, gr. *λιτότης* skromna trditev); mesto da bi povedali kako stvar naravnost, rabimo nikalnico, n. pr. *to ni dobro* (mesto: je slabo), *to ni najlepše* (m. je grdo). *Nevreden nisem* pač odlike, a dosti vrednejših poznam (Greg.).

Litoti podoben je *evfemizem* (milejši, blažji izraz); evfemizem je, če rabimo lepševalne, mile izraze namesto trdih (= metonimija), n. pr. *zaspal je* (nam. umrl); *padel je na polju časti in slave* (nam. v boju) itd.; evfemizem je zlasti v rabi v izpremenjenih kletvicah in vzklikih, n. pr. *hudiman, hudik* nam. hudič; *Jèdeta* nam. Jezus, Marija; *pri moji kokoši* itd.

d) Včasih stavimo *dve* besedi v nasprotje, da jih poudarimo: *antiteza, paradokson in klimaks*. S tem, da prvo besedo izgovorimo s poudarkom, pripravimo pot za umevanje druge, n. pr. *Ne združenja — ločitve* zdaj so časi! *Pred bogstvo* mi — zdaj *lepa stvar*. *Molče trobental* bo (Preš.). Še ena taka *zmaga* in jaz sem *izgubljen*.

2. *Stavčne figure* nastanejo, kadar damo celi misli nenavadno obliko: *nagovor* (apostrofa, gr. *ἀποστροφή*), *retorično vprašanje* (na katero ne pričakujemo odgovora), *aposiopeza, anafora*; *nagovor* je n. pr. „Al jezero, ki na njegà pokrajini stojiš, ni, Črtomir, podoba tvoja?“ (Preš.); *retorično vprašanje*: Kje bratoljubja si videl oltarje? (Preš.) Z *aposiopezo* zamolčimo konec misli, da ravno s tem učinkujemo, n. pr. „Tako tiho, če ne —!“ *Anafora* je, če besede ponavljamo, ali če več stavkov z isto besedo začenjamo, n. pr. *Vse tako je kakor poprej * bleščeče in veselo; * le ti, srcé, le ti, srce, * le ti si mi zbolelo!* (Jenko.)

IV.

Skladnja.

§ 345. V skladnji ne govorimo več o posameznih, med seboj ločenih besedah (kakor v oblikoslovju in debloslovju), temveč o njih medsebojnem razmerju in medsebojni odvisnosti.

Kadar govorimo, t. j. kadar izrazimo kako misel, moramo postaviti besede tako, da so med seboj v nekem določenem razmerju, po katerem so druga od druge odvisne. V taki zvezi se besede med seboj pojasnjujejo, dopolnjujejo in natančneje določajo; tako nastane iz posameznih besed, ki imajo same zase lahko drugačen pomen, neka — rekli bi organska — celota, ki ima enoten pomen: ta pomen razberemo iz vseh besed skupaj, ne iz vsake posamezne.

Najmanjša taka besedna celota, katera izraža kako misel, je stavek.

Med besedami v stavku pa je — glede na tvoritev — ena najtehtnejša in na to se vse druge besede nanašajo; ta beseda je ali glagol, t. j. *določeni glagol* (gl. § 220) ali pa, če v stavku ni glagola, tista beseda, ki je nositeljica misli.

Za vse stavke, v katerih se nahaja glagol, velja tedaj opredelba:

Stavek je izraz misli s pomočjo določenega glagola.

N. pr. *Pišem nalogo. Učenec piše vsak dan kako nalogo. Sedim. Med izpraševanjem učenec stoji.*

§ 346. Vsak določeni glagol pa znači (gl. § 215) kako dejanje (n. pr. *pišem*, učenec *piše*) ali stanje (n. pr. *sedim*, učenec *stoji*) in tedaj vselej nekaj pove; zato se v stavku imenuje **povedek** (predikat). Pove pa določeni glagol vedno kaj o neki osebi, ki je lahko prava ali neprava, resnična ali umišljena stvar; to osebo imenujemo glagolsko osebo (da jo ločimo od prave osebe); glagolska oseba se v stavku imenuje tudi **osebek** (subjekt).

Vsak določeni glagol izraža tedaj dvoje: 1. neko dejanje ali stanje (= glagolska vsebina) in 2. tisto osebo ali stvar (podmet, subsistenco), ki dejanje izvršuje ali v tem stanju biva (= glagolska oseba). Zato je v določenem glagolu obsežen vedno tudi osebek.

Osebek ni posebna beseda v stavku, ampak je že izražen v določenem glagolu.

Ko izrečem *pišem, piše; sedim, stoji*, izrečem predstavo pisanja, sedenja itd. ter hkrati tudi predstavo tiste osebe, na kateri opazimo pisanje, sedenje itd.; te dve predstavi nista ločeni, ampak sta v besedah *pišem, stoji* itd. združeni v eno celoto.

Iz tega sledi, da družijo določeni glagol v sebi osebek in povedek; zato je glagol, če ga izgovorim v takem položaju (situaciji), da izrazim z njim kako misel, že sam zase stavek, n. pr. *Sedim. — Stoj! — Prosim.*

Glagolska oseba, zlasti tretja, potrebuje večinoma še posebnega pojasnila, ki natančneje določuje, na koga ali na kaj moramo misliti pri tretji osebi. Določilo glagolskega osebkova je **osebkova beseda** (Subjektswort), t. j. kak samostalniki ali druga beseda, ki ima veljavo samostalnika; le-ta stoji v imenovalniku, pri velelniku v zvalniku, n. pr. *Škrjanec poje*; osebek je tretja glagolska oseba, ki je določena z osebkovo besedo, stoječo v imenovalniku (*škrjanec*); toda: *škrjanec, poj!* Tu je druga glagolska oseba, določena z osebkovo besedo (*škrjanec!*) zvalnik (Bezjak).

V a j a. *Mati pospravlja. Pospravlja* je povedek, ki nosi v svoji obliki že tudi osebek; osebek je nekdo, ki ni ne jaz ne ti, torej tretja glagolska oseba; to osebo pa je treba še posebej označiti, da je povedkova vsebina jasnejša, tedaj povemo: *mati pospravlja: mati* je osebkova beseda.

Kdo piše? Piše je povedek, osebek pa še neznan tretja glagolska oseba; *kdo* je osebek, določen z osebkovo besedo.

§ 347. Včasih podmeta (osebkove besede) ne moremo izraziti s posebno besedo, ker ga ne poznamo ali ga nočemo izraziti; toda z glagolovo obliko vendar povemo, da podmet biva, četudi nam ni znano, kaj je ta podmet. Stavki, kakor *bode me, trga me, zebe te, zbolelo nas je; bliska se, grmi, daní se, dežuje* itd. so popolni stavki s povedkom in osebkom; nedostajajo jim le osebkove besede.

§ 348. Mnogi glagoli, in sicer pomožniki, kakor *sem*, *biti*, *postati*, *nastati*, *ostati*, *prihajati* itd. in povratniki, kakor *imenovati se*, *klicati se*, *zdeti se*, *videti se* itd. zahtevajo še posebnih pojasnil, ki določajo glagolsko vsebino. Tako pojasnilo imenujemo **povedno (povedkovo) določilo** (Prädikatsbestimmung).

Povedno (povedkovo) določilo more biti: 1. Povedni imenovalnik, n. pr. *Prijatelj je zdravnik; sem priden; vsa zemlja je Gospodova; mi nismo svoji, ampak božji. Zapravljevec postane kmalu siromak. Narodne pesmi se nam zde lepe in preproste.* 2. Povedni roditelj, n. pr. *Bodimo dobre volje. Slomšek je bil blagega srca. Ta hiša je mojega očeta* (brez prilastka: ta hiša je očetova!). *Vsa zemlja je Gospoda, našega Boga in stvarnika* (brez prilastka: vsa zemlja je Gospodova!) *Ti spisi so Antona Martina Slomška.* 3. Povedni dajalnik, n. pr. *Daj nam biti milim in dobrim. Človeku ni dobro samemu biti. Bolje je lačnemu zaspati ko dolžnemu ostati. Človeku pred kapelico ne pristoji pokritemu biti* (Levst.). 4. Povedni tožilnik ali orodnik, n. pr. *Bil je izvoljen za vladarja. Storil se bom mrtvega. Gospoda (= za gospoda) svojih del si ga postavil. Bil je izvoljen vladarjem. X in Y sta bila imenovana učiteljema. X, Y in Z so bili imenovani učitelji* (orodnik množine!). 5. Povedno razmerje (sklon s predlogom), n. pr. *Bodite brez skrbi.*

Povedni imenovalniki so poleg povedka tudi v stavkih, kakor *Zdiš se mi nesrečen. Vrnil se je zdrav in vesel. Po kamenju hodi bosa. Tam leži pokopan. Prihaja mu slabo. Bilo me je strah* (Bezjak).

Pomožni glagoli se rabijo včasih v nedoločniku kot predmet ali kot osebkovalna beseda, n. pr. *Moj brat hoče v šoli biti vedno prvi.* Stavek se določi takole: povedek: *hoče*, osebkovalna beseda *brat*, *biti* predmet nam. imena v tožilniku; *prvi* povedni imenovalnik, odvisen od nedoločnika *biti*. Dalje: *Dober kralj biti je težka naloga*: povedek *je*, osebkovalna beseda *biti*, *kralj* povedni imenovalnik nedoločnika *biti*, *naloga* povedni imenovalnik povedka *je* (Bezjak).

§ 349. Mimo osebkovalne besede in povedka morejo obsegati stavki še sledeče stavkove člene: 1. **prilastek** (atribut), ki pojasnjuje obseg samostalnih imen, n. pr. *Zelen mah obrašča zrušene zidove, veter skóznje diha žalostne glasove* (Jenko);

2. **predmet** (dopolnilo, objekt), ki dopolnjuje pomen glagolov in pridevnikov, n. pr. Trpljenje poveleča vsakega človeka (Erjavec). Snaga je Bogu draga; 3. **prislovna določila** ali prislovja (adverbialija), ki določajo kraj, čas, način ali vzrok kakega dejanja, n. pr. Strela rada udari dvakrat v eno mesto (Strit.). Pridnega človeka Bog zmerom vidi (Jurčič).

Stavek, ki ima le osebek in povedek, ali ki je povrhu razširjen po prilastku, dopolnilu in prislovnih določilih, se imenuje **prosti stavek** (einfacher Satz).

Prosti stavek more imeti več enovrstnih členov, več osebkovih besed, predmetov (toda povedek more biti le eden), n. pr. Vse reke in vode v morje tekô (Levst.). Luč, voda, zrak, toplota in dobra prst zadostujejo rašči rastlin (Bezjak). Na suhi zemlji in na morju občudujemo veličastvo narave (isti).

Tvoriti moremo stavke tudi brez glagola. Ako n. pr. vprašam učenca, je li spisal nalogo, bo odgovoril z eno besedo: „Spisal.“ Odgovor obsega le glagol in je že zase stavek. Takisto more biti stavek, če odgovor ne potrebuje glagola. Če vprašam učenca, kaj je spisal, mi bo odgovoril: „Nalogo.“ Če te prosi berač daru in ga vprašaš, kaj bi rad, bo odgovoril: „Kruha.“ In ako ga vprašaš, če bi rad dobil kruha, bo rekel: „Rad,“ ali „Rad, gospod!“ V vseh teh primerih je potrebna za odgovor ena sama beseda, vse drugo je obsežno v situaciji (v mislih tistega, ki govori); le-ta beseda je nositeljica misli in že zase stavek, ker izrazi neko celotno, enovito misel. Bistvo stavka je v tem, da z besedami ali z besedo (s kako besedno vrsto, zadostovati more tudi medmet!) izrazimo kako misel; obseg misli je seveda lahko neznaten in more obsegati samo eno točko. Zato je stavek tudi, ako odgovori učenec na vprašanje, če je spisal nalogo, le besedico: „Sem“ ali „Da.“ Kaj besedica pomeni, se spozna iz situacije.

Pomni pa: stavka ni, če z besedami ne izrazimo misli, t. j. če z besedami nič ne poveemo; ako izgovoriš n. pr. besede: *Vsak pošten človek pametno*, nisi tvoril stavka, ker ta besedna skupina nima nobenega zmisla. Besede same zase so mrtvo gradivo; ožive šele, ko jih uporabimo za izraz misli.

Zloženi stavek.

§ 350. Ako združimo dva ali več prostih stavkov v eno celoto, dobimo **zloženi stavek** (zusammengesetzter Satz); posamezni stavki zloženega stavka so med seboj v določenem razmerju, n. pr. *Kmetstvo ne redi, ali pošteno živi; drži se ga, če ga imaš* (Jurčič). *Iz tega na zemlji premnogo rodi se gorjé — ker umu brezum nastavlja vedno rogé* (Levst.).

Tisti stavek, kateremu so drugi stavki podrejeni, se imenuje **glavni stavek** (Hauptsatz); podrejeni stavek sam se imenuje **odvisni stavek** (Nebensatz). Znak glavnih stavkov je tedaj nadrednost, odvisnike pa spoznavamo po podrednosti.

Podrejeni (stranski) stavki rabijo glavnemu stavku v dopolnjevanje, glavni stavek pa ne rabi nobenemu drugemu stavku v dopolnjevanje, razen drugemu glavnemu stavku. Od glavnega stavka moremo vpraševati po vseh drugih njemu podrejenih stavkih, obratno pa ne moremo vprašati od zavisnika po glavnem stavku.

Odvisniki določajo glavni stavek tako, kakor posamezni stavkovi členi dopolnjujejo prosti stavek; zato se posamezni stavki imenujejo členi zloženega stavka.

N. pr. *Prijatelj mi je obljubil* (= glavni stavek; kaj je obljubil?), *da pride danes k meni* (= odvisni st., ki določa misel glavnega stavka). *Danes ne morem iti v šolo* (= glavni st.; zakaj ne?), *ker sem bolan. Srečal me je človek* (kakšen človek?), *ki ga nisem poznal.*

Delitev stavkov po vsebini.

§ 351. Po vsebini, ki jo stavki, bodisi glavni ali odvisni, izražajo, delimo stavke v štiri vrste:

1. V naznanjalne stavke (Aussagesätze), t. j. take, ki kako trditev naznanjajo ali dopovedujejo, n. pr. *Zgodovina Rima je zgodovina človeške omike* (S. Rutar). *Življenje ni igra* (Stritar). *Star pregovor pravi, česar se Janezek nauči, da to tudi Janez zna.*

2. V vprašalne stavke, n. pr. *Jelite, da je to nekaj posebnega?* — *V latinskih šolah se uče za duhovne, jeli?* (Stritar). *Kaj nima tudi čebela strupenega orožja?* (isti.) *Ako se popači naš mladi rod, kam naj potem stavimo svoje upanje?* (isti). *Ali sem vas s svojim dokazovanjem prepričal, ali ne, meni ni znano* (Škrabec). *Povej mi, kje stojiš.*

3. V velelne stavke, t. j. take, v katerih se rabi velelni naklon, n. pr. *V prihodnost se oziraj, ti mladina!* (Strit.) *Nikar ne jokaj* (tudi z nedoločnikom: *nikar jokati!*)

Pomni, da rabimo v slovenščini velelnik, ne pa nedoločnik v primerih, kakor: *Ne naslanjajte se na okno* (ne pa: ne naslanjati se)! *Ne ponavljaj istih misli v nalogi* (ne: ne ponavljati)! *Ne kadi, ne kadite* (ne: ne kaditi)!

Velelnik ne veli, kar se že sedaj godi, temveč kar se ima v prihodnje goditi. Zato je prijaznejša oblika povelja želelnik, ker izraža pričakovanje, da se bo zgodilo, kar želimo, n. pr. *Naj bi se bil pridno učil, ne pa pohajkoval po mestu! Kdor nima v glavi, naj ne izkuša na visoko!*

Velelnik se izraža lahko tudi s prihodnjim časom, n. pr. *Kaj se boš hvalil (= nikar se ne hvali)! Kaj mi boš neki to pravil (nikar mi tega ne pravi)! Kaj boš jokal (nikar ne jokaj)! (Škrabec.)*

V nikalnem velelniku nam rabijo pravilno le **nedovršniki**, in sicer zato, ker se pri prepovedi ovira že začetek, toliko bolj pa še izvršitev dejanja, n. pr. *Ne prisegaj po krivem! Ne hodi v gostilno! Ne delaj mi sramote!* Rabi tedaj: *idi — ne hodi; nesi — ne nosi; pelji — ne vozi; leti — ne letaj; vleci — ne vlač!*

Raba velelnika v odvisnem stavku: *Od nekod se nam (t. j. Stritarjevemu Zvonu) stavi rajni „Glasnik“ v zgled, katerega posnemajmo (Strit.). Gospod Jezus, jaz želim, da pojdi v mojo dušico, tako da se nikoli več ne ločim od tebe (rezijansko; Škrabec). Naročam ti, da **bodi** priden in se **uči**, kolikor moreš. Povem vam, da mi ne **zahajajte** v slabo tovarišijo! Od nekdej te že prosim, da mi **stōri** to uslugo! (Škrabec.) Mesto, kjer **stoj** kaka stvar v knjigi, določuje pri pesniku navadno le kronologija (Aškerc). Glede mere mislim, da **stoj** v prvi stopici jambске dipodije vedno krepko poudarjeni zlog, v drugi pa nenaglašeni (Škrabec).*

4. V želelne stavke, t. j. take, v katerih se rabi želelni naklon, n. pr. *Naj ti bo sreča mila! Kdor krajo skriva in hrani, naj se obesi tatu na desni strani! Bog dal, da bi bilo res tako! (Strit.) Bog hotel, da bi se ljubili za zmeraj! (Valjavec.) Živel naš vladar, živela naša dežela! (Jurčič.)*

Raba želelnika v odvisnem stavku: *Prijatelj me je povabil, naj ob počitnicah k njemu pridem. Poveljnik je ukazal, naj se vojaki pripravijo za na pot. Recite jim, naj nas počakajo.*

Stavki vseh štirih vrst morejo biti trdilni ali nikalni.

Nepopolni stavek.

§ 352. Prosti in zloženi stavek nimata včasih vseh členov, ki jih oblika stavka zahteva, a jih lahko dopolnimo v mislih, ker so obseženi v situaciji (okolici govorečega). Tak stavek je po obliki nepopoln (eliptičen) stavek, po zmyslu (vsebini) je popoln; rabimo ga zlasti tedaj, kadar hočemo z nekaterimi členi doseči večji učinek.

V nepopolnem stavku je izpuščen kak del, ki se sam ob sebi razume, ali ki ga moremo iz drugega stavka povzeti, in sicer:

1. povedek, n. pr. *Izpred oči mi, izkušnjavec!* (Strit.) *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.* — *Trata, nagnjena proti poldnu, zadaj breg z gostim grmovjem, izmed katerega se dvigujejo semtertja ter se prijazno svetijo bela brezova debla; na levi podolgovat hrib, na grebenu mu gleda bela cerkvena izmed temnega smrečja* (Stritar). *Dim . . . Naskok! Polna in glasna ravan: bajoneti, rjojenje, grmenje topov, da se tresejo griči . . . Pok granate — in naokrog se napravi strašen kup krvi, prsti, mesa in kosti* (Fr. Bevk). Včasih se izpušča samo pomožni glagol ali veznik, n. pr. *Zapihal jug . . . v panjówe zadiši bučelam ajda* (Žup.). „*Kod si se vendar plazil?*“ „*Plazil? Kaj plazil? Morebiti si se ti plazil*“ (J. Ogrinec). *Sokrat Diogenu: „Kaj pa tiste bukve v sodu? Morda vendar ne delaš verzov?“ Diogen: „Jaz verze delal?“* (Strit.)

2. osebkovala beseda ali kak drug člen, n. pr. *Visoko letal, nizko padel* (nam. človek, ptica . . .). *Tatiče obešajo, tatove izpuščajo* (nam. ljudje, oblasti). *Dobro jutro!* (nam.: Bog daj!) *Z Bogom!* (nam. hodi!)

3. Včasih je izpuščen glavni stavek in odvisnik dobi pomen in veljavo glavnega stavka, n. pr. *Da mi je za zarjo blestečo pogledati — in kaj ljubega, dobrega ti povedati — v teh težkih dneh, o domovina* (Žup.). *Ko bi bila že pomlad! Da bi te pamet srečala!*

Priredje, podredje in perioda.

§ 353. Če združimo dva ali več glavnih stavkov v eno celoto, dobimo **priredje** (Satzreihe ali Satzverbindung); posamezni stavki so zvezani med seboj navadno po prirednih veznikih ali po prislovih, n. pr. *Delaj pridno, zakaj življenje naše je kratko.* — *Izmerile so se globočine morja, izmerile visočine gora, toda kedo pride kedaj do dna skrivnostim človeškega srca?* (Strit.)

Zvezo glavnih in odvisnih stavkov imenujemo **podredje** (Satzgefüge); odvisni stavki so dodani glavnemu stavku v dopolnilo. Odvisniki so *a)* ali neposredno odvisni od glavnega stavka (odvisniki 1. stopnje) ali *b)* podrejeni kakemu drugemu odvisnemu stavku (odvisniki 2. stopnje); nadredni glavni ali odvisni stavek se imenuje vodilni stavek.

N. pr. *Kadar so kaplje, ki padajo iz oblakov, izredno velike in goste, tako da dežuje, kakor bi iz škafo lilo, pravimo, da se je oblak utrgal, dasi s temi besedami ne zadenemo bistva prikazni, ki jo tolikrat opazujemo.* Ta zloženi stavek je sestavljen iz enega glavnega in sedem zavisnih stavkov: glavni stavek: *pravimo*; trije izmed zavisnih stavkov določujejo glavni stavek neposredno kot odvisniki 1. stopnje: *kadar so kaplje izredno velike in goste; da se je oblak utrgal; dasi ne zadenemo bistva prikazni*; trije določujejo odvisnike 1. stopnje ter so zato odvisniki 2. stopnje: *ki padajo iz oblakov; tako da dežuje; ki jo tolikrat opazujemo*; sedmi stavek pa je celo odvisnik 3. stopnje: *kakor bi iz škafo lilo* (Bezjak).

Po redu, v katerem se vrsté odvisniki z glavnimi stavki, razločujemo:

a) sprednje stavke (Vordersätze), n. pr. *Kdor dušno živi, ne umrje*;

b) srednje stavke (Zwischensätze), n. pr. *Na tako mesto, kjer je kdo z nesrečno smrtjo umrl, se meče vejica ali kamen ter se govori: Bog se usmili tvoje duše* (Levst.);

c) poslednje ali zadnje stavke (Nachsätze), n. pr. *Premalo ga poznam, da bi ga mogel pravično soditi* (Strit.).

§ 354. Obsežna, umetno sestavljena skupina glavnih in odvisnih stavkov se imenuje **perioda**.

Perioda ima dva dela (prorek in porek), ki se nanašata drug na drugega ter tvorita lepo zaokroženo celoto. Prvi del misel, ki jo v periodi izražamo, pripravlja, drugi del jo izpeljuje in zaključuje. Prorek je poreku prireden ali podreden; priredje je večinoma protivno ali vzročno.

Vsak del periode obsega lahko po več prirednih stavkov ali manjših podredij, ki se imenujejo členi periode.

N. pr. *Ko zemlja razpokana proti nebu zeva; ko cvetica na polju žalostno velo glavico poveša; ko žejna žival zastonj pijače išče po izsušenem potoku; ko žaba hripavo v vejevju kliče dežja z neba; ko se kmetič skrbno ozira po oblakih, ki se počasi zbirajo na nebu (= prorek): o kako dobro, kako blago deje tedaj človeku, če prišumi težko pričakovani dež (= porek; Strit.).*

Pišoč o prvem slovenskem pesniku (Prešernu), si ne bom prizadeval, da bi o njem povedal kaj čisto izvirnega, kar se ni še slišalo; da bi prižgal novo luč, ki bi razsvetljevala temne koti; tudi

ne bom izkazoval svojega bistroumja s tem, da bi po pesniku iskal pég in próg: dovolj, če mi bo mogoče, poezije, ki so tako različne, zediniti in najti jim skupni vir, iz katerega so bile vse potekle (Strit.).

Priredje.

§ 355. Posamezni členi v priredju so ali med seboj zvezani po prirednih veznikih ali pa stoje brez zveze (asindetično); n. pr. *Zgled očetov ti bodi pred očmi in* (= veznik) *dika domovini boš kedaj* (Strit.). Brez veznika: *Čez pólje, oj čez pólje — s procesijo gredó, — naprej nesó mi križe, — za križi mi pojó* (J. Kersnik).

V kak glavni stavek vrinemo včasih kak drug stavek, ne da bi s tem predrugačili obliko prvotnega stavka; tak vrinjeni stavek imenujemo parentezo (vrinjeni ali vmesni stavek, Schaltsatz), n. pr. *Še Bog, pravijo, nas ne izkuša čez naše moči* (Strit.). Mojih besed resnico — *da bi tako ne!* — izpričujejo, *žal, premnoga dejstva* (Levst.).

§ 356. Vsebina posameznih stavkov je določena po nekem razmerju; po tem delimo priredje v več vrst, in sicer:

1. V **vezalno** (kopulativno) priredje, kjer so posamezni stavki po vsebini enaki ali sorodni.

Vezalni vezniki so: *in, pa, ter, tudi; ne le — ampak tudi; potem, nato; vrh tega; nikar, nikar pa da*; prislovi: *včasi — včasi, zdaj — zdaj, nekaj — nekaj*; členki: *takisto, namreč, zlasti* itd.

N. pr. *Jutranje solnce se prikaže in gorski vrhovi žare od rumene zarje. Narodi avstrijski, ljubimo se, pomagajmo eden drugemu pa nam bo dobro skupaj velikim in malim!* (Škrabec.) *Saj še berača ne gonimo od praga, nikar pa vas!* (Strit.) *Zgodovina nam kaže ne le lepa in slavna dela, temveč tudi strasti in hudobije.*

Če združimo več stavkov, stoji veznik **in** navadno samo pred poslednjim členom; v živahnem govoru ga lahko popolnoma izpustimo (brezvezeje, Asyndeton), ali pa ga ponavljamo pred vsakim členom (mnogovezeje, Polysyndeton); n. pr. *Bogat graščak je iskal učitelja svojim otrokom. Zvedel je zame in lotil sem se pretežavnega dela. Z otroki po vrtu skakal, kólca prepeljaval, na oslu jezdaril, o prilikah na lov hodil, ptiče lovil, spomladi časi tudi bučele ogrebal, uklanjal se, pri jedi molčal, ko bi bil najrajši govoril, otroke v Ljubljano k izkušnji vodil, kričal, lasal, klečat deval, svaril in svarjen in križan sem bil 2 leti, 5 mesecev in 3 dni* (Levstik). *Mnogovezeje: Vali se in hrka in vre in kipi.*

2. V **protivno** (adverzativno) priredje, kjer je vsebina posameznih stavkov med seboj v nasprotju.

Protivni vezniki so: *a, ali* (= toda), *pa* (*pak*), *toda, vendar, le, samo; ne — ampak, ne — nego, temveč* (*temuč*), *ne — marveč, ali — ali*.

N. pr. *Dela je dosti, a moža ni, da bi se ga lotil* (Levstik). *Privezali so te, ali ti si se iztrgal* (Strit.). *Ljudje sodijo po vnanje, Bog pa sodi po notranje. Bog se ne mēni za besede, ampak gleda na srce. Ali grmi, ali se zemlja trese?*

3. V **vzročno** (kavzalno) priredje, v katerem utemeljuje drugi stavek veljavnost prvega.

Vzročni vezniki so: *zakaj, kajti, saj, sicer, namreč*; n. pr. *Začni piliti in mikati, kajti gradivo ni vse predivo* (Slomšek). *Počakaj, saj ne gori voda!*

4. V **sklepalno** (konsekutivno) priredje, v katerem obsega drugi stavek to, kar se dá sklepati ali kar izvira kot posledica iz prvega stavka.

Sklepalni vezniki so: *torej, tedaj, zato, táko* (*tak*); n. pr. *Stara slovenščina le imej svoje pravice; naši zato ne jemljimo njenih!* (Škrabec). *Izkušnjave so povsod; torej bodi vedno pazen, da vanje ne zabredeš.*

Opomnja. Zmisel stavka se ne spremeni, čeprav priredne veznike opuščamo, n. pr. *Srce je nevaren modrijan; izgubljen je* (brez veznika!), *kdor ga posluša!* (Strit.) *Redka cvetica je sreča; išče je vsak, najde jo malokdo* (isti). *Njemu je lahko; on ima zlate rude.*

Podredje.

§ 357. Odvisni stavki nadomeščajo stavkove člene, ker dopolnjujejo misel glavnih stavkov. Glavni stavek ima za podredje isti pomen kakor določeni glagol za prosti stavek; zato moremo od glavnega stavka vpraševati po vseh odvisnih stavkih, ki so mu podrejeni.

Odvisni stavki se imenujejo po tistem stavkovem členu, namesto katerega stojé. Odvisni stavek je:

a) osebkov stavek, če stoji namesto osebkov besede, n. pr. *Lažnivec krade*; *lažnivec* je osebкова beseda; namesto te rabimo lahko stavek *kdor laže = kdor laže, krade; kdor laže je osebkov stavek*;

b) povedkov stavek, če stoji namesto povedkovega določila, n. pr. namesto *Bog je stvarnik neba in zemlje* lahko rabimo stavek: *Bog je, kateri je ustvaril nebo in zemljo*;

c) prilastkov stavek, če nadomešča prilastek, n. pr. *Kraj, kjer stojiš, je posvečen*;

č) predmetni stavek, če nadomešča predmet glavnega stavka, n. pr. *Vprašal me je, kam naj se obrne; vprašal me je, kdaj pride do mesta*; stavka naznanjata predmet vprašanja; vpraša se po kraju in po času;

d) prislovni stavek, če nadomešča kako prislovno določilo; prislovni odvisniki naznanjajo razen kraja, časa, načina in posledice še vzrok ali razlog, sredstvo, namen (smoter), pogoj in dopustitev.

§ 358. Odvisniki se ločijo po vnanje od glavnih stavkov v tem, da so zvezani z njimi s posebnimi besedami, in sicer:

1. s podrednimi vezniki, n. pr. *da, če, ker* itd.;
2. z oziralnimi zaimki, n. pr. *kdor, kar, kateri* itd.;
3. z vprašalnimi zaimki, n. pr. *kaj, ali, li, jeli* itd.

Po tem delimo odvisnike v tri vrste: 1. v odvisnike s podrednimi vezniki (konjunkcionalni stavki); 2. oziralne (relativne) stavke in 3. v zavisne vprašalne stavke.

Odvisnike, ki se z glavnimi stavki ne vežejo s podrednimi vezniki, imenujemo nepravne odvisnike.

Razmerje podrednosti med dvema takima (glavnima) stavkoma se spozna navadno le iz vsebine, n. pr. *Bodite pokorni in* (tu si mislim: v tem primeru, pod tem pogojem) *Bog vas bode blagoslovil*.

Odvisniki brez veznika so v slovenščini redki, n. pr. *Ko vidi padati rumeno perje z drevja, se tolaži, pomlad nam prinese zopet mlajše, zelenejše* (Strit.).

Osebek.

§ 359. O osebkku glej § 346, str. 228 in § 347.

Osebkova beseda more biti:

1. kak samostalnik ali kaka druga beseda, ki jo rabimo samostalno, t. j. pridevnik, števniki, zaimki itd., n. pr. *Škoda modri. Mokri se ne boji dežja. Skoro še ni zajca ujel. Abc je črkopisu ime. Bes te plentaj!* je ljudska kletvica.

Pri nikalnem glagolu *ne biti*, *ne ostati* je osebkova beseda v roditeljskem, n. pr. *Ni kruha brez truda. Če mačke ni doma, miši plešejo. Matere ne bo doma. Delavcev ni bilo na polju.*

Takisto stoji roditelj pri glagolu *sem*, *biti* in podobnih glagolih, kakor *zbrati se*, *priti*, *preostajati*, *nedostajati*, *pasti*, *živeti* itd., kadar jih rabimo v 3. os. edn. srednjega spola (= delni roditelj, genitivus partitivus), n. pr. *Pridnemu bo preostajalo kruha. Bilo je vina in različnih jedi, da se je miza šibila. Na semnju je bilo ljudi, da se je vse trlo. Tam se zbere ljudi kakor listja in trave (Levst.). Nedostajalo (manjkalo) je kruha in vina. Še tega se manjka.*

2. glagolski nedoločnik, n. pr. *Dober kralj biti* je težka naloga. *Molčati* ni nobena umetnost, pa je vendar težko.

Osebkovo besedo nadomešča osebkov stavek, ki se veže z glavnim stavkom:

1. z oziralnimi zaimki *kdor*, *kar*, *kateri*, *ki* itd., n. pr. *Kdor dušno živi, ne umrje. Česar oko ne zagleda, to srcu ne preseđa. Hudobec je, ki svojih starišev ne spoštuje (Slom.);*

2. z vprašalnimi zaimki *kdo*, *kaj* itd., vprašalnimi členki *kako*, *koliko*, *ali*, *li* itd., n. pr. *Kaj je človek bil, se dá uganiti; kaj bo, s časom razjasniti. Ni nam znano, ali posije solnce tudi pred naša vrata;*

3. z veznikom *da*, včasih tudi *če*, n. pr. *Da Bog za nas skrbi, to nas tolaži vse žive dni. Največja nesreča je ta, če kdo sovražnike svoje za prijatelje ima (Slom.).*

Povedek.

§ 360. O povedku glej § 346, str. 228 in § 348.

Povedno (povedkovo) določilo more biti samostalniček ali pridevnik, pa tudi deležnik, zaimček in števnik, n. pr. *Triglav je gora. Leskova mast je čudodelna. Sreča je opoteča. Danes sem ves narobe (Finžgar).*

Povedno določilo more namestovati tudi odvisni stavek (= povedkov stavek), ki se veže z glavnim stavkom po oziralnem zaimku, n. pr.

Vsemogočni Bog je, *ki nam pomore v vsaki sili* (prosti stavek: Bog je pomočnik v sili). Duh je, *ki diči in povzdiguje človeka nad živali. Ti nisi, kar si domišljuješ. Ščuka je v vodi, kar je volk v gozdu.*

Vežanje povedka z osebkom.

§ 361. 1. Vežanje povedka z eno osebkovo besedo. Povedek se vselej ujema s svojim osebkom.

a) **Določeni glagol** se ujema z osebkovo besedo v osebi in številu, v zloženih časih in naklonih pa tudi v spolu; n. pr. *Mi orjemo zemljo, Bog orje pa nas. Cvetlice, zakaj ste usahnile? Če bi solnce gorkote ne dajalo, bi rožice ne cvetele.*

b) **Samostalniško** povedkovo določilo se ujema z osebkom, če je osebno ime, v spolu, sklonu in številu, če je pa rečno, sploh le v sklonu.

N. pr. Marija Terezija je bila slavna *vladarica*. Stariši so naši največji *dobrotniki*. V mladosti smo si bile dobre *prijateljice* in *tovarišice*. Beseda je najlepši *dar* božji. Obleka ljudi je *kazalo* njih misli. Oči so *zrcalo* človeškega srca.

c) **Pridevno** povedkovo določilo se ujema z osebkovo besedo v spolu, sklonu in številu; n. pr. *Meč tvoj, glava moja. Število naših dni je kratko. Čednost je Bogu in ljudem draga.*

Pomni še sledeče:

a) Kadar tvori osebkovo besedo kak nedoločen ali določen **števnik** (od pet začenshi) z delnim roditeljskim, tedaj stoji določeni glagol v ednini srednjega spola, povedkovo določilo pa se ujema z delnim roditeljskim v sklonu, spolu in številu.

N. pr. *Devet igralcev* še enega petelina ne *redi*. Veliko ljudi je *razgrinjalo* svoja oblačila po poti. Veliko ljudi je *poklicanih*, malo *izvoljenih*. Kar jih je bilo *pravičnih*, vsi so bili oteti. Tri tisoč vojakov se bo vzdignilo nad sovražnika.

b) V **srednjem** spolu stoji povedek, kadar se kako dejanje ali stanje opisuje brez osebkove besede, in pri samostalnikih *groza, strah, sram, škoda, konec, pol*.

N. pr. *Bilo je pozno v prosincu; metlo je strašno; po cestah in ulicah se je kadilo od snega* (Erj.). *Grmelno je in bliskalo, da nas je bilo groza. Toliko ga je bilo sram kakor volka strah.*

c) Z osebkovo besedo v ednini se družijo povedek ali povedkovo določilo večkrat v **množini** moškega spola, in sicer:

1. kadar govorimo o osebah, katere posebno spoštujemo, n. pr. *Oče bolehalo. Naša blaga mati so dobro skrbeli za svoje otroke.* — „*Ali so gospod Kriton doma?*“ „*Doma so, pa spe; ostro so mi prepovedali, da jih ne budim pred eno uro, tudi če bi voda gorela.*“ (Strit.)

2. kadar je osebkova beseda kako skupno ime, kakor *gospoda, družina, žlahta, deca*; n. pr. *Gospoda se spogledajo, smrt mu prizanesajo* (N. ps.). *Gospoda so vsi malojedni.* — *Prišli k njej so žlahta njena* (N. ps.).

Beli Kranjci govore: *deca govorijo; gospoda se šetajo; družina delajo.*

V pisni slovenščini je vendar navadna ednina; n. pr. *To mi huda mati je storila. Hiti naproti mu družina.* — *Vsa gospoda vidi tamkaj naj' lahkó* (N. ps.). — *Žlahta je prišla.*

2. Vežanje povedka z več osebkovimi besedami.

Kadar ima stavek dvoje ali več osebkovih besed, tedaj stoji določeni glagol, kakor tudi povedkovo določilo v ednini, dvojini ali množini; in sicer:

a) v **ednini**, če se smatrajo vse osebkove besede za eno celoto, posebno pri sorodnih rečeh. Ako so osebkove besede raznega spola, tedaj se ravna spol po bližnjem imenu.

N. pr. *Laž in zvižča pogine, le resnica in pravica ostane. Delo in čas dela bodi starosti in moči primeren!* — *Strah in trepetanje je prišlo nad mene* (Dalmatin). — *Človeku je potrebna jed in oblačilo.*

b) v **dvojini**, če se govori o dveh osebkih v ednini, katerih si ne mislimo kot eno reč ali celoto. Ako sta osebkova raznega spola ali razni osebi, ima moški spol prednost pred ženskim in ženski pred srednjim; enako tudi prva oseba pred drugo in druga pred tretjo. Isto velja za **množino**.

N. pr. *Žamet in svila pogasita ogenj na ognjišču. Mati in hči sta pridni gospodinji. Jaz in ti sva si dobra prijatelja.*

Čast, zakon in oko ne trpě šale. Najboljša pratika so gore in podnebje. Drage so zlato in jagode, pa dražji so še modrih ljudi izreki. Sršeni, ose in čebele bodo vedno prepír imeli.

Opomba. Včasih stoji namesto ednine dvojina, ker imamo dva osebkova v mislih, od katerih pa se eden izraža z orodnikom; n. pr. *Vsako nedeljo greva z očetom v mesto (= greva jaz in oče v mesto).* — *Divjá ko morje, kadar se borita za prěmoč z vetrom* (Cankar).

Prilastek.

§ 362. Samostalnice ali samostalno rabljene besede natančneje določamo s prilastkom, ki more biti prireden ali podreden.

1. **Priredni** prilastki se ujemajo s samostalnikom v sklonu, spolu in številu, samostalniški le v sklonu. Za priredne prilastke nam rabijo:

a) pridevniki, deležniki, pridevni zaimki in števnik, n. pr. Med borovjem *temnim* — *mlada* breza rase, — v *lastnem* svetu *tuja* — stoji sama zase (Jenko).

Včasih se rabi namesto pridevnika samostalno ime, ki stoji navadno za samostalnikom, n. pr. lev *kosmatinec* = kosmati lev; ptica *pevka* = ptica, ki poje; ptica *selivka*, vojaki *junaki*;

b) samostalniki, ki se ujemajo v sklonu s samostalnikom ali zaimkom, katerega natančneje določajo; tak samostalniški prilastek se imenuje **pristavek** (apozicija), n. pr. *Kralj Matjaž, slovenski narodni junak, spi pod Krimom.* — „Oj denar,“ je *tarnal mladenič*, „*peklenska iznajdba, strup kreposti, grob prijateljstva, ti kupuješ razumnost mož in pogum mladeničev!*“ (Detela.) *Od mene, tvojega prijatelja, ne smeš pričakovati slabih nasvetov. Radecki, slavni avstrijski vojskovodja, je umrl l. 1858.*

Naslovi in pojasnila osebnih imen, ki stoje pred imenom, se praviloma sklanjajo, n. pr. Poezije *doktorja* Franceta Prešerna; bil sem pri *gospodu* Antonu;

c) samostalnik kot pojasnilni prilastek, ki se s členkom **kot, ko (kakor)** prideva stavkovim členom v dopolnilo, n. pr. *Aleksander je kot mladenič pobil Grke pri Hajroneji. Kot (ko) prijatelj ti svetujem.* — *Tatari niso ravnali ko zmagovalci, ampak ko razbojniki* (Strekelj).

Raba prilastka s členkom **kot, ko (kakor)** je posneta večinoma po nemškem jeziku, zato se je treba ogibati. Rabiti se sme le, kadar pomenja prilastek vzrok (n. pr. *Ko prijatelj ti svetujem*), pogoj (n. pr. *Ko spremljevalec te opominjam*), način (*Tatari niso ravnali ko zmagovalci*) ali kaj umišljenega, primerjanega (Prišel je najbrž *kot goljuf*).

Take rabe se ognemo z opisovanjem, n. pr. Jaz, tvoj prijatelj, ti svetujem; ker sem prijatelj, ti svetujem; Aleksander je še mladenič premagal Grke; spominjam se, da sem v vodo pal, ko sem imel pet let (ne: kot petleten deček!).

2. **Podredni prilastki** se pridevajo samostalniku v rodilniku ali pa v kakem odvisnem sklonu s predlogom.

§ 363. Raba prilastka v rodilniku:

Glede splošne rabe pomni:

Samostalnik se more rabiti kot prilastek le pri pojmovnih (abstraktnih) imenih, n. pr. Bukve *modrosti*, lepota *narave*, pomen *umetnosti*, šola *kreposti*, spona *sužnosti*.

Pri osebnih imenih se rabi samostalnik le tedaj, če ima kak prilastek pri sebi, n. pr. Skrb *ljube matere*; hiša *kralja Davida*; moč *Boga, ki je vse ustvaril*.

Osebna imena brez prilastka ne morejo stati v rodilniku, tedaj: Hči *skopuhova* (ne: skopuha) je često žena *požeruhova* (ne: požeruha). *Materino srce* (ne: srce matere) je zlato.

Takisto ne stoji prilastek v rodilniku, če se prideva kot določilna beseda samostalniku, n. pr. *Telesna lepota* (ne: lepota telesa, pač pa: lepota *človeškega telesa*); *smrtna kosa*; *nebeška modrina*, *otročka vzgoja*, *mestno glavarstvo*.

§ 364. V rodilniku stoji prilastek:

a) kadar se imenuje oseba ali reč, od katere kaj izhaja (**rodilnik izvora**, genitivus auctoris, gen. subjectivus); n. pr. *Molitev vročega srca je Bogu mila* (= srce moli). *Petje veselih ptičev zamika uho* (= ptice pojejo). *Zvestoba pravega prijatelja se ti po kaže v nesreči*.

b) kadar se imenuje oseba ali reč, na katero kaj prehaja (**predmetov rodilnik**, genitivus objectivus); n. pr. *Pismo je namestnik govora* (namestuje govor). *Bog je stvarnik nebes in zemlje*. *Hudobni otroci so krvava šiba svojih starišev* (Slom.).

c) kadar se dopoveduje, kake lastnosti ali nravi je oseba ali reč (**kakovostni rodilnik**); n. pr. *Kruh stare peke je zdrav* (Slom.). *Mladenič prijaznega lica in bistre pameti je ponos vsake rodovine*. *Starček belih las*. *Zmaj divje podobe*. *Mož bistrega uma*.

č) kadar se imenuje lastnik ali posestnik kake osebe ali reči; toda pri živečih in poosebljenih stvareh le tedaj, kadar imajo kak prilastek pri sebi (**svojilni rodilnik**, genitivus possessivus). N. pr. *Hiša našega očeta*. *Poslopje gospoda kneza*. *Cerkev bližnje vasi*. *Modre so besede moža, ki je izkusil svet in življenje*.

§ 365. Kot prilastek zaznamenjuje ime v roditeljskem celoto, kateri se kak del odvzame (délni roditelj, genitivus partitivus). Del kake celote ali reči izražajo:

a) mnogi samostalniki, ki pomenjajo množino ali mero, kakor množina, obilica, sila, truma, trop, krdelo, kup, peščica, kepa, vedro, vrč, laket, stot (cent), pol, polovica, četrt, liter, meter, kilogram.

N. pr. *Dobra misel je pol zdravja. — Betvica medú več muh ulovi kakor sod kisa (Slom.). Boljša je žlica soka v miru, ko polna miza jedi v prepiru.*

b) glavni števnik od pet naprej, ločilni števnik srednjega spola in nedoločni števnik ali zaimki: veliko, malo, več, manj, mnogo, nič, kaj, nekaj, dokaj, obilo, polno itd., kadar nam v imenovalniku ali v tožilniku rabijo za samostalnike.

N. pr. *Deset nadarjenih otrok ednajst sreč. Dvoje psov na kost enó, koljeta se med sebó. Zob dosti, kruha malo. — Doplnil sem bil devet let, torej sem bil junaka dovolj, da grem na božjo pot (Meško).*

c) vprašalni zaimki, pa tudi oziralni in kazalni, zlasti kadar jih rabimo samostalniško v srednjem spolu.

N. pr. *Kaj je težjega nego resnico zamolčati? — Kdo rojen prihodnjih bo meni verjel, da v letih nerodnih okrogle sem pel? (Vod.) Kar je življenja po svetu, vse giblje in se veseli (Levst.).*

č) pridevniki v presežni stopnji, n. pr. *Beseda materina je vseh dobrot največja dobrota (Slom.). Kranjskih gor najvišji je Triglav. Vseh slovenskih pesnikov prvi je France Prešeren.*

Opomba. Namesto roditeljskega nam rabi pogostoma orodnik s predlogom med ali roditelj s predlogom izmed; n. pr. *Med novejšimi slovenskimi pesniki je Župančič najboljši lirik. Najstarejši izmed sinov prevzame navadno pri Slovencih očetovo posestvo.*

§ 366. V dajalniku se rabi kot prilastek samostalnik, ki nadomešča včasih priredni svojilni prilastek ali prilastkov roditelj, n. pr. *Up je bolniku najzvestejši tovariš (nam. bolnikov tovariš). Prodiral je sovražnikom vrsté (Levst.). Ne sanjaj o zvezdah, prijatelj moj, ti kondor, solncu brat (Žup.). Kakor Atena oborožena Zevsu iz glave, tako je Prešeren stopil dovršen pesnik pred slovenski svet (Strit.). Bog je vsemu gospodar (Tavč.).*

V zvezi s predlogi se rabi samostalniki kot podredni prilastek v primerih, kakor: ljubezen *do domovine* (= domovinska ljubezen); delo *brez blagoslova*; življenje *po smrti*; skrb *za samega sebe*; oje *pri vozu*; pokrov *za na kad*; oklep *za na prsi*.

§ 367. Samostalniške in pridevne prilastke nadomešča prilastkov stavek, ki se veže z glavnim stavkom:

1. z oziralnimi zaimki *ki, kateri* itd., n. pr. *Pokora, ki se prisili* (pridevno: prisiljena pokora), *le malo velja. Lastovka obletuje streho, pod katero je zidala gnezdo. Ne spravljajte si zakladov na zemlji, kjer jih rja in molj konča*;

2. z veznikom *da*, n. pr. *Očitanje, da smo proti prijatelju neodkritosrčni, je bridko* (kot samostalniški prilastek: očitanje neodkritosrčnosti). *Misel, da je zmaga gotova* (= misel na gotovo zmago), *vžiga vojakom pogum*;

3. z vprašalnimi zaimki, n. pr. *Kdo bi hotel rešiti vprašanje, ali je pero ali plug izomikal svet* (= nadomešča samostalniški prilastek)? *Že sama misel, kaj nas čaka po smrti, dela človeka ponižnega* (= samostaln. pril.).

Predmet.

§ 368. Predmet je tisti stavkov člen, ki dopolnjuje glagol ali pridevnik. Mnogi glagoli in pridevniki potrebujejo dopolnila, da se natančneje določi njih pomen.

Za dopolnila nam rabijo samostalniki in zaimki v tožilniku, dajalniku, roditeljskem ali v kakem sklonu s predlogom ter glagoli v nedoločniku.

Glagole, ki zahtevajo v svoje določilo predmet v tožilniku, dajalniku, roditeljskem ali v kakem sklonu s predlogom, imenujemo relativne (predmetne); tisti, ki se ne dajo rabiti s predmetom, so absolutni (brezpredmetni). Enako se dajo deliti pridevniki v predmetne (n. pr. *zvest, ljub*) in brezpredmetne (n. pr. *slep, okrogel*).

N. pr. *Bog ljubi pravico. Lažniku ne verjamemo. Delavec je vreden plačila. Bog gospoduje nad nami. Niso ga hoteli dati v šolo.*

§ 369. Predmet v tožilniku:

Svoj predmet imajo v tožilniku:

a) vsi **prehajalni** glagoli v trdilnem reku, kadar se njih dejavnost razteza čez ves predmet.

N. pr. *Bog ljubi pravico in sovraži hudobno dejanje. Očetov blagoslov hiše zida, materina kletev pa jih razdira.*

b) nekateri **neprehajalni** glagoli s predmetom, ki je istega korena ali pomena z glagolom.

N. pr. *Junaci domačije mirno smrtno spanje spé (Jenko). In šel je boj boj'vat brez upa zmage (Preš.). Najboljše je, srednjo pot hoditi.*

c) glagoli *boleti, srbeti, ščemeti, peči, žgati, zebsti, tresti, žuliti, skrbeti* itd.; in sicer stoji **oseba v tožilniku**, reč pa, ki povzroča nepovoljni čut, v imenovalniku.

N. pr. *Vsak sam vé, kje ga črevelj žuli. Po slabi tovarišiji človeka rada glava boli.*

č) samostalniki *groza, strah, sram, skrb, konec, misel, volja*, kadar jih z glagolom *sem, biti* v 3. edninski osebi srednjega spola jemljemo v rabo; in sicer stoji **osebni predmet v tožilniku**, rečni pa v roditeljskem.

N. pr. *Toliko ga je sram, kakor volka strah. Stori, kakor te je volja! Groza me je bilo nočne pošasti. Misel me je; groza jo je; strah nas bo; volja vas je (je bilo, bi bilo).*

V **nikalnih** stavkih stoji **osebni predmet v roditeljskem**; n. pr. *Lovcev ni groza strmečih čeri (Cegn.). Matere ni bilo skrb otroka.*

§ 370. Dva tožilnika imajo pri sebi, in sicer **predmetni in povedni tožilnik** (zadnjega rajši s predlogom za):

a) glagoli *imenovati, postaviti, izvoliti, izbrati* (pri teh stoji navadno povedkov tožilnik s predlogom za), *storiti, narediti, delati se, spoznati* itd.

N. pr. *Gospoda (= za gospoda; povedni tožilnik) svojih del si ga (= predmetni tož.) postavil. Storil se bom mrtvega! Imenovali smo ga (predmet) rešitelja (povedni tož.).*

*Postavili (izvolili, izbrali) so si ga župana, navadno: za župana, ali: županom. — Imenovali so ga za učitelja, ali tudi: učiteljem. (Tu stoji **povedni orodnik** namesto povednega tožilnika.)*

b) glagoli, ki pomenjajo koga za kaj imeti, kakor *imeti*, *smatrati*, *čislati*, *ceniti*, *častiti* itd.; toda brez predloga za ali brez členice kot le poredkoma. N. pr. *Stvarnika, dobrotnika in očeta ga častite! Ne imej vsega za resnico, kar ljudje govoré. Vsi ga poznajo kot vestnega delavca.*

§ 371. Z dvojnim predmetom, osebnim in rečnim, se veže glagol *učiti*, in sicer s tožilnikom osebe, katero kdo uči, in s tožilnikom reči, katero koga učimo. N. pr. *Tujce smo učili našo besedo, sebe pa ne* (Vodn.). *Nesreča uči človeka* (osebni predm.) *biti* (rečni predm.) *ponižnega* (povedni tož.).

Namesto rečnega tožilnika stoji pravilneje roditelj; n. pr. *Ravne učite nas hoje!* (Greg.) *Iz mladega nas pobožnosti in strahú božjega učé* (Ravn.). *Učite me modrosti božje!*

Opomba. Z osebnim in rečnim tožilnikom se vezeta včasih tudi glagola *vprašati* in *stati* (stanem, kosten); n. pr. *Kaj me vprašaš? Nekaj vas hočem vprašati. To te bo stalo glavo. To me stane življenje.*

Glagol *vprašati* stavi pa rečni predmet rajši v roditelj ali v kak drug sklon v zvezi s predlogom; n. pr. *Česa si ga vprašal? Vprašaj ga sveta! Koga za svet vprašati. Po očetu koga vprašati.*

§ 372. Predmet stoji v dajalniku:

a) pri samostalnikih: *treba*, *potreba*, *mar*, *skrb*, *žal*, *mraz*, *znoj* itd., kadar jih z glagolom *sem*, *biti* v 3. edn. os. srednjega spola jemljemo v rabo. V dajalniku stoji oseba, ki občuti potrebo, skrb, mraz itd.

N. pr. *Modremu očetu ni treba šibe strahovalke. Skomina mu je; znoj mi je; mraz mi je bilo; mar mi boče; ni mu bilo vrste.*

b) pri izrazih: *ime je*, *pravijo*, *rekaajo*, *nadeli so* itd. Oseba ali reč, kateri se daje ime, stoji v dajalniku, ime samo pa v imenovalniku (povedni imenovalnik).

N. pr. *Sova sinici glavana pravi. Ime mu je Štefan, pa mu navadno pravijo Štefak.*

c) pri glagolih, ki značijo razne čute, kakor *hoče se*, *noče se*, *toži se*, *gnusi* (*gabi*, *studi*) *se*, *zdeha se*, *dremlje se*, *sanja se*, *zdi se*, *dozdeva se*.

N. pr. *Komu se ne toži po dobrem prijatelju? Zdeha se mi; dremlje se mu; dozdeva se jim; hoče se mi piti* (es gelüstet mich, zu trinken); *hotelo se mu je glasno zaječati. — Kaj bi mi bilo siroti početi brez vas?* (Strit.)

č) pri glagolu **sem, biti**, kadar naznanja osebo ali reč, katera ima kaj v svoji lasti ali moči. N. pr. *Vsakemu človeku je dolžnost, da stori, kolikor mu je mogoče. Ni ti do resnice; meni je do pravice. Petdeset let mi je* (pravilneje kakor: *Petdeset let sem star*).

§ 373. V dajalniku stoji oseba ali reč, katera je **smoter** osebko vi dejavnosti:

a) pri **prehajalnih** glagolih, kadar se imenuje oseba ali reč, na katero prehaja dejavnost kot na bolj oddaljeni predmet, med tem ko stoji rečni predmet v tožilniku.

N. pr. *Bogu posojuje, kdor ubožcu kaj podeli. Vrana vrani oči ne izkljuje.*

b) pri mnogih **neprehajalnih** glagolih, kadar se imenuje oseba ali reč, kateri je dejavnost namenjena; kakor *koristiti, škoditi; pomagati, stréči; veleči, zapovedovati; odgovoriti, braniti; zaupati, slediti, verovati; priseči, dopasti, pretiti; vladati, gospodovati; služiti* (tudi s tožiln.), *zahvaliti se* (in: *zahvaliti koga*).

N. pr. *Kdor molči, desetim odgovori. Lažniku ne verjamemo, če tudi resnico govori.*

c) pri **povratnih** glagolih: *čuditi se komu, čemu* (ne: *nad kom, čim!*), *smejati se, posmehovati se, prilizovati se, rogati se, zahvaliti se, smiliti se, znati se, poznati se, videti se, spodobiti se* itd.

N. pr. *Ne posmehuj se sivi glavi! Lepi besedi se spodobi tudi lepa oblika.*

Opomba. Dajalnik nam rabi tudi pri tistih povratnikih, ki pomenjajo sploh kako branitev pred vzajemnostjo, ali pa zahtevanje po združenju, kakor *umakniti se, odtegniti se, skriti se, odpovedati se, ogniti se, braniti se komu* (sich wehren gegen jemanden), — *ponuditi se* (komu za spremeljevalca), *priklopiti se*, n. pr. *Pijancu se ogni s senenim vozom!*

č) pri **pridevnikih**, ki značijo škodo ali korist, bližino ali oddaljenost, enakost ali podobnost, sovraštvo ali prijateljstvo itd., kakor *koristen, škodljiv, primeren, prikladen, enak, pristojen, vdan, všeč, blag, mil, dober*. N. pr. *Vsa dežela ni našla moža, pripravnejšega temu poslu* (Levst.).

§ 374. V dajalniku stoji oseba ali reč, kateri se godi ali je kaj na korist ali v škodo (dativus commodi et incommodi); n. pr. *Sebi seješ, sebi tudi žanješ. Prva šola je mladeniču jutrnja zarja.*

V dajalnik se deva oseba, kadar dajemo na znanje, da se godi ali ne godi kaj po naši ali po volji koga drugega (dativus ethicus); n. pr. *Po Dunaju mi dirja v skok* (N. ps.). *To so vam bili pravi korenjaki! Zakaj mi ne ostaneš domá? Fant vam (ti) očeta ne uboga.*

§ 375. V roditeljskem imajo predmet:

a) samostalniki *groza, strah, sram, skrb, mar, žal, treba, škoda*, kadar jih rabimo z glagolom *sem, biti* v 3. os. edn. srednj. sp.; n. pr. *Groza, strah me je samote. Ni mu mar zahvale. Čemu ti je tega treba?*

Samostalniki *skrb, mar, žal, škoda* se rabijo tudi s predlogom za v tožilniku, n. pr. *Škoda za denar! Za staro vero naj ti bo vselej mar!*

b) pridevniki *željen, lakomen, skrben, potreben, poln, vreden, kriv, deležen* itd. N. pr. *Bog je hvale vreden, človek pa pohvale.*

c) povratniki in tudi tisti glagoli, ki imajo osebni predmet v tožilniku, rečni predmet v roditeljskem. N. pr. *dela se lotiti; službe se naveličati; bati se česa; spomniti se* itd.; *tega sem uverjen (prepričan); to te reši pogube* (ne: pred pogubo!).

č) glagoli, ki pomenjajo kako željo, zahtevanje, potrebo in pomanjkanje, imajo večinoma svoj predmet v roditeljskem pri sebi, kakor *iskati, čakati, prositi, želeti, upati, hoteti, potrebovati, stradati, pogrešati.*

N. pr. *kruha prosim; svéta vprašam; mož je sodnika sveta vprašal* (Mencinger). *Gregorčič je neko jutro na vse zgodaj k nam (v samostan) prišel jezikoslovnega sveta iskat glede neke rime, ki jo je potreboval v Jobu* (Škrabec). *Vsi ljudje in vse živali žeje konec so jemali* (Valjavec). *Kaj čaka drage naše domovine?* (Levstik.)

Opomba. 1. Glagoli *varovati* (česa, ne: pred čim!), *okusiti, izkusiti, uživati, čutiti, vprašati, poslušati, zaslišati, pomniti, pozabiti, omeniti* in še drugi enakega pomena se družijo po starem z roditeljskim, včasih s tožilnikom. *Lune vpraša solnce rano — Je li tebi, sestra, znano...* (Jenko). *Poslušajte pametnih mož!* (Strit.) *Mencev, koscev sem prosil* (Levst.).

2. Semkaj spadajo tudi glagoli, s predlogom *do* zloženi, kadar se imenuje stvar ali reč, ki se doseže; kakor *dočakati, dorasti, doseči, doslužiti, dospeti, doživeti*. N. pr. *Če hočeš starosti doživeti, ogiblji se mehkuženja! Dorastli sta roži vrhá cerkve.*

§ 376. V roditeljskem stoji predmet, kadar se vzame nedoločen del kake celote v misel (*délni roditelj*, genitivus partitivus), ne pa vsa celota (vse osebe, vse reči). Takemu roditeljskem lahko vselej *kaj, nekaj, nekoliko, malo* itd. dodenemo v mislih.

N. pr. *Da ima človek sape v dihanje in hrane v življenje, mora biti zadovoljen (Strit.). Dekle je zajemalo v vedro vode — u vedro kovano, vodice hladne (Levst.). Dajte zobati pšenice zrele, dajte piti mu rebulje bele! — Nakosi detelje; nakupi si grozdja; naloži krme; nanosi prsti; naprosi delavcev; navozi kamenja; prilij vode; prinesi sadja; pripelji žita; privrzi soli (= nekaj, malo soli)!*

Dělni roditeljnik stoji kot predmet tudi po predlogu **po**; n. pr. *Idi po vode; skoči po vina; teči po mleka!*

§ 377. V roditeljnik se deva v **nikalnem stavku** vsak tožilnik trdilnega reka in z njim vred tudi vsako od njega zavisno povedkovo določilo.

N. pr. *Ne prodajaj kože, dokler medved v brlogu tiči. — Kdor dela pozamudil ni, ta se lahko z Bogom veseli (Slom.). Obleka nas ne stori Bogu prijetnih, ampak dobro dejanje (isti).*

Opomba. Kadar se v stavku z več istovrstnimi členi nikalnost dotika samo enega predmeta, tedaj stoji le ta v roditeljniku; n. pr. *Nisem prišel klicat pravičnikov, ampak grešnike. V moški dobi nimaš le uka, temveč tudi trud in delo.*

§ 378. Mnogo glagolov in pridevnikov zahteva predmet v kakem sklonu s predlogom (predlogovni, prepozicionalni predmet).

N. pr. *Stariši skrbe za otroke. Naše gore so bogate z rudninskimi zakladi. Človek hrepeni po sreči in blagostanju.*

§ 379. Predmet v nedoločniku, n. pr. *Priden učenec hoče (povedek) biti (predmet) v šoli vedno prvi.*

§ 380. Predmetni stavek izraža in nadomešča predmet glavnega stavka.

Predmetne odvisnike vežejo z glavnim stavkom:

1. oziralni zaimki: *kdor, kar, kateri, ki* itd.

N. pr. *Kdor ni dalje prišel ko do korita, temu je vsaka mlaka morje. Varuj se tistih, ki se ti prilizujejo.*

2. vprašalni zaimki: *kdo, kaj* itd. in vprašalni členki: *kako, koliko, ali, li, če* itd.

N. pr. *Kadar vbogajme daješ, naj ne vé levica, kaj dela desnica. Prevzetnost in napuh ne vesta, kako se služi kruh. Kdo vé, koliko let mu je odločenih?*

3. veznik *da*.

N. pr. *Pomislite, da je vse minljivo na svetu. — Naj zmisli, kdor slepoto ljubi sveta, da smrtna žetev vsak dan bolj dozori (Preš.). Greh stori, da človek pozabi na Boga.*

Opomba. 1. Po glagolih *zahtevati, ukazati, veleči, prositi, opominjati* itd. stoji češče želelni naklon brez veznika **da**; n. pr. *Rekel mi je, naj pridem k njemu* (nam. *da naj pridem k njemu*). *Ukazal je, naj se vojaki umaknejo. Pri odhodu so mi oče naročali, naj se pridno učim. Prosil me je, naj mu pomagam.*

2. Včasih se začenja predmetni ali osebkov stavek tudi z dvojnimi veznikom: **kako da, zakaj da, kje da** itd. Ta zveza je skrčena iz dveh stavkov in nam rabi, kadar vprašujemo s posebnim poudarkom. N. pr. *Vprašal sem ga, kako da je zapustil našo hišo, v kateri je bival vso mladost* (skrčeno namesto: . . . *kako je prišlo (kako je to), da je zapustil . . .*). *Povej mi vendar, zakaj da nikdar ne prideš k nam!*

Premi in zavisni govor.

§ 381. Govor kake druge osebe navedemo lahko **dobesedno** (direktno), t. j. tako, kakor ga je kdo govoril, ali pa v **zavisni** (indirektni) obliki **predmetnega** stavka z veznikom **da**, ki pa se v nadaljnjem pripovedovanju navadno opušča.

Zaimki premege govora se v zavisni obliki izpreminjajo z ozirom na osebo, ki pripoveduje tuji govor.

Premi govor označujemo navadno z narekovajem („“), pred katerim stoji po **napovednem** stavku dvoipičje.

Premi govor.

1. *Kristus nam veli: Ljubite se med seboj!*

2. *Krpan odgovori: „Lepa hvala vam bodi za pisemce, da ga bom v zobe vrgel vsakemu, kdor me bo ustavljal na cesti. Pri vas pa ne bom ostajal čez noč, ako se vam ne zamerim s tem.“*

3. *Cesar mu dě: „Nič se ne boj; to bom že poravnal sam brez tebe.“*

4. *„Idi v mesto,“ so mi rekli oče, „ter nakupi, česar potrebujem za praznike.“*

Zavisni govor.

1. *Kristus nam veli, da naj se ljubimo med seboj.*

2. *Krpan odgovori, da jim bodi lepa hvala za pisemce, da ga bo v zobe vrgel vsakemu, kdor ga bo ustavljal na cesti. Pri njih pa (da) ne bo ostajal čez noč, ako se jim ne zameri s tem.*

3. *Cesar mu dě, da se naj nič ne boji; (da) to bo že poravnal sam brez njega.*

4. *Oče so mi rekli, da naj grem v mesto ter nakupim, česar potrebujejo za praznike.*

Opomba. Večkrat se vtikajo v stavek opombice, kakor *mislim, menim, pravijo, veš* itd., ne da bi vplivale na odvisnost stavka; n. pr. *Tri sto kron, veš, je dosti denarja, ali pa malo, kakor se vzame.* — *Stare vere, starih ljudi in starega denarja, pravi pregovor, ti bodi vselej mar!*

Prislovna določila.

§ 382. S prislovnim določilom (adverbiale) se natančneje določujejo glagoli, pridevniki in razni prislovi po kraju, času, načinu in vzroku ali razlogu.

Prislovno določilo more biti:

1. kaka posamezna beseda: a) samostalniki s predlogom, redko brez predloga, n. pr. *Na bregu stojim in v morje strmim: pod mano srdito valovje rohni ob kamnito bregovje* (Greg.); b) razni prislovi, n. pr. *Počivaj mirno, angel šibki, ki dni le šteješ, ne še let, počivaj srečno v topli zibki* (Greg.); c) namerilnik kot vzročno določilo, n. pr. *Sv. Ciril in sv. Metod sta prišla na Moravsko oznanjat sv. vero.*

2. odvisni stavek (prislovni zavisnik); taki stavki naznanjajo razen kraja, časa, načina in vzroka ali razloga še posledice, sredstvo, snov, namen, izvor, pogoj in dopustitev, zato se zovejo krajevni, časovni, načinovni, vzročni... zavisniki, n. pr. *O Vrba, srečna draga vas domača, kjer hiša mojega stoji očeta; da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta speljala ne bila, golj'fiva kača, ne vedel bi, kako se v strup preobrača vse, kar srcé si sladkega obeta* (Preš.).

1. Prislovno določilo kraja.

§ 383. Prislovno določilo kraja stoji na vprašanje *kje? kod? odkod? kam?* (gl. § 286).

N. pr. *Ljubljansko polje, med pšenico tvojo in med ržjo sem hodil slednji dan!* (Žup.) — *Iz oblaka blagor pride.*

Krajevne zavisnike vežejo z glavnimi stavki oziralni prislovi *kjer, koder, kamor, odkoder, kjerkoli* itd. V glavnem (nadrednem) stavku stoji navadno kazalnik *tu, tam, ondi, tod, tja* itd.

N. pr. *Kjer laž kosi, tam ne večerja.* — *Truplo se povrne, odkoder je bilo vzeto.* — *Katakombe, katakombe, zibel cerkve večno mlade, kjer so z mehкими rokami zibale jo prve nade!* *Kamorkoli stopi noga, vse je svetih sled stopinj* (Sardenko).

2. Prislovno določilo časa.

§ 384. Prislovno določilo časa stoji na vprašanje *kdaj? kako dolgo? odklej? doklej? kolikokrat?* itd. (gl. § 287).

N. pr. *Kar se mlade dni zamudi, ne popravi se vse žive dni* (Slom.). *O kresi se dan obesi.* — *Leta 1895. je bil v Ljubljani hud potres.* — *Vsakega leta cvete pomlad le enkrat.* — *V soboto 24. listopada l. 1906. ob 10. uri 10 minut zvečer je izdihnil S. Gregorčič svojo dušo.*

Časovne zavisnike vežejo z glavnimi stavki časovni vezniki *kadar, ko, dokler, kar, odkar, preden, prej ko (nego, kakor), dočim* itd. V glavnem stavku jim pogostoma odgovarjajo kazalni prislovi, kakor *tedaj, v tem, med tem* itd.

Časovni zavisniki so glede na glavno dejanje istočasni ali predčasni.

1. Veznik **kadar** kaže navadno na večkratno dejanje s pridejanim pogojnim pomenom; n. pr. *Pa kadar se zvezda utrne v temine brez mej — kaj manj se žarijo nebesa, kot so se poprej?* (Žup.) *Kedàr se mu krila zganejo, do tal se prikloni hrast* (Žup.). „*Sveti večer, kaj prinašaš z onega sveta novic?*“ „*Vsa nebesa neizmerna so novost, vse boš videl, kadar sam boš rajski gost*“ (Sard.).

2. **ko** zaznamenjuje navadno posamezno dejanje; n. pr. *Ko prvikrat vidiš človeka, ne sodi, kaj lice njegovo izreka* (Medved). *Zato, ko se poslavljam z vami, pri srcu, oh, mi je hudo* (Greg.).

Ko (jezikovno pravilno: *ke*) je okrušen *ke[der]*, *kadar*; starejši pisatelji pišejo samo *kadar* in ne poznajo *ko*; samo obliko *kadar* (na vzhodu gda [iz *kɔda*-]) pozna še več narečij, n. pr. v Škofji Loki, na vzh. Štaj. itd. Nekdaj med *kadar* in *ko* torej ni bilo razlike, n. pr. *Kadar se je izpovedal, kmalu je v Gospodu vmrl, Bog z nebes je nanj pogledal, svoje mu uho odprl* (Levst.).

3. **dokler** zaznamenjuje:

a) da se godi dejanje v odvisniku istočasno z dejanjem v glavnem stavku, n. pr. *Dokler je drevo mlado, ga lahko pripogneš, kamor hočeš.* — „*Prijatelj*“ (t. j. nepravi prijatelj) *senci tvoji je enak, ki zvešto za teboj se vije, dokler ti sreče solnce sije* (Gregorčič).

b) da traja dejanje glavnega stavka le dotlej, ko nastopi dejanje v odvisniku; n. pr. *Kako lepo se rosa bliska, dokler jutra hlad ne mine!* (Preš.) *Dokler ni človek v zemljo legel, po sreči hrepeni* (Medved).

Opomba. Namesto veznika *dokler* stoji včasih tudi *da*; n. pr. *Čakaj, da pride.* — *Mogla umreti ni stara Sibila, da so prinesli ji z doma prsti (= dokler ji niso prinesli . . .)* (Preš.).

4. **kar, odkar, dokar**; n. pr. *Kako se vam je godilo, mati, kar se nisva videla?* (Strit.) *Ni tega pet let, kar sem bil pri vas (isti).* *A marsikje na srcu živ jih trn skeli, odkar te ni* (Sard.).

5. **preden, prej ko, prej nego**; n. pr. *Priporoči se Bogu, prej ko greš na morje. Preden se lotimo dela, preudarimo konec!*

6. **kakor hitro, jedva (komaj), brž ko, precej ko, toliko da, da le**; n. pr. *Kakor hitro začne beseda materina umirati, peša tudi že narodna slava in moč* (Slom.). — *Toliko da sem mu reč pokazal, jo je že hotel imeti.*

7. Namesto zavisnika sme stati tudi deležnik sed. in tvornopret. časa, n. pr. *Grede* (= ko gre) *v zaton, še solnce svet pozdravi.* — *In vas porazivši* (= ko so vas porazili), *so divjali Turčini naprej* (Ašk.).

3. Prislovno določilo načina.

§ 385. Prislovno določilo načina stoji na vprašanje *kako? koliko? ali? ali ne? po čem? kako težko?* (gl. § 288).

N. pr. *Ne misli drugače, kakor govoriš. Majhen lonček najhitreje vzkipi. Kar sevec na polje na rami nese, se s polja na polnih vozeh vozi. Sabljica je težka centa dva. Kdor se z zlatim orožjem bojuje, je gotov zmage. Navzlic velikim oviram napreduje ljudska omika.*

Posebej pomni, da se rabi samostalnik v kakem sklonu s predlogom, ne pa v roditelju ali v tožilniku (kar je nem. izvora), n. pr. *Sova je ukala in netopirji so letali z rahlimi krili* (ne: rahlih kril!) *med vejami* (Strit.). *S hitrimi koraki* (ne: hitrih korakov!) *stopa po cesti.* „*Zdaj sem doma!*“ *sem mislil z lahkim srcem* (ne: lahkega srca!). **Napačno** je: *Srce veselo, misel razigrano* (prav: *z veselim srcem*, ali s prilastkom: *veseli so šli; v mislih razposajeni* [z *mislimi razposajenimi*]; ali s pril.: *razposajeni*) *nekoč je šlo devet sholarjev čez beneško plan.* *Pipo v ustih, kapo na glavi, tako je sedel pri peči* (prav: *s pipo v u. in s kapo na gl. je sedel . . .*).

Prislovno določilo načina v odvisnem stavku naznanja a) primer (primerjalni zavisnik), b) način (načinovni zav.), c) posledico (posledični zav.) in dopustitev (dopustni zav.).

a) Primerjalni zavisnik.

§ 386. V primerjalnem zavisniku se pojasnjuje napoved glavnega stavka s kakim primerom. Z glavnimi stavki so zvezani vezniki *kakor, ko (kot), nego, kolikor* — *toliko*. Vezniki *kakor, ko, kot* se rabijo brez razlike.

Staro je **kakor**; prvim našim pisateljem je oblika **ko** še neznana; oblika **ko** je nastala iz **ko**[ker] in to iz **kakor**, po starem **j-ako-že**; **k** obliki **ko** se je pozneje pritisnil **t**.

N. pr. *Danes hodi mir z menoj, kakor plava pred večerom zlati zarjin soj* (Sardenko). *Ko bi trenil, mine vse posvetno.* — *Kar človek od daleč gleda, se mu zdi drugače, nego se mu kaže v bližini* (Cegnar). *Spoznal sem takoj, da je Jurčič talent, kakršnega nam je bila živa potreba* (Strit). *Gregorčičev pogreb je bil tak, kakor ga še nihče na Slovenskem ni imel, vreden velikega pesnika* (Škrabec).

Primerjalnim stavkom prištevamo tudi razmerne (proporcionalne) stavke, ki kažejo mero, po kateri se dejavnost manjša ali večja; vezniki so: *čim — tem*; *če, kolikor — tem, toliko*; *več ko, manj ko — več (toliko več), manj* itd.

N. pr. *Čim više kdo stoji, tem niže more pasti.* — *Več ko jelužnikov, laže zveš resnico.*

b) Načinovni zavisnik.

§ 387. Načinovni (modalni) zavisnik izraža način, kako se glavno dejanje vrši; z nadrednim stavkom se veže po veznikih *s tem, da; ne da*.

N. pr. *S tem, da modri mož molči, tudi odgovori.* — *Nehvaležni uživa dobrote, ne da bi se spominjal svojega dobrotnika.*

Namesto zavisnika stoji lahko tudi deležnik sed. in tvorno-pret. časa; n. pr. *Skopuh skrbi le za to, da bi si pridobil veliko premoženja, ne meneč se* (= ne da bi se zmenil), *ali po pravici ali po krivici.* — *Tujec je odšel, ne izpregovorivši besedice.*

c) Posledični zavisnik.

§ 388. Posledični (konsekutivni) zavisnik naznanja posledico ali učinek glavnega reka, v katerem stojé ali se morejo v mislih dodati besede *tako, toliko, tako zelo* itd.; veznik je **da, tako da**.

N. pr. *Tak tenka, tak mirna je zarja večerna, da vidim zvezde skozi njo* (Žup.). *Ker so se ljudje od vseh strani zgrinjali, ni bilo več toliko prostora med človekom in človekom, da bi bila igla na tla pala* (Levst.). *Zavoljo sramu je otrpnil, da ni vedel kaj povedati* (Strit.). *Ni si mogel kaj, da bi ga ne pohvalil (isti).* *Veš, saj ne, da bi človek kaj napačnega mislil; Bog*

nas varuj pregrehe! Ali človek si vendar ne more kaj, da bi ne imel včasih svoje misli! Meni se zdi, da ni vse v Mirnem dolu, kakor bi imelo biti (isti). Taka revščina je, da se Bogu smili!

d) Dopustni zavisnik.

§ 389. Dopustni (koncesivni) zavisnik naznanja kako dopustitev, ki je z rekom glavnega stavka v nasprotju; veže se s sledečimi vezniki:

1. **dasi**, *dasi tudi*, *dasiravno*, *akoravno*, *čeravno*, *čeprav*, *četudi*; v glavnem stavku more stati: vendar, toda.

N. pr. *Sv. Jakob žito zori, če se tudi solnce kuja. — Dasi je mnogo storil, toda dolžnosti ni docela izpolnil;*

2. **da**, s pogojnikom, pa tudi z določnikom; n. pr. *Da bi delal kakor črna živina, vendar nima sreče. Sprejemamo vsako darilce, da je še tako majhno.*

Večkrat stoji dopustni stavek brez veznika, zlasti v želelnem ali velelnem naklonu, n. pr. *Pesniki so na kratko nasajeni in človek jim ne ustreže lahko s svetom, naj bi bil še tako dober (Strit). Delaj, govori, piši, kar hočeš in kakor hočeš, imej najblažje namene, tuja ti bodi dobičkarija in slavohlepnost, naj te vedno in povsod vodi sama ljubezen do naroda — vse ti nič ne pomaga, če te svet nima za poštenega (isti). Grenkobe nas ne pozabijo ter pridejo na nas še prerade, mislimo nanje ali ne mislimo! (Jurč.)*

4. Prislovno določilo vzroka.

§ 390. Vzročni prislovi izražajo na vprašanje *zakaj?* vzrok ali razlog, na vprašanje *čemu?* namen (gl. § 289), na vprašanje *pod katerim pogojem?* pogoj kakega dejanja. Poleg tega naznanja prislov lahko tudi sredstvo, snov itd.

N. pr. *Same žalosti je oče zbolel. Od vročine zemlja poka. Pesnike slavimo zato, ker so duševni voditelji svojemu narodu.*

Prislovno določilo vzroka naznanja v zavisnem stavku a) vzrok ali razlog (vzročni zavisnik), b) namen (namerni zav.) in c) pogoj (pogojni zavisnik).

a) Vzročni zavisnik.

§ 391. Vzročni (kavzalni) zavisnik izraža vzrok ali razlog dejanja v glavnem stavku; vezniki so: **ker**, **kot** (*ki*, *ko*).

N. pr. *Vreden si sreče, ker si tako dober otrok* (Strit.). *Kaj maraš, ker imaš vsega zadosti!* (Jurč.) *Sin ne ljubi matere zato, ker je imenitna, gosposka ali bogata; ne ljubi je tem bolj, čim več mu je dala; ljubi jo, ker jo mora ljubiti, ker ne more drugače* (Strit.).

Veznik **ki** je le okršena oblika, nastala iz **ker**; po ljudski ali preprosti etimologiji se piše nam. **ki** tudi **ko** (med ljudstvom se govori **къ** [nastalo iz **кѣт**, **ker**]). N. pr. *„Bog vam daj zdravje, ko ste mi dobro storili,“ reče kmet in spravlja novce* (Jurč.). *Ali te ni sram, ki imaš pijanca za moža?* (Finžgar.) *Ljubezen še pametnega človeka zbega, pa bi tebe ne, ko si tako mlad!* (Finžgar.)

Veznik **kot** nam rabi, kadar izrečemo vzrok v obliki prilastka; n. pr. *Starka, kot dobra duša* (ker je dobra duša), *je molila zanj noč in dan. Kot prostemu sinu solnčnih planin, se zdi gorjancu življenje v dolini dolgočasno.*

Namesto zavisnika stoji tudi deležnik sed. ali tvornopret. časa, n. pr. *Videč* (ker je videl), *kako je Hanibal oslabil rimsko vojsko, ni hotel iti na ravnico. — Izgubivši pravo pot v življenju* (ker smo izgubili), *smo zašli v nesrečo.*

b) Namerni zavisnik.

§ 392. Namerni (finalni) zavisnik izraža namero ali namen dejanja ali stanja v glavnem stavku in se veže z njim po vezniku **da** v določnem in pogojnem naklonu. V glavnem stavku se nahaja včas **zato**, **zatorej**, **torej** itd.

N. pr. *Dajte, draga mati vi, kruha nam odrežite, lakoto privežite, da nas ne bo grudila* (Sardenko). *Človek ni zato na svetu, da bi lenobo pasel, temuč, da se trudi za časno in večno srečo. — Berete zanimivo knjigo; a pokliče vas oče, da bi naredili to ali ono, da bi pomagali pri tem ali onem: ubogajte brez odlašanja!* (Meško.)

c) Pogojni zavisnik.

§ 393. Pogojni (kondicionalni) zavisnik obsega pogoj, s katerim se dejanje v glavnem stavku vrši. Pogojne zavisnike začenjajo vezniki **če**, **ako** (**ko**), **da**, **samo da**, **li**.

Pogoj se izraža:

1. kot **resničen** (modus realis) z določnikom. Glavno dejanje se izvrši, če se izpolni pogoj v zavisniku; n. pr. *Vsaka žival je hvaležna, če jo ima človek rad. — Kuj me, življenje, kuj! Če sem kremen, se raziskrim, če jeklo, bom pel, če steklo, — naj se zdrobim* (Geslo, Žup.).

2. kot **mogoč** (modus potentialis) s pogojnikom. Glavno dejanje bi se utegnilo izvršiti, če bi se uresničil pogoj; n. pr. *Ako bi mu vsi pomagali, bi zmagal. Če bi bili vsi ljudje dobri in pošteni, bi ne potrebovali postav.*

3. kot **neresničen** (modus irrealis) s pogojnikom. Glavno dejanje je nemogoče, ker se pogoj ne uresniči; n. pr. *Ko bi nihče ne skrival, ne bi nihče kradel. Če bi ne bil prej lagal, bi ti verjeli.*

V pogojnih (hipotetičnih) stavkih razločujemo dva dela: **prorek** in **porek**. V proreku se izraža resnični, mogoči ali nemogoči pogoj, od katerega je dejanje v poreku zavisno; n. pr. *Kdor ob cesti zida, se ne sme pritoževati* (= porek), *če mimogredoči delajo opazke o njegovem zidanju* (= prorek) (Stritar).

Glede veznikov pomni: **če, ako, ko** se rabijo navadno brez razlike; vendar se **če** in **ako** bolj pogosto rabita kakor **ko**.

N. pr. *Če bi bil moral koga srečati v gozdu, se je umaknil* (Erjav.). *Ako je korenina sveta, so tudi veje svete.* — *Ko bi mi sila ne bila, bi te ne prosil.*

Veznik **da** se rabi z določnikom; n. pr. *Da ni živel Cojz, bi nesmrtni Kopitar nikoli ne bil to, kar je bil, in slovansko jezikoslovje bi zdaj ne bilo še ondî, kjer je* (Levst.). „*Ne bi bila prišla do vas, da mi ni Štefan pomagal,*“ reče očetu (Jurč.). *Te besede bi se drugače izgovarjale, da so domače* (Škrabec). *Ljudstvo bi teh besed ne bilo spremenilo, da so mu te besede domače* (isti). *Da imam, bi ti dal; da grem na sejem, bi ti čevlje kupil; da sem šel k maši, bi bil prav storil* (belokranjsko, Kobe).

Dalje: *Samo da prideš o pravem času, drugo bo naša skrb.* — *Ni treba gledati, kje mačka spi, da le miši lovi.* — *In umre li glava rodovini, vladajo naj vkup blago otroci!* (Levst.)

Razčlemba stavka.

§ 394. *Pridni kmet seje žito spomladi na rodovitnem polju.* Povedek: *seje*, osebkova beseda: *kmet*, predmet v tož.: *žito*, prilastek: *pridni*, časovno določilo: *spomladi*; *na rodovitnem polju*: krajevno določilo s prilastkom.

Kadar so kaplje, ki padajo iz oblakov, izredno velike in goste, tako da dežuje, kakor bi iz škafa lilo, pravimo, da se je oblak utrgal, dasi s temi besedami ne zadenemo bistva prikazni, ki jo tolikrat opazujemo.

Glavni stavek: *pravimo*; odvisniki 1. stopinje: *kadar so kaplje izredno velike in goste* (časovni odvisnik); *da se je oblak utrgal* (predmetni odvisnik); *dasi ne zadenemo bistva prikazni* (dopustni odvisnik); odvisniki 2. stopinje: *ki padajo iz oblakov* (prilastkov odvisnik); *tako da dežuje* (posledični odvisnik); *ki jo opazujemo* (prilastkov odvisnik); odvisnik 3. stopinje: *kakor bi iz škafa lilo* (načinovni odvisnik).

Govorni odstavek (govor).

§ 395. Stavek (bodisi prosti ali zloženi) je le po obliki neka (samostojna) celota, po vsebini je zopet le del nove, večje celote, od katere je odvisen.

Stavki našega govora so med seboj tako zvezani, da potekajo drug iz drugega. Posamezen stavek mora biti tak, kakršnega zahteva celota. Vsak stavek se mora nanašati na prejšnjega; drugi je določen po prvem, tretji po drugem, četrti po tretjem itd. Vsi stavki, ki se med seboj pojasnjujejo in dopolnjujejo (in ki tvorijo s tem samostojno govorno celoto, **góvorni odstavek**, Redeschnitt), so med seboj v vzročni zvezi.

N. pr. *Cesar Justinijan je napravil Belizarju triumf. Sprevod je čakal Belizarja med Zlatimi vrati in Arkadijevim forum (v Bizanciju). V prvi vrsti so stali načelniki mestnih zadrug, za njimi so se sporedili senatorji in plemiči, oblečeni v bele valovite obleke, s svečami v rokah. Za temi je prišel zlat voz s kipom sv. Trojice. Krog njega so tvorili častno stražo patriciji, konzulari in carjevi daljni sorodniki. Za temi so stali v bojni opravi, z zvezanimi rokami, ujeti Vandali. Zadnji med njimi je bil Gelimer (Finžgar).*

Kako so stavki med seboj zvezani, se vidi iz tega, da je zveza v govoru takoj pretrgana, če bi kak stavek drugače postavili, kakor pa ga zahteva celota. Obrnimo n. pr. stavke takole: *Belizarju je napravil cesar Justinijan triumf. Med Zlatimi vrati in Arkadijevim forum je čakal Belizarja sprevod. Načelniki mestnih zadrug so stali v prvi vrsti; senatorji in plemiči so se sporedili za njimi* itd. Na prvi pogled je očitno, da bi bili ti stavki le tedaj pravilno postavljeni, če bi kdo vprašal, komu je napravil Justinijan triumf, kje je čakal sprevod, kdo je bil v prvi vrsti itd.

Drugačna sprememba bi dala še drugačen pomen.

§ 396. Posamezen stavek more biti samostojna celota le tedaj, kadar ne potrebuje nobenega drugega stavka v pojasnilo; to so navadno stavki splošne vsebine, pregovori, reki itd., n. pr. *Vsaka reč ima svoj konec. Moli in delaj!*

Besedni red v govoru.

§ 397. Ker so posamezni členi v stavku in dalje posamezni stavki v govoru med seboj organsko zvezani, se more približno določiti tudi red, po katerem se morajo besede v govoru (govornem odstavku) vrstiti.

Pri besednem redu ločimo dvojno stavo: prosto in stalno.

Stalno stavo imenujemo ono, po kateri imajo besede stalno, več ali manj nespremenljivo mesto v stavku. Sem štejemo stavo naslonic, prilastka (prilastkovega roditelja, delnega roditelja, pristavka) itd. Ti stavkovi členi imajo že sami po sebi določeno, več ali manj nespremenljivo mesto in jih pisatelj ne more po svoji volji razvrščati.

Prosto pa imenujemo stavo tedaj, kadar besede same po sebi nimajo določene stalne stave, temveč jim jo določa vsakokratni pomen stavka.

1. Prosta stava.

§ 398. Besedni red nam določa stavčni poudarek, t. j. tista beseda v stavku, ki nosi stavkovo misel in ki je zavoljo tega najkrepkeje poudarjena. Stavčnemu poudarku so podrejene vse besede v stavku; besede, ki stoje pred njim, ga napovedujejo in delajo razumljivega; besede, ki stoje za njim, ga pojasnjujejo in natančneje določajo.

Do spred stoječega stavka (ali splošno: spred stoječe situacije) more imeti stavčni poudar dvojno razmerje: biti more v spred stoječi situaciji že obsežen ali pa še ni obsežen.

Ako v prejšnji situaciji (v prejšnjem stavku) še ni obsežen, tako da se iz nobene besede v nji ne more pričakovati, kaj bomo povedali, stoji *nepričakovani stavčni poudarek*. Ako pa je le-ta v pripovedovanju prejšnjega stavka (prejšnje situacije) že obsežen, naznačen, na kakšen način določen, tako da se že pričakuje, kaj bomo povedali, stoji *pričakovani stavčni poudarek*.

N. pr. *Bil je imeniten grof. Ta grof je šel v Gorjance na lov. Spremila ga je velika družba prijateljev in lovcev. Grof ugleda medveda in skoči za njim. Medved šine v goščavo, grof za njim. Medveda zmanjka in grof vidi, da se nahaja v neznanem kraju, po katerem še nikoli ni hodil* (Trdina, Rajska ptica). V teh primerih stoji *nepričakovani stavčni poudarek*, ker vsak stavek izraža novo misel, ki ni bila še po nobeni besedi v prejšnjem stavku naznačena.

Če bi bili pa n. pr. v pripovedovanju kaj preslišali in bi potem vprašali, kdo je bil oni, ki je šel na lov, ali kam je šel grof, ali kdo je grofa spremil, ali kaj je grof ugledal itd., bi bila sledeča stava: *Imeniten grof je bil. V Gorjance na lov je šel ta grof. Velika družba prijateljev in lovcev ga je spremila. Medveda ugleda grof* itd. Tu bi bil pričakovani stavčni poudarek.

Zgledi pričakovanega in nepričakovanega stavčnega poudarka: *Bilo je popoldne, lep poletni dan! Solnce z jasne neba je gorko pripekalo. Po Tihem dolu je bilo vse živo* (povsod nepričakovani st. p.); *mlado in staro se je gibalo in trudilo po njivah in travnikih* (pričakovani st. p., ker so besede *mlado in staro* že določene v prejšnjem stavku po besedi *vse je bilo živo*). *Pridne delavce je malo motilo, da so jim tekle znojne kaplje po čelu in licih. Bilo je vse veselo; letina je bila dobra* (povsod nepričakovani st. p.), *vsega obilo* (pričakovani st. p.). (Stritar.)

Večerno nebo so bili zagrnili črni oblaki. Veter je tulil okoli voglov kakor čreda gladnih volkov. Bliski so švigali kakor goreče kače po nebu in so strašno razsvetljevali nočno temo. *Treskalo je in grmelo*, da se je zemlja tresla. Ljudje so *trepotali* po hišah, se *križali* in *molili*, kakor da bi se jim bližal sodnji dan. Po gozdu se je razlegalo *strašno hreščanje in pokanje*. Visoka drevesa so se *zglobala* in svoje vršiče *do tal pripogibala* (povsod nepričakovani st. p.). (Stritar.)

Telesna dela usmiljenja so: 1. *lačne nasičevati*, 2. *žejne napajati*, 3. *popotnike sprejemati*, 4. *nage oblačiti*, 5. *bolnike obiskovati* itd. (pričakovani st. p.; napačno bi bilo: *nasičevati lačne, napajati žejne* itd.).

§ 399. Glede stave besed pomni:

Nepričakovani stavčni poudarek ne more stavka začenjati, temveč more stati šele tedaj, kadar ga pred njim stoječe besede toliko pojasnijo, da ga naredo umljivega; največkrat stoji proti koncu ali prav na koncu stavka, n. pr. *Cesar Justinijan je napravil Belizarju triumf. Sprevod je čakal Belizarja med Zlatimi vrati in Arkadijevim forom.*

Pričakovani stavčni poudarek navadno stavek začenja; druge besede stoje za njim, n. pr. „Čemu pa nam bo koleselj?“ vpraša oče. „Konjička bom kupil,“ je dejal sin (Finžgar).

Nepoudarjene ali manj poudarjene besede pa se vrste v stavku okoli stavčnega poudarka po redu, kakor so odvisne od njega. Besede, ki napovedujejo nepričakovani stavčni poudarek, stoje navadno spred pred njim, in sicer po vrsti, kakor ga napovedujejo; besede, ki dopolnjujejo pričakovani stavčni poudarek, stoje navadno za njim, in sicer po vrsti, kakor ga dopolnjujejo. Ako so nepoudarjene ali manj poudarjene besede glede na stavčni poudarek v enaki odvisnosti, imajo lahko poljubno stavo.

N. pr. *Prvi žarki* (= manj poudarjene besede) *jutranjega solnca* *obsevajo* (= nepoudarjene besede) *visoke gore* (nepričak. st. poud.) *in tudi poslednji* (manj poudarjena beseda) *zlaté še* (nepoud. bes.) *nje* (nepričak. st. poud.), *ko že mrak* (pričak. st. poud.) *zagrinja* *nizke kraje pod njim* (nepoud. bes.). *Strele srditega neba leté* (nepoud. bes.) *v ponosni hrast* (nepričak. st. poud.), *pritlikavemu grmovju pod njim se ni bati* (nepoud. bes.) *ne strele ne viharja* (nepričak. st. poud.): *kar se godi imenitnega v človeškem življenju, se vrti ob imenitnih osebah, drugi smo le skromni gledalci in poslušalci* (Strit.). Poljubno stavo imajo lahko n. pr. besede: *Mitrovo češčenje se je dolgo časa ohranilo* (ali pa: *se je ohranilo dolgo časa...*) *pri rimskih prebivalcih*.

Posebej pomni:

Napačno je n. pr. *Slovenci so od l. 1849. do 1859. v jeziku toliko dosegli, da se jim bo čudil nekda j po pravici svet*; prav bi bilo: — *da se jim bo svet nekda j po pravici čudil*. Napačno je: *Pisatelj se ne čudi različnim oblikam slovenskih pisateljev*; *ve namreč, da se popolnjuje šele slovenski jezik*; prav bi bilo: — *da se slovenski jezik šele popolnjuje*. Napačno: *Tako je bil v slabe navade zakopan, da je milost božjo teptal z nogami*; prav: — *da je milost božjo z nogami teptal*.

Opomnja. Glagol sme stati, če zmisel tako zahteva, tudi na koncu stavka.

2. Stalna stava.

§ 400. a) Prilastki stojé, če so pridevniki ali samostalniki, navadno pred svojim imenom; n. pr. *Svetonij priča, da je že mo gočni vojak in duhoviti samodržec Julij Cezar sklenil pre mestiti rimski prestol na vzhod* (Finžgar).

Pomni: Prilastek se pri branju ne poudarja, razen če nosi stavčni poudar, n. pr. *Videl povsod si, kak se le uklanjajo zlat'mu bogu; s srcem obupnim si prišel domu* (Preš.).

b) **Prislovna določila** stoje včasih pred besedo, katero določujejo, včasih za njo. Le **načinovno** določilo stoji v trdilnem stavku pred povednim glagolom, n. pr. *Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo*. — *Lahko je prislužil, lahko razrušil*.

c) O **naslonicah** (enklitikah) velja tole pravilo:

Naslonice ali brez naglasne besede v stavku so:

1. pomožni glagol v sedanjiku: *sem, si, je, sva, sta, smo, ste, so*, in navadno tudi *bi*;

2. kračja oblika osebnih zaimkov: *me, te, se, ga, je, mi, ti, si* itd.

3. kračja oblika prihodnjika: *bom, boš, bo* itd.

Naslonice morajo stati v stavku na **drugem** mestu:

1. V prostih stavkih.

a) V glavnih stavkih stoje naslonice takoj za osebkom, n. pr. *Lavdon je premagal Turke pri Belem gradu* (ne: — *premagal je* —). — *Deklica se sramuje tujega gospoda*. — *Brat in sestra se morata ljubiti*. — *Vodnik je bil prvi slovenski pesnik*.

b) Kadar ima osebek pri sebi prilastek ali pristavek, tedaj jemljemo vkup vse, kar gre vkup in skupaj dela prvi stavkov člen (osebek), in za njim šele pride naslonica, n. pr. *Slavni vojaški poveljnik Lavdon je premagal Turke pri Belem gradu*. — *Lavdon, slavni vojaški poveljnik, je premagal Turke pri Belem gradu* (ne: — *premagal je* —). *Ta cerkev mi je bila že od nekdaj ljuba in draga*. — *Deček z objokanimi očmi se mi je v srce smilil*.

c) Kadar stavka ne začinja osebek, ampak kakšen drug stavkov člen, tedaj stoji naslonica takoj za njim, n. pr. *Dobro mu je povedal*. — *Nikoli se ne laži!* — *Nalogo sem spisal*. — *Njivo in travnik smo mislili pokositi*.

č) Kadar ima stavkov člen, ki začinja stavek, pri sebi še kakšen prilastek ali kako drugo pojasnilo, tedaj jemljemo vkup vse, kar gre skupaj in dela prvi stavkov člen, in za njim šele pride naslonica, n. pr. *Svojega ubožnega očeta se nikar ne sramuj!* — *Tudi v vojaškem taboru se je Vega pečal z matematiko*.

2. V zloženih stavkih.

V odvisniku stoje za oziralnim zaimkom ali veznikom (tedaj tudi na drugem mestu), n. pr. *Bog se usmili grešnika, ki se je izpokoril*. — *Uči se v mladosti, da se ne boš kesal v starosti*.

b) Kadar stoji odvisnik pred glavnim stavkom, sme naslonica začinjati stavek, n. pr. *Kdor se s hudobnikom peča, se sam popači*. — *Kjer se je ptica izvalila, se je tudi peti naučila*.

Sploh se začenjajo glavni stavki, stoječi za odvisniki, z naslonicami, n. pr. *Ko bi bil vas poslušal, bi se mi zdaj dobro godilo.* — *Ko je Lavdon oblegal Beli grad, se je Vega prvič odlikoval v vojski.*

c) Kadar je odvisnik vrinjen v glavni stavek, tedaj začjenja naslonica drugo polovico glavnega stavka, n. pr. *Strast, ki ga je imela v oblasti, se mu je poznala pri vsaki besedi.* — *Slovenci, ki žive po gorenji Savski dolini, so se od nekdaj odlikovali po svoji krepki postavi.*

č) Stoje pa naslonice na drugem mestu ena za drugo v tem redu: *sem ga, si ga, ga je, sva ga, sta ga, smo ga, ste ga, so ga; sem si ga, si si ga, si ga je, sva si ga, sta si ga, smo si ga, ste si ga, so si ga; se mi je, se ti je, se mu je, se ji je, se nama je, se vama je, se jima je, se nam ga je . . . ga bom, ga boš, ga bo, se ga bom, se ga boš, se ga bo . . .*

3. Naslonice smejo začenjati stavek: a) Kadar je glagol *sem, si . . .* samostojen glagol, a ne pomožnik, n. pr. *Ali si moj prijatelj?* — *Sem tvoj prijatelj.* — *Je Bog, ki vse ravna.* — *So še ljudje na svetu, ki imajo usmiljeno srce.* — *Je li to resnica?*

b) Kadar je v vprašalnih stavkih izpuščena vprašalnica *ali*, n. pr. *Te zebe?* — *Si ga videl?* — *Si se ga že naveličal?*

c) Ne sme pa naslonica sicer stati na prvem mestu. Vendar beremo v narodnih pesmih jako mnogo takih primerov: *Se kralj Matjaž oženil je . . . Je lunica svetila in ura polnoč bila . . . Se zjokala Vida je in rekla . . .*

Dandanašnji se pesniki ogibajo take stave.

Dodatek.

O stihotvorstvu.

§ 1. V prozaičnih spisih nam rabi nevezana beseda ali proza, v pesniških proizvodih pa vezana beseda.

Zunanjo pesniško obliko uči metrika ali stihoslovje, t. j. nauk o stihih ali verzih.

Merjenje zlogov.

§ 2. V slovenščini se merijo zlogi po naglasu ali podarku, ne pa kakor pri Grkih in Rimljanih po dolžini in kratčini posameznih zlogov. Mi imamo tedaj naglasno merilo, ki se opira na naglašene in nenaglašene zloge v besedah.

Naglašeni zlogi so dolgi, nenaglašeni so kratki, n. pr. *gospód, mésto*. Kratke zloge zaznamujemo s polkrogom $\circ$, dolge s črtico —, n. pr. *gōspōd, mēstō*.

Zlogom, ki jih zdaj za kratke, zdaj za dolge jemljemo v rabo, dajemo obojno znamenje $\cup$, n. pr. *mě, jě*.

Ritem.

§ 3. Izgovarjajoč besede v stavku, povzdignemo vselej svoj glas, kadar hočemo kak zlog naglašati, sicer pa padamo z glasom. Tako se menjavajo v govoru dolgi in kratki zlogi med seboj, t. j. vzdig (Arsis) in pad (Thesis) našega glasú. Po enakomernem menjavanju dolgih in kratkih zlogov nastane mérsko ali taktično gibanje, ki mu pravimo ritem (Rhythmus). N. pr.

Bela veja,
črni vran,
jasno vreme,
mrzel dan! —

Mož se pelje
na saneh,
v žepu krone,
v licih smeh . . .

Sardenko.

Stopice.

§ 4. V stopice (Versfüße) se vežejo dolgi zlogi z enim ali dvema kratkima. Stopice so tedaj dvozložne ali trizložne.

Dvozložni so: 1. trohej — ∪: *gōrā, slāvā.*
 2. jamb ∪ —: *gōspōd, Bōgā.*
 3. spondej — —: *mōj brāt.*

Trizložna sta: 1. daktil — ∪ ∪: *rōžicā, ljūbljēnī.*
 2. anapest ∪ ∪ —: *sīrōmāk, ōrātār.*

Trohejske in daktilske stopice imajo padajoč, jamske in anapestne pa vzdigajoč se ritem.

Stihi.

§ 5. Dve, tri ali več stopic iste vrste, t. j. padajočega ali vzdigajočega se ritma, tvorijo umetno ubrane vrstice ali stihe. Po številu stopic v eni vrstici razločujemo dvo-, tri-, četvero-, petero- ali večstopne stihe.

Najnavadnejši stih v slovenščini so: 1. trohejski, 2. trohejsko-daktilski, 3. jamski in 4. daktilski.

1. V slovenskih narodnih kakor umetnih pesmih nahajamo čestokrat stihe, ki so iz treh, štirih ali več trohejskih stopic ubrani. N. pr.:

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪	— ∪ — ∪ — ∪ — ∪
Stóji, stóji mésto bélo,	Bréda vstáne, kò se dán zazóri,
Célje bélo ín vesélo.	sè sprehája sém ter tjá po dvóri.
<i>Nar. pes.</i>	<i>Nar. pes.</i>

— ∪ — ∪ — ∪	
Póvej, rázvalína,	
v sólcu zátemnéla :	
Káj je móč človeška,	
káj so njéna déla?	<i>Jenko.</i>

Večkrat manjka trohejskemu stihu zadnji kratki zlog. Taki stihii so nepopolni ali katalektični, dočim imenujemo stihe s popolno zadnjo stopico popolne ali akatalektične (*κατάληξις*, prenehljaj). N. pr.:

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪	
Zvézda míla jè migljála	
ín náš ród vodila jè;	
lépše nám ta zvézda zála	
négo vsè svetíla jè.	<i>Gregorčič.</i>

Peterostopni trohej se imenuje deseterec.

Lépa Vída jè pri mórju stála,
tám na pródu sí plenice prála.

Nar. pes.

Kò začénja sè na vzhódu jútro,
vès povzdígne sè sovražní tábor.

Levst.

Gré po stézi čèz poljè zeléno

Anka mláda, dète zápuščéno.

Aškerc.

2. Trohejsko-daktilski stih se ubirajo iz trohejskih in daktilskih stopic, ki se v večstopnih stihih rade menjavajo druga za drugo. Ob koncu stiha manjka čestokrat trohejski stopici kratki nenaglašeni zlog (nepopoln stih). N. pr.

— ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ —
— ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪

Prišla bo zíma, prišla bo smrt,
trnje mi bóde jámo skopálo;
kríl bo gomílo bíserni pít,
v sládkem počítku trúplo ležálo.

Cegnar.

— ∪ ∪ — ∪
— ∪ ∪ — ∪

Srce trepéče
òd hrepenénja,
v šúmni vrtínec
síli življénja.

Jenko.

3. Jambski stih se ubirajo iz treh, štirih ali več jamb-
skih stopic. Jambski stih se sklepajo čestokrat z nenaglašenim,
kratkim zlogom in so tedaj nadštevilni ali hiperkatal-
lektični. N. pr.

∪ — ∪ — ∪ — ∪ —

Tam béli Dúnaj mí stoji,
na Dúnajtu kaj sè godí,
me dóbro poslúšájte ví.

Nar. pes.

Vseh mrtvih dán!
Na tísto tího dòmovánje,
kjer mnógi spé nevzdrámno spánje,
kjer kmálu, kmálu dóm bo mój
in — tvój,
nocój se vsúl je rój močán,
saj jútři bó vseh mrtvih dán,
vseh mrtvih dán!

Gregorčič.

Jambski stih se radi rabijo v epskih pesmih in dramatskih
umotvorih. N. pr.

Odlóčení so rózi krátki dnóvi,
ki príde nánjo pòmładánska slána.

Prešeren (Krst).

4. Daktilski stih so ubrani iz dveh, treh ali več daktilskih
stopic. Zadnji stopici manjka čestokrat po en, včasih celo po dva
nenaglašena zloga. Taki stih so nepopolni ali katalaktični. N. pr.

— 0 — 0 — || — 0 — 0 — 0 —
 Rēs kraljica kúp'co je kupíla,
 rēs pri králju jò je zgóvoríla;
 Vída vsák dan jè pri óknu stála,
 sè po síнку, óču, móž' jokála.

Nar. pes.

0 — 0 0 — || 0 — 0 0 —
 To bíl je vihár, to bíl je vihar
 do zora vso noč.
 In bliskov je žar in gromov je vdar
 razsajal na moč.

Gregorčič.

— 0 0 — 0 0 — || 0 | 0 — 0 0 — 0 0 — 0
 Zákon príróde je ták, da iz málega ráste veliko.

Koseski.

Lepo ubrani šestomeri so tisti, v katerih se besede ne končujejo s stopicami, temveč kjer segajo stopice v dve besedi, konec prve z začetkom druge vežoč. Na tak način nastane zarez ali odmor sredi stopice, v šestomeru navadno po dolžini tretje stopice (glavna zarez).

Kadar stoji zarez za dolžino, tedaj je krepka ali moška, če pa nastopi za kratkim zlogom, je slaba ali ženska.

Prosti stih.

§ 9. Poleg stalnih stihov, kjer imamo enako število stopic iste vrste, se uporabljajo tudi prosti stih, kjer število in vrsta stopic nista določeni. N. pr.

Óuj minute!
 Trdó
 kakor kaplje srebrne
 skozi temine črne
 minute noči prečute
 bijó.
 Tam krožijo solnca in merijo čas,
 večno mirna,
 brezobzirna
 noč in dan teko preko nas.
 Mi pa pod njimi se bijemo, vijemo,
 sijemo, gasnemo,
 škodimo, hasnimo
 v kupe medu in otrova si lijemo,

prostor vesoljni z željami prepletamo,
večnost v trenotek begoten ugnetao,
z duhom za zadnjimi zvezdami grabimo,
grozo izzivamo, v dušo jo vabimo,
vriskamo, jočemo —
hočemo, hočemo.

Župančič.

Stiki ali rime.

§ 10. Stik ali rima je soglasje eno- ali trizložnih besed ob koncu vrstic. Včasih nahajamo rime tudi sredi stiha.

Enozložna rima je krepka ali moška, dvo-zložna je mehka ali ženska, trizložna pa tekoča; n. pr. *dar — kvar; čast — slast; golob — zob; slava — zdrava; mila — sila; moje — tvoje; čakala — plākala; cénjeni — naménjeni.*

Ob Gradu se vije Ljubljāna,
vsa z mesecem posejana;
boječe se strehe stiskajo,
po vrsti križi mi bliskajo
poslednji zlat pozdrav.

Župančič.

Zastava že razvita je,
morilna cev nabita je,
nabrušen bridki meč.

Nezmagana mi četa smo,
brez straha in trepeta smo,
ura! med bojni grom.

Gregorčič.

Rime so čiste, kadar se samoglasniki in soglasniki, začnēni od naglašenega samoglasnika, popolnoma ujemajo; n. pr. *sad — mlad; rast — past; seje — vēje; počāsne — ugāsne; doba — zloba, vriskajo — bliskajo; plānemo — zmānemo.*

Pri čistih stikih se morajo ujemati široki samoglasniki s širokimi (ó, ē) in ozki z ozkimi (ó, ó in ē, é), gl. § 10—12 in § 17—19, ter polglasniki s polglasniki (gl. § 13).

Pravi stiki so tudi: *mlat — klad; mraz — nas; okrog — jok; plot — rod.*

§ 11. Po vrsti, v kateri soglasno ubrane vrstice druga drugi sledē, so rime:

1. zaporedne: *aa bb cc . . .*

Kdo znā	<i>a</i>
noč temno razjasnit', ki tare duha?	<i>a</i>
Kdo vé	<i>b</i>
kragulja odgnati, ki kljuje srce?	<i>b</i>

Prešeren.

2. prestopne: *ab ab cd cd . . .*

Sami so razmajali se zvonovi	<i>a</i>
v ta lepi dan,	<i>b</i>
kot golobice v solncu jim glasovi	<i>a</i>
hitě čez plan.	<i>b</i>

*Župančič.*3. oklepajoče: *abba . . .*

Komur pevski duh sem vdihnil,	<i>a</i>
z njim sem dal mu pesmi svoje;	<i>b</i>
drugih ne, le te naj poje,	<i>b</i>
dokler da bo v grobu vtihnil.	<i>a</i>

*Prešeren.*4. zapletene: *abccbaa . . .*

Pač dolgo, težko smo čakali,	<i>a</i>
o vigrəd, da prisiješ spet;	<i>b</i>
razpada zdaj snežena halja,	<i>c</i>
pred nami zemlja se razgalja	<i>c</i>
iz njě za cvetom sili cvet	<i>b</i>
in kal odpira se ob kali,	<i>a</i>
kar dolgo, težko smo čakali.	<i>a</i>

Medved (Pomladanska).

5. pretrgane (med rimami je vrsta brez rime):

Kuj me, življenje, kuj!	<i>x</i>
Če sem kremen, se raziskrim,	<i>a</i>
če jeklo, bom pel,	<i>y</i>
če steklo — naj se zdrobim.	<i>a</i>

Župančič.

§ 12. Včasih nahajamo namesto prave ali čiste rime **asonanco** in **aliteracijo**. Asonanca nastane, kadar se ponavljajo isti samoglasniki, aliteracija pa, če se ponavljajo isti soglasniki.

Enozložne asonance imenujemo krepke ali moške, n. pr. *noč, mož, zor, kos* itd., dvožložne pa mehke ali ženske, n. pr. *oblake, kraje, domače, poslane* itd.

Krepke ali moške asonance nahajamo pogosto v naših narodnih pesmih; uporabljajo jih tudi novejši pesniki. N. pr.

Čul sem vdovice jok:	Hamburk, Hamburk! kliče zvon . . .
„Moj Mâte, jó, moj Mate!“	Tam ji v smrt omahnil je sin,
Pel je véliki zvon —	solze nobene biló ni za njim,
„Moj Mâte, jó, moj Mate!“	znamenja ni za grob njegov.

Župančič (Duma).

Ako ima cela pesem iste asonance, in sicer redno v vsaki drugi vrstici, so to španske asonance. N. pr.

Hrast stoji v Turjaškem dvoru,
vrh vzdiguje svoj v oblake,
v senci pri kamnitni mizi
zbor sedi gospode žlahtne.

Prešeren (Turjaška Rozamunda).

K svetemu Tomažu
pride dekla božja,
Z'lo užejala jo
je človeška košnja.

Svetega Tomaža
krčma ti je dobra,
vina ga poprosi,
ne diši ji voda.

Valjavec, Zaprta smrt.

Včasih je združena z asonanco tudi aliteracija; take vrste stike imamo pogosto v narodni pesmi; n. pr.

Okrade mi ajdo
nedolžna tatca,
čebelarju nanaša
debelo mošnjico.

Vodnik.

Dolga je pot še
in temna bo noč,
sprosi nam, Marija,
nebeško luč.

Lovrenčič.

Kitice.

§ 13. Kitice (strofe) so iz dveh, treh, štirih ali več stihov v celoto ubrani pesniški odstavki, ki se v tisti sestavi večkrat ponavljajo.

Kitice se ločijo v domače, kakor jih kažejo navadne umetne in narodne pesmi, in v tuje, ki so iz starih klasičnih in iz novejših tujih slovstev povzete.

Iz novejših tujih slovstev se jemljejo včasih v slovenščini v rabo: tercina, stanca, decima in nibelunška kitica.

1. Tercina šteje po troje peterostopnih jambskih stihov z zapleteno rimo: *aba, bcb, cdc* itd.; le poslednja tercina ima štiri vrstice z rimo: *x y x y*. V tercinah je zložena n. pr. Prešernova „Nova pisarija“.

2. Stanca (ottave rime) je spletena iz osmih peterostopnih jambskih stihov z rimo: *ab ab ab cc*. Ta kitica je priljubljena zlasti v večjih epskih proizvodih; n. pr. Prešernovo Slovo od mladosti.

3. Decima je ubrana iz desetih četverostopnih trohejskih vrstic z rimo *a bb aa cc dd c*. V decimah so zložene vse glose.

4. Nibelunška kitica šteje štiri šesterostopne jamske stihe z nadštevilnim zlogom za tretjo stopico. Odmor sredi vrste deli stih v dve polovici. Rima je *aa bb*. N. pr.

o — o — o — o || o — o — o —

Na gróbljo, ki prerašča jo máh že mnógo lét,
še dán danáshnji hodi se stúdna káča grét.

Svetličič.

§ 14. Razen teh domačih in tujih kitic nam še čestokrat rabijo distihi in razne kitice stalnih lirskih oblik, kakor so: sonet, glosa, gazela, kancona, tencona, triolet.

Redkoma se rabijo v slovenskem slovstvu staroklasična merila, kakor so n. pr. sapfiška, asklepijadaska, alkejska kitica.

Popravki.

§ 6, 5. vrsta: nam. se ni oziralo beri: se niso ozirali.

§ 34. 2, 7. vrsta: nam. german beri: German.

§ 75. 3, 5. vrsta: nam. sv. Pismo beri: sv. pismo.

str. 200, 7. vrsta: nam. vetragen beri: vertragen.

Kazalo.

I. Glasoslovje.

	Stran		Stran
1. Glasovi in črkopis	1	Soglasnik n	26
a) Samoglasniki	1	Soglasnik l	28
b) Soglasniki	4	5. Naglas ali poudarek	33
Pregled soglasnikov	6	6. O preglšaevanju samoglasnikov	42
2. Raba samoglasnikov v pisavi		7. O medsebojnem vplivu samo-	
in izreki	7	glasnikov in soglasnikov	43
Samoglasnik i	7	8. O medsebojnem vplivu soglas-	
Samoglasnik e	9	nikov (prilikovanje)	45
Polglasnik	10	9. Posebej o prilikovanju glede	
Samoglasnik a	14	na pravorečje in pravopisje	47
Samoglasnik o	15	10. O izpadu, krčenju, vrinku,	
Samoglasnik u	16	pristavljanju, prestavljanju so-	
3. Dvoglasniki	19	glasnikov in samoglasnikov	50
4. O izreki in pisavi nekaterih		Pravopisna pravila	54
soglasnikov	20	11. O rabi velikih črk	54
Soglasnik j	20	12. O razzlogovanju	56
Soglasnik v	21	13. O pisavi sestavljenih besed	57
r, l (lj), m, n (nj) kot samo-		14. Ločila	58
glasniki	24	15. Kratice	64

II. Oblikoslovje.

Samostalnik	65	Zaimek	94
1. Spol	66	1. Osebni zaimki	94
2. Število	67	2. Svojljni zaimki	100
3. Sklon	67	3. Kazalni zaimki	102
4. Sklanjatev	68	4. Vprašalni zaimki	104
I. debla na -a	68	5. Oziralni zaimki	105
II. debla na -o	71	6. Nedoločni zaimki	107
III. debla na -i	79	Števniki	109
IV. debla na -u	81	A. Določni števniki	109
V. debla na soglasnik	83	1. Glavni števniki	110
Pridevnik	84	2. Vrstilni števniki	112
1. Nedoločna obika	84	3. Ločilni ali vrstni števniki	112
2. Določna obika	85	4. Množilni števniki	113
3. Stopnjevanje pridevnikov	90	5. Delilni števniki	113
4. Nepopolni pridevniki	94	6. Ponavljalni števniki	114

	Stran
B. Nedoločni števniki	114
Glagol	115
1. Spregatev	117
2. Tvoritev glagolskih oblik	118
3. Spregatev po glagolskih vrstah 121	
I. korenska vrsta	121
II. vrsta	128
III. vrsta	130
IV. vrsta	132
V. vrsta	135
VI. vrsta	139
4. Spregatev brez osnovnega samoglasnika	142
5. Vrstno stopnjevanje glagolov 143	
6. Časi	145
7. Trpni način	151
8. Nedoločnik	152
9. Namenilnik	153
10. Deležniki	154
11. Glagolnik	156
Členki.	
Prislov	157
1. Krajevni prislovi	157

	Stran
2. Časovni prislovi	158
3. Načinovni prislovi	158
4. Vzročni prislovi	159
5. Zaimenski prislovi	159
Stopnjevanje prislovov	159
Predlog	160
1. Predlogi z rodilnikom	160
2. Predlogi z dajalnikom	162
3. Predlogi s tožilnikom	163
4. Predlogi z mestnikom	163
5. Predlogi s tožilnikom in mestnikom	164
6. Predlog z rodilnikom in orodnikom	165
7. Predlogi s tožilnikom in orodnikom	166
8. Predlog z rodilnikom, tožilnikom in orodnikom	166
Veznik	168
1. Priredni vezniki	168
2. Podredni vezniki	168
Medmet	169

III. Debloslovje.

Debloslovje	170
Izpeljava	171
1. Obrazila (pripone) pri samostalnikih	171
2. Pripone pri pridevniki	183
Reduplikacija	190
Sestava	190
1. Sestava samostalnikov	191
2. Sestava pridevnikov	192
3. Sestava s predlogi (predponami) 193	
Sestava z ločljivimi predlogi	194
Sestava z neločljivimi predlogi 200	

4. Tvoritev tujih lastnih imen	203
Pomenoslovje in izvor jezika 206	
1. O pomenu naših besed	212
2. Zgodovinski pomen besed	215
3. Besede tujega izvora	216
4. Ljudska ali preprosta etimologija	220
O rabi jezika: pravi pomen ter tropi in figure	220
1. Metafora (prenos)	221
2. Metonimija (zamenjava)	223
Figure	226

IV. Skladnja.

Skladnja	228
Zloženi stavek	231
Delitev stavkov po vsebini	232
Nepopolni stavek	233

Priredje, podredje in perioda	234
Priredje	236
Podredje	237
Osebek	238

	Stran		Stran
Povedek	239	c) Posledični zavisnik	255
Vezanje povedka z osebkom	240	d) Dopustni zavisnik	256
Prilastek	242	4. Prislovno določilo vzroka	256
Predmet	245	a) Vzročni zavisnik	256
Premi in zavisni govor	251	b) Namerni zavisnik	257
Prislovna določila	252	c) Pogojni zavisnik	257
1. Prislovno določilo kraja	252	Razčlemba stavka	258
2. Prislovno določilo časa	252	Govorni odstavek (govor)	259
3. Prislovno določilo načina	254	Besedni red v govoru	260
a) Primerjalni zavisnik	254	1. Prosta stava	260
b) Načinovni zavisnik	255	2. Stalna stava	262

Dodatek. **O stihotvorstvu.**

O stihotvorstvu	265	Stihi	266
Merjenje zlogov	265	Prosti stih	269
Ritem	265	Stiki ali rime	270
Stopice	266	Kitice	272

